

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И
ХОТЕЛИЈЕРСТВО

мр Љубица М. Ивановић

ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ СТАНОВНИШТВА ШАЈКАШКЕ

- докторска дисертација -

Нови Сад, 2012.

САДРЖАЈ

УВОД	4
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	6
Извори података	7
ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ШАЈКАШКЕ	11
ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ШАЈКАШКЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ДЕМОГРАФСКИ РАСТ	15
Геолошке и геоморфолошке карактеристике	16
Климатске карактеристике	24
Хидролошке карактеристике	26
Педолошки покривач	28
Биљни и животињски свет	31
Заштићена природна добра у Шајкашкој	32
ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	35
Привредне карактеристике	35
Ванпривредне делатности	39
Школство	39
Здравство	41
Спорт	42
Насеља Шајкашке	44
ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ШАЈКАШКЕ ..	56
Порекло становништва	56
Размештај становништва	68
Промене броја становника	71
Процене броја становника Шајкашке пре 1869. године	71
Кретање броја становника Шајкашке од 1869. године	72
Природно кретање становништва	80
Наталитет	80
Морталитет	82
Природни прираштај	88
Механичко кретање становништва	97
Нупцијалитет	110
Кретање броја бракова и стопе нупцијалитета	111

Однос бракова првог и вишег реда	118
Средња старост супружника приликом склапања брака	120
Старосна разлика међу супружницима	122
Сезоналност бракова	123
Изонимија бракова	126
Хомогеност бракова	126
Индекс хомогамије	128
Супружници према месту становања	129
Диворцијалитет	132
Кретање броја разведених бракова и стопе диворцијалитета	132
Просечна старост супружника приликом развода брака	136
Структуре становништва Шајкашке	138
Полна и старосна структура становништва	138
Социоекономске структуре становништва	158
<i>Становништво према економској активности</i>	158
<i>Активно становништво према делатности</i>	170
<i>Активно становништво према занимању</i>	172
Образовна структура становништва	177
<i>Писменост</i>	177
<i>Школска спрема</i>	183
Етничка и верска структура	186
<i>Етничка структура</i>	186
<i>Верска структура</i>	192
Домаћинства	195
Промене броја домаћинстава Шајкашке.....	195
Просечан број чланова по домаћинству	203
Структура домаћинства према броју чланова	206
Породични састав домаћинстава	208
ЗАКЉУЧАК	211
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА	221
ПРИЛОЗИ	233
БИОГРАФИЈА	241
КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА	243
KEY WORDS DOCUMENTATION	246

ПРЕДГОВОР

Шајкашка, као јединствена област у Бачкој, постојала је и много пре њеног званичног оснивања. Становништво које је долазило, пролазило туда, одлазило, а у доста случајева остајало на овом простору, умело је да препозна многе лепоте које је Шајкашка одувек поседовала. Природа овог дела панонске равнице, иако се понекад чинила и по мало дивља, одувек је привлачила својом лепотом, великим могућностима за угодан живот и рад свих слојева становништва.

На овом подручју вековима су се водиле борбе за превласт појединих народа, племена, језика... И сви су били свесни предности живљења на овој често непрегледној равници коју је требало укротити; заштитити од стихијских вода које су понекад владале. Често је мотив насељавања био стратешки важан положај овог простора, праћен смишљеним планским насељавањем народа.

Шајкашка, овичена воденим токовима, насељима које се наслањају једна на друге, нанизаним домовима у шорове, домаћинствима и породицама које живе и раде заједно, остаће запамћена по богатој прошлости. И наставиће да живи на свој начин, гледајући напред, али не заборављајући приче које су у историји испричане о њој. Неки ће можда одлазити, али ми који остајемо у њој, увек ћемо памтити прошлост која нас је везала, живећемо садашњост и трудити се да обезбедимо лепу будућност. И сигурно је да ће ова и историјска и географска област заувек чувати своје име од заборава.

Велико Хвала професору др Браниславу С. Бурђеви због чије идеје сам још више заволела крај у коме сам одрасла, много тога научила о њему, као и о људима који деле са мном све оно што Шајкашку чини изузетном.

Част ми је и задовољство што су чланови комисије за овај рад и др Анђелија Ивков-Цигурски, др Саша Кицошев и др Драшко Маринковић, који су својим сугестијама и великој помоћи допринели да резултати овог истраживања буду представљени на најбољи могући начин, те им се овом приликом захваљујем.

Посебно се захваљујем мом великом пријатељу Млађену на безусловној помоћи и подрици коју ми је пружио током писања овог рада.

Хвала свим мојим професорима, колегама и пријатељима са Департамана за географију, туризам и хотелијерство са којима је задовољство радити, дружити се и размењивати нова искуства, нарочито Даниели Арсеновић и Угљеши Станков који су ми у сваком моменту излазили у сусрет и учинили да овај рад буде још бољи.

Захваљујем се и свим добрим људима из Месних канцеларија и парохија шајкашких насеља.

Највеће Хвала дугујем мојој породици и Дејану на бескрајној помоћи, подрици и разумевању.

У Новом Саду, 2012. године

Љубица М. Ивановић

УВОД

Шајкашка је кроз историју била она географска, административна, политичка, војна и у области духовног живота територија која заузима простор између Дунава, Тисе и Великог канала укупне површине од 876,1 km². До почетка XIX века њу су сачињавала следећа насеља: Тител, Сентиван (Шајкаш), Лок, Вилово, Жабал, Чуруг, Госпођинци, Гардиновци, Каћ, Горњи и Доњи Ковиљ. Шајкашкој су касније припали и Надаљ и Ђурђево, док је после развојачења војне границе, као најмлађе насеље, припала и Будисава.

Име Шајкашка потиче од мађарске речи *чајка* (сјајка), а значи *брод* и *лађа*. Међутим, Шајка је у Срба означавала искључиво *ратни брод*. Шајкаши су били чланови посада ратних бродова. Срба шајкаша било је на угарским ратним бродовима од XV века. Реч *Шајкаш* касније и данас означава становника Шајкашке и назив је места за некадашњи Ковиљ Свети Иван.

За античке Грке ове крајеве северно од велике реке насељавали су варвари. Иако нису прелазили Дунав, и Римљани су имали некакву војну управу на овој територији (вероватно до Римских шанчева). Нема података каква је у раном средњем веку и средњовјековној Угарској била територијална организација будуће Шајкашке, али се зна да су Мађари у данашњој јужној Бачкој у X веку основали жупанију са седиштем у Бачу, по којем је и добила име *Бачка*. Северно од ње налазила се жупанија Бодрог.

У XI веку подигнут је католички августински манастир у Тителу и организован каптол. Доласком Турака на подручје између Тисе и Дунава, нестало је и угарске управе. Године 1541. Турци су основали сегедински санџак и Бачку жупанију поделили на нахије. Тителска нахија обухватала је територију будуће Шајкашке као и два банатска села – Перлез и Ченту. Када су Турци протерани, ова територија је почетком XVIII века подељена на Подунавску и Потиску границу. Део територије данашње Шајкашке од Каћа до Титела припадао је Подунавској, док је од Мошорина до Чуруга припадао Потиској војној граници. Када су 1747-50. развојачене обе границе, Шајкашка је од 1750. до 1763. године припала Бечејском дистрикту.

Шајкашки батаљон настаје 1763. године, и све од њеног укидања 1873. године па и данас, та територија се зове *Шајкашка*, а њени становници *Шајкаши*. Тител су у

Аустрији бележили као главни град, док га српски историчари и публицисти третирају као главно место Шајкашке.

Развојачењем Шајкашки батаљон административно и политички наследио је Тителски срез у Бачко-Бодрошкој жупанији који је све до 1918. године политички био јединствен. У међувремену је среска администрација организована и у Жабљу. Између два светска рата срез је и политички подељен на Жабалски и Тителски. Оба среза су наставила да трају и после Другог светског рата. Накратко су оба била у Новосадском срезу. Касније, подручје Шајкашке подељено је на општину Нови Сад (Будисава, Каћ и Ковиљ), и на мање општине Жабал (Госпођинци, Ђурђево, Жабал и Чуруг), Србобран (Надаљ) и Тител (Вилово, Гардиновци, Лок, Мошорин, Тител и Шајкаш).

Административно територију Шајкашке још увек чува само српска православна црква. Жабалски протопрезвитеријат још од XVIII века на челу је црквене области која обухвата некадашњу Шајкашку.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања докторске дисертације *„Демографски проблеми становништва Шајкашке“* јесте географски простор Шајкашке са посебним освртом на становништво које чини најважнији друштвени фактор сваког насеља или географског простора. Оно је значајно при формирању и развоју насеља и представља покретач и извршилац свих друштвених, а већим делом и природних промена насеља, његове ближе и даље околине.

Код демографских карактеристика анализирано је становништво овог региона, односно промена броја становника, као и узроци тих промена, односно анализа природног кретања становништва (приказ наталитета, морталитета и природног прираштаја), нупцијалитета и диворцијалитета, миграција становништва и структура становништва. Наведене карактеристике су од виталног значаја за приказивање демографске слике сваке популације, због чега ће у раду бити дат детаљан приказ њихових апсолутних бројева и стопа.

Детаљнија демографска анализа становништва Шајкашке може се урадити на основу статистике која је доста сиромашна у даљој прошлости, а детаљнија је тек од Другог светског рата. Али и ту постоје методолошке разлике те је већина анализа рађена са подацима од 1953. године. Анализе броја становника, броја рођених и умрлих, затим броја бракова и развода захватале су најдужи период, и праћене су од 1869. до 2002. године. Кретање броја домаћинства праћено је од друге половине XVIII века, и то помоћу домовних протокола које су водиле црквене парохије, док од средине XX века постоје и званични подаци о њима.

Промене бројности шајкашке популације биле су честе јер су се смењивали периоди привредног и демографског просперитета са периодима рецесије и депопулације. Крупне демографске промене изазиване су: сеобама народа, бројним ратовима, епидемијама и истребљивањем, стихијским и организованим миграцијама, променама држава и државних граница, различитим економским променама, индустријализацијом, урбанизацијом и другим. Поједини од ових демографских фактора су деловали позитивно, а поједини негативно на бројчано стање шајкашке популације.

Највећи део литературе у којој је обрађивана проблематика становништва које живи у насељима Шајкашке, рађена је најчешће у периоду између шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Услед сталних демографских промена, постојала је потреба да се оваква тематика детаљније обради и то уз помоћ како старијих литературних извора, тако и најновијих доступних података.

Рад има за циљ да анализом формира комплексну студију о географским карактеристикама насеља Шајкашке, са посебним освртом на становништво које насељава овај простор.

Добијени резултати истраживања садрже и сазнања о особеностима природних (геолошких, геоморфолошких, климатских, хидролошких, педолошких и биоеографских) и антропогених (популационих, привредних, насеобинских и других).

Дакле, резултати до којих се дошло моћи ће да се вишенаменски искористе и послуже као основа даљих изучавања антропогених карактеристика овог дела Војводине.

Методе истраживања прилагођене су појединим целинама у раду, односно до резултата истраживања дошло се:

- теренским радом,
- употребом топографских, физичко-географских и других специјалних карата,
- коришћењем различитих литературних извора,
- аналитичком методом,
- статистичком методом,
- дескриптивном методом и
- компаративном методом.

ИЗВОРИ ПОДАТАКА

Свако проучавање становништва има три фазе: проналажење, обраду и презентацију података. Етапа проналажења података позната је под именом *хеуристика*, под којом се подразумева скуп разних методолошких и техничких поступака које треба применити да би се пронашли разни документи релевантни за одређени предмет истраживања. Извори података могу се поделити на две групе: примарни – где спадају

историјски извори, статистичка евиденција и анкете; и секундарни – књиге, чланци и студије који су рађени на основу примарних извора (Ђурђевић, 1998).

За ово истраживање велики значај имала је историјска грађа, односно писани извори, који су у знатној мери помогли да се демографска слика шајкашке популације сагледа и много пре савремених статистичких евиденција.

Од друге половине XVIII века у парохијама су се водили парохијски регистри: матрикуле рођених, матрикуле умрлих, као и матрикуле венчаних. Тако, на пример, у Вилову се регистар венчаних води од 1777. године, а две године касније започета је и регистрација рођених. Тек од 1845. године постоји и матрикула умрлих. На жалост, многе матрикуле нису сачуване до данашњих дана. Све до октобра 1895. године, када је уведена и обавеза грађанске регистрације склопљених бракова, рођења и смрти, матрикуле су биле и званични документи ових догађаја. Код католика и протестаната матрикуле су вођене на претежно на латинском, а касније и на мађарском језику, код евангелиста на немачком, односно словачком, код православних Румуна на румунском, а код Срба на старословенском, а касније и на српском језику (Ђурђевић, 1998). Често се уместо назива *матрикула* употребљавала и реч *протокол*, што је случај у шајкашким насељима у истраживаном периоду.

Како би што веродостојније обрадили и анализирали поједине демографске показатеље, за почетну годину истраживања узета је 1869. година. То је година када је извршен први званични попис становништва. Протоколи рођених, венчаних и умрлих, које се чувају у Месним канцеларијама шајкашких насеља (једино су у Шајкашу враћене цркви), дају све неопходне податке о природном кретању становника, као и о брачности.

Обзиром да се већина ових вредних књига налазе у месним канцеларијама у посебним металним орманима, оне су већим делом добро очуване, што свакако омогућава њихову детаљну анализу.

Црквене књиге су вођене и након октобра 1895. године, али су сада за демографско истраживање много поузданије статистичке евиденције које су почеле да се воде у месним канцеларијама. Првобитно, то су биле Матице рођених, Матице венчаних и Матице умрлих. У већини насеља, оне су постојале све до маја 1946. године, када су уместо њих уведене Матичне књиге. Подаци који су се тражили приликом уноса у евиденцију били су доста слични, у зависности да ли се ради о рођенима, умрлима, или венчаним. Са годинама, поједине рубрике су се брисале, а понеке и додавале. Ове државне књиге најпре су вођене на мађарском, па на српском, и опет од 1941. до 1944. или 1945. године у појединим насељима на мађарском језику. Од

краја Другог светског рата до данас, Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих, воде се на српском језику.

Матична књига венчаних

СТРАНА 231

Текући број 28		10. (десети) мај 1967. г.		Тител	
		дан, месец и година склапања брака		место склапања брака	
		ЖЕНИКА		НЕВЕСТЕ	
Породично и рођено име		Лазаревић Мирко		Симоновић Слободанка	
Раније брачно стање					
Дан, месец и година рођења		28. јул 1938		3. фебруар 1947	
Место рођења (срез, округ)		Тител		Вилувица, Меновац	
Држављанство		Југословинско		Југословинско	
Народност					
Занимање					
Место становања (срез, округ)		Тител, М. Тител, III		Вилувица	
Породично и рођено име родитеља	оца	Лазаревић Милутић		Симоновић Василије	
	мајке			Симоновић Живка рд. Рад...	

Слика 1. Део странице Матичне књиге венчаних у Тителу из 1967. године

Поред ових писаних извора, за географска проучавања наших насеља од великог значаја имају и Домовни протоколи, односно књиге стања душа (у католичким земљама познате по латинском називу *Libri Status Animarum*). Пароси су били обавезни да воде ове књиге у којима је списак свих парохијских домаћинстава и њихових исповеђених и причешћених чланова са годинама старости. Невоља је што су ови протоколи, једном направљени, дуго били само преправљани. Парох је рођене само дописивао, а умрле прецртавао, па је тешко реконструисати стање у одређеној години. У XVIII веку домовни протоколи су у нашим крајевима још увек ретки, али су зато током наредног, XIX века много чешћи. На пример, у парохији Вилово урађена су три протокола: 1863, 1877. и 1890. године (Ђурђевић, Катић и Жарков, 1989).

Нажалост, у већини насеља Шајкашке током овог истраживања нису пронађени Домовни протоколи. Са краја XIX века, тачније 1898. године он је бележен у Доњем Ковиљу. У Мошорину се у цркви чува протокол из 1905, у Шајкашу из 1914, а у Гардиновцима из 1917. године. У осталим насељима тителске општине протоколи из прве половине XX века нису пронађени, а што свакако не значи да нису у то време и

вођени. Поред ових, постоје и протоколи урађени у Каћу 1924, у Чуругу 1930. и у Госпођинцима 1931. године.

217

Домовни протокол православног српског парохијског

Б р о ј		Име, презиме и занимање кућног старешине и чланова породице	Година, месец и дан			Број душа		
текући	кућни		рођења	смрти	венчања	мушких	женских	свега
152	16	Канурит Самило	1854	+	1877	+		
		Млада рођ. Мишић	18. IV - 120		2 X - 26.			
		Млада рођ. Мишић	1886	1936				+
		Млада рођ. Мишић	19. IV - 195	6. V - 192				
		Млада рођ. Мишић	1886					
		Млада рођ. Мишић	29. IV - 74					
		Млада рођ. Мишић	1894. 12. IV					
		Млада рођ. Мишић	1918		1937			+
		Млада рођ. Мишић	30. IV - 77		8. XI / 16. X - 40			
		Млада рођ. Мишић	1921. 5. XII					
		Млада рођ. Мишић	1930. 8. IV		1953. 12. 26			
		Млада рођ. Мишић	1957. 29. IV					
		Млада рођ. Мишић	1888	1958. 11. 5				
		Млада рођ. Мишић	1886. 10. IV					

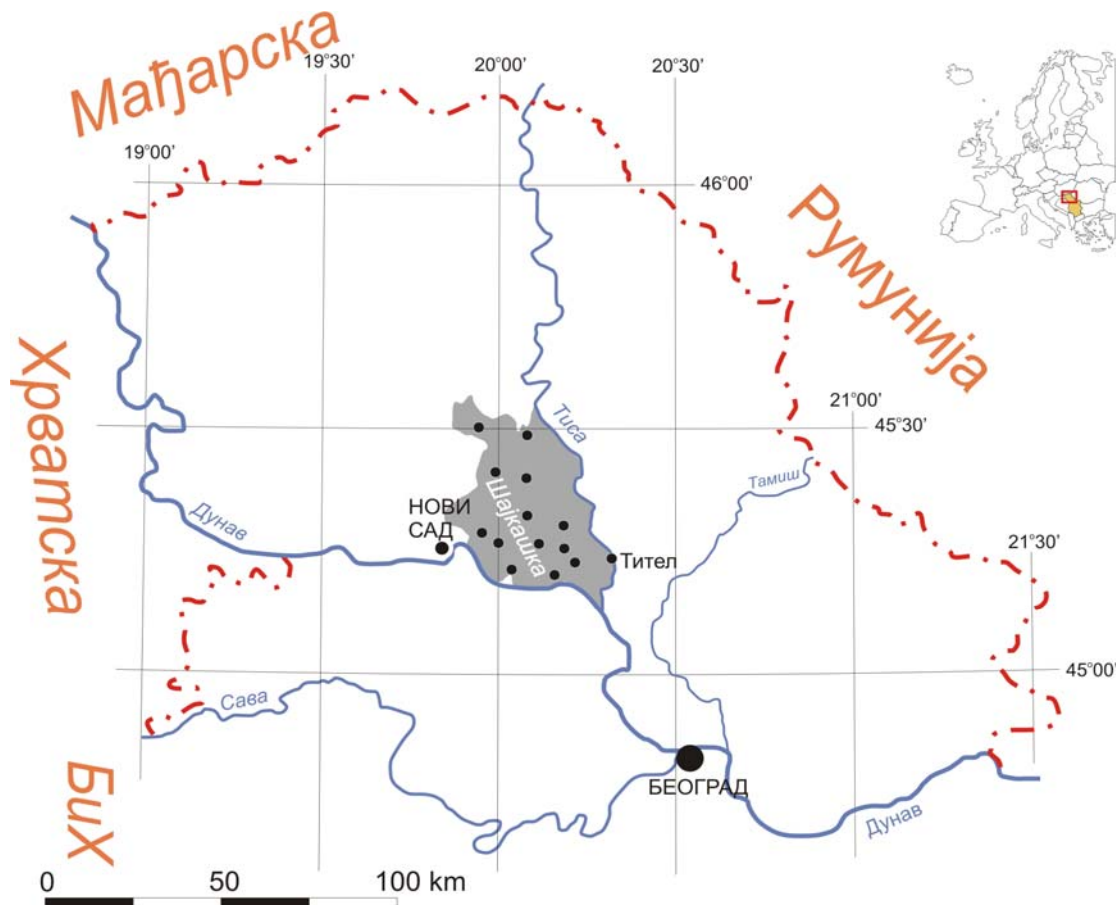
Слика 2. Део странице Домовног протокола Храма Светог Вознесења Господњег у Чуругу из 1930. године

Већина ових црквених књига је у лошем стању. Чувају се најчешће у црквама где не постоје адекватни услови за њихов опстанак. Веома су вредне, али ако се не поради на њиховом даљем очувању, за историјска истраживања биће ускоро бескорисне.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ШАЈКАШКЕ

Шајкашка се налази у јужном делу Панонске низије, у Средњој Европи. Обухвата југоисточни део Бачке, односно средишњи део Аутономне покрајине Војводине. Заузима простор између $45^{\circ}12'07''$ и $45^{\circ}30'15''$ северне географске ширине и $19^{\circ}56'19''$ и $20^{\circ}17'24''$ источне географске дужине. Површина Шајкашке је $876,1 \text{ km}^2$, што чини 4,08% површине Војводине, односно 0,99% површине Србије.

Граница Шајкашке на истоку се поклапа са током Тисе (граница према Банату и катастарским општинама Зрењанин и Нови Бечеј). Јужну границу (према Срему) чини река Дунав, где се граничи са катастарском општином Инђија. Према западу, Шајкашка се граничи са катастарским општинама Сремски Карловци, Нови Сад, Темерин и делом Србобран. На северу се граничи са општинама Бечеј и Нови Бечеј.

Карта 1. Географски положај Шајкашке у Војводини

Израда: М. Јовановић

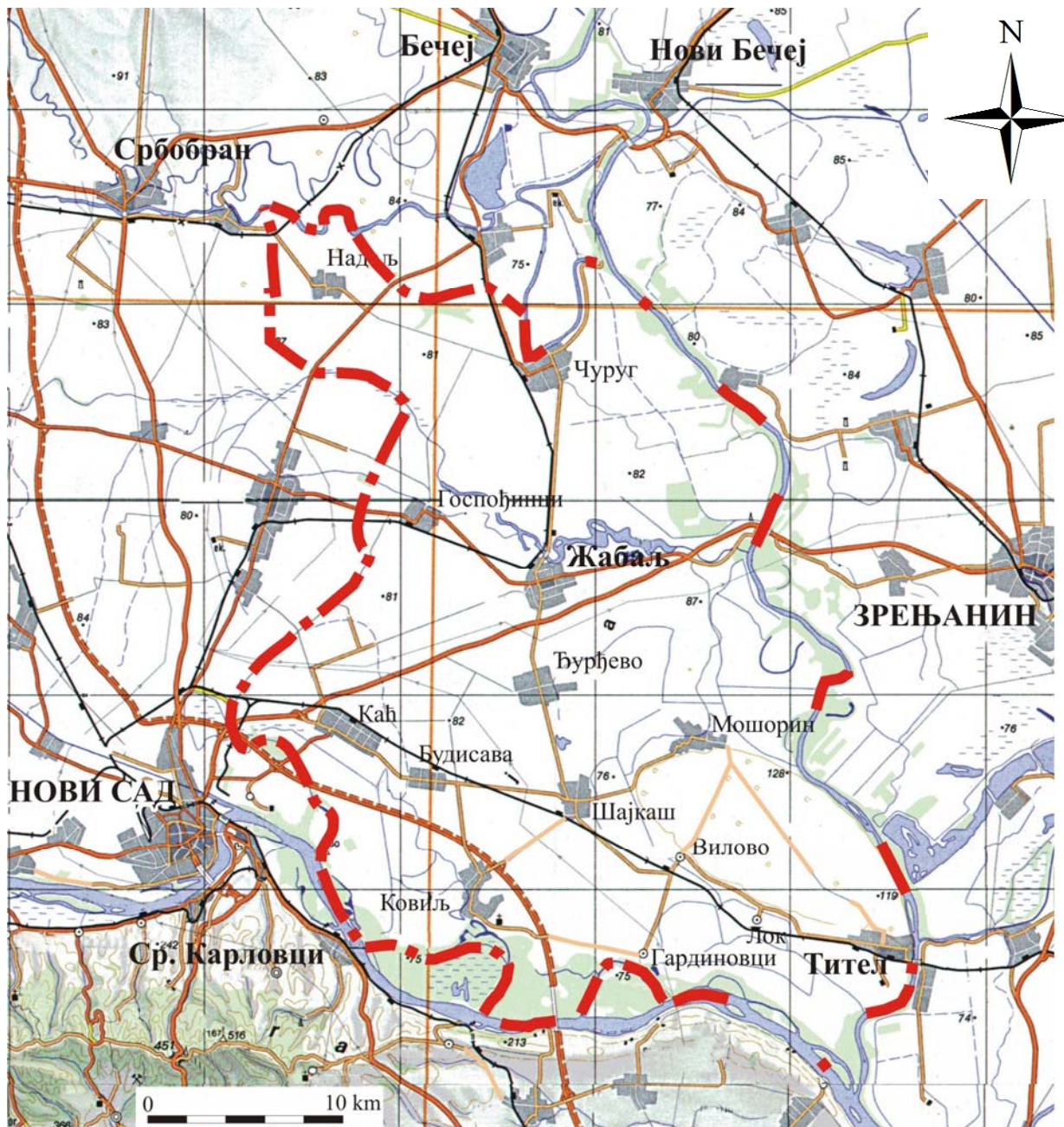
Географско-саобраћајни положај је веома значајна компонента развоја неког подручја. Положај Шајкашке у односу на саобраћајне правце је интересантан и специфичан.

Железнички саобраћај данас губи свој некадашњи значај због оптимализације предности друмског саобраћаја. На овом подручју доминира пруга која чини саставни део трасе Нови Сад – Жабал – Бечеј – Сента – Сегедин. Ова пруга је раније имала значај у повезивању шајкашког подручја са деловима Европе који су за њих били заинтересовани, искључиво због пољопривреде. Железничка веза са Румунијом остварује се преко пруге Вршац – Темишвар. На њу се од Вршца наставља пруга према Београду и Новом Саду, а од Темишвара за Букурешт. Преко територије Шајкашке пролази још и железничка пруга која спаја средиште Шајкашке –Тител са Новим Садам, преко кога је добро повезана и са осталим градовима Србије и околним земаљама.

Југозападни део Шајкашке пресеца део међународног аутопута Е-75 (Варшава – Братислава – Будимпешта – Суботица – Нови Сад – Београд – Ниш – Скопље – Солун – Атина), један од најзначајнијих и најпрометнијих путних праваца у Европи. Данас овај аутопут представља најзначајнију саобраћајницу која пресеца овај простор и један од праваца пружања паневропског коридора 10. Коридор 10 један је од паневропских саобраћајних коридоридора. Простире се од Аустрије до Грчке, пролази већим делом кроз Словенију, Хрватску, Србију и Македонију. Обухвата како железнички (дужине 2.528 km), тако и друмски коридор (2.300 km). Осим основног правца пружања паневропског Коридора 10 (Салцбург – Љубљана – Загреб – Београд – Ниш –Скопље – Солун), кроз Србију пролазе и његова два крака: Б (Будимпешта – Нови Сад – Београд) и Ц (Ниш – Пирот – Софија).

Национални значај ове саобраћајнице за Србију озваничен је кроз Национални инвестициони план (2008. године) који је коридору доделио улогу окоснице развоја домаће саобраћајне инфраструктуре, па је јасан значај Коридора 10 за вредновање географског и саобраћајног положаја Шајкашке.

Поред међународног пута Е-75, на територији Шајкашке је од великог значаја магистрални пут М-7 који спаја Нови Сад преко Каћа и Жабља са Зрењанином, али и два регионална пута: Р-110 који повезује Нови Сад преко Каћа, Будисаве, Шајкаша, Вилова, Лока и Титела са Ковачицом, и Р-122 који повезује Ковиљ, Шајкаш, Ђурђево, Жабал и Чуруг са Бачким Градиштем и са Бечејом.

Карта 2. Саобраћајна мрежа Шајкашке

Извор: ВГИ, 1:300 000, секција Београд, 1988.

Речни саобраћај је слабо развијен и користи се само за робни промет. Одвија се преко Дунава, Тисе и Великог Бачког канала, док је Јегричка као пловни пут затворена.

Коридор 7 или Дунавски коридор један је од најважнијих европских путева, а заједно са Рајном и Мајном то је најважнији водени пут на континенту. То је, заправо, река Дунав у дужини од 2.300 km. Тиса, као већа равничарска река у коју се улива Јегричка, има потенцијале и погодности за пловидбу свих врста пловних објеката. Међутим, и поред тога, речни саобраћај је слабо развијен и потенцијали су

неискоришћени. Речни саобраћај на Јегрички није развијен, иако је река погодна за пловила мање носивости (чамци) (Ромелић, 1996).

Шајкашка поседује веома разгранату мрежу друмских саобраћајница, а међународни правац Е-75 и Коридор 10 су веза са остатком Србије и Европом. Може се закључити да је географски положај Шајкашке релативно повољан због добре повезаности са већим градским центрима у Бачкој, односно Војводини. Мања, периферна насеља, као што су Надаљ и Мошорин, имају мање повољан положај јер су знатно више удаљенији од најважнијих регионалних и магистралних путева.

ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ШАЈКАШКЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ДЕМОГРАФСКИ РАСТ

Природно-географске карактеристике пружају нам објашњење зашто је неко становништво концентрисано на одређеном простору и шта је условило прва насељавања. Природа сваког простора представља оквир где људи живе и производе. Она може бити мање или више повољна или сасвим неповољна за живот и рад људи или, истовремено, може бити повољна за живот и рад људи или, може бити за једне повољна, а за друге неповољна. Карактер природне средине утиче и на продуктивност рада, а донекле одређује и начин живота становништва. При том је сваки елемент природне средине значајан за развој и размештај производње, односно, значајан је као услов за живот и рад становништва.

Пажљивим сагледавањем заједничког дејства природних елемената, може се допринети правилној анализи просторног развоја насеља, где преовлађују фактори који одређују функционални значај насеља.

Са друге стране, веома су бројни друштвено-географски фактори који имају утицај на физичко-географске процесе, а то су: изградња насеља и комуникација, уништавање и обнављање шума, разоравање ледина на нагнутим теренима и слично. Сагледавање узајамног утицаја природних и друштвених фактора доприноси бољем разумевању развојних етапа одређеног простора.

Територија некадашњег Шајкашког батаљона у целини је низијска. Највиши предео је Тителски брег (128,7 m), нешто ниже је лесна тераса са 83 m, док је најнижи предео алувијална равна Дунава и Тисе са 72 m надморске висине.

Ово подручје се одликује умереноконтиненталном климом.

Поред токова две велике реке, Дунава и Тисе, на територији Шајкашке протичу и две мале: Јегричка и Црна бара, односно Велики канал. На овом простору постоји и мноштво активних и напуштених речних токова, рукаваца, језера, бара и мочвара. За време високих водостаја, све ово је била јединствена хидрографска површина, док су се за време суша смењивали језера, баре и мочваре са пространим ливадама и пашњацима.

Приобални делови ових хидрографских површина имали су веома густу вегетацију. Поред храстових шума и шибља, ту је доста било високе и ниске барске вегетације, трске, сите, врбе и тополе. На бази обилне хране, у овим пределима су живели разни инсекти, гмизавци, дивље животиње, велики број птица, и друге. Водена подручја обиловала су разним врстама риба.

ГЕОЛОШКЕ И ГЕОМОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Геолошка проучавања овог дела Панонског басена започета су крајем XIX века, али су она дуго времена била везана за искључиво за проучавање Тителског лесног платоа и његове околине, обухватајући само најмлађе геолошке чланове. Тек после Другог светског рата, када у Војводини започињу радови на истраживању нафте и гаса, у Шајкашкој се врше обилна геофизичка испитивања и дубљих истраживаних бушотина, која су омогућила комплекснија геолошка проучавања овог простора.

Испод данашњег покривача, односно творевина квартара, постоје врло моћни седименти терцијера чија се дебљина од Дунава ка северу и северозападу непрекидно повећава. Подлогу терцијерним наслагама изграђују мезозојске формације, магматске стене и веома стари палеозојски, односно препалеозојски кристаласти шкриљци.

У тектонском и структурном смислу, Шајкашка се одликује елементима карактеристичним за Панонски басен. На релативно кратким одстојањима у дубоким бушотинама запажају се веома истакнута структурна узвишења и знатно потонуле депресије. Просторна, структурна узвишења са карактеристикама сложеног тектонског хорста, налазе се у широј околини Мошорина, затим нешто дубље и на мањем простору код Госпођинаца и у Жабалском рити. Депресионе области се нарочито истичу између Ченеја, Будисаве и Ђурђева (Мариновић и Кукин, 1971).

У висинском погледу Шајкашка је низијска територија, чије се апсолутне висине крећу од 72 до 128,7 m (Калварија изнад Титела). Између најниже тачке у југоисточном делу где се Тиса улива у Дунав, и највише на Тителском брегу, висинска разлика износи непуних 57 метара. И у овом распону издвајају се три висинске, морфолошке, фитогеографске и хидрографске целине, које се и по величини, и по висини, и по своме простору и положају врло јасно издвајају. Те целине су:

- **Тителски брег**,
- **лесне терасе** и
- **алувијалне равни** (Букуров, 1971).

Према Кошћалу и сарадницима (2005а,б), у рељефу Шајкашке могу се издвојити следећи генетски типови:

Облици флувијалног рељефа

- Виша речна тераса покривена лесом
- Нижа речна тераса
- Алувијална раван
- Напуштена речна корита

Облици флувио-барског рељефа

- Флувио-барско дно Панонског басена
- Баре и мочваре
- Мртваје

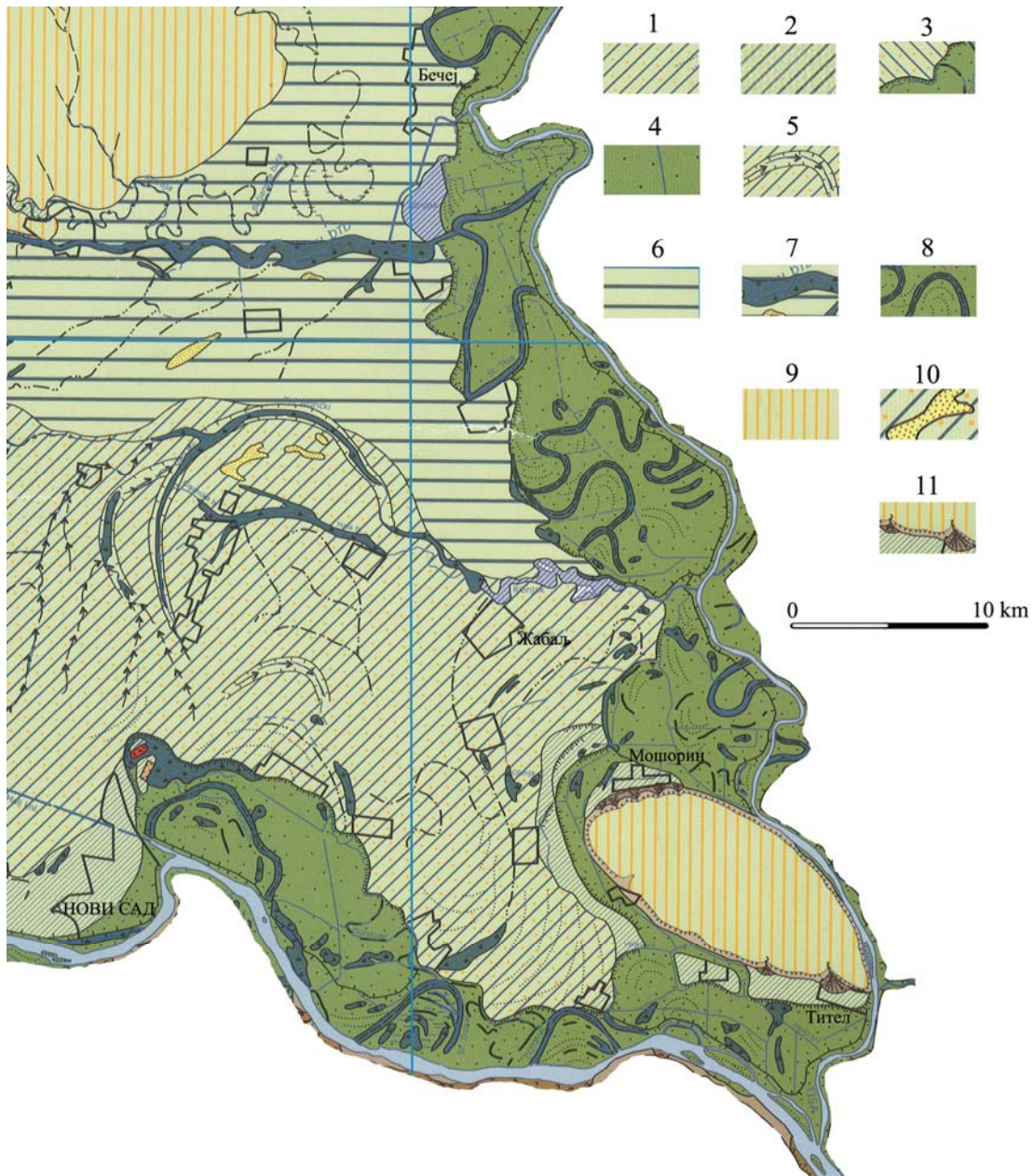
Облици еолског рељефа

- Лесна зараван
- Печшани покров са слабо израженим динама

Облици делувијално-пролувијалног рељефа

- Пролувијалне лепезе

Флувио-барско дно Панонског басена и виша речна тераса покривена лесом према Кошћалу и сарадницима (2005а,б) (ознаке 6 и 1 на карти 3) просторно одговарају лесној тераси према Букурову (1971).

Карта 3. Геоморфолошка карта Шајкашке

Легенда: 1. Виша речна тераса покривна лесом; 2. Нижа речна тераса; 3. Терасни одсек; 4. Алувијална равана; 5. Напуштена речна корита; 6. Флувио-барско дно Панонског басена; 7. Баре и мочваре; 8. Мртваје; 9. Лесна зараван; 10. Пешчани покров са слабо израженим динама; 11. Пролувијалне лепенге

Извор: Кошћал и сар., 2005а

Тителски лесни плато (Тителски брег, Тителска лесна зараван, Мошорински брег) представља изоловано лесно острво у југоисточном делу Шајкашке, код ушћа Тисе у Дунав. Површина платоа, ограничена изохипсом од 100 m износи око 80,4 km². Карактеристичног је елипсастог облика, са дужом осом у правцу истокјугоисток – западсеверозапад (17 km) и краћом југјугозапад – северсевероисток (7 km). Највећа висина је на потесу Калварија и износи 128,7 m.

Тителски лесни плато је од околних алувијалних равни јасно оивичен одсецима, који су нешто блажи на јужној и западној страни, а готово вертикални на странама које су окренуте Тиси (Јовановић и Звиздић, 2009).

Слика 3. Тителски брег (Велики сурдук, Мошорин)

Фото: Јовановић М.

Лесна тераса у Шајкашкој само је део простране јужне бачке терасе, која испуњава читаву јужну Бачку и делове западне и источне Бачке између Телечке и Дунава, односно Телечке и Тисине алувијалне равни. Лесна тераса у Шајкашкој је, према томе, југоисточни део ове простране морфолошке целине која се делимично врло јасно издваја од нижег алувијалног земљишта Дунава и Тисе, а делимично је опет растављена поширом зоном заталасаног и ниског земљишта, као што је случај западно од Жабља, односно око Јегричке.

Док лесна тераса у северном и западном делу Шајкашке има прилично компактну целину, дотле се на крајњем југоистоку, код Титела, издваја један мали делић као посебна целина. Тај део је тителска тераса (Букуров, 1971).

Алувијална равна Дунава је најниже земљиште у јужној Шајкашкој. На месту где се Тиса улива у Дунав надморска висина износи 76 m, а узводније она има врло благ успон тако да код Новог Сада износи само 77 m.

Ширина алувијалне равни није уједначена. Код Новог Сада она износи свега 0,7 km, али већ код Каћа, Ковиља и Гардиноваца она је широка 5 до 6, а код Титела и 10 km. Граница алувијалне равни је доста јасно изражена вишим лесним одсецима, чије релативне висине износе и до 8 m. Само код Новог Сада те висине су за половину мање, пошто се овде појављује један морфолошки члан кога у Шајкашкој нема у континуираном облику. То је алувијална тераса.

Алувијална равна Дунава је насута рецентним песком и муљевито-песковитим материјалом. Грубљи песак се користи и као грађевински материјал.

Дунав на сектору Шајкашке има мали пад. Од Новог Сада до Старог Сланкамена он износи 210 cm или 5 cm на километар. Последице овако малог пада су аде, мртваје, рукавци и велика острва.

Између Гардиноваца и Лока алувијална равна Дунава се спаја са поширом алувијалном равни Тисе, која са севера и запада опкољава Тителски брег.

Алувијална равна Тисе простира се око Тисе и прати је све до њеног ушћа у Дунав. На овом југоисточном делу Шајкашке алувијална равна Тисе спаја се са инудационом равни Дунава.

Алувијална равна Тисе, за разлику од инудационе равни Дунава, има веома неједначене ширине и врло неправилне облике. Код Чуруга, ако се узме у обзир и банатски део равни, ширина износи око 20 km, између Жабља и Арадца само 12 km, а између Титела и Перлеза свега 6 km. Овде је и највеће сужење, што је имало за последицу да се ту од давнина прелазила ова спора али за време поплава веома дивља и разливена река. Овако неправилан облик алувијалне равни Тисе долази као последица врло снажног меандрирања ове споре панонске реке, која своје меандре и данас помера и низводно и бочно.

Границе алувијалне равни су изразите. Као код дунавске тако исто и код тиске алувијалне равни постоје благе или стрме косе које их деле од лесних тераса. У јужној Бачкој алувијална равна је ограничена одсецима јужне бачке лесне терасе, чија се висина креће од 5 до 8 метара, а са истока ова равна је ограђена одсецима банатске лесне терасе, отприлике исте релативне висине.

Алувијална раван је нагнута у правцу речног отицања, и њени јужни делови су најнижи крајеви у Шајкашкој. Од Бечеја до Титела нагнутост ове равни износи свега 1 m. Флувијалног је порекла и састављена је од пескова, речног муља и глине (Букуров, 1971).

Госпођинци су изграђени унутар источне периферије бачке лесне терасе око 1 km јужно од долине Јегричке. Северном периферијом села протеже се једно мање фосилно корито Дунава, звано Мала бара. Она се у широком луку протеже од Бачког Јарка и Темерина, а код Жабља се спаја са Јегричком.

Бурђево је саграђено на источној периферији бачке лесне терасе, где се она граничи са алувијалном равни Тисе. На источној периферији села је дуго фосилно корито Девењ.

Жабаль је изграђен на источној граници бачке лесне терасе, где се на њу надовезује пространа алувијална раван Тисе.

Чуруг је изграђен на источној периферији бачке лесне терасе. Северно од села, један Тисин меандар је раније интензивно еродирао терасу и померио је њену границу за око 3 km ка западу. Због тога је овде створен рт, који је исто толико истурен у алувијалну раван. Приликом регулације реке у XIX веку врат меандра је пресечен каналом којим данас протиче Тиса. Стари део корита је претворен у мртвају и данас река протиче око 5 km источно од овог места.

Надаљ је настао унутар бачке лесне терасе, на месту где је она идеално заравњена и где нема никаквих орохидролошких одредница. Корито Црне баре, данас канал Дунав – Тиса је 2 km од села.

Будисава је најмлађе насеље које припада Шајкашкој области. Настало је 1884. године у делу хатара Горњег Ковиља. За ово насеље био је важнији пут који повезује Нови Сад са Тителом, који је недалеко од границе лесне терасе и инудационе равни Дунава.

Каћ је изграђен на јужној граници бачке лесне терасе, где се она граничи са инудационом равни Дунава. Дунав је удаљен око 6 km и за Каћ нема већи значај.

Ковиљ је типично ивично насеље на бачкој лесној тераси. Он се налази на месту где је та граница еродирана и веома извијена. И данас, када се корито Дунава повукло далеко према југу, један његов издвојени рукавац још увек чини границу терасе и инудационе равни и он сада има функцију колектора подземних вода. Раван се

простире западно и јужно од терасе на којој је село, а на њој су изграђене само три издвојене улице (Ћурчић, 2007).

Вилово је изграђено подно западне периферије Тителског брега на плавини коју су изградила четири сурдука. Њен већи део изградили су сурдуци Стражилово и Велики сурдук. Западно од плавине је стара алувијална раван Тисе. То је положај на граници две геоморфолошке целине, односно две површине са дијаметрално различитим условима за пољопривредну производњу. Код Вилова алувијална раван је широка свега 750 m, што је најмање растојање између Тителског брега и бачке лесне терасе. То је био разлог што су овде увек пролазили путеви који прате јужну периферију Бачке. Данас тим правцем и јужном периферијом Вилова пролазе пут Нови Сад – Тител и пруга истог правца. Значај овог уског дела алувијалне равни раније је био већи него данас. Пре него што су извршени обимни мелиорациони радови у ритовима Бачке он је често био плављен или забарен. Преко тих терена саобраћала је скела и то је положају Вилова давало и изванредан стратешки значај. Као траг старог стања остало је језеро Вилочачка јама, која је градњом новог пута разбијена на три дела (Букуров, 1986).

Гардиновци су саграђени на југоисточној периферији бачке лесне терасе. Она је овде са јужне и са источне стране окружена алувијалном равни Дунава. Тераса је висока око 78 m, односно, за око 4 m је виша од околних водоплавних ритова. Источни, већи део рита заштићен је насипима и обрађује се, док је јужни део изложен поплавама и обрастао је шумом. Рукавац Дунава који са севера опкољава потез Крчединска ада само је 500 m удаљен од села. Овакав положај даје добре услове за развој пољопривредне производње.

Лок има изузетан положај у овом делу Бачке јер је једно од малог броја насеља изграђених у алувијалној равни. За изградњу насеља одабрано је пешчано узвишење (Букуров, 1986), односно фрагмент ниже речне терасе (Кошћал и сар., 2005б) које је за 3 m више од околног земљишта. Та висинска разлика селу даје извесну сигурност од поплава, а и околни ритови су насипом брањени од високих вода Дунава. Градња на овој површини била је нужна јер су ту постојала добра пољопривредна земљишта, а околна насеља Тител, Вилово и Гардиновци били су доста далеко да би их несметано користили. Градња на Тителском брегу није била могућа због дубоких фреатских вода, а подно њега такође, јер није било довољно терасираног пролувијално-делувијалног материјала. Постоје сведочења да је село једно време, због поплава, измештано подно брега, али је поново враћено на стару локацију (слика 4) (Букуров, 1986).

Слика 4. Лок и Вилово на карти Првог војног премера Хабсбуршке монархије (1782-1785)

Извор: Arcanum, 2006. *Die Erste Militaerische Aufnahme (1763-1785), Koenigreich Ungarn*

Мошорин је село са изразито периферним положајем. Он лежи подно северне периферије Тителског брега на плавинама четири сурдука (Ђурчић, 2007) и фрагменту ниже речне терасе којом је северозападни део платоа одвојен од старе алувијалне равни Тисе (Кошћал и сар., 2005а). То је повољан локални положај јер је село безбедно од поплава, а лежи на контакту две дијаметрално различите геоморфолошке целине. Тителски брег на југу је оцедит, са пољопривредним површинама великог квалитета, док је алувијална равна на северу прекривена лаким песковитим земљиштима на којима су подземне воде плитке. Она је угрожена и високим водама Тисе, тако да је највећим делом под травама. Са тих ниских и заравњених површина дижу се мања или већа острва вишег земљишта која су се увек могла обрађивати, а била су идеална за узгој поврћа.

Тител се налази у близини сутока три велике војвођанске реке. У непосредној близини су ушће Тисе у Дунав и ушће Бегеја у Тису. У време када је речни саобраћај имао већи значај, то је био саобраћајни чвор овог дела Панонске низије. Тиса је

карактеристична по широким инудационим равнима које су биле често плављене и тада су представљале извесне саобраћајне баријере. Код Титела је Тисино корито уз виша земљишта Тителског брега и алувијалне терасе подно њега.

Насеље се простире на четири генетска рељефна типа: крајњи источни и југоисточни део се налази у алувијалној равни Тисе; највећи део насеља на нижој речној тераси (Кошћал и сар., 2005а), односно тителској лесној тераси (Букуров, 1971); северозападни делови су изграђени на пролувијалној лепези, а последњих година се шири и по лесном платоу – у близини Калварије и на ободу долине Бусије.

Шајкаш се налази на граници бачке алувијалне терасе и алувијалне равни Тисе. Алувијална раван је уз источну ивицу села, али њоме сада не протиче река. Она потиче из времена када је Тиса протичала са западне стране Тителског брега, а тај правац је имала још у античко време. Међутим, у време великих поплава, Тиса се и сада понекад излива по овом делу алувијалне равни. Конфигурација терена је таква да је село на истоку ограничено 6 до 8 m нижом алувијалном равни, на северу добро очуваним старим меандром, док је на југу и западу алувијална тераса по којој оно може слободно да се шири (Ђурчић, 2007).

КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Клима Шајкашке спада у тзв. *мезоклиму* која представља један тип климе у макроклиматском подручју Панонске низије. Међутим, према регионалној подели климе на земљиној површини Шајкашка се налази у *европско-континенталној климатској области* (Милосављевић и Тодоровић, 1971).

Ово подручје одликује се хладним зимама, топлим летима и израженим прелазним периодима. Једна од одлика климе Шајкашке је и та што прелазна годишња доба некада трају врло кратко.

Велике површине Шајкашке су под лесом и песком, черноземима, ливадским и ритским црницама, које се лако загревају и великим количинама топлоте загревају ваздух. Зиме оне се брзо расхлађују и опет снажно расхлађују приземне ваздушне слојеве. Велики температурни екстреми, који могу да пређу и 60°C још су више појачани оскудном и ситном вегетацијом која није у стању да изврши нивелацију температура нити да повећа количине талога и да измени климатолошке особине.

Отуда је ово подручје изложено јакој инсолацији преко лета, а исто тако јакој радијацији током зиме.

На климу утичу и последице неједнаког барометарског притиска над евроазијским копном, над Атлантским океаном и над Средоземним и Јадранским морем. Уколико се појави висок ваздушни притисак над евроазијским копном, а низак над Средоземним и Јадранским морем, врши се снажно кретање расхлађених ваздушних маса од истока према Средоземном мору или према Атлантском океану. Ово су суве ваздушне масе које доносе хладно, али често ведро време. Обрнуто, када се јави висок ваздушни притисак над Атлантским океаном, а мали над источном Европом, тада наступају кретања маса за запада на исток. С обзиром да долазе са океана, оне су влажне и излучују велике количине талога (Букуров, 1975).

Анализа климатских карактеристика рађена је на основу подататка метеоролошке станице Нови Сад за временски период од 1986. до 2005. године.

Обзиром на релативно малу површину и малу вертикалну рашчлањеност терена у Шајкашкој се не јављају изразитије температурне разлике између појединих локалитета као што је то случај у висинским рашчлањеним брдско-планинским деловима Србије. Средња годишња температура ваздуха Шајкашке је 11,4°C. Температурна амплитуда између најтоплијег и најхладнијег месеца износи 21,6°C – у јануару 0,3°C, а у јулу 21,9°C. Најтоплији месец у Шајкашкој је јул.

Услед кретања ваздуха долази до смењивања ваздушних маса маритимног или континенталног порекла, односно маса са различитих географских ширина и дужина које се у већој или мањој мери разликују, пре свега, по својим температурама и влажности. Дакле, доносећи климатске одлике простора са којих долазе, ветрови снажно утичу на поднебље неког подручја, па стога имају и улогу модификатора климе.

Најчешћи ветрови у Шајкашкој су западни (210,4‰) и југоисточни ветрови (177,4‰). Затим следи ветар из североисточног правца (167,1‰), а након њега долази источни ветар (155,6‰).

Највеће просечне брзине имају ветрови из југоисточног правца 3,1 m/s. Даље, за њима следе ветрови из северозападног (3,0 m/s) и из северног правца (2,9 m/s).

Највиша вредност релативне влажности ваздуха у Шајкашкој јављају се током зиме (85,7%), током јесени (71,2%), потом у пролеће (70,2%), док је најнижа лети (65,1%). Вредност релативне влаге током вегетационог периода износи око 70,0%.

Просечна годишња облачност на подручју Шајкашке износи 5,2 десетина неба. Највећа облачност јавља се у јануару (6,9) и децембру (6,8), док је најмања у току летњих месеци: у августу 3,4 и у јулу 3,9.

Просечна годишња сума инсолације износи 2.160 h. Најсунчанији месец је јул (302 h), а затим следе август (289 h) и јун (275 h). Децембар (61 h) и јануар (65 h) имају најмање вредности осунчавања.

Средња годишња количина падавина за Шајкашку у посматраном периоду износи 640,4 mm. Највећа количина падавина излучи се у току лета (206,7 mm), на другом месту је јесен са 165,7 mm, док пролеће има укупно 153,4 mm талога. Најмања количина падавина излучи се током зиме (114,6 mm).

Снег се задржава просечно 25,9 дана и то углавном током зимских месеци: децембар, јануар и фебруар. Понекад се деси да снег падне у новембру или марту, али се у том случају задржава веома кратко. Град је лети веома честа појава.

ХИДРОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Већ је напоменуто да на територији Шајкашке поред токова две велике реке, Дунава и Тисе, протичу и две мале: Јегричка и Црна бара, односно Велики канал. На овом простору постоји и мноштво активних и напуштених речних токова, рукаваца, језера, бара и мочвара. За време високих водостаја, све ово је била јединствена хидрографска површина, док су се за време суша смењивали језера, баре и мочваре са пространим ливадама и пашњацима.

Фреатска издан у нижим деловима Шајкашке налази се на дубини од 25 до 35 m, док је на лесном платоу дубока и преко 50 m. У северном подножју лесног платоа, између Мошорина и Тисе, ниво издани је најближи површини и креће се од 0,5 до 2 m. У пределу између лесног платоа и Дунава, ниво издани је такође плитак и у просеку је између 1 и 3 m. На простору између Жабља, Ђурђева, Шајкаша и Гардиноваца, као и између Каћа и Будисаве, ниво издани је у дубини од 2 до 4 m, док се на простору према Чуругу местимице спушта и до 7 m испод површине терена (Кукин и Мариновић, 1971). Артешка вода се у Шајкашкој јавља на различитим дубинама између 40, 80, 200, па и више метара.

Дунав извире са два већа крака (Брега и Бригах) на југоисточној подгорини Шварцвалда и протиче кроз девет земаља. Са 2.860 км дужине заузима друго место

међу европским рекама. Од 588 km у нашој земљи, Бачкој припада 218 km или 36,3%.

По величини слива, који захвата 817.000 km² Дунав такође заузима друго место у Европи. Цео панонски део наше земље припада сливу Дунава, односно сливу Црног мора. Према томе и читава територија Шајкашке припада сливу Дунава.

Дунав на ободу Бачке има три дела. Први део је од државне границе према Мађарској до ушћа Драве, други је од ушћа Драве до Новог Сада и трећи део је од Новог Сада до ушћа Тисе у Дунав (део који припада Шајкашкој, дуг 34 km).

Од Мађарске границе или још узводније чак од Баје па до ушћа Драве, Дунав има карактер подивљале реке. Она на овом сектору гради многобројне рукавце, који опкољавају многобројна острва.

Крајем XIX века извршени су регулациони радови на овом сектору. Просечена су три просека, блажевачки, сигајски и дравски. Овим просецима чија заједничка дужина износи 14 km, дунавски ток је скраћен за 18 km.

На другом сектору Дунав има сталније корито зато што му је правац одређен Фрушком гором, на чију се северну подгорину наслања десном обалом. Ту постоји свега један већи меандар јужно од Младенова, дуг 10 km, који је одсечен моховским просеком. Овај просек није успео, пошто се на његовом дну нису уклониле отпорне стене фрушкогорског масива.

Највеће аде су: Велика ада јужно од Челарева, Черевихки спруд северно од Черевиха, Мачков спруд југозападно од Новог Сада и Велика ада јужно од Новог Сада.

На трећем делу Дунав поново проширује своју долину. Изразити меандри су између Петроварадина и Новог Сада, затим јужно од Ковиља, Јамина и Козјак и гардиновачки меандар, јужно од Гардиноваца.

Тиса извире у западној подгорини Шумовитих Карпата са два крака, Црном и Белом Тисом. Дужина Тисе од Новоселице до ушћа износи 977 km. Низводно од Сегедина улази у нашу земљу, где јој дужина тока износи 164 km. Уз источни гарницу Шајкашке тече у дужини од 55 km. Површина целог слива износи 157.500 km², а у нашој земљи на слив Тисе отпада 8.000 km² или 8% од укупног слива.

Ток Тисе карактеришу три дела. То су горњи ток од Новоселице до ушћа Самоша, средњи ток од ушћа Самоша до ушћа Мориша и доњи ток низводно од ушћа Мориша до ушћа Тисе у Дунав.

Слив Тисе простире се на три различите морфолошке целине. Њих чине Карпатске планине, Ердељски басен и ниска панонска долина Тисе.

Због малог пада и спорог отицања алувијална равна Тисе била је често плављена

током протеклих векова. Да би се овим невољама стало на крај, средином XIX века отпочиње регулација Тисе. Пресеца се 112 меандара и дужина Тисе се смањује са 1.429 на 977 km.

Тиса на територији Бачке прима: Кереш, Буцак, Чик, Велики Канал и Јегричку, а Дунав Плазовић и Мостонгу.

Велики канал је регулисана **Црна бара** која је имала свој ток од Сивца до Бачког Градишта, где се уливала у повећи меандар Тисе. Она је отицала непосредно у подножју Телечке по великој и издуженој депресији, каквих има у подножју сваке лесне заравни. Црна бара се код Турије спаја са Кривајом.

Јегричка је дугачка 60 km са величином слива од 1.329 km². Ова речица би се могла уврстити у систем добро повезаних бара (претворене у рибњаке), које су све нагнуте према Тиси. Новијим регулацијама Јегричка је укључена у велики систем ДТД, тако да се не може говорити о Јегрички као природном току него више као о Јегрички-каналу.

Први **канал** у Бачкој имали су саобраћајне и мелирационе функције. Од педесетих година XIX века алувијалне равни у Бачкој добијају на стотине километара нових канала који су имали превасходни задатак да врше исушивање многобројних влажних и често плављених алувијалних равни и других нижих терена. Све каналске траке усмерене су у правцу северозапад-југоисток, исто онако како је некада отицао Дунав остављајући за собом своје мање или више засуте напуштене токове. Реализација пројекта хидросистема ДТД трајала је пуних 35 година, од 1947. до 1982, године. Укупна дужина свих канала у Бачкој износи 420,8 km од којих је 355,4 km пловно. Једино Јегричка није пловна. Ширине канала се крећу од 18 до 150 m, у зависности од тога да ли су каналска или природна корита. Дубине канала су некада биле од 2 до 3 m, а данас су још мање услед замуљивања (Ивков-Џигурски и сар., 2011).

ПЕДОЛОШКИ ПОКРИВАЧ

Многа историјско-економска збивања која су везана за поједина раздобља Шајкашке (процес колонизације, подела земље и борба за њу, поседовни односи, задружни поседи, продаја баштенске и ритске земље, проблеми испаше и одводњавања), могу се схватити и објаснити добро познавајући битне карактеристике појединих типова земљишта и њихове праве пољопривредне вредности.

Иако релативно равничарски карактер површине Шајкашке на први поглед указује на прилично хомоген земљишни покривач, педолошка истарживања показују приличну шароликост.

Природна вегетација била је од великог утицаја на образовање свих типова земљишта унутар овог подручја. Првобитна степска вегетација била је типична за генезу климатогеног земљишта типа чернозем на лесном платоу и лесним терасама, док је још и сада постојећа хидрофилна вегетација одраз рељефа – прекомерног влажења на алувијалним равнима.

Слатинска вегетација специфична је за површине које су у заслањивању, било да се налазе уз Јегричку, Тису или Дунав.

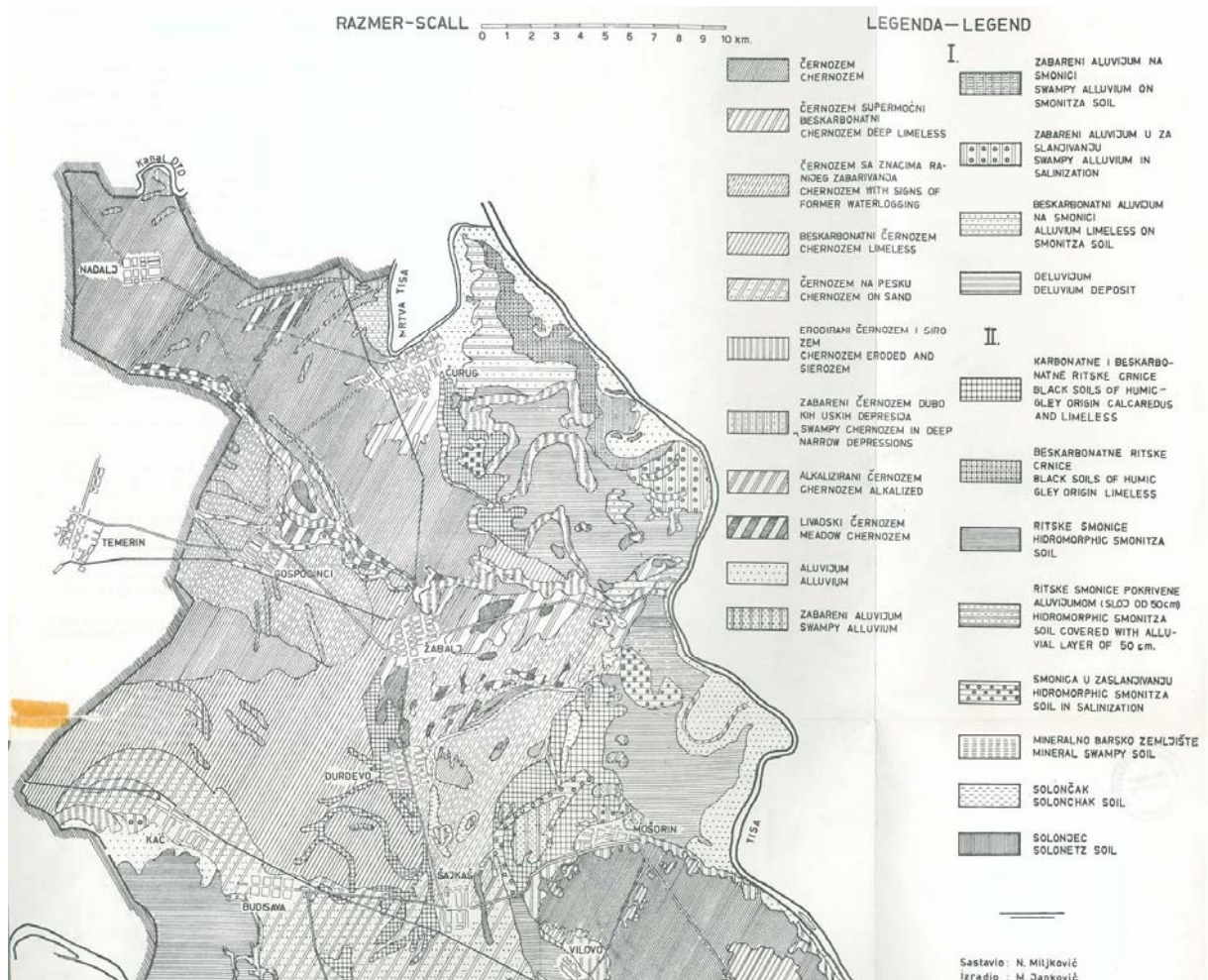
Човеков утицај на образовање и развој земљишта био је двојак. Приводећи култури поједине комплексе (пре 150-200 година) човек је уништавао, разоравао природну вегетацију, што је имало за последицу рапидно смањење првобитног садржаја хумуса, а касније у току екстензивне обраде и погоршање структуре земљишта. Друго, исушивањем земљишта током изградње одбрамбених насипа уз Тису и Дунав и мреже канала и црпних станица, човек је у недавној прошлости (1850-1875. године) знатне површине водоплавног терена – земљишта заштитио од честих поплава, што је имало за последицу наглу промену водног режима и привођење култури мелиорисаних површина (Миљковић, 1971, 34).

Чернозем са својим подтипovima заступљен је претежно на лесној тераси и лесном платоу, а делимично и на алувијалној равни на пространству од 49.648 ha, што чини 56,21% од укупне површине испитиваног земљишта.

Морфолошка, хемијска, физичка и хидрофизичка својства чернозема као и стање биљних хранива указују на његову високу пољопривредну вредност.

Алувијална земљишта и делувијум спадају у класу земљишта са слојевитим профилем, који често у дубини имају погребене генетичке хоризонте смонице. На подручју Шајкашке ова земљишта се простиру уз обалу Тисе и Дунава (карта 4), заузимајући укупну површину од 11.399 ha или 14,11% од читавог подручја.

Услед различитог механичког састава, разне дубине биолошки активног слоја и различитих услова влажења, алувијална земљишта су на овом подручју неједнаке пољопривредне вредности. Мање површине користе се као ливаде – сенокоси, док је највећи део обрађен и налази се под њивским и повртарским културама.

Карта 4. Педолошка карта Шајкашке

Извор: Шајкашка, природа краја, 1971.

Ритске црнице и **смонице** су на алувијалној равни Дунава и Тисе заступљене са око 22.657 ха или 25,84%, док **минерално барско земљиште** заузима простор од 3.132 ха или 3,50% од укупне површине Шајкашке. Ритске црнице и смонице спадају у потенцијално богата земљишта, али се по укупној резерви хранљивих материја (хумусу и азоту) не може судити и о њиховој производној способности. Обзиром на неповољна физичка својства (екстреми влажности) биолошка активност је пригушена у дужем периоду године, те њихова природна плодност не долази у свим годинама до изражаја.

Од правих **слатина** на подручју Шајкашке утврђени су солончак са 474 ха и солоњец са 447 ха. Пољопривредна вредност слатина је врло ниска. На постојећим површинама користе се као слаби пашњаци, јер се током лета вегетација спржи (Миљковић, 1971).

БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

Еколошке, климатске и хидрографске промене које су се дешавале у прошлим временима, биле су од одлучујућег значаја за број и врсте биљног и животињског света. У последњих неколико векова велики значај на њега имао је и човек. Промене су посебно изражене код биљног света, где се појављује већи број биљних култура уместо пређашњих природних степа. Истовремено су настали потпуно нови еколошки услови, што је довело до појаве неких нових врста.

Ливадско-пашњачка заједница у прошлости била је најзаступљенија флора. Поједини представници ове заједнице упорно се јављају на ораничним површинама као коровске биљке, које човек уништава хемијски или механички. Од важнијих врста данас се срећу: попонац, мали чичак, чичак, хајдучка трава, ливадска детелина, волујак, пелен, мајчина душица, ливадска жалфиуа, млечика, зубача, ивањско цвеће, савез, буника, црни слез, жабњак, красуљак, пољска горушица и друго.

Мочварне заједнице налазе се поред водених токова и по дугачким проширеним деловима долина. Међу њима доминира трска, а поред ње се јавља још неколико вишегодишњих зељастих биљака: рогоз, водопија, кукута, шевар, ниска сита, репув, мресњача, сочивица.

Реке и језера, баре, мочваре и канали су биотип разноликог света водене флоре. Поједине су учвршћене на дну, док се изнад воде појављују за време цветања, а друге слободно пливају по води. Као најчешћи представници јављају се: алге порознице, мочварни љутић, водени трскот, бели локвањ, жути локвањ, чешљуга, плавун, сочивица, водени орашац, ритска горушица и друго.

Шумска вегетација захвата незнатну површину у Шајкашкој, а најчешће су заједнице тополе и врбе.

У прошлости, животињски свет био је далеко богатији. Преоравањем степске вегетације, исушивањем мочвара и регулацијом река, многе животињске врсте су нестале. Главни представници животињског света у Шајкашкој су: дивља свиња, срна, лисица, зец, твор, ласица, кртица, јеж, барска корњача, сиви гуштер, змија белоушка и друго.

Од птица најбројније су: ветруша, ритска сова, кукавица, дивља патка глувара, препелица, пољска јаребица, фазан, пољска шева, чворак и гавран.

Од риба најзаступљеније су шаран, штука, лињак, сом, деверика, караш и смуђ.

Шајкашку, као и читаву Војводину, карактерише мноштво инсеката: домаћа

мува, обичан комарац, мољац, мрав, пчела, кромпирова златица.

ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА У ШАЈКАШКОЈ

На подручју Војводине налазе се изузетне природне и предеоне целине, од којих многе спадају у категорију заштићених природних добара (Лазивић и сар., 2008). На подручју Шајкашке као и у њеној непосредној близини налази се Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит“, Парк природе „Јегрчка“ и Парк природе „Стара Тиса код Бисерног острва“.

Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит“ налази се у истоименом ритском подручју, односно у пространој алувијалној равни Дунава, поред насеља Ковиљ и Петроварадин, по којима је и добио име. Површина овог подручја одликује се карактеристичном флувијалном морфологијом. Испресецана је бројним издуженим депресијама и издигнутим обалским песковитим гредама, а значајне површине захватају некадашње аде попут Јамине, Козјака, Аркања и друге. Хидролошке прилике у Резервату у директној су зависности од режима Дунава и фреатских вода. Високе воде у Резервату, током којих хидролошки активни постају бројни рукавци, меандри, мртваје и баре, најчешће се појављују у другој половини пролећа и у јесен. Током изузетно високих вода Дунава, цео рит буде под водом (слика 5).

Слика 5. Специјални резерват природе Ковиљско-петроварадински рит

Извор: Покрајински секретаријат за заштиту животне средине, Нови Сад, 2010.

Парк природе „Стара Тиса код Бисерног острва“ налази се источно од Бачког Градишта, односно северно од Чуруга у алувијалној равни Тисе. Ово подручје одликује хидролошка очуваност и богатство заштићеног флувијалног језера (мртваје), као и разноврстан биљни и животињски свет. Заштићени сложени меандар са три наглашена завоја представља највећу регулисану окуку Тисе дугу 23.706 m. Њено пресецање извршено је у периоду између 1853. и 1858, али све до 1901. године, када је извршено проширивање тзв. Борјашког просека, дугог 6.302 m, и вештачко засипање оба њена крака, окука је представљала активан рукавац Тисе. Овим је онемогућено континуирано природно засипање његовог корита флувијалним материјалом. То је нарочито дошло до изражаја након подизања одбрамбеног насипа према Тиси. Захваљујући томе, мртваји је знатно продужен век, тако да ће она још дуго егзистирати као флувијално језеро са сталном хидролошком функцијом. Корито Старе Тисе дубоко је просечно 3-4 m, а широко углавном 150-200 m. Барском вегетацијом су обрасли плићи делови меандра. Значајну вредност ове мртваје представља њена веома чиста вода.

Парк природе „Јегричка“. Аутохтона војвођанска река Јегричка је своју долину и корито највећим делом формирала на бачкој лесној тераси, а мањим делом на алувијалној равни Тисе.

Слика 6. Парк природе Јегричка – средњи део тока код Госпођинаца

Фото: Л. Лазић

Парк природе „Јегричка“ налази се у средњем и доњем делу долине. Његове главне вредности су каналисана и ујезерена Јегричка и биљни и животињски свет. Јегричка је заштићена у дужини од 64 km, од Деспотова на западу, до њеног ушћа у Тису, на истоку, односно на површини од 1.144,8 ha. Посебно је атрактиван ујезерени део Јегричке (њен најнизводнији сектор) који је претворен у рибњак 1954. године. Поред велике водене површине погодне за пловидбу, атрактивности овог дела Јегричке знатно доприносе и четири острва са специфичним биљним и животињским светом (Стојановић и сар., 2011).

ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

Како природно-географске карактеристике дају врло јасна објашњења зашто је неко становништво концентрисано на одређеном простору и шта је условило прва насељавања, тако нам и веома бројни друштвено-географски фактори који имају утицај на физичко-географске процесе, пружају комплетну слику о посматраном простору у ком људи живе. Само сагледавање узајамног утицаја природних и друштвених фактора доприноси бољем разумевању развојних етапа одређеног простора, у овом случају простора Шајкашке. У овом делу приказане су основне карактеристике привреде, најважнија обележја насеља која припадају Шајкашкој, док је највећи акценат на становништву које је од давнина насељавало овај простор.

ПРИВРЕДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

За почетак интензивнијег развоја привреде Шајкашке, кључни значај има XVIII век, када је ово подручје било под утицајем економске политике Аустроугарске, која је у основи имала меркантилистички карактер. Према констатацијама компетентних економско-историјских извора, такав систем економског опредељења је релативно повољно утицао на каснији економски развој овог простора (Аврамовић, 1965). Шајкашка представља веома значајно пољопривредно подручје у Србији. Од делатности најзаступљенија је земљорадња (велика производња житарица, индустријских биљака, виноградарство и друго), сточарство (узгајање свиња, оваца, говеда, живине), лов и риболов. У периоду после Другог светског рата развија се и индустрија.

Пољопривреда. Данас Шајкашка, као и већи део Бачке, је врло плодна, и спада међу најплодније делове Европе. Као неопходан услов развоја пољопривреде, али и лоцирања нових и ширења постојећих насеља био је процес мелиорације терена, с

обзиром на постојање великог броја водом засићених површина услед меандрирања равничарских река или постојања низа депресија које су високи нивои подземних вода плавили. Процес сврсисходних хидротехничких интервенција је нарочито долазио до изражаја у другој половини XIX и почетком XX века (Букуров, 1974).

Продором робно-новчаних облика привреде у сеоску средину дошло је до интензивирања економске сарадње богатијих пољопривредника на селу са категоријом привредника који су били носиоци градске привреде, а које су углавном чинили трговци житарицама и стоком, занатлије, зеленаши и други. Са друге стране, пољопривредници услед осиромашења условљеног низом неповољних околности привређивања (велики порези, висока цена закупљеног земљишта, куповина земље од стране непољопривредника под повољним околностима и слично) делом су спадали на позицију надничара. Такође, велики део сељака није поседовао тржишне вишкове. Отуда су били приморани да се за потребе репродукције позајмљују код зеленаша. На територији целе Бачке око половина пољопривредника је поседовало максимално до 5 катастарских јутара земље. Осим тога, према проценама из 1895. године око 40% становништва Бачке било је без земље, а 49,5% од укупне површине припадало је велепоседницима (Ивков-Цигурски и сар., 2011). Већина аргумената документује чињеницу да је доминантну грану привреде у прошлости, чинило сточарство. Оно је у периоду турске владавине у овим крајевима имало примарну улогу, а тада се обрађивало свега 0,5% територије Бачке. Сточарство је имало доминантну улогу све до средине XIX века, када долази до промена у структури пољопривреде због развоја индустрије Аустро-Угарске, нарочито прехранбене. Тада долази до велике потражње за белим житима у европским размерама, и развоја грана пољопривреде на овом простору. Развој је био могућ захваљујући постојању оптималних природних услова, односно, морфолошке поделе простора на две целине: лесну зараван и алувијалну раван, које се могу уврстити у категорију карактеристичних пољопривредних рејона.

У Шајкашкој је ратарство данас најдоминантнија грана пољопривреде, како по величини површине на којима се гаје биљне културе, тако и по укупној количини производа.

Према економском значају, површини и разноврснијој употреби, кукуруз долази на прво место, затим пшеница, јечам, овас и раж.

Од индустријског биља које се гаји, треба истаћи шећерну репу, сунцокрет и индустријску паприку.

Повртарске биљке долазе на треће место, према величини површине коју захватају. Најбоље успевају на алувилној тераси. Највише се гаји: лубеница, кромпир, парадајз, грашак и пасуљ, црни и бели лук, зелена паприка и друго. Становници Жабља и Ђурђева су значајни произвођаћи грашка и парадајза.

Воћарство на овом подручју има мали значај, иако климатски услови, педолошке прилике и кретање нивоа подземних вода, пружају релативно повољне услове за гајење јабучастог и коштичавог воћа. Виногради су лоцирани углавном уз салаше.

Шуме у Шајкашкој заузимају мало пространство и највећим делом су карактеристичне за трасе система канала ДТД. Најчешћа је појава мешовитих лишћара. Експлоатација шума се врши под контролом шумско-пољопривредних предузећа, а годишња сеча износи око 10% дрвне масе.

Сточарство на овом простору има дугу традицију. Климатске и фитогеографске прилике пружиле су повољне услове за гајење домаћих врста стоке. Највише се гаје свиње, овце, говеда и коњи, а затим живина.

Лов је једна од привредних делатности која се заснива на улову племените, ситне и крупне дивљачи. Шумске површине поред Тисе, многобројне баре и језерца око Јегричке су станишта: срна, зечева, фазана, дивљих свиња и пољских јеребица и представљају добре ловне површине (Ромелић, 1996).

Риболов је везан за Дунав, Тису и Јегричку. Риболовне воде овог простора припадају групи отворених и затворених вода. Првој групи припадају реке и језера, а другој рибњаци, каналска мрежа и слично. Развој рибарства се одвија као риболов у природним водама и гајење рибе у рибњацима.

Шајкашка има све предуслове за стабилну и профитабилну пољопривредну производњу. Изразите су могућности за дораду и прераду пољопривредних производа. Уз значајна улагања, пољопривреда би могла постати један од најзначајнијих покретачких фактора у развоју ових општина и целог шајкашког региона (Ковачевић, 2009).

Битна компонента развоја привреде Бачке, а тиме и Шајкашке чинило је **занатство**, које је, са једне стране, у почетку било притиснуто натуралном привредом, а са друге стране са развојем индустрије и производима ове привредне делатности. Најпре је оно било организовано у виду еснафских удружења до 1872. године, да би са доношењем Обртног закона престао њихов рад и занатство је функционисало под непосредном управом државе, уз могућност удруживања у занатлијска друштва која су за разлику од еснафа чинили асоцијације занатлија различитих струка. Иако је званично

њихова намена имала социјално-културни значај, она су се бавила решавањем низа егзистенцијалних проблема својих чланова.

Занатство у Шајкашкој је током XIX и почетком XX века било у непосредној вези са пољопривредом, односно, било је подређено потребама преовлађујућег пољопривредног становништва (Томић, Ромелић и Јовановић, 2004).

Индустрија. Неоспорно је да је пољопривредна производња утицала на то да од индустријских грана најдужу традицију и највећу распрострањеност има агроиндустрија, односно индустрија прераде шећера уз коју егзистира и металска индустрија, производња грађевинског материјала, прерада житарица, воћа и поврћа и нешто у мањој мери производња на бази пластичне масе (www.opstina-titel.org.yu).

Водећу улогу у прехранбеној индустрији има фабрика шећера „Шајкашка“ ДД из Жабља и ДП „Стеван Дивнин“ у Жабљу, док се у металској индустрији издвајају ДП „ВОС“ из Жабља, које се бави производњом и монтажом опреме за сточарство, вентилационих система и слично, „Унимет“ из Каћа, д.о.о. за металопрерађивачку делатност, фабрика „Премикс“ из Титела, која се бави производњом елемената од стаклопластике (чамци, грађевински елементи, индустријски материјали) и ДП за производњу пољопривредних машина и резервних делова за пољопривредне машине „1. Октобар“ из Жабља (www.zabalj.co.yu).

У индустрији Шајкашке привређује и неколико мањих и средњих предузећа као што су: фабрика конзерви са хладњачом, фабрика металне галантерије, фабрика пластичних маса, циглана, фабрика столарије и штампарија, фабрика сточне хране и фабрика грађевинских материјала. У скорој будућности у плану је уређење приобаља реке Тисе код Титела, где ће по пројектном решењу бити изграђено теретно пристаниште „Лука Тител“.

Туризам и угоститељство. Туризам поред пољопривредне производње има све предуслове и компаративне предности да прерасте у значајну грану привређивања у региону, с обзиром да већ постоји и комплетан елаборат о развоју туризма на целој територији општине Тител са укључивањем ближег окружења.

Највећим делом је за сада заступљен ловни, риболовни и спортски туризам који је ослоњен на саму конфигурацију и природу земљишта и богате водотоке Тисе и Дунава (www.opstina-titel.org.yu).

Угоститељство је слабо развијено и присутно и ослања се на два хотела у Тителу, у приватном власништву, смештајног капацитета преко 100 гостију док је све

остало засновано на чардама, кафанама и кафићима без посебног ексклузивитета али са посебном, аутентичном домаћом атмосфером (Ковачевић, 2009).

ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Од ванпривредних делатности у Шајкашкој, издавају се школство, здравство и спорт.

ШКОЛСТВО

Предшколским образовањем и васпитањем у општини Жабалъ бави се Предшколска установа „Детињство“ Жабалъ са објектима у насељеним местима Жабалъ, Ђурђево и Госпођинци, док се у Чуругу овом делатношћу бави основна школа „Ђура Јакшић“. Рад са децом одвија се на српском језику, а у Ђурђеву једна група забавишта наставу изводи на русинском језику који касније настављају основно образовање на матерњем језику.

Основним образовањем баве се четири основне школе и то у сваком насељеном месту по једна: ОШ „Милош Црњански“ Жабалъ, ОШ „Ђура Јакшић“ Чуруг, ОШ „Јован Јовановић Змај“ Ђурђево и ОШ „Жарко Зрењанин“ Госпођинци. Основне школе су потпуне са наставом од првог до осмог разреда на српском језику а у Ђурђеву поред српског језика настава се изводи и на русинском језику од првог до осмог разреда.

Средњим образовањем бави се Средња школа „22 октобар“ у Жабљу основана 1976. године. Школске 2003/04 године средња школа постала је мешовита јер је поред подручја рада - машинство и обраде метала, гимназија, добила још подручје рада трговина, угоститељство и туризам и подручје рада економија, право и администрација (http://www.zabalj.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=42&lang=sr-rs).

У насељима новосадске општине (Будисава, Каћ и Ковиљ) предшколским образовањем бави се предшколска установа Радосно детињство, са својим педагошким јединицама „Зека“ у Будисави, „Звончић“ у Каћу и „Невен“ у Ковиљу (http://www.predskolska.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=178&Itemid=35).

Основним образовањем баве се 3 основне школе и то у сваком насељеном месту по једна: ОШ „Иво Андрић“ Будисава, ОШ „Ђура Јакшић“ Каћ и ОШ „Лаза Костић“ Ковиљ. Настава у Каћу одвија се у три објекта: Централна школска зграда, стара школа и Крајишник (<http://mojkas.wetpaint.com/page/OŠ+ЂURA+ЈАКЏИЃ+КАЃ>).

Ученицима ових школа након завршеног основног образовања стоји на располагању велики број средњих школа и Гимназија које се налазе у оближњем Новом Саду.

У Надаљу, који припада србобранској општини, делује Установа за предшколско и школско васпитање и образовање „Радост“. Његово седиште је у Србобрану и чине га седам објеката, од којих је један у Надаљу и назива се «Бубамара» (<http://www.srbobran.rs/drustvo/obrazovanje/pu-radost-srbobran>).

У Надаљу се налази Основна школа „Жарко Зрењанин - Уча“ која је основана давне 1802. године (<http://www.srbobran.rs/drustvo/obrazovanje/zrenjanin-uca-nadalj>).

У општини Тител делује предшколска установа „Плави чуперак“ која има вртиће у свих шест насеља.

Основна школа у Тителу „Светозар Милетић“ основана је 1703. године. Школа располаже са пет објеката у четири насељена места - Тителу, Локу, Вилову и Гардиновцима. Објекат у Тителу „централна школа“ саграђен је 1982. године и задовољава потребе васпитно - образовног рада. У седишту школе у Тителу, Локу и Гардиновцима настава је осморазредна. У Вилову и „Горњој школи“ у Тителу наставу похађају ученици од првог до четвртог разреда (http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/_skole%20vojvodine_/SKOLE/osnovne/opstina_titel/titel_s_miletic/os_svetozar_miletic.htm).

ОШ „Иво Лола Рибар” из Шајкаша и ОШ „Светозар Милетић“ из Мошорина 1976. године интегрисале су се у једну школу под називом ОШ „Исидора Секулић“ у Шајкашу, која под овим именом и данас функционише (http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/_skole%20vojvodine_/SKOLE/osnovne/opstina_titel/sajkas/isidora_sekunic1.htm).

У Тителу, у средњој техничкој школи „Милева Марић“ образују се будући економски техничари, туристички техничари, аутомеханичари, кувари, конобари и механичари грејне и расхладне технике (http://www.stsmmarictitel.edu.rs/skola_danas.php).

ЗДРАВСТВО

Здравство у шајкашким насељима, односно доступност здравствене услуге је добра. У сваком насељу постоји здравствена установа.

Дом здравља у Жабљу организован је територијално по насељима са радним јединицама - здравственим станицама, и то у Госпођинцима, Ђурђеву, Жабљу и Чуругу. У дому здравља пружају се услуге примарне здравствене заштите у оквиру службе опште медицине, диспанзера за здравствену заштиту жена, диспанзера за здравствену заштиту деце и омладине, стоматолошке здравствене заштите, лабораторијску, радиолошку, ултразвучну и ЕМГ дијагностику, а организован је рад специјалистичких служби из интерне медицине, пнеумофтизиологије, офталмологије, неуропсихијатрије и физијатрије са рехабилитацијом.

Територијална организација дома здравља по месним заједницама обавља своју делатност кроз организован сменски рад у својим здравственим станицама у којима су организоване следеће службе: Служба опште медицине, Поливелентна патронажа, Служба за стоматолошку здравствену заштиту, Специјалистичке службе, Служба за промет лекова, као и Немедицинска служба (Правно-административна) (http://www.zabalj.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=43&lang=sr-rs).

Од 1967. године, у оквиру Дома здравља Нови Сад, функционишу амбуланте у Будисави, Каћу и Ковиљу. Служба за здравствену заштиту деце, као и служба опште медицине делују у сва три насеља, док се служба стоматолошке здравствене заштите налази само у Каћу и Ковиљу (<http://www.dzns.rs/>).

Дом здравља „Др Ђорђе Бастић“ Србобран обезбеђује примарну здравствену заштиту становника општине Србобран. Ради доступне примене здравствене заштите у насељеним местима општине Турија и Надаљ, организоване су амбуланте и апотекарске станице у којима се обезбеђује пружање здравствених услуга из области опште медицине, здравствене заштите деце и стоматолошке здравствене заштите као и услуге издавања лекова (<http://www.srbobran.rs/drustvo/zdravstvo>).

У насељима тителске општине, у Вилову, Гардиновцима, Локу, Мошорину, Тителу и Шајкашу, налазе се амбуланте које раде у склопу дома здравља са седиштем у Тителу.

У насељима Шајкашке постоји и неколико приватних амбуланата, као и апотекарских установа.

СПОРТ

Од свих четрнаест насеља Шајкашке, извајају се Каћ и Тител који својим спортским организацијама и активностима избијају у први план.

У Каћу „насељу спортиста“, налази се велики број спортско-рекреативних терена: два терена за велики фудбал, терен за мали фудбал, терен за баскет као и спортски и пословни објекат „Светосавски храм“, поред којег се налази и уређено игралиште за децу. У оквиру овог спортског објекта налази се дворана за рукомет која може да прими 2.500 гледалаца, сала за конференције и спортска амбуланта са опремом и инвентаром за пружање квалитетних интервенција за време тренинга и утакмица. У власништву основне школе „Ђура Јакшић“ налази се спортска дворана, а на купалишту „Бели вир“ постоје уређени терени за фудбал и одбојку.

У Тителу велики значај има спортско-рекреативни центар „Анкер“, који је познат по разним спортским клубовима широм Србије, и управо у Тителу разни спортски клубови организују припреме спортских екипа. У оквиру овог спортско-рекреативног центра налази се терен за фудбал, који је у одличном стању и редовно се одржава, као и затворена спортска сала за рукомет и мали фудбал.

Уз Тису у Тителу постоје разноврсни терени за фудбал, рукомет, кошарку, одбојку, одбојку на песку и тенис. Спортске хале у оквиру средње и основне школе у Тителу омогућавају одржавање спортских тренинга и утакмица. У овом насељу постоје и бетонирани спортски терени који се могу уз мало допуне оспособити за одбојку и рукомет (један спортски терен), мали фудбал или тенис (други терен).

На подручју Шајкашке постоји много локалитета специјализованих и опремљених за обављање одређених спортско-рекреативних активности: у општини Жабалъ налази се „Голф центар“ и марина за прихват пловила, у Ђурђеву хиподром, у Мошорину уређени терени за спортски риболов и друго. И остала насеља Шајкашке се могу похвалити уређеним спортско-рекреативним теренима.

Насеља Шајкашке су домаћини и организатори многобројних манифестација спортско-рекреативног карактера, које свакако доприносе развоју и популаризацији спортско-рекреативног туризма овог простора.

Фудбал је веома популаран и омиљен спорт и у насељима Шајкашке, а у прилог томе говори чињеница да у сваком од четрнаест насеља Шајкашке постоји фудбалски клуб и фудбалски терен. У Каћу делује Омладински фудбалски клуб „Југовић“, у Чуругу фудбалски клуб „Хајдук“, у Шајкашу ФК „Борац“, у Тителу ФК „Тител“, у Ковиљу ФК „Шајкаш“, у Ђурђевићу ФК „Бачка“, а у Мошорину ФК „Милетић“.

Најстарији рукометни клуб у Шајкашкој основан је 1954. године у Чуругу, у оквиру спортског друштва „Партизан“. Од 1960. године клуб носи име „Хајдук“. Најтрофејнији рукометни клуб Шајкашке је „Југовић“ из Каћа. Ту су још и следећи рукометни клубови: „Тител Џон Дир“ из Титела, РК „Ковиљ“ из Ковиља, РК „Жеља“ из Жабља и РК „Партизан“ из Будисаве.

У Шајкашкој активно послују два веслачка клуба – веслачки клуб „Тиса 2001“ из Титела и веслачки клуб „Чуруг“ из Чуруга.

Шах се организовано игра у Шајкашкој од 1937. године, када су одржана и прва првенства. На овој територији има много шаховских клубова који остварују импозантне резултате, а постоји и Шајкашка шаховска лига, у којој се такмиче клубови из свих шајкашких насеља. Најтрофејнији клубови су „Југовић“ из Каћа, „Хајдук“ из Чуруга и „Шајкаш“ из Шајкаша.

Друштво за телесно васпитање и рекреацију „Партизан“ из Каћа постоји од 1952. године и једно је од најмасовнијих и најорганизованијих у новосадској општини. Бави се искључиво гимнастиком.

Карате спорт се јавља на просторима Шајкашке седамдесетих година XX века. Године 1974. у Каћу се оснива секција карате клуба „Војводина“ Нови Сад, да би се, услед великог интересовања, 1977. године регистровао као самостални клуб под називом Карате клуб „Југовић“ Каћ, који постоји и данас. Карате клубови постоје и у Жабљу, Шајкашу, Тителу и Чуругу.

Коњарство и коњички спорт су од давнина заступљени на простору Шајкашке, јер је у прошлости живот без коња био незамислив: коришћени су при обради земљишта, транспорту и скоро свако дамаћинство имало је бар једног коња. На простору Шајкашке постоје коњички клубови у Каћу, Ђурђевићу, Жабљу, Чуругу, Тителу и Ковиљу.

Тителски змајари и аеромоделари су чувени и на просторима бивше Југославије. Аероклуб „Тител“ је најуспешнији и најтрофејнији спортски клуб на подручју Титела у коме данас раде врсни такмичари и репрезентативци Србије (Ковачевић, 2009).

НАСЕЉА ШАЈКАШКЕ

Шајкашка обухвата укупно четрнаест насеља јужно-бачког округа и то: Госпођинце, Ђурђево, Жабал и Чуруг (општина Жабал), Будисаву, Каћ и Ковиљ (општина Нови Сад), Надаљ (општина Србобран) и Вилово, Гардиновце, Лок, Мошорин, Тител и Шајкаш (општина Тител).

Насеља Шајкашке спадају у ред збијених насеља панонског типа. Улице су праве и широке и углавном се секу под правим углом. Куће су ушорене, збијене једна поред друге, доста су широке и могу се поделити на три основна типа: куће на „бразду“, куће уз пут и модерне куће, вишеспратнице.

Куће на бразду су изграђене од лошијег грађевинског материјала (набоја и ћерпића) и грађене су крајем XIX и у првој половини XX века. Окренуте су дужом страном ка дворишту. Са улице се налази већа соба, у средини кухиња, а иза ње задња соба. Са стране се налази ходник, најчешће отворен и окренут према дворишту, а у периферном делу ходника, најчешће је остава. У задњем делу куће је штала, шупа, свињци и друге економске зграде. Иза економског дела дворишта обично је башта у којој се гаји воће и поврће и винова лоза.

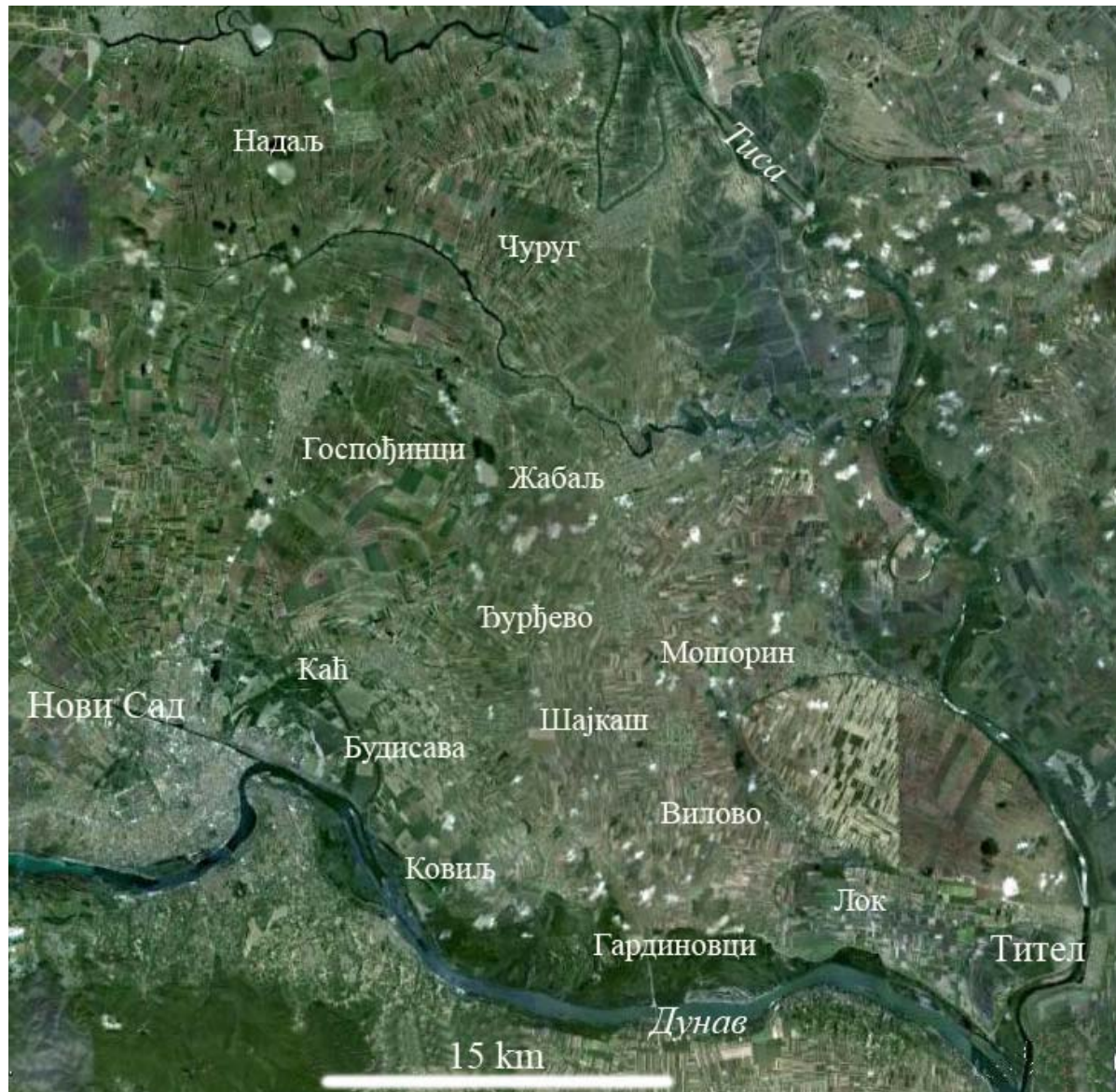
Куће уз пут грађене су од цигле. Код њих је дужа страна окренута ка улици, са две, три или више соба, најчешће са трокрилним прозорима. Просторије окренуте према дворишту служе као кухиња, остава, купатило и слично. У економском делу дворишта је штала, свињци и остале економске зграде, а у продужетку башта.

Трећи тип су модерне спратне или вишеспратне куће, изграђене после Другог светског рата. То су савремене куће грађене од цигле, камена и бетона, по савременим урбанистичким захтевима. Углавном се карактеришу лепим и пространим терасама, уређеним и озелењеним двориштима.

Први помен о *Госпођинцима* је из 1341. године. Оно се помиње и касније у Угарској, а постојало је и у време Турака, када је припадало Тителској нахији. Године 1590. у њему су била 34 дома, што је за то време било значајно село. У првој половини XVIII века Госпођинци су опустели и тада се помињу као пустара. Нагло насељавање почело је када су прикључени Шајкашком батаљону.

Госпођинци су изграђени на заравњеном делу бачке лесне терасе, што је дозволило доследну примену свих принципа планске градње уобичајену за војвођанска

села настала у XVIII и XIX веку. Село има основу правоугаоног облика и решеткаст распоред улица. на северној периферији је четвороугаони трг око кога су све јавне зграде. Интересантан је периферни положај трга у односу на облик агломерације и он сведочи о томе да је село у прво време било мало, а касније ширење било је могуће само ка југу. На северу је то спречавала долина Мале баре (Ђурчић, 2007).

Карта 5. Географски положај насеља у Шајкашкој

Извор: Google Earth

Ђурђево се повремено помиње у турско време, некада као мало, а некада као опустело. Старо насеље није било на овој локацији. Оно се налазило између Бачког Јарка и Темерина где је сада колонија из међуратне колонизације (Старо Ђурђево). Године 1800. становници Старог Ђурђева преселили су се из жупанијског у

граничарски део Бачке и настанили су се на пустари Песка на савременој локацији. До 1873. године село је било у саставу Шајкашког батаљона, а после је враћено под жупанијску управу. Тај прелаз донео је нове промене. Наиме, он се поклопио и са годинама регулације тока Тисе које је захтевало и много радне снаге. Развојачење и те акције изазвале су усељавање Русина, Немаца и Мађара.

По основним морфолошким карактеристикама види се да је ово младо село. Настало је на почетку XIX века када су принципи планске градње војвођанских села већ били строго утврђени. Њихову примену није ометало никакво насеобинско наслеђе, а и орохидролошке сметње су биле минималне. Село има правилан решеткаст распоред улица, у чијој се средини налази четвороугаони трг. Једино што није постигнут четвороугаони облик основе села. На истоку то је омела извијена граница дилувијалне терасе дуж корита Девењ, а на западу неколико јамура. Све јавне зграде су око трга и у улици којом води друм.

Када је у време Другог светског рата вршено досељавање Мађара, за њих је на источној периферији села изграђено посебно насеље – Телеп, тако да је и овим дошло до извесних деформација. Од старог села дели га фосилно корито Девењ. И овде су улице праве, али је њихов решеткаст распоред доста невешто спроведен, тако да има више линеарних него решеткастих карактеристика (Ћурчић, 2007).

Први подаци о *Жабљу* датирају из 1514. године када је на овом месту била тврђава. О њој има помена и у време Турака. Тврђава је била источно од савременог насеља на инудационој равни и имала је функцију мостобрана на прелазу преко Тисе. Са стратешког аспекта то је био повољан положај. Међутим, за цивилно насеље био је неподесан због честих изливања реке и веома удаљених оцедитих пољоприврених површина. Када је утврђење по одредбама Карловачког мира 1699. године било срушено, Жабаль је стекао услове да се премести на савремену локацију, што је и учињено нешто касније (Букуров, 1983).

Жабаль је у почетку био у саставу Потиске војне границе, а након њеног укидања 1750. године, припојено је жупанији. Након оснивања Шајкашког граничарског батаљона 1763. године, Жабаль поново постаје граничарско место, и тај статус имао је до 1873. године.

Површина на којој је насеље настало није идеално заравњена. Северну границу Жабља одредила је долина Јегричке, западну границу корито једне њене кратке притоке, а источну ивица дилувијалне терасе. И на југу је насеље било омеђено

широком и раније забареном удолином Јарош. Њу је Жабал, градњом три улице са друге стране, инкорпорирао у своју агломерацију, али та површина још није заузета кућама. Због свега тога, ширење је било ограничено и центар села је остао на његовој западној периферији.

Унутар овако дисециране површине настало је насеље неправилног облика које је издужено, као и Јегричка, правцем исток – запад. И поред свих орохидролошких сметњи формиран је решеткаст распоред улица са мало деформација на западној периферији. Центар је формиран у виду четвороугаоног трга око кога су изграђене све јавне зграде. Неке централне функције смештене су и у делу улица према Ђурђевој и Чуругу, тако да је формиран компактан центар (Ђурчић, 2007).

Чуруг је једно од најстаријих села у Бачкој. Прва сведочанства о њему су из 1254, затим се помиње 1325. и 1410-11. године (као Тот-Чуруг). У време Турака овде је пописано само неколико пореских обвезника.

Доласком аустријске власти у ове крајеве, село је прикључено Потиској војној граници и број становника је почео да расте. После укидања границе 1751. године, село је припојено Доњепотиском диштрикту са седиштем у Бечеју, а од 1766. поново је у Војној граници, односно Шајкашком батаљону (Букуров, 1983).

Чуруг никада није успео да постане гравитациони центар за околна насеља. На југу му је сметао Жабал, чији је географски положај много повољнији, а на северу то је чинио далеко већи град Бечеј.

Изграђен је на пространој и равној дилувијалној тераси. За његов развој једини ограничавајући фактор биле су границе терасе према алувијалној равни. Оне су спречавале ширење ка северу и истоку, тако да је настало насеље овалног облика, који је помало деформисан ширењем ка западу. Ту су изграђени улица дуж пута за Бачко Градиште и радничко насеље крај економије земљорадничке задруге. Унутар тих граница формиран је незнатно деформисан решеткаст распоред улица. У центру села налази се четвороугаони трг уз који су све јавне зграде. Оне су концентрисане и у првим деловима улица ка Старој Тиси и ка Бечеју (Ђурчић, 2007).

Будисава је најмлађе насеље које припада Шајкашкој области. Настало је 1884. године у делу хатара Горњег Ковиља и због тога она није класично „ивично“ насеље, као сва околина. Под овим именом постојало је насеље у време Угара и оно се помиње 1448. године. Село је постојало и у време Турака, али се не зна поуздано да ли се

налазило на месту савременог. Савремена Будисава је настала насељавањем Мађара и Немаца од 1884. године, а названа је по имену оближње шуме. Насељавање је било масовно, тако да је Будисава од почетка била село знатне величине. Шездесетих година XX века Будисава улази у градску зону Новог Сада.

Ово насеље карактеришу функције сеоског насеља. У њој су основна школа, предшколска установа, амбуланта, апотека, месна канцеларија, пошта, православна и римокатоличка црква, и већи број продавница и кафана. Овде су још и земљорадничка задруга, живинарска фарма, млин, једно грађевинско предузеће и неколико предузећа за извоз и увоз.

Будисава је грађена по плану и добила је све карактеристике насеља са правоугаоном основом и решеткастим распоредом улица. Чине је пет улица дугих око 1.600 m и пет попречних улица дугих око 900 m. Дуже улице су оријентисане правцем пута Нови Сад – Тител. Ширење села врши се ка југу где је изграђена нова улица правца исток – запад. У самом центру села налази се четвороугаони трг у којем је парк, а око њега су две цркве, месна канцеларија, основна школа, амбуланта, дом културе, пошта и друго. Дуж главе улице је неколико продавница (Ћурчић, 2007, 134).

Каћ је старо село које је постојало још у угарско време. Помиње се први пут 1276. године. Постојало је и у време Турака као мало село у Тителској нахији. Ратови који су се овде одвијали утицали су да је број становника из године у годину знатно осцилирао. Током XIX и почетком XX века број становника константно расте. Када је шездесетих година XX века Нови Сад почео да формира своју градску зону, Каћ је био једно од првих села која су укључена у њу. Свакако да се то прво одразило кроз повећање броја неаграрног становништва као и кроз нагли пораст популације.

Каћ има све карактеристике приградског насеља. У њему су углавном установе које подмирују основне потребе локалног становништва (основна школа, предшколска установа, библиотека, дом здравља, апотека, црква, месна канцеларија, банке, радио станица, знатан број продавница мешовите робе и специјализованих продавница, станица милиције и друге).

Каћ је настао у готово идеалним природним условима, а увећавао се у време када су већ били јасно диференцирани принципи планске градње. Ипак, сви они овде нису испоштовани. Насеље је издужено уз границу дилувијалне терасе и добило је облик мало деформисаног правоугаоника дугог око 3 km и широког око 1 km. Деформације су најизразитије уз границу терасе која је извијена.

Главна улица је у непосредној близини границе терасе и протеже се тим правцем. Са њом су паралелне само три улице на североисточној периферији села. Попречних улица је знатно више и дуге су око 1 km. Оне под правим углом секу главну, и допиру до геоморфолошке границе. Њихова међусобна удаљеност износи и до 300 m, тако да су баште веома простране. То је искоришћено приликом даљег нарастања Каћа, па су нове улице трасиране између старих, док је део башти искоришћен за грађевинске парцеле. На овај начин поремећен је ранији решеткаст распоред улица.

Решеткаста структура села још више је нарушена савременим ширењем. Поред урастања нових улица у стару мрежу, томе доприносе и ширења на периферијама после Другог светског рата. Тада су на западној периферији, јужно од главне улице настале још три попречне. Ремећењу старе морфологије допринела је и стихијска градња у време насељавања избеглица на источној и северној периферији. На источној периферији изграђена су два дуга реда типских кућа за колективно становање (Петровданско насеље). На крајњем југоистоку Каћа (према Будисави) у последњих пар година, изграђен је комплекс типских кућа које су биле у слободној продаји (Сунчани брег).

Нарастање Каћа и његова трансформација у приградско насеље оставило је трага и на главној улици. У њој је формиран центар типа „траке“ (Ћурчић, 2007).

Ковиљ се помиње још почетком XIV века, а постојало је и у време Турака. У XVI веку имао је мало становника, у XVII се опоравља и 1699. године има 251 породичног старешину. Нови ратови поново доводе до деградације, али се село брзо обнавља. У XVIII веку развијало се као двојно насеље. Јужни део називао се Доњи Ковиљ, а северни Горњи Ковиљ или Шанац. Горњи Ковиљ је био под војном, а Доњи под жупанијском управом. Између Доњег Ковиља и манастира постојало је насеље манастирских кметова – Прњавор, које је расељено 1866. године.

Ковиљ је двојно насеље. Два његова дела била су административно издвојена до 1945. године, а развијали су се као два одвојена села. Они су и данас спојени само једном улицом. Северни и јужни део села су веома пространи, па основа насеља има облик броја осам, тако да се он сврстава (у географским класификацијама) у неправилне облике. Током XX века дошло је до ширења насеља ка риту. На другој страни мртваје Дунавац, прво су унутар једне аде изграђене две паралелне улице, које су са селом повезане мостом. Северније, одвојено од овог дела, касније је изграђена још

једна улица спојена са селом са два моста. Прве две улице су наспрам Горњег, а трећа наспрам Доњег Ковиља, тако да не ремете основни облик базе села.

Размештај улица у оба дела Ковиља изграђених на дилувијалној тераси има решеткаст распоред, али је он веома деформисан. То је поготово изражено у Доњем Ковиљу где се мало улица сече под правим углом. Много је изломљених улица, каква је и главна, улица Лазе Костића, која спаја два дела насеља.

У оба дела села су по један трг, претворени у паркове, а у Доњем Ковиљу су све јавне зграде и веће продавнице. Оне нису концентрисане на малом простору и не одају утисак центра (Ћурчић, 2007).

Први помен о **Надаљу** је из турског времена, а забележено је и да је у другој половини XVII века био ненасељен. Током XVIII века Надаљ је био пустара, која је 1801. године насељена Србима из Челарева.

У насељу постоје само објекти за потребе локалног становништва (основна школа, предшколска установа, амбуланта, месна канцеларија, пошта, православна црква и неколико продавница).

Село је настало на идеално заравњеном терену и релативно касно, почетком XIX века. То је омогућило примену свих начела планске градње. Формирана је основа квадратног облика са пет улица правца исток – запад и пет наспрамних улица. У центру села је четвороугаони трг, око кога су све јавне зграде. Каснијим ширењем, крајем XIX и XX века, на источној периферији су изграђене још две улице на мањим растојањима (Ћурчић, 2007).

Вилово се под овим именом први пут се помиње у крушевском поменику. На почетку XVIII века овде је војни шанац, чија је основна улога била контрола прелаза преко алувијалне равни и прилаза тителској тврђави са запада. Село је убрзо укључено у Војну границу и Шајкашки батаљон у чијем је саставу остало до 1873. године. Изградњом каменог пута Шајкаш – Тител 1890. и железничке пруге 1899. године, Вилово је почело брже да се развија.

Основни фактор организације села биле су орографске прилике: Вилово је морало да се прилагоди величини и облику плавине, на којој је безбедно од поплава, а снабдевање водом на њој је лако. Градњу у риту спречавале су поплаве, а на Тителском брегу тешко снабдевање водом.

Село је издужено по плавини правцем северозапад – југоисток на дужини од 1,5 km док је широко око 0,5 km. Ово је било старо језгро. Током XX века дошло је до његовог ширења. Обимни мелиорациони радови с краја XIX века дозволили су градњу још једне кратке улице по обалској греди у риту, док је друга улица изграђена по уском појасу урвинског материјала дуж пута за Тител.

Већина јавних зграда налази се на јужној периферији села у улици којом пролази пут Нови Сад – Тител (Ћурчић, 2007).

Прва сведочанства о *Гардиновцима* потичу из XIV века када је оно било веома мало, а средином XVII века било је ненасељено.

У Гардиновцима принципи планске градње нису испоштовани у целини. Начелан распоред улица је решеткаст, али све оне нису идеално праве, а оне периферне уз границу дилувијалне терасе, су извијене. Улице унутар села нису строго паралелне нити се са попречним секу под правим углом. То је добрим делом било условљено неравном површином терасе, која је у западном делу Гардиноваца за око 3 m виша него у источном, и заталасана је гредама које се пружају правцем север – југ. Тај правац имају главна, и са њом паралелне улице. Јавне зграде нису лоциране на малом простору тако да није формиран маркантнији центар села. Оне су распоређене дуж улице, којим води пут ка Тителу.

У време Другог светског рата на северној периферији Гардиноваца изграђено је насеље за колонизацију Мађара (Телеп). Они су крајем рата избегли у Мађарску. Насеље чини две улице управне на пут, а интересантно је по томе што је на малим плацевима очуван велик број малих типских кућа грађених за колонисте (Ћурчић, 2007).

Лок се први пут помиње 1441. године као село у Бачкој жупанији и средином XV века припадало је тителском каптолу. Помиње се и крајем XVI и током XVII века. Почетком XVIII века забележено је као насеље у Потиској војној граници. Од 1763. до 1873. године било је у саставу Шајкашког батаљона.

Пешчано узвишење на којем је Лок саграђен доста је пространо. Дуго је око 3,5 km, а максимална ширина је 2 km. Насеље је заузело мањи део те површине и није морало да се прилагођава њиховим границама према риту. Подаци из 1830. године говоре да њега чини само једна улица. Вероватно је то била она која води ка Тителском брегу и која има правац север – југ. У њој је православна црква. До краја XIX века

изграђене су још четири попречне паралелне улице. Растојања између њих су велика, тако да су дворишта и баште пространи. Током XX века дошло је до ширења на истоку где су изграђене три улице правца север – југ, а растојања између њих су мала. Најновије ширење ка југозападу је незнатно. Центар села није формиран и већина јавних служби је у најстаријој улици на западној периферији села (Ћурчић, 2007, 153).

У *Мошорину*, човек је боравио од давнина, о чему сведочи неколико познатих археолошких налазишта. Ипак, савремено село први пут се помиње тек 1553. године, у време Турака. Помињу га и други историјски извори из XVI и прве половине XVII века, а крајем тог периода забележен је као ненасељен. Село су обновили Срби 1690. године у време сеобе под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем и оно је за то време било велико насеље са стотинак кућа. У почетку је било под жупанијском управом да би касније било припојено Војној граници, а 1763. године Шајкашком батаљону (Поповић, 1952).

Село чине два издвојена дела. Старији део настао је на плавинском материјалу, који се протеже на дужини од 3 km и максималној ширини од 750 m. Када је та површина била попуњена насеље се ширило ка северу по једном песковитом узвишењу, које је од плавине ниже за око 2 m и издвојено је фосилним коритом Тисе. Ширење је било омогућено тек после велике поплаве из 1905-1906. године, након чега је на источној и североисточној периферији села изграђен насип висок 2 до 4 m. Он повезује Тителски брег са наспрамном бачком дилувијалном терасом и потпуно преграђује алувијалну раван.

Облик села одређен је простирањем виших терена. Стари део је издужен правцем исток – запад, а нови правцем југоисток – северозапад. Први део има мало деформисан решеткаст распоред улица, док је он у другом делу села линеаран. Плацеви кућа су велики. Центар није јасно формиран и све јавне зграде су у широј околини цркве у старом делу села.

На обали Тисе источно од Мошорина налази се викенд насеље Дукатар са око 40 кућа (Ћурчић, 2007, 148).

Тител се дуго делио на два суседна насеља: цивилно и војно. Цивилно насеље је било на алувијалној и дилувијалној тераси уз Тису, где је било безбедно од поплава. То је био положај уз прелаз преко реке и уз реку на којој је риболов био важно занимање људи. У исто време насеље је користило и све погодности оближњих геоморфолошких

целина: високог и оцедитог Тителског брега са плодним земљиштима, оцедите дилувијалне терасе са такође одличним пољопривредним земљиштима и влажне алувијалне равни. Каснијим ширењем цивилни део насеља је заузео и делове све четири геоморфолошке целине.

Војни део насеља, односно Тителска тврђава, налазио се на Тителском брегу који доминира пловним путевима и прелазом преко реке. Он је имао изузетне стратешке квалитете. После потписивања мировног уговора између Аустрије и Турске 1699. године, тврђава је срушена.

Претпоставља се да је Тител постојао још у XI веку, а први сигуран помен је из 1138. године. Већа тада, овде су постојали тврђава, пристаниште за увоз соли, као и прелаз преко реке. У време најезде Татара тврђава је страдала, али је убрзо обновљена.

Доласком Турака тврђава је разорена, али захваљујући положају и традицијама, овде је успостављено средиште нахије, тврђава је обновљена, а становници су били Срби (Ћурчић, 2007).

Године 1687. Аустрија заузима ове просторе, и Тител, као седиште батаљона, улази у састав Војне границе. Тада је он био значајно саобраћајно, управно и трговачко средиште (Поповић, 1952). Од 1873. године поново је уведена жупанијска управа, што оживљава привредни живот, а врше се и мелиорације ритова, што доноси нове пољопривредне површине. Тада започиње масовно усељавање Немаца и Мађара, као и ширење насеља ка западу.

Данас је Тител седиште истоимене општине.

На морфолошке карактеристике Титела утицале су орографске прилике и развој насеља у неколико фаза. Тителска тврђава изграђена је на југоисточној периферији брега, који доминира пловним путем и прелазом преко реке. То је земљиште са релативном висином од око 50 m на којем су изданске воде бар толико дубоке. Из ових разлога оно је било непогодно за изградњу цивилног насеља.

Цивилно насеље је за свој положај одабрало алувијалну терасу која је уз корито Тисе. Она је око 4 m виша од алувијалне равни, што јој је обезбедило сигурност од поплава. Снабдевање водом је било лако, уз насеље су били пловна Тиса, прелаз преко ње и богате риболовне површине. То је уједно и најстарији део Титела и назива се Доњи Тител. Настао је у првој половини XVIII века када принципи планске градње још нису свуда доследно примењивани. Због тога се на много места уочавају знаци стихијске градње. Све улице нису праве и са попречним се не секу под правим углом, а оне у северном делу Доњег Титела прате изохипсе. Улице су уске, а њихов размештај

има више елемената мрежастих него решеткастих форми. То старо насеље заузело је читаву површину алувијалне терасе. Крајем XIX и почетком XX века насељавање Немаца и Мађара изазвало је ширење насеља по дилувијалној тераси на западу, која је за око 8 m виша од алувијалне терасе. Тада су се већ истицали знаци планске градње, који ни овде нису доследно примењивани. Улице су ту праве, али се са попречним не секу све под правим углом. Како је тераса нагнута од Тителског брега ка алувијалној равни, главне улице имају првац изохипси. Попречних улица је мање и краће су. Утицај рељефа на правце улица најтипичнији је код улице Сурдук која дијагонално сече ову структуру, јер је трасирана правцем једне плитке долине. По томе су карактеристичне и улице подно Тителског брега, које су уске, а многе и кривудавае.

Мелиорациони радови с краја XIX и почетка XX века подразумевали су и градњу насипа дуж Дунава и Тисе, и тиме је ограђена и од поплава заштићена алувијална раван јужно од Титела. Изградња насипа 1874. године дозволила је и да се Тител прошири и ка југу. Овде је стихијска градња дошла до највећег изражаја. Многе улице су кратке, секу се под различитим угловима, а неке су и кривудавае. У то време Тител се шири и дуж два сурдука ка Тителском брегу. Посебан куриозитет у јужном делу насеља била је улица трасирана уз доњу границу дилувијалне терасе у којој су до скоро све куће биле лагуми ископани у лесу. Данас су они зарушени или служе као помоћне просторије.

Као резултат оваквог развоја настало је насеље правоугаоне основе издужене правцем исток-запад дуж јужне границе Тителског брега. Структура насеља је мешовита.

Центар Титела је остао у његовом најстаријем делу где су смештене све јавне службе. Централни значај има и улица која од њега води ка Новом Саду. Највећи број привредних објеката је на источној периферији насеља или уз Тису, али су неки и унутар агломерације (Ћурчић, 2007).

Шајкаш је старо насеље које се као утврђење први пут помиње 1254. године. Стартешку важност давао му је положај на путу ка Тителској тврђави, на месту где он прелази широку алувијалну раван. Кроз читав средњи век место постоји, а помиње се и у време Турака у XVI веку, као мало село. Током XVII века се не помиње и вероватно је опустео, као и многа друга бачка села. У наредном веку овде је пустара, али се она опет убрзо трансформише у мало село које је 1769. године прикључено Војној граници, односно Шајкашком батаљону, у чијем је саставу био све до 1873. године.

Шајкаш је изграђен по свим правилима планске градње Војводине XVIII века. Добио је правоугаону основу издужену дуж границе два геоморфолошка члана и незнатно деформисан решеткаст распоред улица. Најновијим ширењем дуж жабалског пута и спуштањем села у алувијалну раван то је донекле измењено.

Дуж главне улице којом пролази пут Нови Сад – Тител, западно од цркве, формиран је центар села. У њему су на малој дужини управна зграда земљорадничке задруге, месна канцеларија, пошта, банка и већи број продавница и угоститељских објеката. На раскрсници те улице са путем за Жабал налази се зграда пословног центра, а у непосредној близини цркве су нова зграда основне школе и здравствена станица (Ђурчић, 2007).

ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ШАЈКАШКЕ

Најважнији друштвени фактор сваког простора јесте његово становништво, односно његови хумани ресурси. Становништво има одлучујућу улогу при формирању и развоју насеља и представља покретач и извршилац свих друштвених, а већим делом и природних промена насеља, његове ближе и даље околине.

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Доласком келтских племена у средње регионе Панонске низије, око 350. године старе ере, отпочиње процес продирања првих утицаја латенске културе у средње Подунавље и Потисје. Међу најзначајније налазе предкелтског периода овог простора спада богата остава накита која је откривена у Чуругу 1927. године. Садржала је фибуле, прстење и делове појаса од сребра и бронзе, врло fine израде, бронзане шипке и украсна зрна од јантара, стакла и камена. Сви ови предмети припадају завршној фази старијег гвозденог доба.

После смрти Александра Великог, 323. године старе ере, келтска племена која су једно време мировала у средњем делу Панонске низије, отпочела су нову миграцију. Разлози ових покрета највероватније су били економске прилике – тежња за стицањем нових обрадивих земљишта. У јаким племенским скупинама Келти су се спуштали низ токове Дунава, Тисе и Саве и заузели области данашње Бачке, Славоније и Срема. У тренутку кретања Келта ка Делфима, један део становништва остао је у Панонији да би штитио ове крајеве а у датом тренутку и пружао помоћ својим саплеменицима који су кренули ка југу. То су највероватније били Скордисци (једна група Келта), о чему сведоче већа налазишта констатована на Тителском брегу. Међутим, према Н. Вулићу, област између Дунава и Тисе била је ипак насељена Бојима (једно од најмоћнијих келтских племена). Пре Боја, ови предели су били настањени Дачанима (Димитријевић, 1975а).

У Чуругу су, поред оставе, констатовани и остаци два келтска насеља. У Госпођинцима је пронађено једно латенско насеље са келтском амфором и фрагментима дачке керамике, као и метални предмети везани за опрему келтског ратника. У Жабљу су видљиви интензивни трагови већег насеља. Трагови келтских станишта запажени су и у атару Ђурђева, затим Гардиноваца, Ковиља и Лока, где су нађени претежно керамички предмети. У Каћу је констатовано велико насеље из бронзаног доба и халштата, које припада аутохтоном предкелтском становништву, а утврђено је и насеље келтског становништва. И код Мошорина је констатована градина аутохтоног предкелтског становништва, као и насеље које временски припада келтско-дачком хоризонту поодмаклог I века старе ере. И на месту данашњег Титела, људска насеља су се јавила врло рано.

На просторима Шајкашке назирала се компликована етничка структура становништва, врло променљива услед непрестаних миграција, досељавања нових популација и одлажења оних које су се за извесно време овде биле зауставиле. Материјална култура се мењала услед сталног прилива нових утицаја из ареала разнородних култура – из средње Европе, са Балкана и из источних степских региона.

Са краја II и из читавог I века старе ере налазишта латенске културе су врло бројна на простору читаве Бачке, а нарочито на територији Шајкашке. То је доказ да у том периоду келтски етнос представља основну популацију међуречја.

Како су шездесетих година старе ере Дачани проширили своју власт над целим међуречјем између Дунава и Тисе, Бачка се, а самим тим и Шајкашка, нашла у склопу дачке државе. Келтска племена су се, без већих борби, приклонила врховној власти Дачана, те је дошло до формирања келтско-дачког насеобинског хоризонта на овом простору (Димитријевић, 1975а).

Првих деценија I века нове ере у Панонску низију продрла су нова племена иранско-јужноруског порекла, међу којима су за историју нашег тла најзначајнији сарматски Јазиги. За разлику од Келта и Дачана, који су, иако храбри и способни ратници, у основи ипак представљали седелачку земљорадничку популацију, Сармати су били коњаници и сточари полуномадског типа, што је, уосталом, карактеристично за већину степских народа. Јазиги су прихватили живот у сталним насељима, где су се бавили и земљорадњом. И поред тога, они су увек остали врло нестални и наклоњени луталачком животу, у коме су изненадни напади и пљачкашки инкурси играли важну улогу.

Добар део келтско-дачке популације остао је у својим насељима и наставио да живи на уобичајен начин, сада под врховном влашћу Јазига и изложен све јачим културним утицајима како из суседне, тада већ римске Паноније, тако и из понтско-степског круга, коме су припадали њихови нови господари.

Најстарија јазичка налазишта II века нове ере представљају некрополе са обичним земљаним ракама, концентрисаним у правцу југ-север, без ковчега или гробне конструкције (Димитријевић, 19756).

За историју Шајкашке је од посебне важности питање да ли су, и у ком опсегу и у ком времену Римљани присутни на њеној територији. Наш угледни историчар А. Ивић (1929) био је мишљења да је цар Трајан приликом похода против Дачана запосео и утврдио територију данашње Шајкашке и да је то постигао мирним путем, јер су Јазиги у то време били савезници Римљана.

На горњој Тиси су се појавили Гепиди, који су потискивали Вандале ка западу, односно ка територији настањеној Сарматима. Сада су Сармати окружени са севера Квадима и Вандалима, са североистока Гепидима, а са истока Готима, а сви ови народи су тежили да се и даље крећу у правцу римских провинција, куда је пут водио преко сарматске земље. Стога је материјална култура Сармата у времену после 271. године обележена новим елементима, који резултирају делом из утицаја суседног германског света, а у много пресуднијем обиму од прилива нових источносарматских популација.

Бројчано нарастање сарматских налазишта, посебно насеља, могу се пратити на територији данашње Шајкашке. У Каћу је 1902. године откопана једна велика хумка са скелетом мушкарца, затим, нађени су фрагменти сарматске керамике, а 1959. године на 5 km од центра села откривена су три сарматска скелетна гроба. Материјални трагови сарматских насеља констатовани су у атарима Жабља, Надаља, Гардиноваца и Титела; док су најбројнија налазишта тог времена пронађена у Мошорину.

У културном слоју појединих сарматских насеља (Жабаль, Гардиновци, Мошорин), и у гробним инвентарима оближњих некропола, пронађени су и трагови римског археолошког материјала (керамика, новац, фибуле и друго).

Смрт цара Валентинијана (375. године) представља крај једне дуге и значајне историјске епохе. Савез створен између Хуна, Гота и Алана наговестио је почетак Велике сеобе народа које је, не само варварском свету настањеном северно од Дунава, већ и самој Римској Империји донело многе потресе и корените промене. Снажни таласи ове незадржаве бујице преплавили су Панонску низију и сломили политичку моћ сарматских племена (Димитријевић, 19756).

За наше историјско-географске прилике, велика сеоба народа обухвата период од 375. године па све до пропасти аварског каганата, око 800. године, па и дуже, све до стварања првих јужнословенских држава и стабилизације Угарске у Панонској низији. На тлу Шајкашке смењивали су се турско-монголски номади (Хуни, Авари и Протобугари), германска и нова сарматска племена (Готи, Гепиди, Алани), стварајући своје специфичне друштвене формације.

Продором Хуна и њима придружених племена, Европа је први пут упознала ударну снагу једног турско-монголског народа централноазијског порекла, који је био организован по принципима монголско-номадске хорде, битно различите од свих до тада познатих друштвених формација. Слабљење одбрамбене моћи и опадање касноантичке цивилизације, заједничко су обележје свих територија Царства, али све ове појаве нарочито су се испољавале у Подунављу, на подручју Лимеса, који је био изложен најјачем притиску од стране варвара који су се кретали у правцу римских граница.

Хунски вођа Атила (434-453) створио је снажну централизовану државу која постаје сила са јасно израженим експанзионистичким тежњама, којима су се Источна и Западна Римска империја одупирале уз велике напоре али са мало успеха. Почетком V века хунска држава обухватала је целу територију данашње Војводине.

Сем нове друштвене структуре и економије, која се првенствено базирала на номадском сточарству, пљачкашким походима у циљу стицања материјалних добара и паразитском односу према потчињеној аутохтоној популацији, Хуни доносе са собом и нову материјалну културу (Димитријевић, 1975ц). Њене основне карактеристике јесу појава новог стила и примена нових златарских техника у уметничком занатству, нови типови оружја и опреме ратника, а у мањој мери и обогаћење керамичке производње приливом нових облика и орнаменталних мотива. Материјални трагови хунске популације могли су се пратити само археолошким путем, у гробним налазима, док је сам изглед и положај њихових насеља до данас остао непознат.

Хунска држава уништена је од стране Гепида око 469. године. У саставу снажне гепидске државе, становништво међуречја Дунав – Тиса проживело је један релативно миран период цео један век, али није дошло до интензивног насељавања гепидског становништва. Једини траг гепидског живља на територији Шајкашке пронађен је код села Лок – фрагмент посуде украшен карактеристичном орнаментиком густо постављених ромбова изведених у техници жигосања.

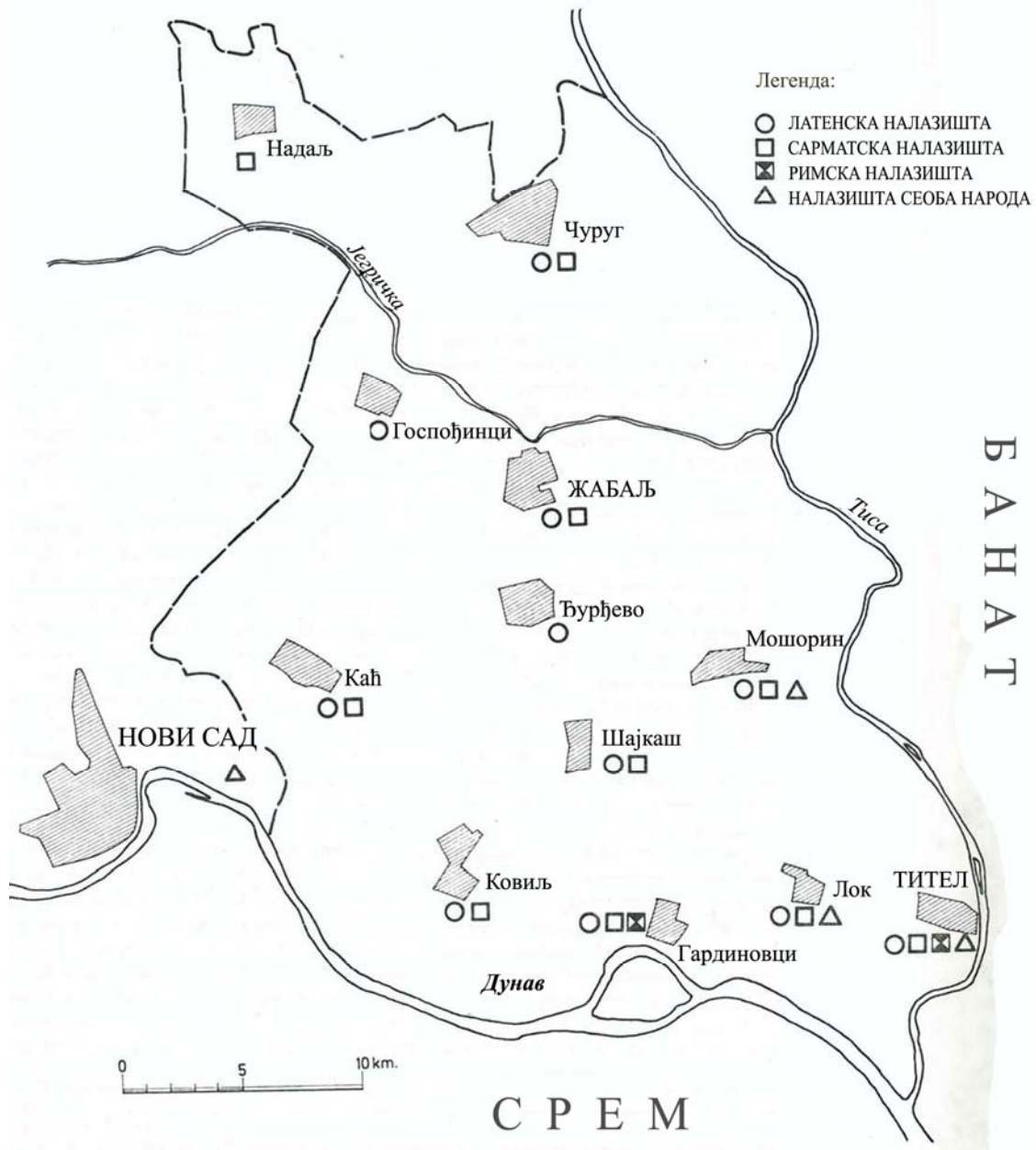
Нови господари Панонске низије, Авари, представљали су скуп номадских турско-монголских племена огурског етничког стабла којима су се придружила и бројна друга турска племена. Са њима су се кретале и веће групе Словена, тако да је популација Аварског каганата, узимајући у обзир и затечено гепидско и романизовано аутохтоно становништво, била врло хетерогена, иако су Авари држали сву власт на целој заузетој територији. Без обзира на бројне ратове које су Авари водили, територија данашње Војводине у целости је остала под влашћу Авара све до коначне пропасти Каганата на прелазу из VIII у IX век.

Археолошка налазишта тог времена су веома бројна у Панонској низији, а на територији Шајкашке издваја се женски гроб откривен 1894. године, на старој обали Тисе близу Мошорина. У Тителу је пронађен мушки гроб из кога је сачуван језичац од бронзе са приказом „борбе животиња“, копча и керамичка посуда рађена на витлу. И у Ковиљу је откривен ратнички гроб са ритуално савијеном сабљом, стрелицама са рупицом за везање кучине и украсни окови са појаса. На самој западној граници Шајкашке, крај Каћа, откривена су 1955. године два гроба у којима су констатовани трагови сахране у дрвеном ковчегу који се везују за сам почетак IX века (Димитријевић, 1975ц).

Франачка држава, на челу са Карлом Великим, потпуно је уништила аварску државу. Почетком IX века бугарска држава је снажно ојачала. После великих успеха у рату са Византијом, бугарски владари су почели ширити своју власт према западу и северу. Године 827. и 829. Бугари продиру на територије Бачке, све до ушћа Драве (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

У писаним изворима све до XII века готово да нема података о земљишту између Тисе, Дунава и тзв. „римских шанчева“. Међутим, зна се да су Мађари до средине X века завладали подручјем око ушћа Тисе. Мађари су постепено населили и организовали овај простор. Задржали су Тител као утврђено насеље, али су за центар своје власти у овим крајевима одабрали Бач, који је вековима остао средиште жупаније. Тител је у бачкој жупанији, која се формирала најкасније у XI веку, имао периферни положај, али је захваљујући токовима Дунава и Тисе био добро повезан са удаљенијим деловима Угарске државе. По казивањима једног арабљанског путописца, средином XII века Тител је многољудно место које цвета; његови становници имали су велике поседе и добре животне услове. Међутим, о тителској околини и територији која се данас рачуна у Шајкашку мало је података, али се ипак може створити извесна представа о степену настањености у доба Арпадоваца. Понека од данашњих села постојала су већ у

то време: Ковиљ је забележен још у XIII веку под именом Кабол; остао је сачуван и помен Каћа; а почетком XIV века се у документима среће Scentyuan, касније Шајкашсентивана, данас Шајкаша. Спомињу се још и Жабалъ и Чуруг. У том периоду постојала су и насеља која се нису одржала (Диснод и Барлад у близини Дунава, Кишди и Бекењ у околини Каћа, и Егреш, можда код Јегричке).

Карта 6. Археолошка налазишта у Шајкашкој

Извор: *Шајкашка, историја I*, 1975.

Територија данашње Шајкашке имала је поред веома важних пловних токова Тисе и Дунава и два копнена пута. Један је ишао од Петроварадина до Титела, а други од Титела паралелно са Тисом до Чуруга, Бечеја и даље до Сегедина. Појачани

трговачки промет утицао је на развој појединих насеља на тлу данашње Шајкашке. Нека села претворила су се у трговишта са привилегијама и периодичним сајмовима.

После скоро два века релативне безбедности, крајеви око ушћа Тисе постали су крајем XIV века угрожено подручје (Ћирковић, 1975). Пошто су 1389. године победили Србе на Косову, Турци са својим одредима избијају на угарске границе. Српски деспот Стефан Лазаревић, и његов наследник Ђурађ Бранковић су у Угарској добили бројне поседе, међу којима и Нови Бечеј, Зрењанин и Тител. Турско надирање имало је за последицу померање српског становништва на север, уз обале Саве и Дунава. Деспот Стефан је своју престоницу сместио у Београд, а његов наследник, деспот Ђурађ Бранковић је подигао Смедерево. Услед турске опасности, мађарско становништво почиње да се помера на север из угрожених подручја, а у опустела насеља почиње да се досељава српско становништво, постепено прелазећи преко Саве и Дунава.

Крајем XV и почетком XVI века Угарска држава се нашла у великој кризи, који су Турци знали вешто да искористе (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006, 15). Седиште подручја југоисточне Бачке, Тител, у октобру 1526. године освојили су Турци, враћајући се са Мохачке битке.

Поред Титела готово сва села која су ушла у састав касније образованог Шајкашког батаљона, постојала су већ у време турске владавине. Основно занимање становника по селима била је пољопривреда; и у Тителу, који је имао статус вароши, пољопривредом се бавио највећи број становника. У њему је забележен само мали број занатлија. Како се Тител налазио на важној речној раскрсници, ушћу Тисе у Дунав, одређено место у привредном животу имала је и трговина.

Почетак краја турске владавине десио се 11. септембра 1696. године, када је царска војска под вођством Еугена Савојског поразила турску војску код Сенте. Мир је пак, склопљен тек 26. јануара 1699. године у Карловцима. После тога, подручје касније Шајкашке поново је припојено бачкој жупанији, којој је припадало и пре турског освајања (Зиројевић, 1975, 119).

Након Карловачког мира приступило се проширењу војне границе на делове новоосвојених области. Установљена су два нова погранична генералата: Славонски за погранично подручје Подунавља и Посавине – где су улазили Тител, Вилово, Ковиљ и Сентиван; и Потиско-поморишка – Надаљ и Жабал. Преостала шајкашка насеља била су под жупанијском влашћу (Гавриловић, 1975а).

После Пожаревачког мира 1718, када је Аустрија дубоко закорачила у Србију, коју је држала до 1739. године, значај ових граница битно је умањен. Ово је користило угарском племству да све одлучније поставља питање расформирања тих делова Војне границе и њиховог прикључења Угарској. Године 1745. расформисана је дотадашња Подунавска граница, па су Тител, Вилово, Ковиљ и Сентиван укључени у Потиску војну границу, којој су тада придодата и следећа насеља данашње Шајкашке: Мошорин, Лок, Гардиновци и Госпођинци. Становништву је било остављено на вољу да ли ће остати у Граници. Пар година касније (1750-51) дошло је до расформирања и Потиске и Поморишке војне границе (Гавриловић, 1975а), након чега се један део Срба иселио у Русију (једно од насеља, данас у Украјини, још увек се зове Мошорин), неки су се одлучили за останак у Потиском крунском диштрикту, или пак у новоформираним војним границама у Срему, Банату и Шајкашкој.

Наредбом Марије Терезије, на ушћу Тисе у Дунав, 1763. године формиран је Шајкашки батаљон. Тиме је Војна граница добила свој коначни територијални изглед, који ће задржати све до свог укидања 1873. године. На карти 7 јасно се уочава да се она пружала од Јадранског па скоро све до Црног мора. Већину граничара чинили су Срби, којима је војнички живот био дражи од паорског. Међутим ни граничарски живот није био ни мало лак, о чему нам сведочи податак да су граничари од 1690. до 1802. године учествовали у тринаест ратова, који су укупно трајали око девет година.

Шајкашки батаљон имао је такав статус да је, као и све остале трупе могао бити употребљен свуда где је то по царском нахођењу било потребно, на копну и на води, у рату и у миру, а поред тога је у делокруг обавеза Батаљона спадало и то да се брине о безбедности земље и на копну и на води, а нарочито на Дунаву, Тиси и Сави, затим да гони разбојнике, спречава увоз и извоз забрањене робе и новца или натуралија, као и да осујети евентуално прекорачење постављеног карантина и разне друге преваре. Шајкаши су такође били у обавези да спроводе и прате бродове који су службено саобраћали на Дунаву, Тиси и Сави (Ђукић, 1975).

Домаће становништво које је насељавало простор данашње Шајкашке ни издалека није у време оснивања Батаљона досегло ону бројност која би могла удовољити захтевима и потребама повећања броја шајкаша. Поред тога, било је и доста земљишних парцела које су се налазиле у поседу државе. Отуда је сасвим разумљиво да се користила свака прилика да се организују већа насељавања, као и да се, поред тога, појединим породицама олакша насељавање у подручје Батаљона.

По оснивању Батаљона, у његов састав од данашњих насеља Шајкашке, ушли су 1763. године: Тител, Лок, Вилово, Гардиновци, Мошорин и Жабаљ. Комплетирањем Батаљона 1769. године у његов састав ушло је још пет села: Сентиван¹, Горњи Ковиљ, Доњи Ковиљ², Госпођинци, Чуруг и Каћ, док су насеља Ђурђево и Надаљ настала тек после формирања Батаљона насељавањем провинцијалиста.

Карта 7. Војне границе 1815. године

Извор: Hammel, 1984.

И поред тога што су насељена два места – Ђурђево и Надаљ, живаљ Батаљона је уз то повећаван досељавањем појединих породица или група. Постоје документа која сведоче да су чак и инвалидни војници илирске националности из инвалидских домова и угарски војници неспособни за војну службу, али још увек способни за земљорадничке послове, требало да буду насељавани на непосредноте земљишне парцеле у шајкашком подручју. Добрим војницима додељена су и новчана средства ради градње домова и организовање пољопривредног добра. Дворски ратни савет је имао на уму и мигранте који су долазили из Турске, а које је у првој линији требало насељавати у шајкашком подручју, па је стога наложио да се овакви људи врбују у

¹ дан. Шајкаш

² Доњи Ковиљ и Горњи Ковиљ су се 1944. године спојили у једно село - Ковиљ

подручјима у којима су се налазили људи вични радовима на води. Овоме је убрзо уследио покушај насељавања људства славонског гарнизонског батаљона које се припојило.

Године 1769. 150 породица из Селенче, која је потпадала под римокатоличку бискупију у Угарској, поднело је захтев да им се одобри насељавање у шајкашком подручју. Ове породице, које су припадале евангелистичкој цркви аугзбуршке конфесије, протерао је надбискуп са њихове доташње земље зато што нису хтели да се одрекну своје вере. Па ипак, део ових породица населио се у Шајкашку, а део у Срем, због наводно, мањка простора у шајкашком подручју. Са друге стране, 1770. године насељено је 37 породица које су потицале из разних крајева, и то у Гардиновце, Горњи Ковиљ, Доњи Ковиљ, Каћ, Жабал, Тител, Лок и Чуруг. Од 1773. до 1777. године, у шајкашко подручје из Турске Далмације и карловачког пограничног генералата, насељено је још 103 породице којима је држава пружала знатну потпору (Ђукић, 1975, 276).

Даље значајно досељавање у шајкашко подручје обављено је у времену од октобра 1782. до августа 1783. године, када се доселило 158 венецијанских емигрантских породица.

У Доњи Ковиљ 1786. године досељен је незнатан број запорошких козака (16), који су напустили своје степе уз Дњепар.

До пораста живља у подручју Батаљона дошло је насељавањем из немачких области Елзаса, Лотрингије, Швапске и других, одакле је у периоду од 1785. до 1790. године дошло 15 породица. Постоје подаци да је 1818. за насељавање у Каћ молило 18 немачких породица из Темерина, али се не зна са сигурношћу да ли су оне ипак добиле дозволу, обзиром да је ковиљска Компанија морала проверити да ли оне имају отпусницу од свог спахије, и да ли су довољно богате да саме купе кућу и земљу у случају да им се не буде могла дати земља од општинског пашњака. И у каснијој епохи, Немци и Мађари су се досељавали појединачно као занатлије или као сељаци из оближњих насеља у Бачкој, куповали куће и земљу од Срба и примали обавезе граничара.

Међутим, до највећег пораста и повећања живља дошло је насељавањем нових села – Ђурђева и Надаља између 1800. и 1801. године. Ђурђево је насељено 1800. године са 203 породице из Темерина у бачкој жупанији, док је наредне године 44 породице из села Чеба у бачкој жупанији оформило Надаљ.

Тиме су уједно и окончана већа насељавања у шајкашком подручју, пошто више није било слободних земљишних парцела. Сходно томе насељено је, и то само 1812. и 1813. године само још 5 породица у Жабаљ, и по две породице у Чуруг и Мошорин, и то из Хрватске Крајине (Ђукић, 1975, 279).

Развојачењем Границе 1873. године укинут је и Шајкашки батаљон, чија је територија уклопљена у састав бачко-бодрошке жупаније. Подручје ранијег Батаљона подељено је на тителски и жабаљски срез. У оквиру Тителског среза, поред Титела као средишта, налазиле су се општине: Гардиновци, Лок, Горњи Ковиљ, Доњи Ковиљ, Вилово, Ковиљ Свети Иван (дан. Шајкаш), Каћ и Мошорин. Жабаљском срезу, поред Жабља, припале су општине: Ђурђево, Госпођинци, Чуруг и Надаљ (Крестић, 1975).

Крајем 1918. године у Војводину, па и шире, све до Печуја, Мохача, Сегедина, Арада, Темишвара, Лугоша, Карансебеша и Оршаве, продиру српске трупе. На Великој народној скупштини у Новом Саду 25. новембра 1918, представници Баната, Бачке и Барање донели су резолуцију о директном прикључењу ових крајева Краљевини Србији. После успостављања нове власти, дошло је и до одређених етничких померања. Један део Мађара, Словака и Румуна исељава се из ових крајева и одлази у новоформиране матичне државе, док се југословенско становништво из Мађарске и Румуније пресељавало у обрнутом смеру. Током међуратног периода извршена је колонизација становништва, углавном ратних добровољаца и инвалида на територију Војводине. У међуратном периоду Војводина је била једно од развијенијих аграрно-индустријских подручја у Србији.

У априлском рату 1941. године Банат и Срем заузеле су немачке јединице, а Бачку (тима и област Шајкашке) мађарске. Касније је Срем припао новоформираној Независној Држави Хрватској, Банат је формално био у саставу Недићевске Србије, а Бачка је анектирана од стране Мађарске. Током Другог светског рата, у Бачкој је најтрагичнији догађај била тзв. „Раџија“ јануара 1942. године, када је од стране мађарског окупатора убијено више хиљада цивила у Шајкашкој и у Новом Саду. Убијано је пушком, мотком, ножем, секиром, убијано је све што је носило српско и јеврејско име, старци, жене, деца, интелигенција, свештенство. Жене и девојке су на најбруталнији начин силоване. Цела Шајкашка била је поприште најбруталнијих призора. Убијало се по кућама, школама, општинама, улицама, највише на насипима поред Дунава и Тисе. Лешеви су бацани под лед замрзнутих река (Васић, 1975). У јесен 1944. године југословенски партизани и јединице Црвене армије ослободиле су Банат,

Бачку и највећи део Срема, сем његовог крајњег западног дела који је ослобођен тек у пролеће 1945. после пробоја Сремског фронта. По окончању сукоба, на место протераних Немаца, колонизоване су велике масе становништва из планинских и ратом опустошених крајева свих република бивше или „Друге“ Југославије.

Током послератног периода, Војводина је, а тиме и Шајкашка, у саставу Југославије (ДФЈ, ФНРЈ, СФРЈ) била аутономна покрајина у саставу Србије (НР Србије, СР Србије). Као развијенији део земље, Бачка је представљала житницу земље и њену аграрну базу са значајним индустријским комплексом прехранбене, машинске и петрохемијске индустрије. Уставом из 1974. године Покрајина је добила федералне ингеренције као и саме републике, тако да је од тада само формално-правно била у саставу Србије.

Године 1988. започело се са процесом редефинисања позиција двеју покрајина у саставу СР Србије, што је резултирало враћањем нивоа овлашћења покрајина на период пре Устава из 1974. године.

Почетком деведесетих година XX века отпочео је процес распадања „Друге“ Југославије. После сецесије Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Македоније, Србија и Црна Гора су формирале 1992. године нову, „Трећу“ Југославију – СР Југославију. Војводина је новим уставом и даље задржала статус аутономне покрајине у саставу Републике Србије. Београдским споразумом 2002. године СР Југославија еволуирала је у Државну заједницу Србије и Црне Горе, а 2006. Србија је постала суверена и независна држава – Република (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Територија коју данас сачињавају новосадска насеља Каћ, Будисава, Ковиљ, те жабаљска: Жабаљ, Чуруг, Госпођинци и Ђурђево, затим тителска: Вилово, Лок, Тител, Гардиновци, Мошорин и Шајкаш, и Надаљ који припада Србобранској општини, и данас се назива Шајкашка, а њени становници Шајкаши. Тител се бележи као главни град, односно као главно место Шајкашке. Административно, територију Шајкашке чува само Српска православна црква. Жабаљски протопрезвитеријат још од XVIII века на челу је црквене области која обухвата некадашњу Шајкашку.

РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА

Размештај становништва представља степен концентрације и дисперзије становништва на одређеном простору. Као основни показатељ користи се густина становништва, односно густина насељености, која представља количник између броја становника и површине територије на којој то становништво живи. Густина становништва изражава се бројем становника на квадратни километар (или миљу у земљама са англосаксонским мерним системом), односно на хектар када је реч о насељима или густо насељеним пољопривредним пределима.

Фактори који утичу на размештај становништва разврстани су у пет великих група:

- географски фактори (рељеф, клима, педологија, хидрографија, биљни и животињски свет, природна богатства),
- економски фактори (ниво економске развијености, тип економије, развијеност пољопривреде и ниво пољопривредне производње, степен индустријализације, развијеност саобраћаја и саобраћајних средстава, обим трговине...),
- биолошко-медицински фактори (ендемске болести, епидемије),
- друштвено-историјски фактори (колонизације и други видови стимулисаног насељавања или расељавања становништва, ратови, природне катастрофе, несигурност и слично) и
- демографски фактори (природно кретање становништва, планирање породице и друго).

У пракси се користе различити индекси за упоређивање густине становништва, којима је могуће поредити интензитет насељености различитих територија и насеља. Један од најчешће коришћених показатеља је општа густина насељености.

Према попису из 2002. године на територији Шајкашке која обухвата 876,1 km² живело је 67.355 становника, односно, општа густина становништва износила је 76,9 становника по km² (табела 1). То је знатно мање у односу на општу густину насељености Бачке (118,0 становника по квадратном километру), али и на Војводину где је она 94,0 становника по квадратном километру.

Прецизнију слику о размештају становништва у Шајкашкој дају подаци о општој густини становништва по насељима.

Табела 1. Општа густина насељености и индекс ареалности у насељима Шајкашке 2002. године

Насеље/ област	Број становника 2002. године	Површина (у km ²)	Општа густина насељености (ст/ km ²)	Индекс ареалности (km ² /ст)
Госпођинци	3.896	54,7	71,2	0,0140
Ђурђево	5.137	73,2	70,2	0,0142
Жабал	9.598	131,4	73,0	0,0137
Чуруг	8.882	140,7	63,1	0,0158
Будисава	3.825	14,8	258,8	0,0039
Каћ	11.166	66,7	167,5	0,0060
Ковиљ	5.599	106,4	52,6	0,0190
Надаљ	2.202	26,1	84,5	0,0118
Вилово	1.103	28,9	38,1	0,0262
Гардиновци	1.485	32,3	45,9	0,0218
Лок	1.255	26,3	47,6	0,0210
Мошорин	2.763	67,7	40,8	0,0245
Тител	5.894	68,3	86,3	0,0116
Шајкаш	4.550	38,6	117,8	0,0085
ШАЈКАШКА	67.355	876,1	76,9	0,0130

Извор: РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 9, Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002.*

Подаци из табеле вредности опште густине насељености јасно указују на доста неуједначен размештај становништва у Шајкашкој. Чак девет насеља имају мању густину од просека региона, а свега пет већу. Највише је насељена Будисава са чак 258,8 становника по квадратном километру. Иза ње следи Каћ са 167,5 ст/km². Најмања густина становништва је у мањим насељима Тителске општине. У Вилову она износи свега 38,1 ст/km², у Мошорину 40,8 ст/km², у Гардиновцима 45,9 ст/km², и у Локу 47,6 ст/km². У осталим насељима густина прелази 50 становника по квадратном километру.

За одређивање степена размештаја становништва ређе се користи и тзв. индекс ареалности, који приказује просечну величину територије у km² по једном становнику исте. Рачуна се обрнуто од опште густине насељености, односно представља количник између површине одређене територије у km² и укупног броја становника у њој. У Шајкашкој је 2002. године у просеку на једног становника долазило 0,0130 km².

Подаци из табеле 1 која прикузује и вредности индекса ареалности потврђују претходне карактеристике размештаја Шајкашке популације.

У просеку је у Шајкашкој 2002. године на једног становника долазило 0,0130 km². У Будисави на једног становника долазило је 0,0039, док је у Вилову ова вредност износила 0,2620 km².

Специфичан облик густине становништва јавља се у изразито аграрним пределима. Овде се као показатељ узима густина становништва према површини обрадивог земљишта или тзв. физиолошка густина становништва. Густина становништва према површини обрадивог земљишта (пољопривредног земљишта) изражава се бројем становника на један хектар обрадивог земљишта. Шајкашка је изразито пољопривредно подручје које обухвата 76.029 ha пољопривредног земљишта, те густина насељености према обрадивом земљишту износи 1,13 становника по хектару 2002. године.

ПРОМЕНЕ БРОЈА СТАНОВНИКА

Демографски процеси и тенденције у кретању становништва убрајају се у базичне друштвене процесе, који се изражавају различитим демографским показатељима. Промена броја становника у Шајкашкој резултат је вишедеценијског варирања стопе наталитета, старења становништва и кретања морталитета, који су условљени низом историјских, друштвено-економских, културних, образовних али и локалних и породичних чинилаца. Од 1869. до 2002. године број становника је порастао за 34.029 лица.

ПРОЦЕНЕ БРОЈА СТАНОВНИКА ШАЈКАШКЕ ПРЕ 1869. ГОДИНЕ

Пручавајући доступну грађу о историји насеља Шајкашке може се доћи до значајних података о становништву и домаћинствима ове области и много пре него што нам то пружа званична статистика. На основу података до којих су дошли Сечански и Поповић (1952) могуће је одредити бројно кретање становништва појединих насеља Шајкашке још од 1699. године. Попис из те године спровела је државна власт после ослобађања од Турака, и то са намером да се утврди шта је и коме је народ плаћао док је био под Турцима. Том приликом забележен је број старешина породица, ожењених мушкараца (браће и синова), и њихов покретни и непокретни иметак (Поповић, 1952). И касније пописе становништва вршила је државна управа, са циљем прикупљања података о сваком домаћинству, и то из чисто фискалних разлога (Сечански, 1952). Како попис из 1792. односно 1793. године садржи податке о броју домова и душа, а ови претходни само о броју домова, становништво Шајкашке у XVIII веку израчунато је на основу просечног броја чланова домаћинства за свако насеље. По овим прорачунима у насељима Шајкашке (Вилово, Гардиновци, Госпођинци, Жабал, Каћ, Ковиљ, Лок, Мошорин, Шајкаш, Тител, Чуруг) 1769. године живело је око 8.474 становника, док је тачан број становника ових насеља (укључујући још и Ђурђево) 1793. године износио 13.675.

У наредних пет деценија становништво Шајкашке увећало се за 15.559 становника (табела 2) (Хегедиш и Чобановић, 1991).

Табела 2. Промене броја становника Шајкашке од 1769. до 1847. године

Година пописа	Број становника	Индекси броја становника	
		базни	ланчани
1769.	8.474*	100,0	100,0
1773.	9.658*	114,0	114,0
1786.	11.571*	136,5	119,8
1793.	13.675	161,4	118,2
1798.	14.339	169,2	104,9
1802.	14.939	176,3	104,2
1815.	22.032	260,0	147,5
1847.	29.234	345,0	132,7

Извор: Поповић (1952); Сечански (1952); Хегедиш и Чобановић (1991)

* процене

КРЕТАЊЕ БРОЈА СТАНОВНИКА ШАЈКАШКЕ ОД 1869. ГОДИНЕ

На основу званичних пописа становништва, могуће је најверодостојније пратити бројно кретање становништва.

Године 1869. мађарска државна статистика извршила је комплексан попис становништва на овим просторима. То је година првог званичног пописа обављеног према тадашњим потребама. Од ове године, пописи становништва организују се отприлике сваких десет година, односно вршени су 1869, 1880, 1890, 1900 и 1910. године. Значи, у Бачко-Бодрошкој жупанији бивше Угарске обављено је укупно пет пописа становништва.

После пописа 1910. године избио је Први светски рат (1914-1918), да би се после њега основала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Између два светска рата југословенски пописи су обављени 1921. и 1931. док је трећи 1941. године остао неизвршен због избијања Другог светског рата (1941-1945). Након Другог светског рата пописи становништва обављени су 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011. године. Поред података о броју становника, ови пописи садрже и податке о броју домаћинстава, о низу биолошких, социо-економских и интелектуалних структура. На основу ових пописа који дају поуздане податке, могуће је извршити детаљне анализе броја становника Шајкашке од 1869. до 2002. године.

Према подацима пописа становништва, током посматраног периода број становника Шајкашке највећим делом имао је позитиван тренд раста. У време првог пописа 1869. године ту је живело 33.326 становника, а у време последњег 67.355 становника. Пораст је био 34.029 житеља, дакле, број становника се удвостручио (102,1%).

Повећање шајкашке популације у овом периоду није било равномерно (табела 3).

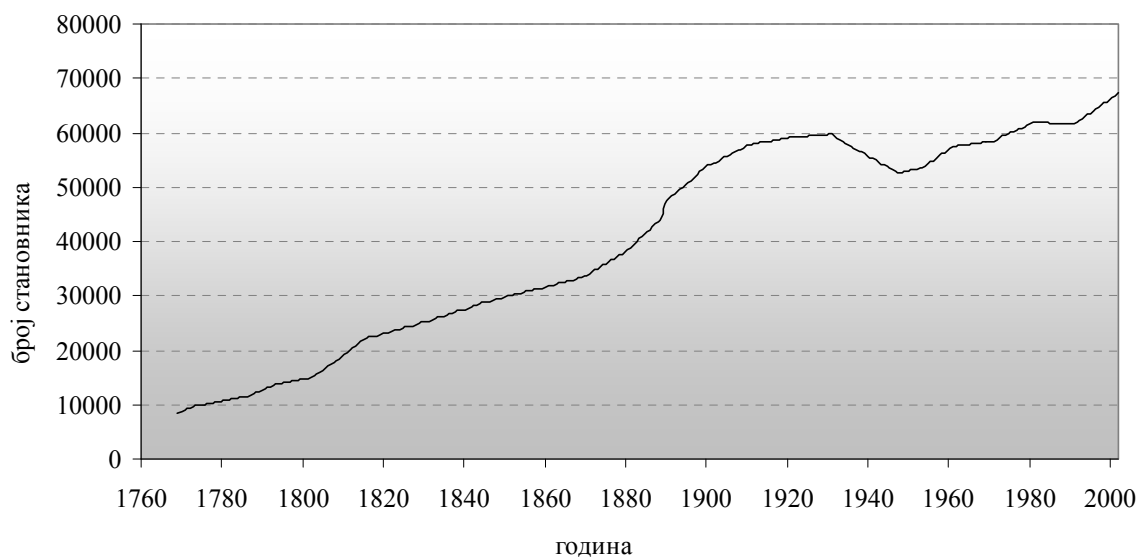
Табела 3. Промене броја становника Шајкашке од 1869. до 2002. године

Година пописа	Број становника	Индекси броја становника	
		базни	ланчани
1869.	33.326	100,0	100,0
1880.	38.086	114,3	114,3
1890.	47.562	142,7	124,9
1900.	53.768	161,3	113,0
1910.	57.680	173,1	107,3
1921.	59.149	177,5	102,5
1931.	59.714	179,2	101,0
1948.	52.623	157,9	86,5
1953.	53.474	160,5	101,6
1961.	57.408	172,3	107,4
1971.	58.482	175,5	101,9
1981.	61.956	185,9	105,9
1991.	61.540	184,7	99,3
2002.	67.355	202,1	109,4

Извор: Субић (1981), Букуров (1983); Букуров (1986); Бугарски (1994); РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 9, Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002.

Највећи пораст (рачунато у релативним вредностима) забележени су између 1880. и 1890. године, као и између 1869. и 1880. године. У посматраном периоду раст становнишва имао је два пута негативну вредност, и то између 1931. и 1948. и између 1981. и 1991. године.

Графикон 1. Промене броја становника Шајкашке у периоду од 1769. до 2002. године

Како би се што боље сагледало бројно кретање становника Шајкашке од 1869. до 2002. године, извршена је анализа свих међупописних периода из којих се може видети који су то фактори и када утицали на поједина стања популације свих четрнаест шајкашких насеља.

У првој међупописној декади (1869-1880) становништво Шајкашке се просечно годишње увећавало за 1,3%. У овом периоду забележен је пораст од укупно 4.760 лица. На основу података о природном прираштају (табела 4), види се да је стопа износила 3,4%, док је њен удео у порасту броја шајкашке популације учествовао са свега 27,6%. Са преосталих 72,4% учествовале су миграције. У то време на подручју Шајкашке, као и читаве Војводине, започеле су миграције становништва Аустро-угарске монархије у Сједињене Америчке Државе и друге прекоморске земље. Наиме, у Војводину је тада процрла тржишна привреда на коју тек развојничени граничари и ослобођени кметови још нису навикли. То је довело до масовног осиромашавања, великих социјалних промена и миграција (Ћурчић, 1979, 631). Тачан удео појединих ових догађаја у демографским кретањима тешко је установити.

После 1880. године број становника Шајкашке нагло расте. У међупописној декади 1880-1890. становништво Шајкашке забележило је пораст броја становника највећег интензитета у читавом посматраном периоду. Том приликом у Шајкашкој пописано је 47.562 лица, а просечан годишњи популациони раст у овој декади износио је 2,5% односно 948 становника годишње. Популација Шајкашке се, дакле, увећала за 9.476 лица. У исто време, посматрајући територију читаве Бачке, становништво се увећавало годишње за свега 1,3% (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006). То је време после исушивања ритова и врло интензивног насељавања Мађара и других као радника који би требало да обрађују те нове ораничне површине. Овај процес се наставио и у наредној декади (Букуров, 1983). Стопа природног прираштаја у овом периоду износила је 8,6%, док је просечна годишња стопа миграционог салда имала највећу вредност у читавом посматраном периоду и износила је 13,8%.

Први попис становништва у XX веку обављен је 1900. године. И у овој декади (1890-1900) становништво бележи пораст за 6.206 лица. Просечан годишњи раст становништва био је релативно слабији него у претходном периоду, и износио је 1,3%. Стопа природног прираштаја износила је 6,2% и она је у повећању броја становника Шајкашке учествовала са 51,5%, док је просечна годишња стопа миграционог салда износила 5,9%, те су миграције у овом периоду мање допринеле повећању броја

становника него у претходна два периода када су имале доминантну вредност (графикон 2).

На почетку XX века становништво Шајкашке се повећавало искључиво услед великог природног прираштаја. Попис из 1910. године био је последњи који је извршен у оквиру Аустроугарске монархије. Укупан број становника који је њиме забележен био је 57.680. Просечан годишњи пораст становништва у међупописној декади од 1900. до 1910. године износио је свега 0,7%. Становништво Шајкашке у овом периоду забележило је највећу вредност природног прираштаја у целом посматраном периоду (12,5%). Разлика између природног прираштаја и стварног пораста броја становника износи 3.008, односно миграциони салдо је истовремено био негативан за тих 3.008 лица.

Овако висока вредност негативног миграционог салда није карактеристика само насеља Шајкашке, него је то процес везан за читаву државу. Аустроугарска је у то време била на другом месту у Европи по броју емиграната, одмах после Италије. Разлоге масовног исељавања становништва, највише у прекоморске крајеве (посебно САД и Аргентину), треба тражити у продирању индустрије и тржишне привреде, што је стварало велике вишкове радне снаге, поготово у пољопривреди. Овај процес одвија се све до почетка Првог светског рата. Узроци ове емиграције су искључиво социјално-економске природе, пошто Бачку масовно напуштају и Мађари и Немци, тада „владајући“ народи.

У време Првог светског рата услови живота у Војводини, а тиме и у насељима Шајкашке, битно су се изменили. Држава је ступила у рат и становништво је било захваћено мобилизацијом која је раздвајала супружнике, ометала склапање бракова и смањила могућност рађања. Део мушкараца пребегао је у суседну Србију или се, избегавајући војну обавезу, крио по шумама.

Рат је погоршао и услове за привређивање и материјални положај становништва (Ћурчић, 1979).

У периоду од 1910-1921. године у Шајкашкој је рођено укупно 20.946 деце; од тога је 7.367 (35,1%) рођено у току Првог светског рата (1914-1918). Природни прираштај у ратним годинама имао је негативну вредност (-4‰). Међутим, ако посматрамо цео међупописни период природни прираштај је ипак позитиван, мада знатно смањен у односу на претходни период (4,3‰). Нарочито је био висок до године почетка рата.

У овој декади популација Шајкашке је, и поред ратних услова, убележила позитиван тренд раста становништва. Овај пораст иако је износио у просеку годишње свега 0,2%, довео је до тога да попис из 1921. године бележи 1.469 лица више. Овако мало повећање раста објашњава се и негативним миграционим салдом од -1.250 становника (табела 4). Када је Војводина припала Краљевини Југославији, дошло је до исељавања Мађара и Немаца у новоформиране матичне државе и то углавном представника администрације и војске нестале државе (Аустроугарске монархије), као и једног мањег дела интелигенције и велепоседника. У исто време, долази до усељавања Срба и других Јужних Словена из Мађарске и других делова Краљевине СХС, највише из Србије.

Табела 4. Допринос природног прираштаја и миграција промени броја становника

Међупописни период	укупна промена	апсолутни допринос		релативни допринос	
		прираштаја	миграција	прираштаја	миграција
1869-1879.	4.760	1.313	3.447	27,6%	72,4%
1880-1889.	9.476	3.567	5.909	37,6%	62,4%
1890-1899.	6.206	3.194	3.012	51,5%	48,5%
1900-1909.	3.912	6.920	-3.008	сав+	...
1910-1920.	1.469	2.719	-1.250	сав+	...
1921-1930.	565	5.408	-4.843	сав+	...
1931-1947.	-7.091	2.065	-9.156	...	сав-
1948-1952.	851	1.971	-1.120	сав+	...
1953-1960.	3.934	2.851	1.083	72,5%	27,5%
1961-1970.	1.074	2.657	-1.583	сав+	...
1971-1980.	3.474	2.236	1.238	64,4%	35,6%
1981-1990.	-416	1.083	-1.499	...	сав-
1991-2002.	5.815	-1331	7.146	...	сав+

Извор: Израчунато на основу података из Протокола рођених (1869-1895), Протокола умрлих (1869-1895), Матица рођених и Матичних књига рођених (1895-1970), Матица умрлих и Матичних књига умрлих (1895-1970 и Документационих табела ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

Од 1921. до 1931. године број становника Шајкашке повећао се за 565 лица, односно пописом из 1931. године регистровано је 59.714 становника. У међупописном периоду 1921-1931. популација Шајкашке се просечно годишње повећавала за 0,1%. Овај период карактерише велики пад миграционог салда (-4.843) и знатно повећање природног прираштаја у односу на претходни период. Природним путем становништво се увећало за 5.408 лица.

Велике промене код шајкашке популације изазвао је Други светски рат. Негативне последице рата које се огледају кроз погоршане материјалне услове живота, гору здравствену заштиту становништва, одлагање склапања бракова, раздвајање супружника, а које на крају смањују наталитет и повећавају морталитет, биле су много

веће него у претходном рату (Ћурчић, 1979, 633). Нагло опадање становништва у периоду између 1931. и 1948. свакако пада у четири ратне године. За време окупације, тачније 1942. године, спроведени су прави прогони српског живља. Тада је стрељано, вешано или у Тису сатерано на стотине и хиљаде Срба из многих села јужне Бачке (Букуров, 1983, 32).

У периоду између пописа из 1931. године и почетка Првог светског рата (1941) поново је дошло до снажније емиграције са ових простора. Њен главни покретач била је аграрна пренасељеност. Највише становника исељавало се у ваневропске државе (САД, Аргентина, Канада и друге), док су од европских најпривлачније биле Француска, Немачка и Белгија. Наравно, један део исељеника враћао се назад у завичај.

Током рата миграциона кретања становништва била су масовна. Поред масовног усељавања Мађара из Румуније, Херцеговаца и других, принудно су исељавани Срби, Јевреји, Роми, колонисти и сви сарадници ослободилачког покрета. Испред терора окупатора, део становништва побегао је у друге делове земље (Ћурчић, 1979). Најмасовнија миграција у овом периоду било је принудно исељавање Немаца и њихових савезника пред крај рата.

Колико су миграције утицале на промену броја становника у периоду од 1931. до 1948. године говори нам податак да је миграциони салдо износио -9.956. Дакле, просечна годишња стопа миграционог салда имала је најмању вредност током читавог периода (-10,4%).

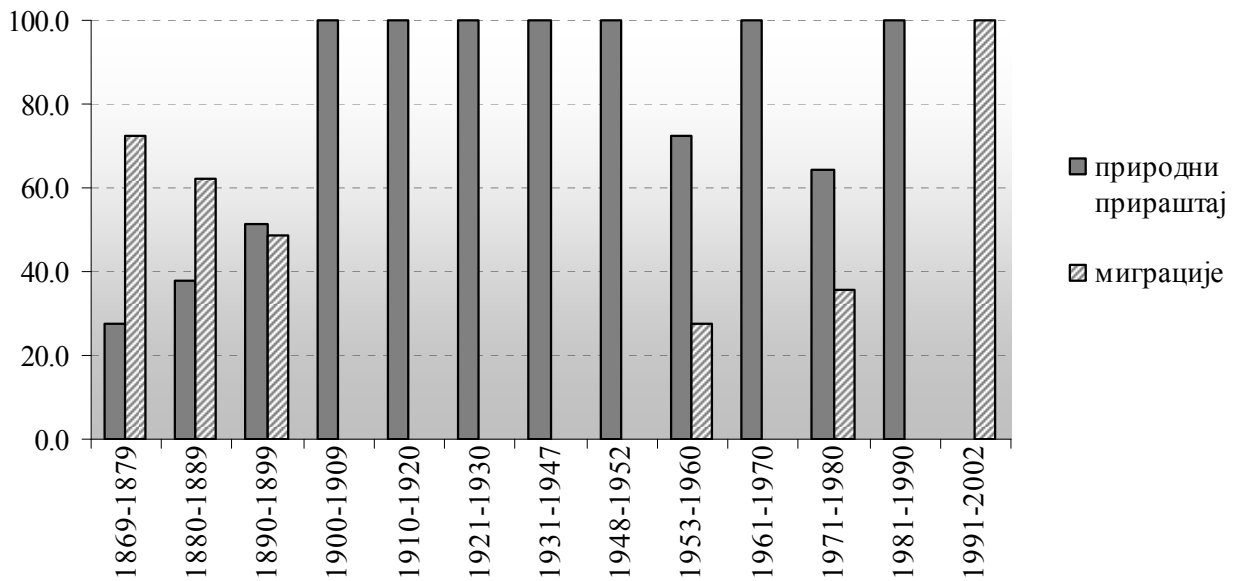
Велики демографски значај има колонизација јужнословенског становништва из планинских и ратом опустошених крајева у равничарске пределе, на конфискована имања исељених и улогорених Немаца, као и на она која су добијена новом аграрном реформом. Ово планско пресељавање становништва отпочело је по завршетку рата и трајало је све до 1948. године (Ђурђевић, 1995).

Следећи попис становништва извршен је 1953. године и тада је у Шајкашкој живело 53.474 становника. У међупописном периоду 1948-1953. популација се увећавала по просечној годишњој стопи од 0,3%. Миграциони салдо је знатно ублажен, али и даље негативан, док се природни прираштај повећао за 5,4% у односу на претходни период.

У годинама између 1953. и 1961. становништво се повећало за 7,4%, и по попису из 1961. године у Шајкашким насељима живело је укупно 57.408 лица. На пораст популације утицали су и природни прираштај и миграције становништва. Стопа природног прираштаја износила је у просеку 6,5%. Масовна усељавања аграрног

становништва у Војводину, а тиме и у Шајкашку, била су најинтензивнија између 1950. и 1960. године. Овакво усељавање, Шајкашкој је донело више становника него колонизација. О томе сведочи и позитиван миграциони салдо од 1.083 становника. Просечна годишња стопа миграционог салда у овом периоду износила је 2,4‰.

Графикон 2. Допринос природног прираштаја и миграција промени броја становника (у %)

После 1960. године ова усељавања постају све ређа из неколико разлога. Мигранти су регрутовани углавном из реда радника који су овамо претходно долазили да обављају сезонске послове у пољопривреди. Како су механизација и хемизација елиминисали из пољопривредних радова највећи део сезонаца, полако се прекида веза емигрантских подручја са Шајкашким насељима, а истовремено оживљавају локалне миграције управљене од сеоских ка градским насељима и селима у њиховој непосредној близини. Ова појава карактеристична је за читаво подручје Војводине у то време (Ђурчић, 1979).

Пописом из 1971. године на територији Шајкашке забележено је укупно 58.482 становника. У току међупописне декаде 1961-1971. пораст становништва Шајкашке је знатно успорен и на просечном нивоу износио је свега 0,2‰. Природни прираштај је наставио да опада, а миграциони салдо је опет достигао негативну вредност због напред наведених разлога.

Још један од разлога негативног миграционог салда у овом периоду јесте одлазак становништва на привремени рад у иностранство. Радници су најчешће одлазили и запошљавали се у развијеним земљама Западне и Северне Европе. Мањи број одлази и

у Канаду, Сједињене Америчке Државе и Аустралију. Ове миграције свакако да имају привремени карактер, мада се дешавало да се поједини радници тамо стално настањују и заувек напуштају своју домовину.

Године 1981. на територији Шајкашке бележи се укупно 61.956 становника. Током међупописне декаде 1971-1981. број становника се увећавао по просечној годишњој стопи од 0,6%. Повећању броја становника Шајкашке за 3.474 лица допринеле су позитивне вредности природног прираштаја и миграционог салда. Природни прираштај у овом периоду износио је 3,7%, дакле, у односу на претходне периоде наставио је да опада, али ипак доприноси повећању броја становника са 64,4%, док преосталих 35,6% приписујемо миграционим кретањима. Просечна годишња стопа миграционог салда у овој декади износила је 2,1%.

У наредној декади 1981-1991. долази до још већег пада природног прираштаја услед смањења вредности наталитета. Популација Шајкашке бележи по други пут пад, али овог пута за свега 416 становника. По попису из 1991. године у насељима Шајкашке живело је 61.540 становника. Миграциони салдо имао је негативну вредност (-1.499). И у овом периоду на демографску слику шајкашке популације значајно је утицао одлазак становништва на рад у иностранство.

У последњем међупописном периоду 1991-2002. број становника Шајкашке повећао се за чак 5.815 лица (годишње просечно за 0,9%), иако је по први пут у читавом посматраном периоду просечна годишња стопа природног прираштаја била негативна (-1,7%). Шајкашка је 2002. године бројала укупно 67.355 становника. Узрок популационог раста налази се у миграционим процесима на овом подручју. Као и читаво подручје Војводине, тако и насеља Шајкашке, у овом периоду карактерише велики прилив избеглица из Хрватске, Босне и Херцеговине, па и Косова и Метохије. Миграциони салдо у овом периоду износио је 7.146, док је просечна годишња стопа истог износила 10,3%.

Природни прираштај од 1992. године има константно негативну вредност и, како године пролазе, овај негативан тренд све је израженији. Године 2002. стопа природног прираштаја износила је -3,5% (Ивановић, Ђурђевић, 2010).

ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Природно кретање становништва Шајкаше праћено је од 1869. до 2002. године. Како је званична евиденција рођених и умрлих уведена средином 1895. године, подаци о истим до ове године добијени су из црквених књига, односно из протокола рођених и умрлих. Од наредне 1896. године, подаци о наталитету и морталитету вађени су из матичних књига, које нам пружају довољно података о броју и полу рођених лица, затим о броју и полу умрлих лица, о годинама када је наступила смрт, а евиденција нам пружа и податке о узроцима смрти за већи део посматраног периода. Подаци од 1970. до 2002. године преузети су из документационих табела ДЕМ-1 (евиденција рођених) и ДЕМ-2 (евиденција умрлих).

У четрнаест насеља Шајкаше, од 1869. до 2002. године рођено је укупно 188.397 лица, умрло је 153.829 лица, тако да је природни прираштај износио само 34.568 (табела 5). У истом периоду број становника порастао је за 34.029 лица, са 33.326 на 67.355 лица.

НАТАЛИТЕТ

Од 188.397 рођених лица током целог посматраног периода, 96.713 су били дечаци, односно 51,3%, и 91.684 девојчице, што чини 48,7% од укупног броја рођених (табела 5).

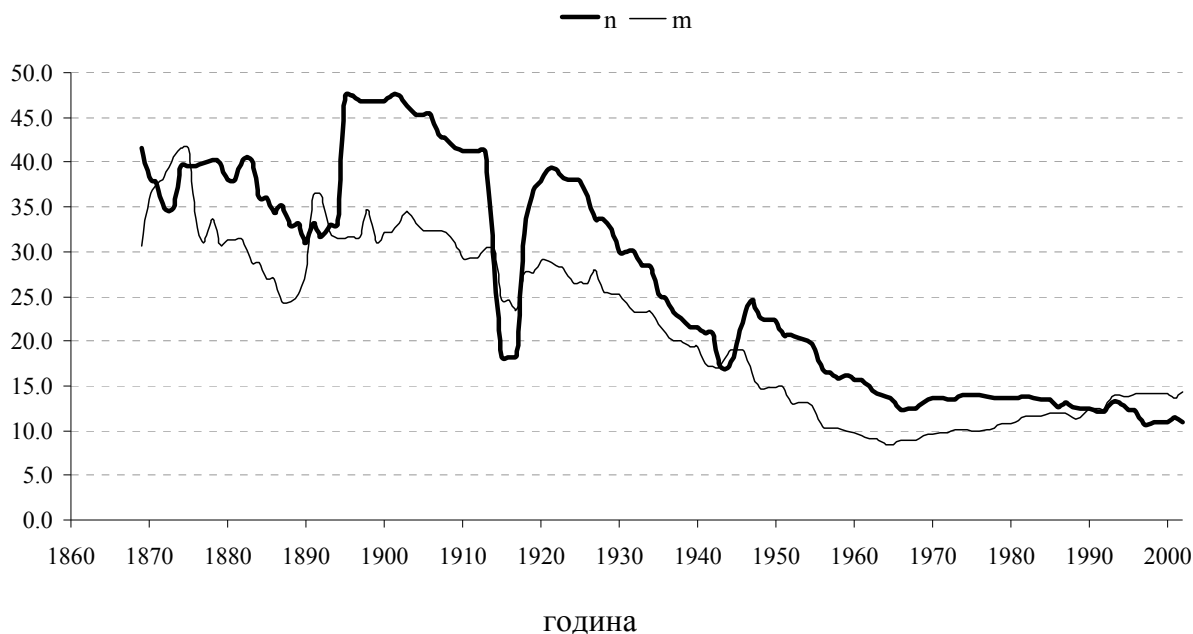
Године 1869. *стопа наталитета* износила је 41,6%. Њене апсолутне вредности су у првим годинама посматраног периода биле релативно приближне све до 1896. године, када је забележен и њен максимум (48,6%). Од ове, па све до 1914. године стопа наталитета није била мања од 40,5%. Обзиром на долазеће ратне године, број рођених је драстично опадао, те је и стопа наталитета имала много мање вредности. Након Првог светског рата, број рођених поново расте, те стопа наталитета 1922. године бележи вредност од 39,8%. Од ове године стопа наталитета константно опада, и у току Другог светског рата, тачније 1945. године бележи вредност од 15,5%. Након ове године, број рођених поново расте, али вредност стопе наталитета достиже вредност од свега 25,2% и то 1949. године.

Табела 5. Број рођених у међупописним периодима, по полу

Међупописни период	Апсолутни број рођених			Релативни број рођених		
	м	ж	Укупно	м	ж	Укупно
1869-1879.	7.854	7.330	15.184	51,7	48,3	100,0
1880-1889.	7.980	7.444	15.424	51,7	48,3	100,0
1890-1899.	9.877	9.348	19.225	51,4	48,6	100,0
1900-1909.	12.945	12.324	25.269	51,2	48,8	100,0
1910-1920.	10.673	10.273	20.946	51,0	49,0	100,0
1921-1930.	11.138	10.700	21.838	51,0	49,0	100,0
1931-1947.	11.796	11.167	22.963	51,4	48,6	100,0
1948-1952.	3.012	2.991	6.003	50,2	49,8	100,0
1953-1960.	4.065	3.914	7.979	50,9	49,1	100,0
1961-1970.	4.090	3.856	7.946	51,5	48,5	100,0
1971-1980.	4.314	3.940	8.254	52,3	47,7	100,0
1981-1990.	4.249	3.955	8.204	51,8	48,2	100,0
1991-2002.	4.720	4.442	9.162	51,5	48,5	100,0
1869-2002.	96.713	91.684	188.397	51,3	48,7	100,0

Извор: Протоколи рођених (1869-1895); Протоколи умрлих (1869-1895); Матице рођених и Матичних књига рођених (1895-1970); Матице умрлих и Матичне књига умрлих (1895-1970); Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

Графикон 3. Стопа наталитета и морталитета Шајкашке у периоду 1869-2002. године (у ‰)

Од 1949. године, па све до краја посматраног периода, стопе наталитета у Шајкашким насељима постепено опадају, иако је приметно мање варирање њихових вредности у појединим годинама. Најмања стопа наталитета у току читавог

посматраног периода била је 10,8% и то на самом крају XX века (1998. године). Године 2002. износила је свега 10,9 % (графикон 3).

МОРТАЛИТЕТ

Обрађујући податке из протокола умрлих, матица умрлих и матичних књига умрлих за период од 1869. до 2002. године, може се анализирати апсолутни број умрлих, општа стопа морталитета, затим стопа смртности одојчади, старост у време смрти, као и узроци смрти за одређене периоде.

Табела 6. Број умрлих у међупописним периодима, по полу

Међупописни период	Апсолутни број умрлих			Релативни број умрлих		
	м	ж	Укупно	м	ж	Укупно
1869-1879.	7.189	6.682	13.871	51,8	48,2	100,0
1880-1889.	6.016	5.841	11.857	50,7	49,3	100,0
1890-1899.	7.996	8.035	16.031	49,9	50,1	100,0
1900-1909.	9.605	8.829	18.434	52,1	47,9	100,0
1910-1920.	9.823	8.404	18.227	53,9	46,1	100,0
1921-1930.	8.865	7.566	16.431	54,0	46,0	100,0
1931-1947.	11.678	9.220	20.898	55,9	44,1	100,0
1948-1952.	2.106	1.926	4.032	52,2	47,8	100,0
1953-1960.	2.607	2.521	5.128	50,8	49,2	100,0
1961-1970.	2.714	2.575	5.289	51,3	48,7	100,0
1971-1980.	3.266	2.752	6.018	54,3	45,7	100,0
1981-1990.	3.820	3.301	7.121	53,6	46,4	100,0
1991-2002.	5.526	4.967	10.493	52,7	47,3	100,0
1869-2002.	81.211	72.618	153.829	52,8	47,2	100,0

Извор: Протоколи умрлих (1869-1895); Матице умрлих и Матичне књиге и умрлих (1895-1970); Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

У посматраном периоду, у насељима Шајкашке умрло је укупно 153.829 лица; од тога је 81.211 мушкараца (52,8%) и 72.618 жена (47,2%) (табела 6). Максималан број умрлих забележен је 1908. године (2.054), док је секундарни максимум од 2.048 умрлих лица забележен 1918. године. Минималан број умрлих забележен је 1966. године (482 лица).

Укупан број умрлих по међупописним периодима најпре је растао до првих година XX века, да би након тога константно је опадао све до 1971. године. Од 1971. до 2002. године број умрлих расте. У последња три међупописна периода приметно је повећање морталитета, нарочито у периоду од 1991-2002. године (Ивановић, 2010).

Године 1869. *општа стопа морталитета* у насељима Шајкашке (изузев Будисаве, која тада још није постојала) износила је 28,6%. До 1875. године ова стопа је расла и достигла максималну вредност у току читавог посматраног периода, чак 42,8%. Након ове године, вредност стопе је ублажена. Опадала је све до 1891, када је износила 25,3%, али већ наредне, 1892. године опет је порасла на 40,1%. Исте године, број умрлих је надмашио број рођених и тада је природни прираштај био негативан (-447). И стопа природног прираштаја је управо ове године забележила најнижу вредност од почетка периода па до краја Првог светског рата (-9,2%). Просечна стопа морталитета од 1893. до 1918. године имала је прилично уједначене вредности, и кретала се у просеку око 31,3%. Велики број настрадалих жртава у Првом светском рату резултирао је и доста висок стопом морталитета у овом периоду. Наиме, стопа морталитета 1918. године износила је 34,8%.

Разумљиво, како су године пролазиле, и услови живота постајали бољи, смањивала се и смртност становништва (графикон 3). Стопа морталитета након овог периода почела је да опада. Изузетак чини опет период у току наредног, Другог светског рата. Године 1942. стопа морталитета имала је вредност од чак 34,7%, док је стопа природног прираштаја тада достигла свој секундарни минимум од -13,0%.

Од средине шездесетих година XX века стопе морталитета поново имају веће вредности, с тим да су оне знатно мање него у првој половини посматраног периода. Године 2002. општа стопа морталитета је износила 14,3%.

Смртност одојчади. Од 1869. до 2002. године у Шајкашкој је умрло укупно 34.725 деце узраста од 0 до 1 године живота, и то 18.612 дечака (53,6%) и 16.113 девојчица (46,4%) (табела 7).

Максималан број умрле деце забележен је 1908. године (599) и то 298 дечака и 301 девојчица. Најмање умрле деце овог узраста било је 1990. и 2002. године (по 2 детета).

Стопа смртности одојчади представља веома важан показатељ здравственог и, уопште, цивилизацијског стања народа, иако је ограничена само на прву годину живота (Ђурђевић, 2002). У првом међупописном периоду просечна стопа смртности износила је чак 268,2%. Ове вредности су варирале, и свој максимум су достигле у декади између 1910. и 1920. године (254,6%) (графикон 4). Посматрајући по годинама, максимална стопа смртности забележена је управо у овом периоду, тачније 1914. године када је износила 354,6%. Узроци овако високих вредности морталитета крајем XIX и у првој

половини XX века јесу ратови, лоши хигијенски услови и друге разне болести (Ивановић, 2010).

Табела 7. Укупан број умрле одојчади и стопа смртности одојчади од 1869. до 2002. године

Међупописни период	Број умрле деце од 0-1 године старости			Стопа смртности одојчади (‰)
	м	ж	укупно	
1869-1879.	2.173	1.883	4.056	268,2
1880-1889.	2.081	1.679	3.760	244,3
1890-1899.	2.540	2.196	4.736	254,5
1900-1909.	2.949	2.565	5.514	218,5
1910-1920.	2.674	2.385	5.059	254,6
1921-1930.	2.648	2.340	4.988	228,4
1931-1947.	2.289	1.938	4.227	178,8
1948-1952.	486	431	917	153,5
1953-1960.	414	392	806	100,6
1961-1970.	165	194	359	44,4
1971-1980.	95	52	147	17,8
1981-1990.	50	36	86	10,5
1991-2002.	48	22	70	7,6
1869-2002.	18.612	16.113	34.725	152,4

Извор: Протоколи умрлих (1869-1895); Матице умрлих и Матичне књиге умрлих (1895-1970); Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

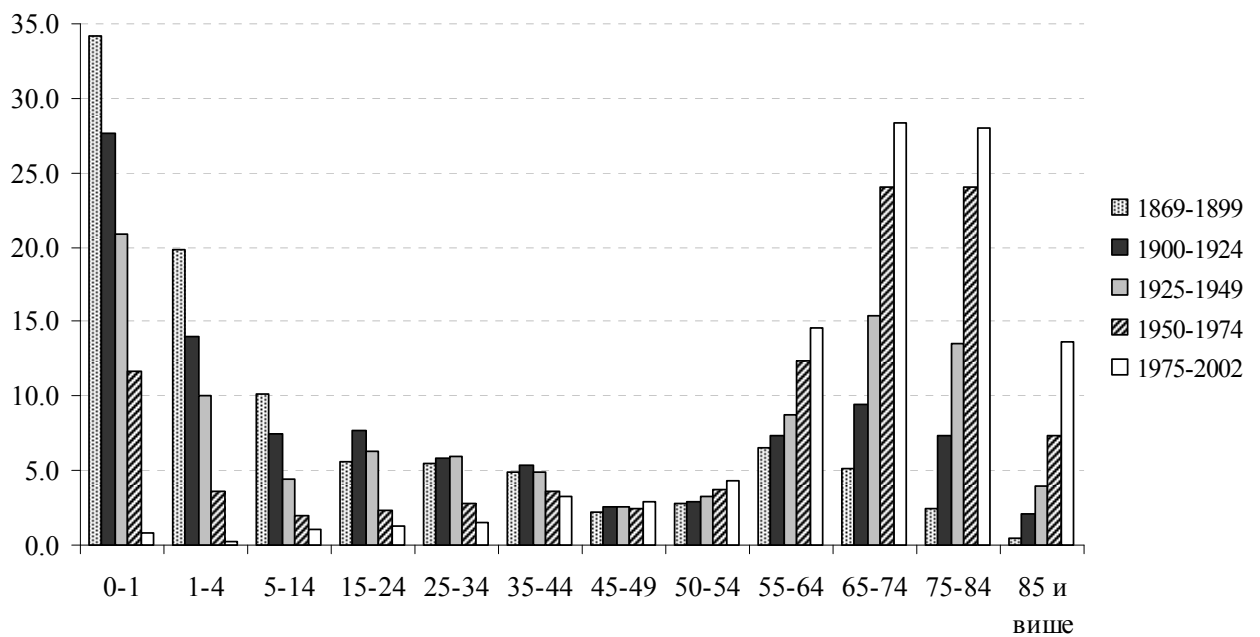
Након овог периода, стопе су почеле константно да опадају и у последњој декади достигле су просечну вредност од 7,6‰.

Графикон 4. Стопа смртности одојчади Шајкашке у периоду од 1869. до 2002. године (у ‰)

Старост у време смрти. Како би што боље сагледали старост у време смрти, посматрани период подељен је на пет периода. Од 1869. до 1899. године највећу смртност (34,2% од укупног броја умрлих у овом периоду) имала је одојчад (од 0 до 1. године живота) (графикон 5). Иза ове групе следе такође деца, од 1. до 4. године живота (19,9%). Најмању смртност имала је старосна група од 85. и више година (0,5% од укупног броја умрлих).

Графикон 5. Старост у време смрти (у %)

И у периоду између 1900. и 1924. године највећу смртност имала је одојчад (27,7% од укупног броја умрлих у овом периоду). Као и на самом почетку посматраног периода, након одојчади следе деца од 1. до 4. године живота (14,1%). У односу на претходну пенданту, старосна група од 85. и више година имала је нешто већу смртност (2,2% од укупног броја умрлих), али је та група и даље у односу на остале имала најмању смртност.

Даљи периоди карактеришу се смањењем смртности млађих категорија становништва и повећањем смртности старијег дела популације.

У годинама између 1925. и 1949. чак петину становништва од укупног броја умрлих опет су чинила одојчад. Повећана је смртност становништва старости између 65. и 74. година живота на 15,4%, као и становништва између 75. и 84. године живота.

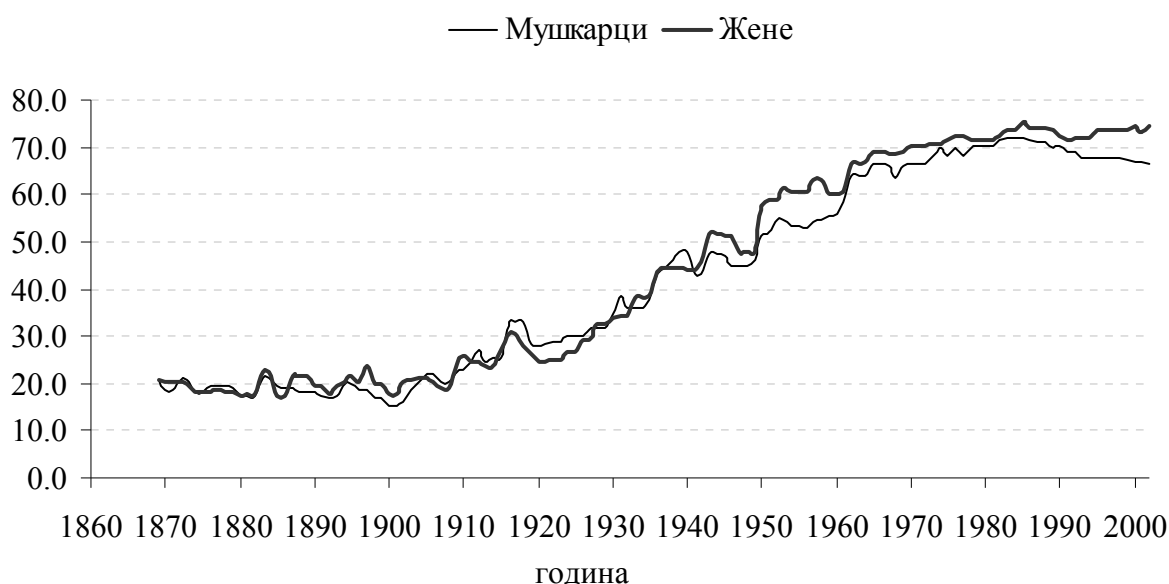
Управо ове категорије становништва (од 65. до 74, и од 75. до 84. године живота) у периоду између 1950. и 1974. године имале су највећу смртност (по 24,1%).

Удео смртности одојчади сада се смањио на 11,7%. Најмању смртност у овом периоду имала су деца узраста од 5. до 14. година (2,0%).

У последњој четвртини XX, као и на самом почетку XXI века, највећу смртност имало је становништво старо између 65. и 74. година (28,4%). Смртност одојчади знатно је опала (0,8%), а исти тренд смањења смртности приметан је и у старосним категоријама све до 49. године живота.

Године 1869. средња старост приликом смрти код мушкараца износила је 20,5, а код жена 20,6 година. Током година, животни век се продужавао, тако да је 2002. године средња старост мушкараца приликом смрти износила 66,4, а код жена 74,3 година (графикон 6). Посматрајући цео период (1869-2002) средња старост приликом смрти код мушкараца износила је 42,2, а код жена 44,0 године.

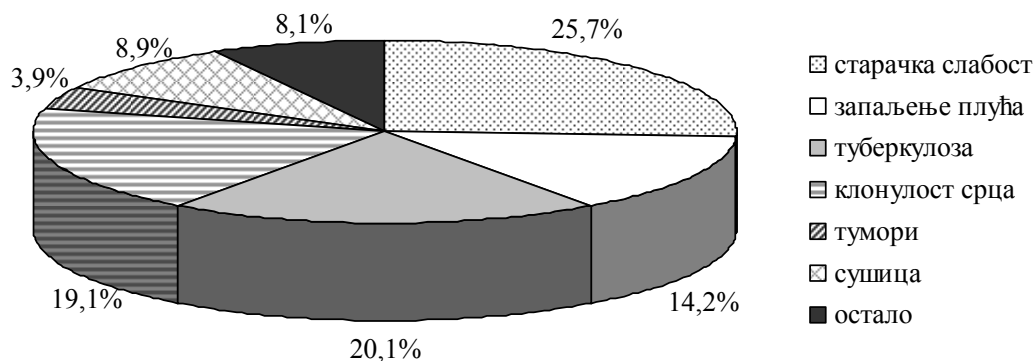
Графикон 6. Старост у време смрти од 1869. до 2002. године, по полу

Анализом *најчешћих узрока смрти* обухваћено је неколико карактеристичних периода (од 1900-1920. и од 1990-2002. године). Код одојчади највећа пажња посвећена је периоду од 1900-1920. године, када је и смртност деце од 0-1. године живота имала највећу вредност.

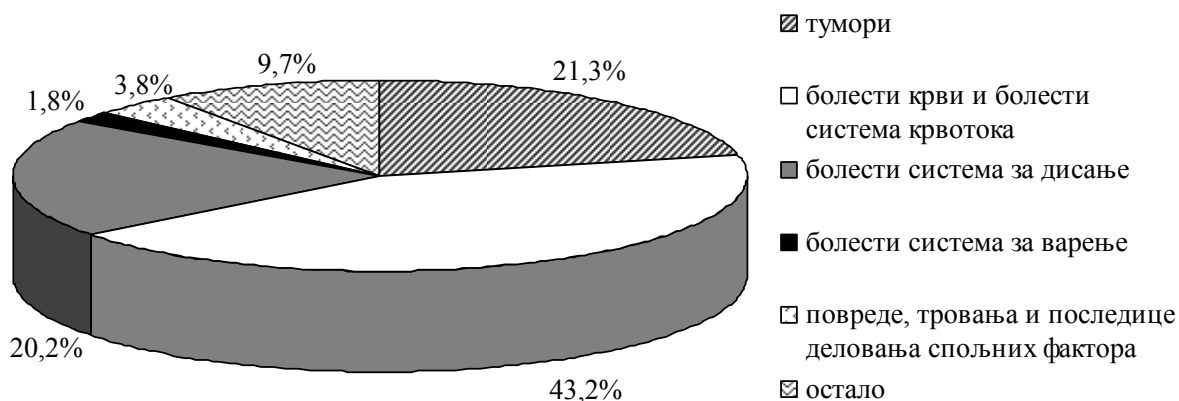
Графикон 7 показује заступљеност најчешћих узрока смрти на самом почетку XX века. У овом периоду умрло је укупно 26.088 лица (не рачунајући одојчад). Најчешћи узрок смрти била је старачка слабост са 25,7%, затим следи туберкулоза (20,1%), клонулоост срца (19,1%) и запаљење плућа (14,2%). Друге болести од којих се умирало у то време биле су: сушица, рак, запаљење цигерике и друго.

Графикон 7. Најчешћи узроци смрти за период од 1900-1920. године

Узроци смрти су се мењали током низа година. Услови за живот су знатно побољшани, медицинска помоћ је постала доступнија, личне навике су се модификовале а и животни стандард је другачији услед низа фактора (Ивановић, 2010).

Графикон 8. Најчешћи узроци смрти за период од 1990-2002. године

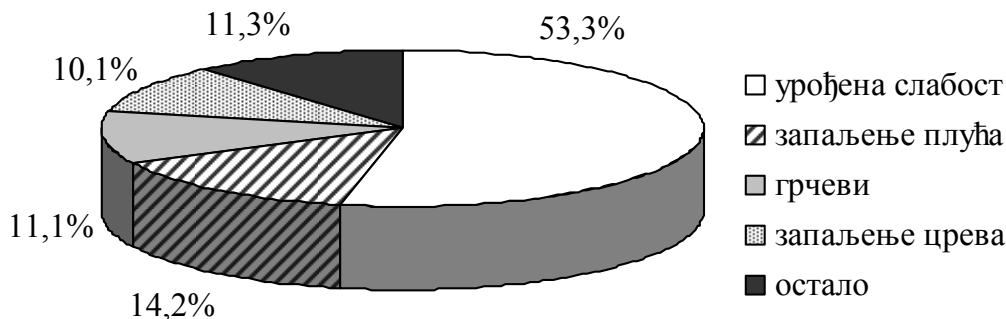

На самом крају XX века, најчешћи узрок смрти биле су болести крви, болести крвотворних органа и поремећаја имунитета, као и болести система крвотока. Све ове болести сврстане су једну категорију, па из графикона 8 можемо видети да су оне као узроци смрти заступљене са 43,2%. Након њих следе тумори (21,3%) и болести система за дисање (20,2%). Од осталих болести ту су још и: болести система за варење, повреде, тровања и последице деловања спољних фактора и друге.

На почетку XX века смртност одојчади била је изразито велика. Појединих година дешавало се да су од укупног броја умрлих више од трећине чинила деца узраста од 0 до 1. године старости. У периоду од 1900. до 1920. године било је чак

10.573 умрле одојчади, тако да ће се анализирати најчешћи узроци смрти за тај период (графикон 9).

Графикон 9. Најчешћи узроци смрти одојчади за период од 1900-1920. године

Из графикона 9 може се видети да је урођена слабост најчешћи узрок смрти одојчади у првих двадесет година XX века (53,3%). Подједнако су заступљени следећи узрочници смрти: запаљење плућа (14,2%), грчеви (11,1%) и запаљење црева (10,1%).

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ

Анализирајући природни прираштај по међупописним периодима, примећује се опадање његових вредности, нарочито у другој половини XX века. Опадање природног прираштаја је директна последица опадања наталитета и у исто време раста морталитета у насељима Шајкашке.

У току целог посматраног периода, како је највећи број рођених забележен у декади између 1900. и 1909. године (укупно 25.269 лица), јавља се и максималан природни прираштај који је износио 6.920 лица. Најнижа вредност природног прираштаја забележена је у последњој посматраној декади (1991-2002.) када је износила -1.331 лице.

Стопа природног прираштаја на почетку посматраног периода износила је 13,0%. Врло брзо достигла је негативне вредности, и то у периоду између 1872. и 1876. године, када је просечно износила -2,5%. У то време, у Војводину, а тиме и у насеља Шајкашке, продрла је тржишна привреда на коју граничари још нису били навикли, што је довело до масовног осиромашавања и великих социјалних промена и миграција. И наталитет и морталитет су у овом периоду имали велику вредност, с тим да је смртност била већа па је узроковала овај негативан тренд природног прираштаја.

Табела 8. Природни прираштај становника Шајкашке од 1869. до 2002. године

Међупописни период	Број рођених	Број умрлих	Природни прираштај
1869-1879.	15.184	13.871	1.313
1880-1889.	15.424	11.857	3.567
1890-1899.	19.225	16.031	3.194
1900-1909.	25.269	18.434	максимум 6.920
1910-1920.	20.946	18.227	2.719
1921-1930.	21.838	16.430	5.408
1931-1947.	22.963	20.898	2.065
1948-1952.	6.003	4.032	1.971
1953-1960.	7.979	5.128	2.851
1961-1970.	7.946	5.289	2.657
1971-1980.	8.254	6.018	2.236
1981-1990.	8.204	7.121	1.083
1991-2002.	9.162	10.493	минимум -1.331

Извор: Протоколи рођених (1869-1895); Протоколи умрлих (1869-1895); Матице рођених и Матичне књиге рођених (1895-1970); Матице умрлих и Матичне књиге умрлих (1895-1970); Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

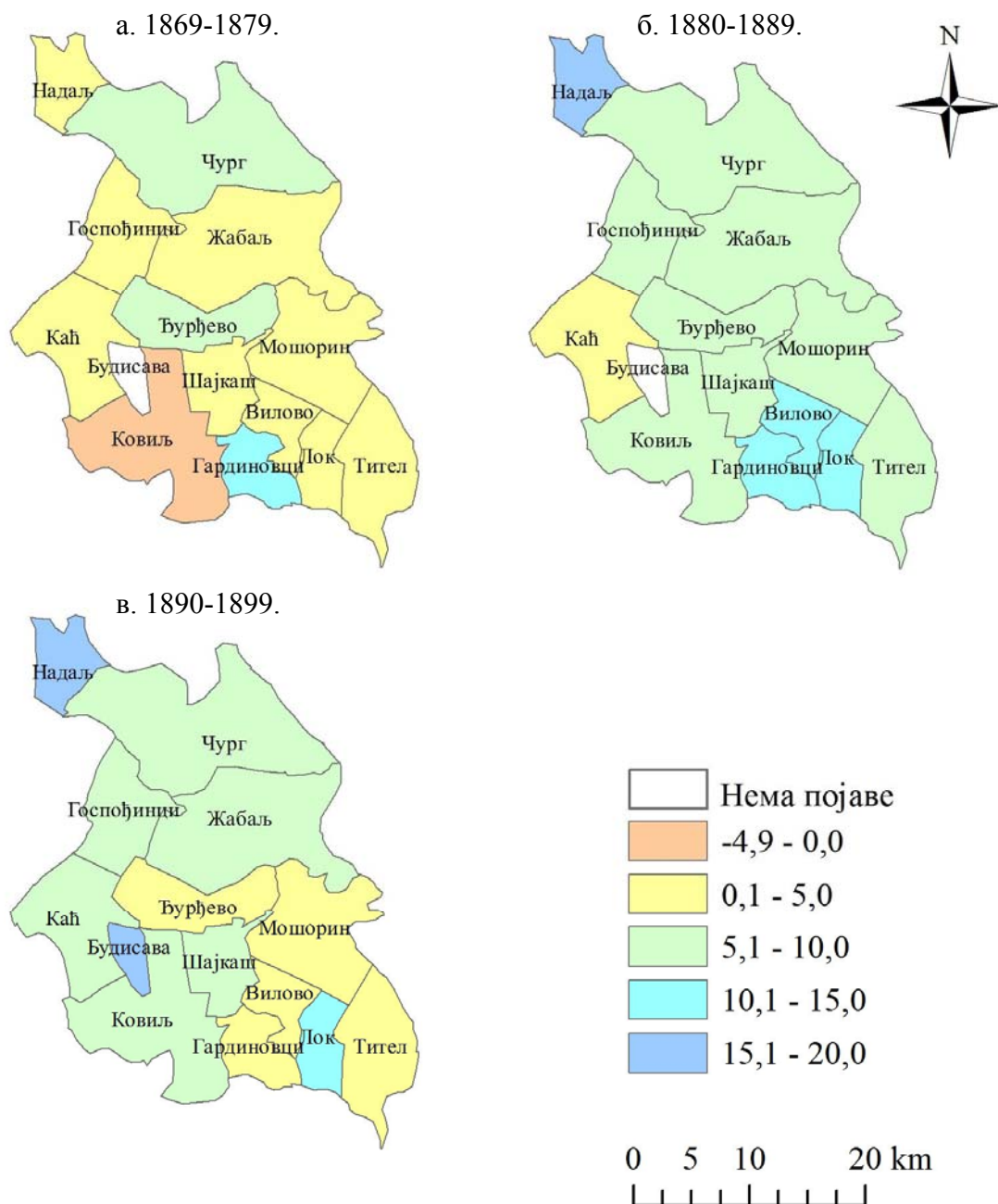
Ипак, просечна стопа природног прираштаја у првом међупописном периоду (1869-1879) била је позитивна и износила је 3,4‰.

На карти 8 приказана је просечна стопа природног прираштаја у међупописним декадама 1869-1879, 1880-1889. и 1890-1899. године. Од тринаест насеља која су тада чиниле ову област (без Будисаве која је настала 1884. године), једино је Ковиљ забележио негативну стопу природног прираштаја од -2,1‰ у декади између 1869. и 1879. године. Код већине насеља, стопа се кретала између 0,1 и 5,0‰ (Лок, Тител, Госпођинци, Вилово, Жабал, Каћ, Надаљ, Шајкаш и Мошорин). Чуруг и Ђурђево имали су нешто веће стопе (5,3‰, односно 8,7‰), док су Гардиновци забележили највећу вредност стопе природног прираштаја у овој декади (12,0‰) (Ивановић и сар., 2011).

Даљи период карактерише се порастом стопе природног прираштаја. У декади између 1880. и 1890. године, природни прираштај износио је 3.567 лица, а просечна стопа била је 8,6‰.

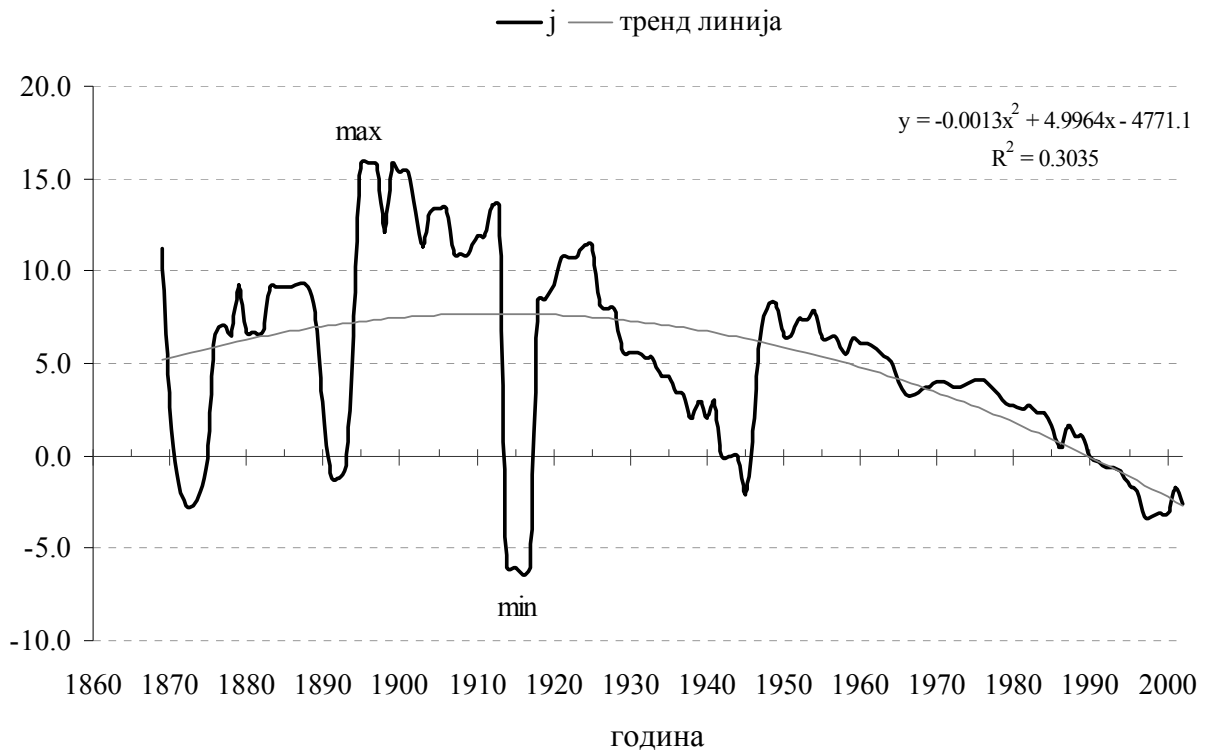
Каћ је имао најмању стопу природног прираштаја од свега 4,4‰, али је она ипак, у односу на претходни период, нешто виша (карта 8б). Између 5,1 и 10,0‰ имали су Тител, Жабал, Ђурђево, Шајкаш, Ковиљ, Мошорин, Чуруг и Госпођинци. Нешто веће стопе имала су три насеља тителске општине – Вилово, Гардиновци и Лок, док је највећу вредност имало село Надаљ (16,3‰).

Карта 8. Просечне стопе природног прираштаја у насељима Шајкашке у периодима 1869-1879, 1880-1889. и 1890-1899. године

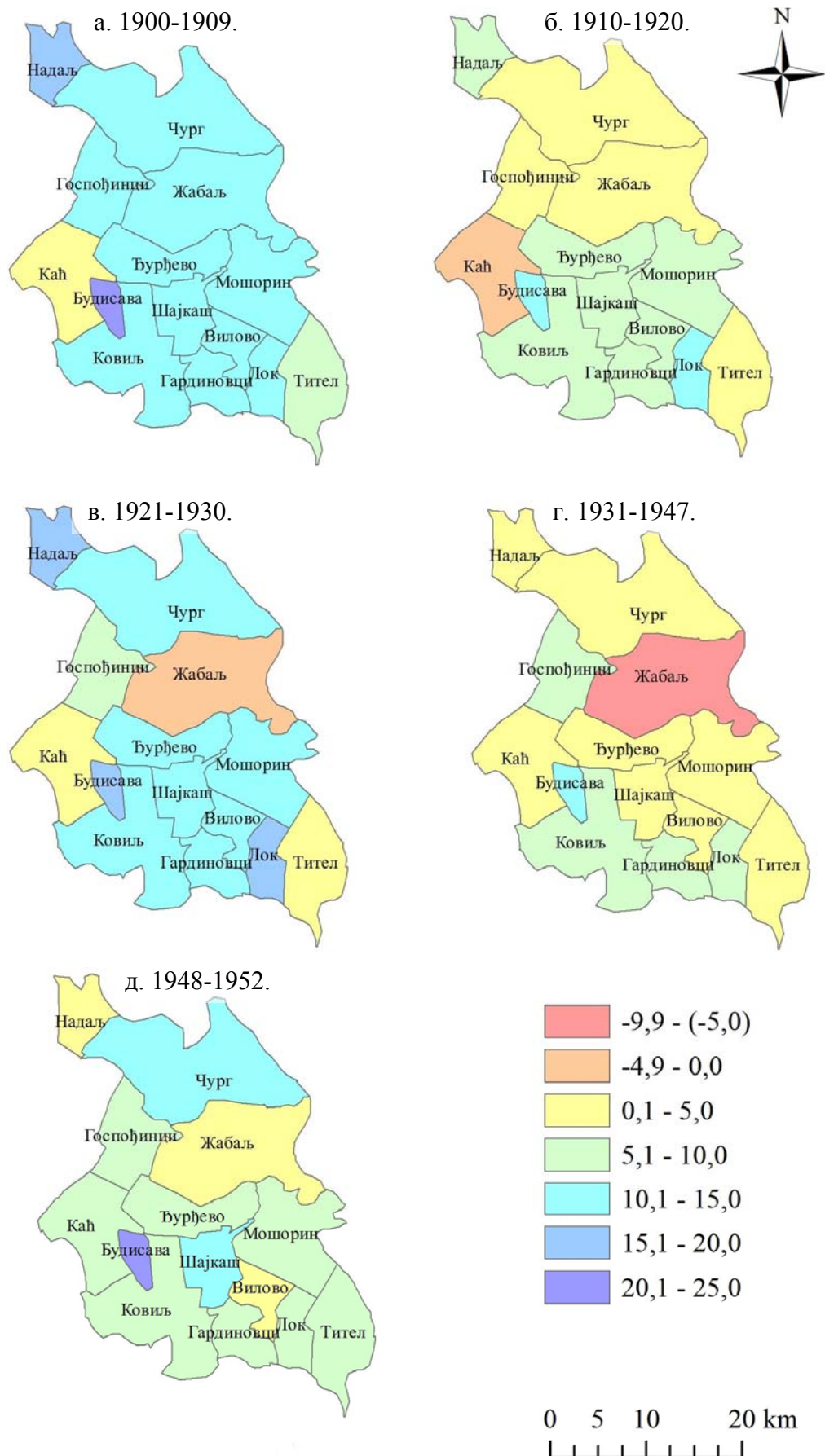
Од 1890. до 1899. године, просечна стопа природног прираштаја опала је на 6,2%. Ђурђево, Мошорин, Вилово, Гардиновци и Тител забележили су мање вредности од прошлог периода. И насеља Чуруг, Жабаљ, Госпођинци, Ковиљ и Шајкаш, бележе стопе које и даље имају вредности између 5,1 и 10,0%, али су и оне битно смањене у односу на претходни период. Лок је имао просечну стопу од 10,4%, док Будисава и Надаљ бележе највећу вредност стопе природног прираштаја (19,3%, односно 16,3%) (карта 8в).

Графикон 10. Стопа природног прираштаја Шајкашке у периоду 1869-2002. године (у ‰)

На самом почетку XX века стопа природног прираштаја достигла је максималну вредност. Тада је забележен и највећи број рођених лица који је узроковао природни прираштај од 6.920 лица. Просечна стопа природног прираштаја у међупописној декади између 1900. и 1910. године износила је 12,5%. Посматрајући ове вредности по годинама, становништво Шајкашке забележило је највећу стопу природног прираштаја у току читавог посматраног периода 1901. године и то 17,6%.

Карта 9. Просечне стопе природног прираштаја у насељима Шајкашке у периодима 1900-1909, 1910-1920, 1921-1930, 1931-1947, 1948-1952. године

У овом периоду Каћ је имао најмању стопу од свега 4,9‰; у Тителу она је износила 8,0‰, док је највећи део осталих насеља имао вредности стопе између 10,1 и 15,0‰. И у овом међупописном периоду Надаљ бележи високу стопу од 15,8‰, док Будисава има највећу вредност икада забележену на подручју Шајкашке (23,3‰) (карта 9а).

Већ након овог периода уследио је велики пад стопе природног прираштаја од свега 4,3‰ у декади између 1910. и 1920. године.

Иако је број умрлих остао скоро на истом нивоу као и у претходном периоду, број рођених је знатно смањен што је и узроковало пад природног прираштаја од свега 2.719 лица. Мора се истаћи да је у овом периоду, тачније 1918. године, забележена минимална вредност стопе природног прираштаја од -16,5‰ у току читавог анализираног периода (графикон 10).

Број жртава Првог светског рата био је велики, те је доста учествовао у смањењу природног прираштаја у овом периоду. Године 1918. природни прираштај износио је -967 лица.

Насеље Каћ, по први и једини пут у току читавог посматраног периода бележи негативну средњу вредност стопе природног прираштаја (-2,7‰). Приметно је драстично опадање стопе и у другим насељима Шајкашке (прилог 1).

Наредни међупописни период карактерише се повећањем броја рођених за скоро 1.000 лица, и падом броја умрлих за око 1.800 лица у односу на претходну декаду. Природни прираштај био је 5.408, док је његова стопа достигла свој секундарни максимум од 9,1‰.

Посматрајући просечну стопу природног прираштаја по насељима, једино Тител и Жабал бележе у овој декади пад. У Тителу је стопа пала са 3,8‰ на 2,8‰, док је у Жабљу са 0,1‰ пала на -3,8‰. Остала насеља су се опоравила од доста ниских вредности у прошлом периоду (карта 9в).

Како је даље уследио и други ратни период, пад броја рођених и и даље велики број умрлих, узроковало је нагли пад стопе природног прираштаја. Она је у периоду између 1931. и 1948. године износила свега 2,1‰. Током овог периода, стопа је три пута имала негативну вредност, и то 1942. године -13,0‰, 1945. -3,4‰ и 1947. године -2,1‰.

У Жабљу је, у односу на претходни период, стопа природног прираштаја још више смањена, и то на -8,7‰. Надаљ, Чуруг, Каћ, Ђурђево, Мошорин, Шајкаш, Вилово

и Тител имали су стопе које су се у просеку кретале између 0,1‰ и 5,0‰. Вредности између 5,1‰ и 10,0‰ забележили су Госпођинци, Ковиљ, Гардиновци и Лок, док је Будисава у овом периоду имала највишу стопу природног прираштаја (15,3‰) (карта 9г).

Након овог периода уследио је доста кратак период благог пораста природног прираштаја становништва Шајкашке. Између 1948. и 1953. године стопа природног прираштаја износила је у просеку 7,5‰. Од 1949. године, када је износила 10,3‰, стопа природног прираштаја је константно опадала, и никада више није била већа од ове вредности.

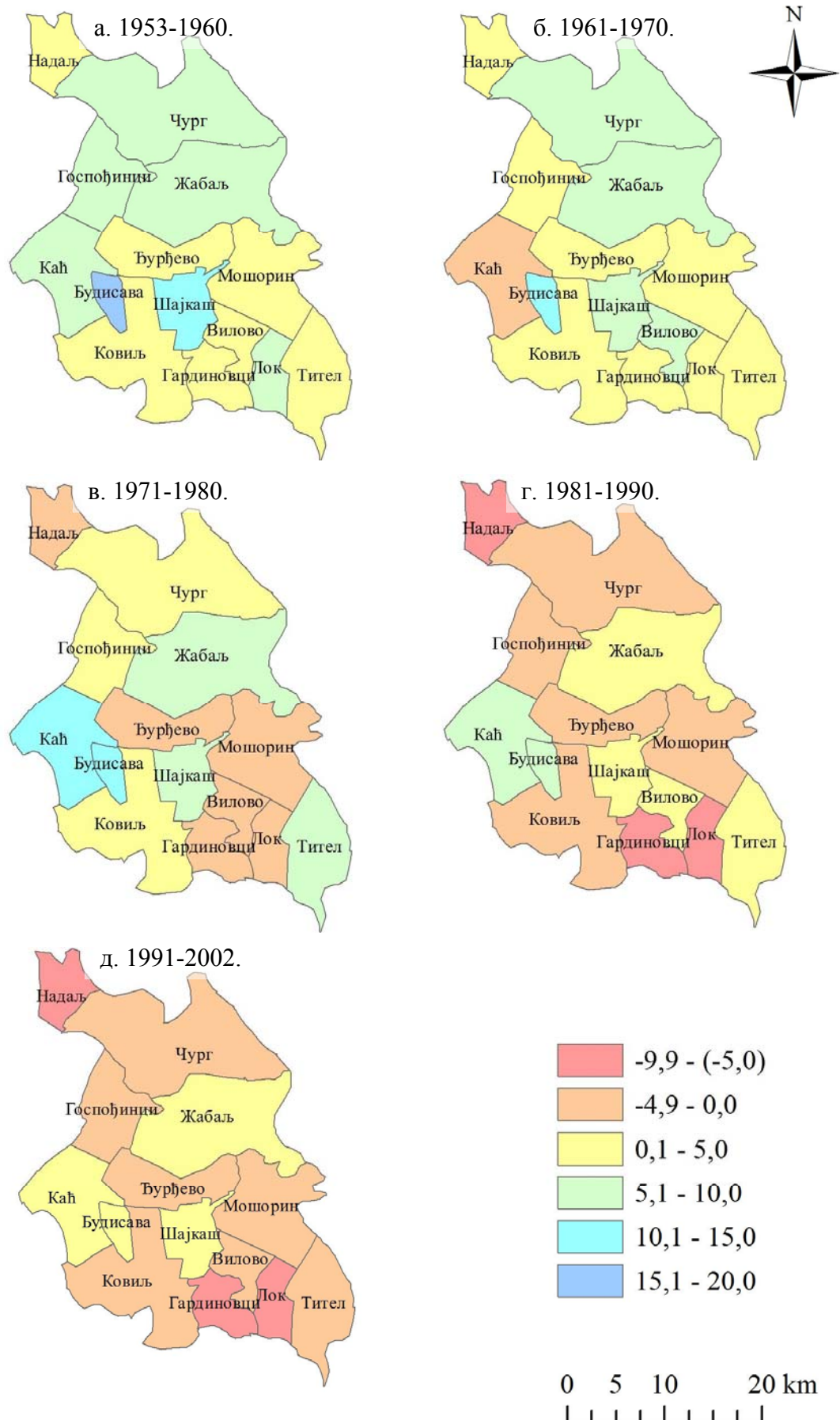
Насеља Надаљ, Жабал и Вилово имали су најмању стопу која се кретала од 1,4‰ (Надаљ), до 4,1‰ (колико је износила у Жабљу и Вилову). И у овом периоду Будисава је забележила највећу просечну стопу природног прираштаја која је износила чак 20,5‰, што је далеко више од просека за читаву Шајкашку.

У декади између 1953. и 1960. године просечна стопа природног прираштаја у целој Шајкашкој износила је 6,5‰. У овом периоду једино су Будисава и Шајкаш имали просечну стопу природног прираштаја већу од 10,0‰. У Будисави је она имала вредност од 16,0‰, што је приметно мање од вредности у прошлом периоду, док је у Шајкашу она износила 12,1‰. Половина шајкашких насеља имала је стопу природног прираштаја која се кретала између 0,1 и 5,0‰ (Надаљ, Ђурђево, Ковиљ, Мошорин, Вилово, Гардиновци и Тител) (карта 10а).

У наредној декади (1961-1970) стопа природног прираштаја наставила је да опада и то са 6,5‰ на 4,6‰. Посматрано по насељима, највећи пад забележен је у Шајкашу: са 12,1‰ на 7,0‰ и у Каћу: са 6,1‰ на 0,0‰, што је уједно и најмања вредност забележена у овом периоду. У односу на претходну декаду, само је у Вилову, Мошорину, Тителу и Ђурђеву забележена већа стопа природног прираштаја. У већини насеља просечна стопа кретала се између 0,1 и 5,0‰ (карта 10б).

Просечна стопа природног прираштаја и у наредним годинама је бележила пад. Између 1971. и 1980. године износила је 3,7‰. Каћ је забележио нагли пораст стопе на 10,4‰, што је резултат изразитог пораста стопе наталитета (Арсеновић и Ивановић, 2010). И у Будисави је, иако смањена, стопа била доста висока у односу на остала насеља Шајкашке: износила је 11,2‰. У овом периоду, у Надаљу, Ђурђеву, Мошорину, Вилову, Гардиновцима и Локу, просечна вредност стопе природног прираштаја била је негативна, и кретала се између -0,1‰ (у Ђурђеву) до -2,6‰ (у Гардиновцима) (карта 10в).

Карта 10. Просечне стопе природног прираштаја у насељима Шајкашке у периодима 1953-1960, 1961-1970, 1971-1980, 1981-1990, 1991-2002. године

У декади између 1981. и 1990. године стопа природног прираштаја имала је вредност од свега 1,8‰ (прилог 1). У чак осам насеља била је негативна! Само се још у Каћу и Будисави кретала око 8,0‰, док је у осталим била знатно мања. И у Тителу, Жабљу, Шајкашу и Вилову је имала позитивне вредности, иако су оне знатно смањене у односу на претходни период. Најмања вредност забележена је у Локу (-6,8‰), затим у Гардиновцима (-5,8‰) и у Надаљу (-5,6‰) (карта 10г).

Године 1991. како је у званичној статистици забележен једнак број рођених и умрлих, природни прираштај становништва Шајкашке био је 0,0‰. Од наредне године, вредности су биле све мање, тако да је од исте, стопа природног прираштаја имала константно негативне вредности. Просечна вредност стопе природног прираштаја у последњој међупописној декади износила је -1,7‰, док је, посматрајући по годинама, минимална вредност стопе забележена 1999. године (-3,6‰).

Године 2002. стопа природног прираштаја је износила -3,5‰.

МЕХАНИЧКО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Миграције обухватају механичко кретање становништва, односно емиграције и имиграције. Оне представљају поред природног прираштаја, односно наталитета и морталитета, основну компоненту демографског развоја неког подручја.

Миграције су облик просторне покретљивости између једног географског дела и другог, подразумевајући трајну промену места становања. У нашој литератури миграцијом се сматра свака промена места становања, без обзира на трајање и дистанцу. У иностраној литератури већином се само трајна промена места становања сматра миграцијом, тј. у миграције се не укључују краткотрајна путовања која не резултирају сталном променом уобичајеног боравишта, као што су: дневне, привремене и повремене промене места боравка (Ђурђевић, 2001).

Основни и најважнији извори података за анализу миграција после Другог светског рата³ и после колонизације јесу резултати званичних пописа становништва од 1961. до 2002. године. Али и овде се јављају многа ограничења и проблеми, јер наведени резултати не омогућавају довољно широко истраживање и упоређивање.

Разлози за интензивна миграциона кретања након Другог светског рата могу се углавном наћи у променама друштвених односа и политичког система, као и у привредном развоју, нарочито у њеној снажној индустријализацији. Након 1965. године у Србији су биле карактеристичне миграције њених грађана на рад у развијене европске, али и у прекоокеанске земље.

Изучавање миграција у овом периоду показало је да је биланс пресељавања готово увек у позитивној повезаности са динамиком и постигнутим нивоом економског развоја. Економски мотиви су били најзначајнији чиниоци пресељавања (нарочито у повезаности са размештајем индустрије, али и развијеношћу других непољопривредних делатности) у нашој земљи. На интензитет миграција и на правце пресељења утицали су и демографски чиниоци (ниво природног прираштаја, густина насељености и други), затим утицаји који долазе из промена образовног састава становништва (све већи удео омладине са вишим школским квалификацијама) а често су пресељавања била повезана и са етничком структуром (национална припадност, различити језици) (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

³ Историјат насељавања Шајкашке области дат је у одељку о пореклу становништва

Унутрашње миграције у послератном периоду довеле су до сасвим нове дистрибуције становништва. У том периоду убрзаног друштвено-економског развоја најчешћа су пресељења село-град, затим миграције између градских насеља. Овакве миграције довеле су до веће концентрације становништва тадашње Југославије на малом простору, а са друге стране, сеоска насеља су губила становништво и одумирала.

Како је долазило до повећања обима миграција после Другог светског рата у Шајкашкој, најбоље се може видети из промена удела аутохтоном и мигрантског у укупном становништву (табела 9). Удео мигрантског становништва у укупном може се пратити од пописа 1961. године. Овде је потребно нагласити да попис 1981. није дао потребне податке о мигрантима.

Табела 9. Аутохтоно и мигрантско становништво Шајкашке

Године пописа	Укупно становништво	Аутохтоно		Мигрантско	
		Укупно	%	Укупно	%
1961.	57.408	32.065	55,9	25.343	44,1
1971.	58.482	31.344	53,6	27.138	46,4
1991.	61.540	33.212	54,0	28.328	46,0
2002.	67.355	35.105	52,1	32.250	47,9

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 12, Миграциона обележја; СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Миграциона обележја; РЗС, Електронско издање пописа 1991. године; РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 8, Миграциона обележја

У периоду када је дошло до интензивнијег одсељавања становништва у иностранство и када су биле масовније миграције село-град (период 1961-1971), тада је и повећан процентуални удео мигрантског становништва у укупној популацији. Године 1971. нешто мање од половине становништва било је мигрантско (46,4%). У периоду од 1971. до 1991. забележен је пораст мигрантског становништва у Шајкашкој за 1.190 лица, што је резултат почетка политичке ситуације у држави, али се удео у укупном смањивао на 46,0%. У наредној деценији дошло је до знатнијег пораста броја миграната, као последица политичких и верских дешавања на простору бивше Југославије.

Мигранти на простору Шајкашке 1961. године у највећем броју били су они који су се селили између других општина исте републике (44,0%) (табела 10). Висок ниво миграција унутар самих република последица је пресељавања становништва ка већим републичким, односно покрајинским центрима. Педестих година ове миграције су имале свој почетак. Овај облик миграција добија на интензитету шездесетих и седамдесетих година XX века. Посматрајући по насељима Шајкашке, Ђурђево, Надаљ и Мошорин били су најпривлачнији за мигранте других општина исте републике. Њихов удео на нивоу насеља био је већи од 60,0% (у Ђурђеву чак 68,8%). Међутим,

апсолутно највећи број ових миграната по попису 1961. године био је у Чуругу и обухватио је 1.956 лица. У Шајкашу је био најмањи удео ове категорије миграната (30,7%). Нешто је мање миграната који су се селили између република савезне државе (41,0%). Овако велики број миграната последица је послератних планских колонизација које су интензивно захватиле простор Војводине, односно Шајкашке. На локалне мигранте 1961. године у Шајкашкој отпада 13,9% (у Војводини овај удео био је 14,1%, а у самој Бачкој 12,1%). Удео ових миграната био је највећи у Ђурђеву са 58,1% и у Жабљу са 55,9%. Апсолутно највећи број миграната из других република савезне државе био је досељен у Чуруг (2.310 лица). Најмање их је било у Вилову – свега 46 лица, односно 9,7% од укупног броја миграната у овом насељу. У овој деценији је почетак интензивнијег пресељавања становништва између самих општина, односно села у градове исте општине. Најмањи број становника досељен је из иностранства, јер је то период одсељавања југословенског становништва у западне земље, и то првенствено у Немачку, Француску и Швајцарску. На подручје Шајкашке укупно је било досељено 186 лица из других држава, и то највише у Тител (45) и Чуруг (40). У Гардиновце је досељено само једно лице.

Табела 10. Порекло миграната у насељима Шајкашке по подацима пописа 1961. године

Насеље/ област	исте општине		друге општине исте републике		друге СР		других држава	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	338	19,3	856	48,9	544	31,1	7	0,4
Ђурђево	174	11,6	1.034	68,8	272	18,1	19	1,3
Жабаль	360	10,4	1.143	33,0	1.933	55,9	14	0,4
Чуруг	296	6,4	1.956	42,5	2.310	50,2	40	0,9
Будисава	222	18,1	388	31,7	602	49,1	11	0,9
Каћ	544	19,4	1.049	37,4	1.193	42,5	13	0,5
Ковиљ	316	17,4	809	44,5	674	37,1	9	0,5
Надаљ	130	16,3	531	66,5	100	12,5	12	1,5
Вилово	135	28,5	259	54,8	46	9,7	3	0,6
Гардиновци	147	23,5	295	47,1	177	28,3	1	0,2
Лок	156	22,4	402	57,8	129	18,6	5	0,7
Мошорин	194	23,4	505	60,9	126	15,2	4	0,5
Тител	319	10,2	1.413	45,4	1.328	42,6	45	1,4
Шајкаш	181	11,0	503	30,7	953	58,1	3	0,2
ШАЈКАШКА	3.512	13,9	11.143	44,0	10.387	41,0	186	0,7

Извор: СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 12, Миграциона обележја*

На попису 1971. године дошло је до повећања удела миграната других општина, али истих република, односно покрајина. Највише лица досељено је у Чуруг (1.892) и

Тител (1.852), мада је највећи удео ових миграната био у Локу са 73,3% од укупних у овом насељу. Најмање ових лица досељено је у Вилово (256), а најмањи удео, посматрајући на нивоу насеља био је и ове пописне године у Шајкашу далеко испод шајкашког просека, 28,9%. Док се број локалних миграната смањило, удео мигрантског становништва између других република се незнатно повећао за 0,4% у односу на претходни период (табела 11). У Чуругу је скоро сваки четврти становник био мигрант из друге републике. Велики број ових миграната био је и у Жабљу (2.082), Каћу (1.774) и Шајкашу (1.146), дакле у већим насељима Шајкашке и са бољим положајем, који је пружао далеко боље услове за насељавање од осталих. У односу на укупно мигрантско становништво, у Шајкашу је био највећи удео ове категорије миграната. Најмањи број забележен је у Локу (33 лица, односно 5,0%), Гардиновцима (51 или 7,5%), Вилову (87 или 18,4%) и Надаљу (88 или 11,7%).

Табела 11. Порекло миграната у насељима Шајкашке по подацима пописа 1971. године

Насеље/ област	исте општине		друге општине исте републике		друге СР	
	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	240	13,2	1.001	55,1	573	31,5
Ђурђево	169	11,0	991	64,7	353	23,0
Жабаль	337	9,2	1.215	33,1	2.082	56,8
Чуруг	232	5,1	1.892	41,2	2.418	52,7
Будисава	252	17,4	434	29,9	747	51,5
Каћ	709	19,4	1.147	31,4	1.774	48,5
Ковиљ	299	15,7	944	49,5	639	33,5
Надаљ	131	17,4	523	69,4	88	11,7
Вилово	117	24,7	265	55,9	87	18,4
Гардиновци	146	21,5	474	69,8	51	7,5
Лок	138	20,8	486	73,3	33	5,0
Мошорин	145	15,9	490	53,6	270	29,5
Тител	334	10,4	1.852	57,6	985	30,7
Шајкаш	146	8,0	526	28,9	1.146	62,9
ШАЈКАШКА	3.395	12,5	12.240	45,1	11.246	41,4

Извор: СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Миграциона обележја

Релативно мирнији послератни период, као и мањи обим међурепубличких пресељавања након колониистичких, послератних покрета, допринео је овако малом порасту удела миграната из других СР. Међутим, обим ових миграција се знатно повећао 1991. године, што је последица националних трвења која су се јављала већ осамдесетих година на простору СФРЈ. У Војводини на ове мигранте отпада 43,7%, у Бачкој 40,1% (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006), док је на подручју Шајкашке овај удео био много већи и износио је чак 52,1% (табела 12). Међу насељима Шајкашке

постоје доста велике разлике у уделу ове групе миграната. Највећи проценат био је у Шајкашу са 69,2%, затим следи Жабал са 60,9% и Чуруг са 59,3%. Најмањи удео ове групе миграната био је у Локу са свега 24,1%, односно 124 лица. У истом периоду, смањен је удео међуопштинских миграната унутар једне републике, односно покрајине на 29,3%, што је мање у односу на целу Бачку (37,0%), односно Војводину (32,9%). У Надаљу је било чак 52,2% оваквих миграната, а у Локу 49,4%. Најмањи удео ове категорије миграната био је у насељима новосадске општине: у Будисави (18,2%) и у Каћу (19,6%). Интензитет пресељавања унутар исте општине се појачао, тако да је удео ових миграната у Шајкашкој износио 14,8%. Од укупно 4.368 лица у Шајкашкој коју представљају мигранти унутар исте општине, чак 1.514 лица нашло је свој дом у Каћу. Најмањи удео ових миграната био је у Чуругу (4,7%).

Табела 12. Порекло миграната у насељима Шајкашке по подацима пописа 1991. године

Насеље/ област	исте општине		друге општине исте републике/ покрајине		друге републике/ покрајине	
	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	207	12,6	455	27,7	942	57,3
Ђурђево	160	8,8	839	45,9	764	41,8
Жабал	391	10,0	990	25,4	2.374	60,9
Чуруг	197	4,7	1.269	30,5	2.473	59,3
Будисава	487	26,6	334	18,2	952	52,0
Каћ	1.514	27,7	1.073	19,6	2.720	49,7
Ковиљ	479	24,8	658	34,0	758	39,2
Надаљ	111	16,0	362	52,2	193	27,8
Вилово	97	19,6	146	29,4	247	49,8
Гардиновци	74	11,2	249	37,6	327	49,3
Лок	119	23,2	254	49,4	124	24,1
Мошорин	96	9,0	419	39,2	519	48,6
Тител	286	9,7	1112	37,7	1.362	46,2
Шајкаш	150	6,5	461	20,0	1.597	69,2
ШАЈКАШКА	4.368	14,8	8.621	29,3	15.352	52,1

Извор: РЗС, Електронско издање пописа 1991. године

По попису 2002. године доминирају мигранти из бивших република СФРЈ са 53,3%, што је далеко више него на простору целе Бачке (38,5%), односно Војводине (38,2%). Порекло миграната у општинама у великој мери зависи и од етничког састава. Ако се посматра подручје Војводине, у општинама у којима доминира мађарско или словачко становништво, доминирају и мигранти исте општине или друге општине, али исте републике (Ада, Бечеј, Кањижа, Мали Иђош, Сента, Суботица), док општине које су имале већи број послератних колониста имају више миграната из република бивше Југославије (Апатин, Бач, Бачка Паланка, Кула, Сомбор, Темерин, и Шајкашке општине

Тител и Жабал) (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 1996, 140). Највећи број миграната из бивших република СФРЈ био је у Каћу: 3.452 лица са уделом у укупном мигрантском становништву од 55,3%. Међутим, у односу на укупно мигрантско становништво, ова категорија у Шајкашу учествовала је се чак 73,6%, док је у Локу било свега 110 лица са уделом од 20,1%.

Даље, по уделу након миграната из других република долазе досељеници из других општина али исте републике (25,2%), а знатно мање је оних који су досељени из истих општина и других република. У Надаљу је по попису 2002. године било 44,9% миграната из друге општине исте републике, док их је у Каћу са уделом од 15,2% било најмање. Посматрајући мигранте који су из истих општина, од четрнаест шајкашких насеља где је забележено 4.385 оваквих лица, само у Каћу их је било 1.483, што је 23,8% од укупног броја ових миграната. Само су три насеља новосадске општине имале овако велики проценат удела миграната из исте општине (Будисава, Ковиљ, Каћ) што се може објаснити близином великог градског центра - Новог Сада. Мигранти из других држава су најмалобројнији (свега 93 лица, односно 0,3%) (табела 13). У Госпођинцима и Вилову ове категорије миграната није ни било, док су Чуруг, Тител и Жабал били најпривлачнији за ова лица.

Табела 13. Порекло миграната у насељима Шајкашке по подацима пописа 2002. године

Насеље/ област	исте општине		друге општине исте републике/ покрајине		друге републике/ покрајине		бивших република СФРЈ		осталих земаља	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	189	10,2	523	28,2	242	13,1	887	47,9	-	0,0
Ђурђево	194	8,4	845	36,7	94	4,1	1.147	49,8	8	0,3
Жабал	452	10,5	921	21,3	205	4,7	2.697	62,5	14	0,3
Чуруг	231	6,1	1.087	28,5	288	7,5	2.178	57,1	21	0,6
Будисава	489	25,9	296	15,7	73	3,9	1.019	53,9	6	0,3
Каћ	1.483	23,8	948	15,2	325	5,2	3.452	55,3	6	0,1
Ковиљ	557	25,1	537	24,2	168	7,6	943	42,5	5	0,2
Надаљ	88	8,4	468	44,9	72	6,9	402	38,5	8	0,8
Вилово	59	10,6	115	20,6	42	7,5	341	61,0	-	0,0
Гардиновци	80	10,6	259	34,4	193	25,6	217	28,8	1	0,1
Лок	103	18,8	238	43,4	95	17,3	110	20,1	1	0,2
Мошорин	77	6,3	330	26,8	56	4,5	766	62,2	2	0,2
Тител	247	8,9	1.081	38,8	396	14,2	1.032	37,1	18	0,6
Шајкаш	136	5,0	463	17,2	83	3,1	1.984	73,6	3	0,1
ШАЈКАШКА	4.385	13,6	8.111	25,2	2.332	7,2	17.175	53,3	93	0,3

Извор: РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 8, Миграциона обележја*

За анализу миграција по врсти насеља одакле су мигранти досељени, отежавајућу околност представља категорисање самих насеља. По пописним подацима

1961. и 1971. године највећи број миграната био је из сеоских насеља. Знатно мањи број миграната води порекло из градских насеља.

По попису 1961. године од укупно 25.343 миграната чак 20.438 лица, односно 80,6% дошло је из сеоских насеља (табела 14). Посматрајући по насељима, сва имају знатно висок удео миграната са села, али је Мошорин имао највећи удео са 90,5%. Најмањи удео био је у Надаљу са 61,7%. У Шајкашку је дошло 3.528 лица из градских насеља, са највећим уделом, на нивоу насеља, у Надаљу где је сваки четврти мигрант долазо из града. Удео миграната из мешовитих насеља 1961. године износио је 4,1%.

Табела 14. Порекло миграната по типу насеља по подацима пописа 1961. године

Насеље/ област	сеоског		мешовитог		градског	
	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	1.319	75,3	184	10,5	234	13,4
Ђурђево	1.261	84,0	26	1,7	190	12,6
Жабал	2.875	83,1	102	2,9	456	13,2
Чуруг	3.574	77,6	160	3,5	818	17,8
Будисава	1.006	82,1	67	5,5	139	11,3
Каћ	2.262	80,6	137	4,9	387	13,8
Ковиљ	1.514	83,2	108	5,9	175	9,6
Надаљ	492	61,7	75	9,4	194	24,3
Вилово	396	83,7	10	2,1	32	6,8
Гардиновци	544	86,9	11	1,8	64	10,2
Лок	592	85,2	19	2,7	76	10,9
Мошорин	750	90,5	6	0,7	69	8,3
Тител	2.396	76,9	98	3,1	560	18,0
Шајкаш	1.457	88,8	44	2,7	134	8,2
ШАЈКАШКА	20.438	80,6	1.047	4,1	3.528	13,9

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 12, Миграциона обележја

На попису 1971. у насељима Шајкашке дошло је до опадања удела миграната из сеоских насеља, али и поред тога, и даље ови досељеници доминирају у Шајкашкој. Миграната из сеоских насеља било је 20.044, односно 73,9%, а из градских 4.327, што је 15,9% од укупног мигрантског (табела 15). Убедљиво највећи удео становништва који су се населили у Шајкашку, а долазе из сеоских насеља, био је у Шајкашу са чак 87,3%. За њим следе Жабал и Вилово са уделом од 77,4%. И даље је у Надаљу био најмањи удео миграната из сеоских (49,7%), а највећи из градских насеља (30,2%). Само у овом насељу удео миграната из сеоских насеља није прелазео 50,0%. Што се тиче миграната из градских насеља, само у четири насеља је дошло до незнатног опадања њиховог удела, у односу на податке пописа 1961. године, и то у Ђурђеву, Чуругу, Мошорину и Шајкашу, док је у Вилову процентуални удео остао исти. Процент досељеника из мешовитих насеља порастао је на 9,2%.

Табела 15. Порекло миграната по типу насеља по подацима пописа 1971. године

Насеље/ област	сеоског		мешовитог		градског	
	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	1.189	65,4	255	14,0	370	20,4
Ђурђево	1.136	74,2	188	12,3	191	12,5
Жабал	2.836	77,4	213	5,8	588	16,0
Чуруг	3.397	74,0	356	7,8	792	17,3
Будисава	1.071	73,9	137	9,4	223	15,4
Каћ	2.805	76,7	212	5,8	612	16,7
Ковиљ	1.283	67,3	251	13,2	321	16,8
Надаљ	375	49,7	139	18,4	228	30,2
Вилово	367	77,4	70	14,8	32	6,8
Гардиновци	513	75,6	74	10,9	85	12,5
Лок	474	71,5	96	14,5	85	12,8
Мошорин	705	77,1	128	14,0	72	7,9
Тител	2.302	71,6	268	8,3	602	18,7
Шајкаш	1.591	87,3	101	5,5	126	6,9
ШАЈКАШКА	20.044	73,9	2.488	9,2	4.327	15,9

Извор: СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Миграциона обележја

По последњем попису који је у обзир узимао порекло миграната по типу насеља (1991. године)⁴ у Шајкашкој је, као и у целој Војводини, па и Бачкој, највећи удео миграната који воде порекло из насеља градског типа. Мигранти из града учествују са 43,7%, из села са 33,1%, а из мешовитих насеља са 19,5% у укупном броју миграната у Шајкашкој (табела 16).

Табела 16. Порекло миграната по типу насеља по подацима пописа 1991. године

Насеље/ област	сеоског		мешовитог		градског	
	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	613	37,3	230	14,0	761	46,3
Ђурђево	607	33,2	451	24,7	705	38,6
Жабал	1.279	32,8	749	19,2	1.727	44,3
Чуруг	1.281	30,7	753	18,1	1.905	45,7
Будисава	532	29,1	368	20,1	873	47,7
Каћ	1.718	31,4	758	13,8	2.831	51,7
Ковиљ	484	25,0	454	23,5	957	49,5
Надаљ	129	18,6	113	16,3	424	61,2
Вилово	238	48,0	137	27,6	115	23,2
Гардиновци	281	42,4	147	22,2	222	33,5
Лок	175	34,0	101	19,6	221	43,0
Мошорин	302	28,3	348	32,6	384	36,0
Тител	1.142	38,7	667	22,6	951	32,3
Шајкаш	960	41,6	456	19,8	792	34,3
ШАЈКАШКА	9.741	33,1	5.732	19,5	12.868	43,7

Извор: РЗС, Електронско издање пописа 1991. године

⁴ Попис 2002. године не разматра мигранте по типу насеља.

Посматрајући по насељима, у Надаљу је опет био минимални удео миграната из сеоских насеља (18,6%), и то у корист максималног из градских (61,2%). Поред Надаља, једино је још Каћ имао већи удео од 50,0% лица која су дошла из градских насеља. У Вилову је обрнута ситуација. Ово насеље имало је максималан удео миграната из сеоских насеља (48,0%), насупрот минималном из градских (свега 23,2%, што је скоро duplo мање од укупног шајкашког). Процент досељеника из мешовитих насеља порастао је на 19,5%.

Интензитет миграција према периодима досељавања у Шајкашку могуће је пратити из пописа 1961, 1971, 1991. и 2002. године. Док је у Војводини, па и Бачкој, највећи интензитет миграција по попису 1961. године био непосредно након завршетка Другог светског рата, у Шајкашкој се то десило нешто касније. Оваква ситуација у Војводини дешавала се услед организованих и планских колонизација, које су интензивно захватиле северни део Србије. Међутим, у насељима Шајкашке где је од 1953. до 1961. године дошло до знатног повећања броја становника, миграције су учествовале са свега 27,5%, док је водећу заслугу преузео доста висок природни прираштај (табела 4). Најинтензивније насељавање Шајкашке по попису 1961. биле су између 1958. и 1961. године (25,7%). Потом следи период између 1953. и 1957. са уделом од 23,6%, затим период 1940. године и раније (22,6%), па тек онда године након завршетка рата (21,4%). Најмањи број миграната забележен је за време Другог светског рата (5,1%) (табела 17).

Табела 17. Периоди досељавања миграната у насеља Шајкашке по подацима пописа 1961. године

Насеље/ област	1940. и пре		1941-1945.		1946-1952.		1953-1957.		1958-1961.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	485	27,7	62	3,5	298	17,0	429	24,5	453	25,9
Ђурђево	628	41,8	66	4,4	225	15,0	299	19,9	248	16,5
Жабал	461	13,3	117	3,4	803	23,2	912	26,4	1.133	32,7
Чуруг	727	15,8	271	5,9	988	21,5	1.372	29,8	1.186	25,8
Будисава	146	11,9	118	9,6	463	37,8	244	19,9	246	20,1
Каћ	506	18,0	147	5,2	693	24,7	503	17,9	939	33,4
Ковиљ	522	28,7	82	4,5	262	14,4	395	21,7	527	29,0
Надаљ	285	35,7	55	6,9	117	14,7	150	18,8	162	20,3
Вилово	175	37,0	14	3,0	41	8,7	90	19,0	117	24,7
Гардиновци	195	31,2	32	5,1	64	10,2	193	30,8	130	20,8
Лок	272	39,1	50	7,2	127	18,3	110	15,8	128	18,4
Мошорин	360	43,4	31	3,7	123	14,8	121	14,6	181	21,8
Тител	752	24,1	167	5,4	796	25,6	736	23,6	615	19,7
Шајкаш	225	13,7	82	5,0	422	25,7	432	26,3	460	28,0
ШАЈКАШКА	5.739	22,6	1.294	5,1	5.422	21,4	5.986	23,6	6.525	25,7

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 12, Миграциона обележја

У наредном попису (1971) смањен је процентуални удео миграната из колонистичког периода. Приликом колонизације знатан број миграната био је средовечни и старији, који су у десетогодишњем периоду, од 1961. до 1971. године, умрли, што је један од основних разлога смањења броја миграната из овог посматраног периода. По овом попису у Шајкашкој се истиче период између 1953. и 1960. године из ког потиче више од једне четвртине миграната (у Војводини и Бачкој у овом периоду било је више од петине миграната) (табела 18). То је време пресељавања становништва из пасивних у развијеније крајеве у потрази за бољим послом у бившој Југославији. До 1965. године су биле актуелне и интензивне миграције таквог типа и мотива. Касније, до 1971. године мањи број миграната се селио, јер је то период просперитета бивше Југославије, када се радило на развоју већине крајева (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006). И по овом попису, најмање миграната било је из ратног периода. Запажа се и мали број с почетка седамдесетих година, али како се ови подаци односе само на непуне две године, можемо закључити да је и то знатан број миграната.

Табела 18. Периоди досељавања миграната у насеља Шајкашке по подацима пописа 1971. године

Насеље/ област	1940. и пре		1941- 1945.		1946- 1952.		1953- 1960.		1961- 1965.		1966- 1969.		1970- 1971.	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Госпођинци	343	18,9	42	2,3	162	8,9	514	28,3	380	20,9	246	13,5	124	6,8
Ђурђево	450	29,4	50	3,3	174	11,4	304	19,8	230	15,0	203	13,3	113	7,4
Жабал	323	8,8	70	1,9	590	16,1	1.304	35,6	702	19,1	447	12,2	215	5,9
Чуруг	473	10,3	166	3,6	640	13,9	1.434	31,2	1.056	23,0	547	11,9	256	5,6
Будисава	96	6,6	70	4,8	343	23,7	250	17,2	348	24,0	212	14,6	127	8,8
Каћ	385	10,5	113	3,1	533	14,6	833	22,8	909	24,9	557	15,2	313	8,6
Ковиљ	395	20,7	56	2,9	180	9,4	484	25,4	396	20,8	242	12,7	120	6,3
Надаљ	191	25,3	52	6,9	83	11,0	134	17,8	125	16,6	109	14,5	55	7,3
Вилово	117	24,7	13	2,7	36	7,6	104	21,9	79	16,7	86	18,1	37	7,8
Гардиновци	135	19,9	31	4,6	45	6,6	188	27,7	131	19,3	77	11,3	65	9,6
Лок	190	28,7	33	5,0	111	16,7	126	19,0	103	15,5	63	9,5	28	4,2
Мошорин	228	24,9	23	2,5	92	10,1	134	14,7	278	30,4	98	10,7	54	5,9
Тител	497	15,5	119	3,7	616	19,2	832	25,9	505	15,7	374	11,6	227	7,1
Шајкаш	162	8,9	49	2,7	322	17,7	553	30,4	391	21,5	208	11,4	129	7,1
ШАЈКАШКА	3.985	14,7	887	3,3	3.927	14,5	7.194	26,5	5.633	20,8	3.469	12,8	1.863	6,9

Извор: СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Миграциона обележја

Према подацима пописа 1991. године најмање је досељено у ратном и предратном периоду (табела 19). Мигранти и међуратни колонисти који су били у већем броју након пописа 1961. су умрли, тако да се број тих миграната смањило. На послератне колонисте отпада највећи део миграната. Иста ситуација је и у Војводини и

у Бачкој. Велики проценат миграната у Шајкашкој запажа се и у периоду од 1971. и 1981. године када су миграције имале претежно економски карактер. Иста ситуације је и у наредној декади.

Табела 19. Периоди досељавања миграната у насеља Шајкашке по подацима пописа 1991. године

Насеље/ област	1940. и пре		1941- 1945.		1946-1960.		1961-1970.		1971-1980.		1981-1991.	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Госпођинци	86	5,2	20	1,2	428	26,0	371	22,6	398	24,2	272	16,6
Ђурђево	144	7,9	22	1,2	308	16,8	286	15,6	421	23,0	570	31,2
Жабал	95	2,4	40	1,0	1.239	31,8	769	19,7	795	20,4	792	20,3
Чуруг	137	3,3	94	2,3	1.260	30,2	1.007	24,2	734	17,6	721	17,3
Будисава	38	2,1	35	1,9	362	19,8	467	25,5	526	28,7	348	19,0
Каћ	132	2,4	60	1,1	927	16,9	1.081	19,8	1.585	29,0	1.381	25,2
Ковиљ	105	5,4	36	1,9	444	23,0	406	21,0	391	20,2	483	25,0
Надаљ	43	6,2	33	4,8	142	20,5	108	15,6	118	17,0	209	30,2
Вилово	35	7,1	7	1,4	78	15,7	111	22,4	80	16,1	166	33,5
Гардиновци	38	5,7	13	2,0	149	22,5	112	16,9	171	25,8	147	22,2
Лок	62	12,1	21	4,1	144	28,0	81	15,8	79	15,4	103	20,0
Мошорин	66	6,2	12	1,1	153	14,3	229	21,4	195	18,3	354	33,1
Тител	151	5,1	67	2,3	982	33,3	577	19,6	551	18,7	486	16,5
Шајкаш	48	2,1	41	1,8	516	22,4	462	20,0	669	29,0	465	20,2
ШАЈКАШКА	1.180	4,0	501	1,7	7.132	24,2	6.067	20,6	6.713	22,8	6.497	22,1

Извор: РЗС, Електронско издање пописа 1991. године

По резултатима пописа 2002. године доминирају мигранти досељени у периоду од 1991. и 2002. године. Упола мање је миграната који су досељени између 1971. и 1981. године (табела 20). Потом следе послератни мигранти и мигранти који су се селили из економских разлога (1961-1971). Мигранти досељени 1940. године и раније чинили су 1,1% од укупних миграната, док су мигранти током рата имали удео од 0,9%.

Избеглички процес који се догодио током деведестих година XX века довео је до промена у популационој структури Војводине, Бачке, односно Шајкашке. Избеглице су у великој мери довеле до промене структуре становништва у моменту када су се досељавале. Међутим, великом броју избеглица Бачка и њен део – Шајкашка, биле су само успутна станица, тако да су одлазили или у друге општине Војводине, односно Србије, или су се одсељавали у иностранство. До 1996. године на простор Бачке досељено је 127.214 избеглица, од чега је 8.973 лица дошло у насеља Шајкашке.

Табела 20. Периоди досељавања миграната у насеља Шајкашке по подацима пописа 2002. године

Насеље/ област	1940. и пре		1941- 1945.		1946- 1960.		1961- 1970.		1971- 1980.		1981- 1990.		1991-2002.	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Госпођинци	24	1,3	13	0,7	275	14,8	347	18,7	329	17,8	220	11,9	622	33,6
Ђурђево	45	2,0	19	0,8	211	9,2	222	9,6	369	16,0	410	17,8	1.000	43,4
Жабалъ	35	0,8	27	0,6	963	22,3	661	15,3	637	14,8	575	13,3	1.359	31,5
Чуруг	34	0,9	63	1,7	900	23,6	822	21,5	503	13,2	383	10,0	1.054	27,6
Будисава	11	0,6	27	1,4	263	13,9	383	20,3	392	20,7	232	12,3	570	30,2
Каћ	36	0,6	33	0,5	657	10,5	948	15,2	1.315	21,1	987	15,8	2.135	34,2
Ковиљ	34	1,5	19	0,9	330	14,9	334	15,1	312	14,1	305	13,8	848	38,2
Надаљ	6	0,6	7	0,7	101	9,7	79	7,6	76	7,3	159	15,2	537	51,5
Вилово	6	1,1	3	0,5	57	10,2	100	17,9	49	8,8	97	17,4	238	42,6
Гардиновци	16	2,1	5	0,7	97	12,9	89	11,8	124	16,4	110	14,6	306	40,6
Лок	23	4,2	11	2,0	98	17,9	61	11,1	64	11,7	83	15,1	198	36,1
Мошорин	18	1,5	3	0,2	99	8,0	166	13,5	153	12,4	274	22,2	498	40,4
Тител	42	1,5	38	1,4	690	24,8	486	17,5	468	16,8	341	12,3	657	23,6
Шајкаш	14	0,5	22	0,8	387	14,4	385	14,3	512	19,0	373	13,8	967	35,9
ШАЈКАШКА	344	1,1	290	0,9	5.128	15,9	5.083	15,8	5.303	16,4	4.549	14,1	10.989	34,1

Извор: РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 8, Миграциона обележја

У табели 21 јасно се истичу два таласа доласка избеглица на ове просторе. Године 1995. дошло је до масовног исељавања српског становништва из Хрватске. Тада је досељено укупно 5.157 лица, односно 57,5% од укупног броја избеглица у Шајкашкој. Почетак ратних дешавања у Босни и Херцеговини је проузроковао такође, масовније исељавање из ове републике, тако да је 1992. године избегло у Шајкашку 1.421 лице или 15,8% од укупног броја избеглица овог дела Бачке. Осталих година досељено је много мање избеглих лица са подручја бивших југословенских република.

Посматрано по насељима, Каћ је био најпривлачнији за избеглице, па је у њему нашло смештај 1.934 лица (21,6% од укупног броја избеглица у Шајкашкој). Велики број лица досељен је и у Жабалъ, 1.724 лица или 19,2%. Најмање лица досељено је у поједина насеља Тителске општине: у Гардиновце је досељено свега 74 лица (0,7%), у Лок 76 (0,8%) и у Вилово 170 (1,9%).

Од свих република бивше Југославије, најмасовније избеглиштво било је са простора Босне и Херцеговине и Хрватске, република у којима је било јачих ратних дешавања. Како располажемо само подацима о пореклу избеглица на нивоу општина, анализа по насељима није могућа. Међутим, у жабалъској општини извесно је да је од укупно 3.778 избеглих лица која су нашла уточиште у овим насељима, 61,4% долази из Босне и Херцеговине а 29,9% из Хрватске. И у тителској општини је слична ситуација. Нешто више од половине избеглица (53,3%) дошло је из Босне и Херцеговине, а 39,0%

из Хрватске. Што се тиче насеља новосадске (Будисава, Каћ и Ковиљ) и србобранске општине (Надаљ) није могуће утврдити тачно порекло избеглих лица. Зна се да је у Србобранску општину од 1990. до 1996. године дошло укупно 1.303 лица, од којих је у Надаљу било 239, односно 18,3%. Из Хрватске је било масовније усељавање, скоро половина (49,7%), а из Босне и Херцеговине 37,6%. У Новосадску општину, према подацима Градског завода за статистику од укупно 46.095 избеглица, са територије Босне и Херцеговине дошло је 53,1%, а из Хрватске 37,5%. Од укупног броја ових лица на Будисаву, Каћ и Ковиљ отпада 2.863 лица, односно 6,2% избеглица од њиховог укупног броја у новосадској општини. Може се само претпоставити да је и у овим насељима био приближан распоред порекла као и у општини.

Табела 21. Избеглице у насељима Шајкашке по годинама досељавања по попису 1996. године

Насеље/ област	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	Непознато	Укупно
Госпођинци	1	30	41	33	8	337	22	29	501
Ђурђево	2	28	115	54	42	226	34	57	558
Жабал	20	24	356	42	36	989	203	54	1.724
Чуруг	2	25	107	25	16	746	48	26	995
Будисава	8	39	87	12	39	196	36	38	455
Каћ	7	91	383	67	72	1.101	164	49	1.934
Ковиљ	2	37	57	14	11	299	18	36	474
Надаљ	-	5	20	8	2	166	13	25	239
Вилово	-	11	28	7	52	62	9	1	170
Гардиновци	-	1	8	6	6	45	8	-	74
Лок	-	-	4	-	-	42	-	30	76
Мошорин	12	33	70	53	55	127	25	39	414
Тител	-	12	84	4	12	335	22	29	498
Шајкаш	7	40	61	45	36	486	154	32	861
ШАЈКАШКА	61	376	1.421	370	387	5.157	756	445	8.973

Извор: Градски завод за статистику, Београд, 1996.

Из Словеније, Македоније и са Косова и Метохије у овом периоду дошло је знатно мање избеглица. Међутим, након 1996. године процес избеглиштва са простора Косова и Метохије је интензивирао, тако да се њихов број повећао до пописа становништва 2002. године.

Избеглице су сигурно утицале на промену популационе структуре у Бачкој, али за кратко, јер они који су остали овде сигурно ће се брзо стопити са аутохтоним становништвом.

НУПЦИЈАЛИТЕТ ШАЈКАШКЕ

Године 1965. Џон Хајнал је систематизовао дотадашње налазе историјске демографије о нупцијалитету до првих декада XX века и издвојио три модела брачности:

- западноевропски
- неевропски и
- источноевропски.

Западно од линије Трст-Лењинград, у северозападној Европи, просечна старост приликом склапања брака била је у средњем, па и у XVII и XIX веку, врло висока, јер су се могли венчавати само они чији је иметак био довољан за издржавање будуће породице. Због тога се често морало чекати наследство након смрти старешине домаћинства, те су жене улазиле у први брак старије од 23, а понегде чак са 28 или 29 година. Последица тога била је висок проценат уседелица до краја репродуктивног периода, обично више од 10, а понекад 25 или 30 па и више процената, те се тиме објашњава и рана појава релативно ниског фертилитета (Хајнал, 1965).

Неевропски модел карактеристичан је за традиционална друштва Азије и Африке, а карактерише се ниском старошћу жена приликом склапања првог брака, обично мањом од 20 година и скоро универзалном брачношћу: у старости од 35 или 40 година обично је мање од 5%, а често мање и од 1% лица изван брака.

Источноевропски модел обухвата Источну Европу, Северну Америку, Латинску Америку и европско становништво Океаније, и чини прелазни облик брачности између претходна два модела (Ђурђевић, 1998).

Савремени подаци и студије показују да је Хајналова подела веома уска да би обухватила сву друштвену реалност, односно да су могуће различите комбинације приликом склапања брака и пропорције склопљених бракова.

Подручје Србије налази се источно од линије Трст-Лењинград, те би по источноевропском прелазном моделу требао да има следеће карактеристике:

- жене би требало да склапају брак између 20. и 23. године живота, а мушкарци пре 27. године;
- до навршених 50 година брак би требало да склопи 90-95% лица (Ђурђевић, 1998).

Нупцијалитет, а потом и доворцијалитет, као компоненте показатеља стања становништва одређеног простора, анализирани су у периоду од 1869. до 2002. године. Као извори података коришћене су црквене књиге, односно Протоколи венчаних од 1869. па све до октобра 1895. године када је и уведена обавезна регистрација склопљених бракова, и то најпре у Матицама венчаних, а затим, у другој половини XX века у Матичним књигама венчаних.

КРЕТАЊЕ БРОЈА БРАКОВА И СТОПЕ НУПЦИЈАЛИТЕТА

У Шајкашкој је, у посматраном периоду, склопљено укупно 61.359 бракова (табела 22). Током целог периода, просечан број бракова годишње у свих четрнаест насеља износи 457,9. Посматрано по међупописним периодима најмање бракова склопљено је у првом периоду, просечно 305,5 бракова годишње. Број бракова се у наредним периодима повећавао. У току декаде између 1910. и 1920. године, иако је склопљено укупно 6.111 бракова, учљиве су године током Првог светског рата када је у просеку годишње склапано 334,4 бракова. Године 1915. забележен је минимални број бракова у целом посматраном периоду (свега 120!) (графикон 11). Али, у овом периоду забележен је и максимални број склопљених бракова, и то одмах по завршетку рата (1919. године у Шајкашкој је склопљено 1.212 бракова).

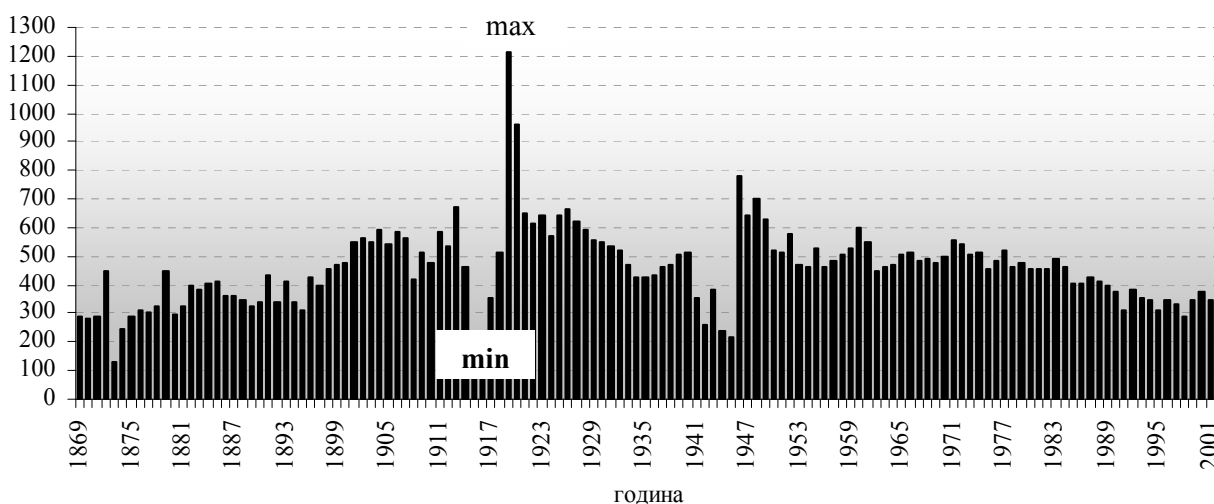
Табела 22. Број склопљених бракова и просечне стопе нупцијалитета у међупописним периодима у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Међупописни период	Број бракова	Просечан годишњи број бракова	Стопа нупцијалитета (‰)
1869-1879.	3.360	305,5	8,6
1880-1889.	3.614	361,4	8,8
1890-1899.	3.916	391,6	7,8
1900-1909.	5.351	535,1	9,7
1910-1920.	6.111	555,5	9,5
1921-1930.	6.115	611,5	10,2
1931-1947.	7.645	449,7	7,9
1948-1952.	2.946	589,2	максимум 11,1
1953-1960.	4.036	504,5	9,1
1961-1970.	4.910	491,0	8,5
1971-1980.	4.969	496,9	8,3
1981-1990.	4.279	427,9	6,9
1991-2002.	4.107	342,3	минимум 5,3
1869-2002.	61.359	457,9	8,4

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Иако је у периоду између 1931. и 1947. године склопљен апсолутно највећи број бракова (7.645), мора се имати у виду дуг интервал између година пописа. Тада се годишње склапало свега 449,7 бракова, док је само током ратних година овај просек износио 289,6 брака годишње. На графикону 11 јасно се уочава мали број бракова у овом периоду – 1945. године склопљено је укупно 215 бракова, док се наредне, 1946. непосредно након завршетка рата венчало 783 парова. Након ове, па све до 2002. године никада није забележен толики број склопљених бракова у Шајкашкој!

Графикон 11. Број склопљених бракова у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

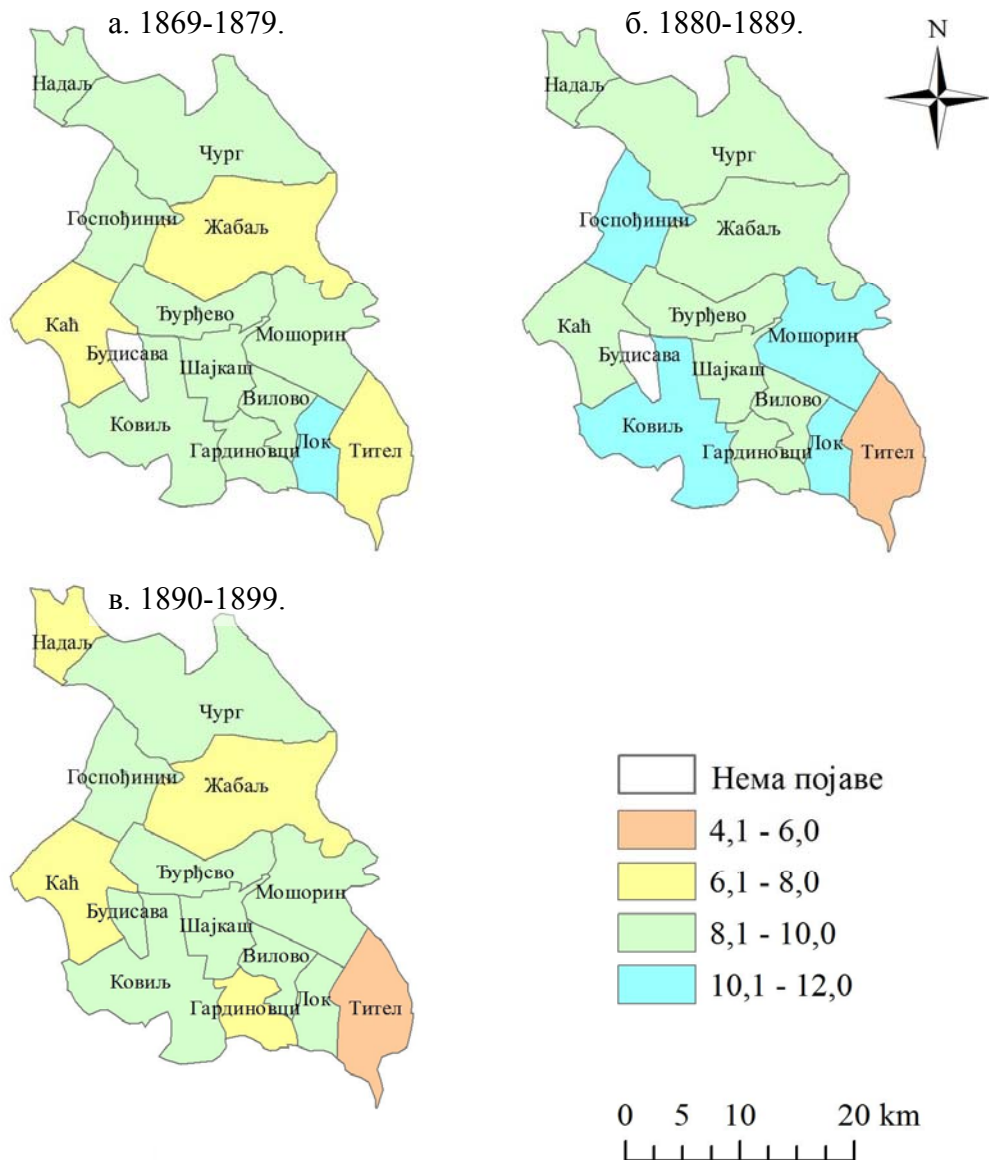

У другој половини XX века број бракова прилично је уједначен. Међутим, од декаде између 1981. и 1990. године приметно је смањење броја склопљених бракова, а тај тренд уочљив је и данас. У последњем посматраном интервалу (1991-2002) склопљено је 4.107 бракова, односно 342,3 бракова годишње у просеку, што је слично вредности која је забележена на самом почетку посматраног периода, у првој међупописној декади.

Стопа нупцијалитета директно је условљена бројем склопљених бракова. Максимална вредност стопе забележена је 1919. године и износи 20,6‰, док је минимална вредност била 1915. године када је износила свега 2,1‰ (графикон 12).

Средња стопа нупцијалитета у Шајкашкој за период 1869-2002. износи 8,4‰ (табела 22). Посматрано по међупописним периодима, максималне вредности стопе нупцијалитета биле су између 1948. и 1952. године (11,1‰), док је минимум забележен у декади 1991-2002. када је износила 5,3‰.

Карта 11. Просечне стопе нупцијалитета у насељима Шајкашке у периодима 1869-1879, 1880-1889. и 1890-1899. године

На самом почетку посматраног периода, у декади између 1869. и 1879. године стопа нупцијалитета у насељима Шајкашке кретала се од 6,4‰ колико је износила у Тителу, до 10,6‰ у Локу. Највећи број насеља имао је просечну стопу од 8,1‰ до 10,0‰ (карта 11а). Посматрајући целу Шајкашку, у овом међупописном периоду, стопа нупцијалитета износила је 8,6‰.

У наредном периоду, од 1880. до 1889. године, ова вредност порасла је на 8,8‰. Једино је у Локу остала иста вредност од 10,6‰ као и у претходном периоду. У највећем броју насеља она се кретала од 8,1‰ до 10,0‰. Само је у Госпођинцима, Ковиљу, Локу и Мошорину стопа нупцијалитета имала вредност од 10,1‰ до 12,0‰

(карта 11б). Тител је имао најмању вредност стопе нупцијалитета у овом периоду (5,5‰). У последњој декади XIX века просечна стопа нупцијалитета у Шајкашкој износила је 7,8‰. Док је у Вилову и Чуругу ова вредност била иста као и у претходном периоду (10,0‰, односно 8,3‰), а у Тителу порасла за 0,2‰, у свим осталим насељима стопа нупцијалитета је смањена. И даље је највећи број насеља имао вредности стопе између 8,1‰ и 10,0‰ (карта 11в).

На самом почетку XX века, вредности стопе нупцијалитета имале су позитиван тренд у односу на претходни период. Тада је стопа нупцијалитета износила 9,7‰. У свим насељима стопе су се повећале, осим у Локу где је смањена за свега 0,5‰. Ово је уједно и најнижа вредност у овом периоду, посматрајући насеља посебно (карта 12а).

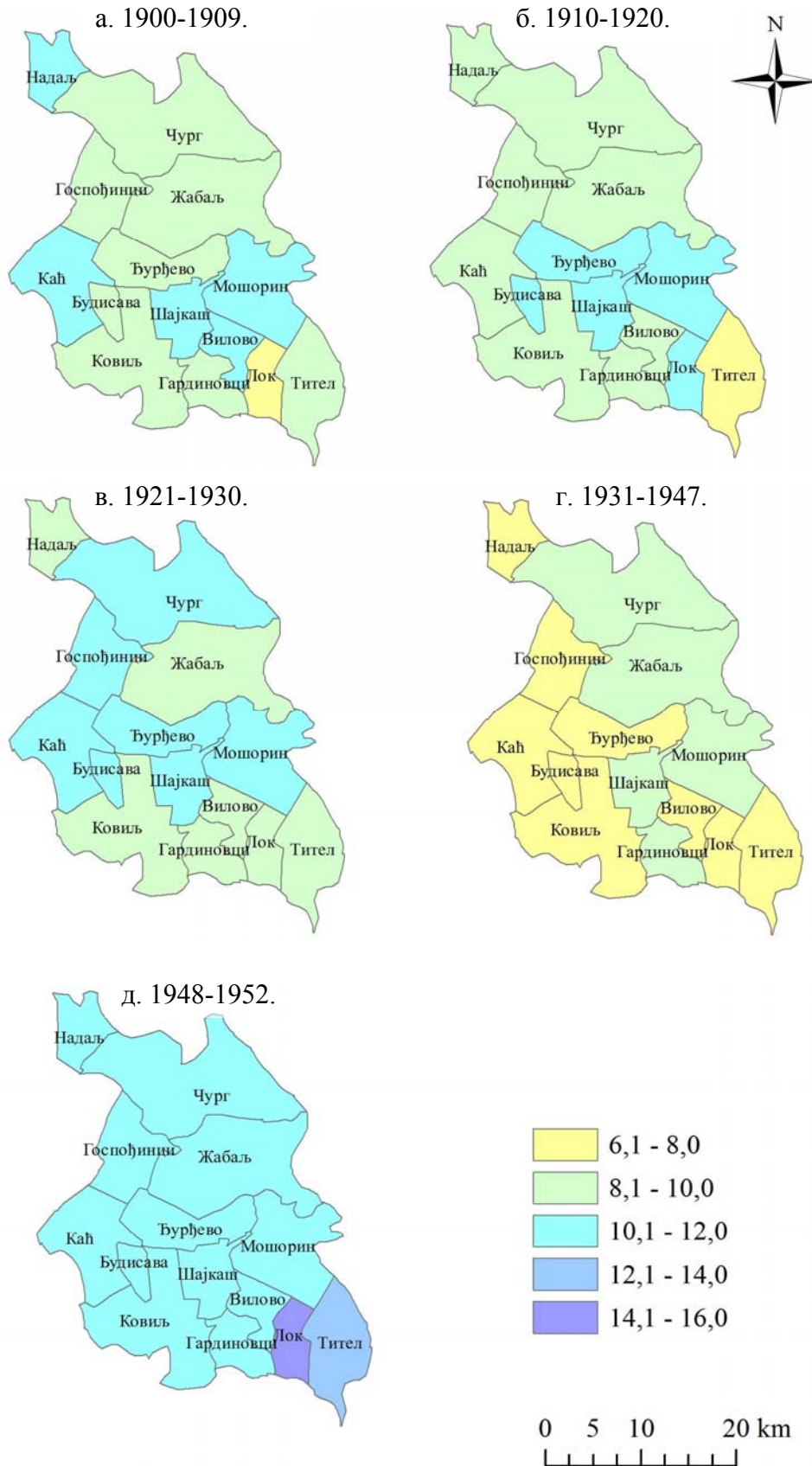
Од 1910. до 1920. године вредности су незнатно опале – са 9,7‰ на 9,5‰ (табела 22). Тител је имао најмању вредност од 7,3‰ (карта 12б), док је због великог повећања броја бракова у Локу, стопа нупцијалитета у овом насељу била највећа и износила је 11,0‰. Већ је напоменуто да је у овом периоду забележена и минимална и максимална вредност стопе нупцијалитета у целој Шајкашкој током целог посматраног периода. Године 1915. стопа је износила 2,1‰, док је 1919. иста износила 20,6‰ (графикон 12).

Већи број бракова након ове ратне декаде допринео је повећању стопе нупцијалитета на 10,2‰ у годинама између 1921. и 1930. Само се у Локу и Будисави ова вредност незнатно смањила, док је у осталим приметно повећање. Највећа стопа нупцијалитета у овом периоду забележена је у Шајкашу (11,2‰) (прилог 2).

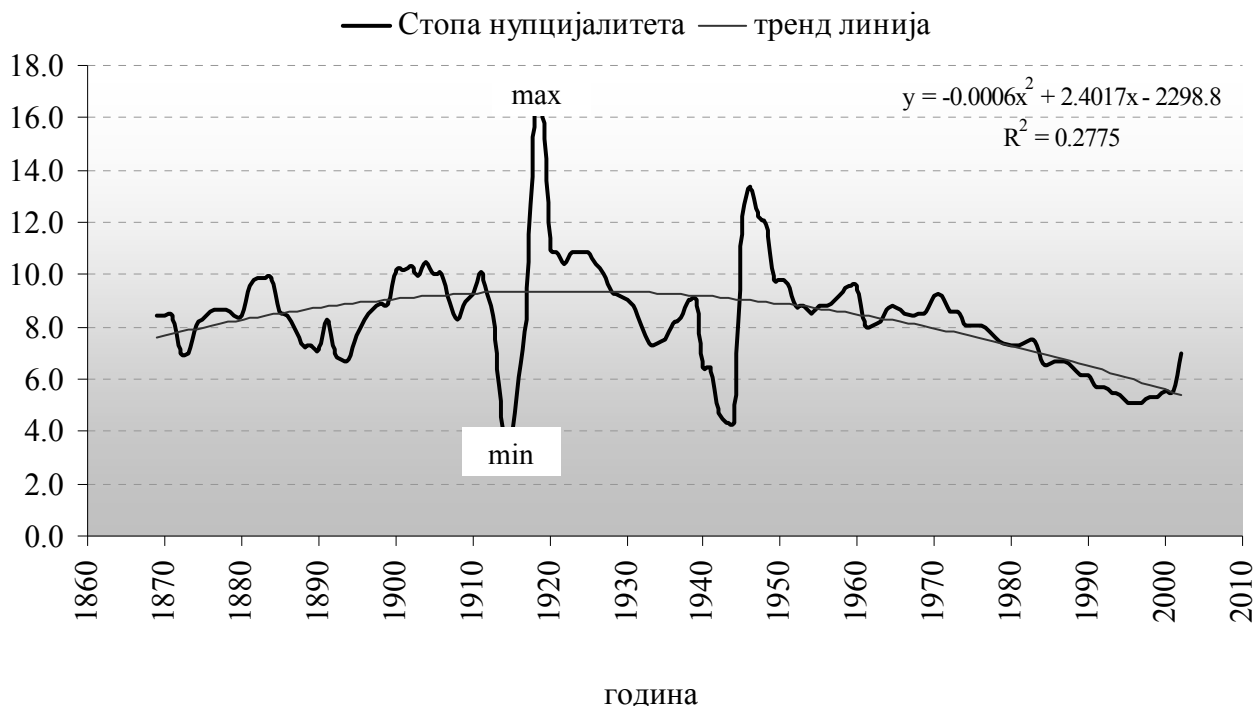
Између 1931. и 1947. године, услед ратних дешавања на овом простору, стопа нупцијалитета смањена је на 7,9‰. Ово смањење карактеристично је за сва насеља Шајкашке. Наиме, 1945. године стопа је износила свега 4,0‰, док је већ након завршетка рата, 1946. године она повећана на 14,7‰ (графикон 12). Током овог периода стопе су се у свим насељима кретале од 6,1‰ до 10,0‰ (карта 12г).

У међупописном периоду 1948-1952. стопа нупцијалитета забележила је максималну средњу вредност посматрајући цео посматран период од 1869. до 2002. године (11,1‰). У свим насељима вредност је знатно повећана, док је у неким скоро и дуплирана. У Локу је са 7,9‰ (колико је износила у периоду 1931-1947), повећана на 14,3‰! Ово је уједно и највећа забележена вредност стопе нупцијалитета у овом периоду. Ни једно насеље Шајкашке није имало стопу мању од 10,1‰ (карта 12д).

Карта 12. Просечне стопе нупцијалитета у насељима Шајкашке у периодима 1900-1909, 1910-1920, 1921-1930, 1931-1947. и 1948-1952. године

Графикон 12. Стопа нупцијалитета у Шајкашкој од 1869-2002. године (у ‰)

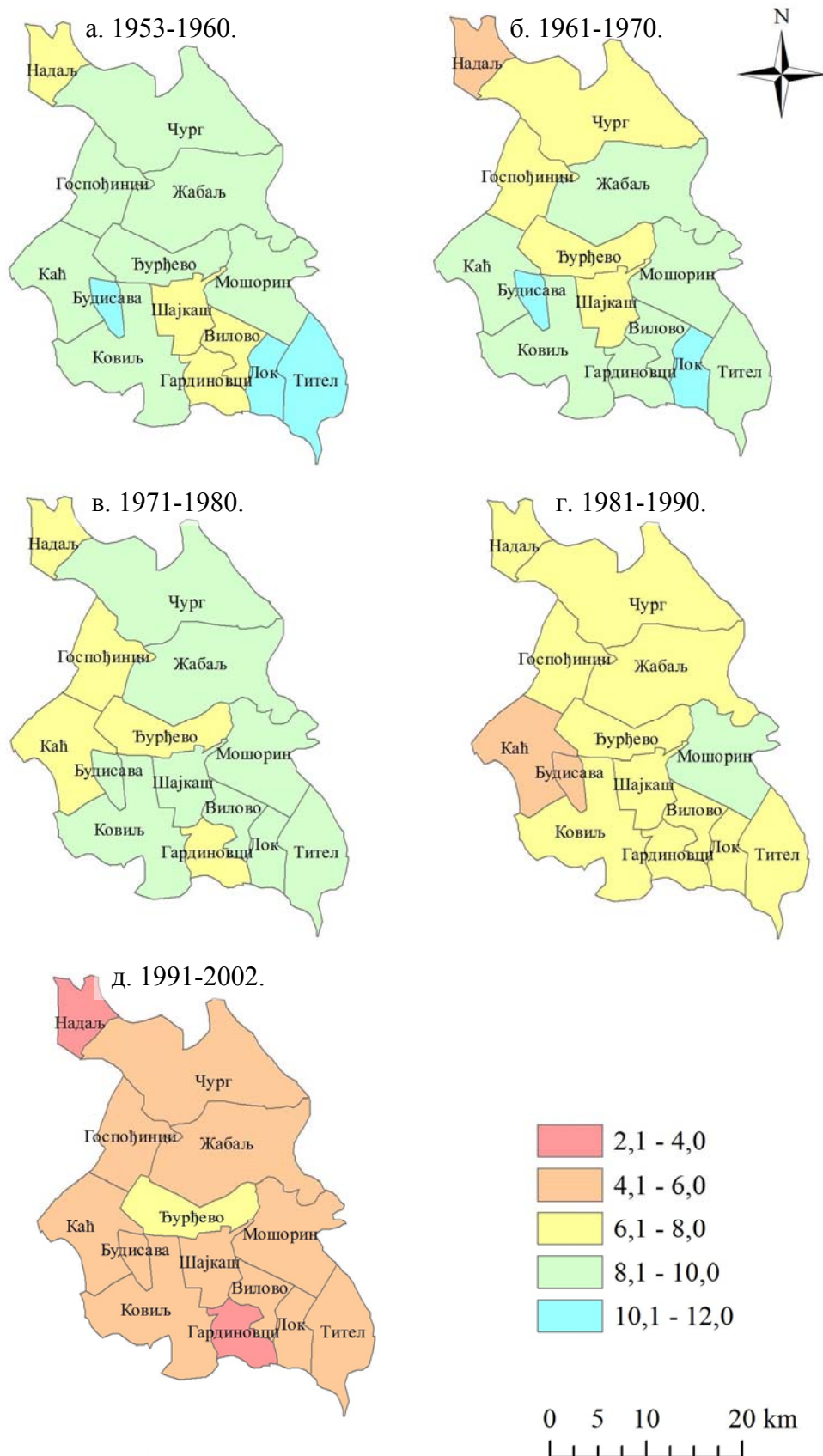

До педесетих година XX века смењивали су се периоди раста и опадања стопе нупцијалитета у зависности од друштвено-економског и политичког стања које је директно утицало на број склопљених бракова. Од половине прошлог века па до краја посматраног периода стопа нупцијалитета је у константном опадању, што је карактеристично и за друге делове Бачке, па и целе Војводине.

У међупописном периоду од 1953. до 1960. године стопе у свим насељима су бележиле пад. Највеће вредности биле су у Будисави (11,1‰), Локу (10,7‰) и Тителу (10,3‰) (карта 13а). Просечна стопа нупцијалитета тада је у целој Шајкашкој износила 9,1‰.

Стопа нупцијалитета у Шајкашкој у периоду између 1961. и 1970. године опала је на 8,5‰. У односу на претходни период само су у три места просечне вредности незнатно порасле (у Вилову, Гардиновцима и Ковиљу). Надаљ је забележио најнижу вредност стопе нупцијалитета од 5,6‰ (карта 13б).

Карта 13. Просечне стопе нупцијалитета у насељима Шајкашке у периодима 1953-1960, 1961-1970, 1971-1980, 1981-1990, 1991-2002. године

На карти 13в приметна је веома мала разлика у вредностима просечне стопе нупцијалитета у свих четрнаест насеља Шајкашке. Она је у просеку износила 8,3%.

Већ у наредним годинама, између 1981. и 1990. године, стопа нупцијалитета опала је на 6,9%. Каћ и Будисава имале су најниже вредности од 5,8%, док је у Мошорину иста имала максималну вредност и износила 8,9% (прилог 2). Највећи број насеља у овом периоду имао је просечну стопу нупцијалитета која се кретала између 6,1% и 8,0% (карта 13г).

У последњем посматраном међупописном периоду забележена је минимална вредност стопе нупцијалитета у Шајкашкој током целог посматраног периода (5,3%). Посматрајући по насељима, Надаљ и Гардиновци имали су најниже стопе, од 3,5%, док је у Ђурђеви забележена највиша вредност од 6,2%. У овом периоду код осталих насеља, веома су мале разлике у износима стопа нупцијалитета (кретале су се од 4,1% до 6,0%).

Године 2002. стопа нупцијалитета у Шајкашкој износила је 5,5%, док је у Бачкој ова вредност била нешто нижа и износила 4,8%, а на нивоу Покрајине 5,0% (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

ОДНОС БРАКОВА ПРВОГ И ВИШЕГ РЕДА

Током већег дела посматраног периода није било могуће тачно утврдити који је брак по реду. Наиме, како су се званичне евиденције склопљених бракова мењале, у неким није постојала рубрика где би се могло уписати претходно брачно стање супружника (од 1970. године). И пре овог периода, када је у књигама постојала ова рубрика, у Матичним књигама венчаних у свим насељима која припадају Шајкашкој области она је само прецртана, те се није могло утврдити који је брак по реду. Из тог разлога, направљена је вештачка граница у овим периодима, где се под браком вишег реда подразумевао онај где је бар један од супружника навршио 35 или више година у тренутку склапања брака.

Од укупног броја бракова 51.976 су бракови првог реда (84,7%), док је 9.383 забележено као брак вишег реда (15,3%) (графикон 13). У табели 23 где је приказан однос бракова по међупописним периодима, уочава се да је најмање бракова првог реда склопљено на самом почетку посматраног периода.

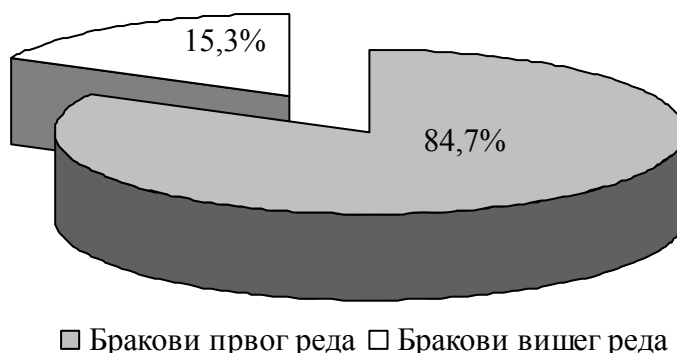
Табела 23. Број склопљених бракова првог и вишег реда у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Међупописни период	Број бракова	Број бракова првог реда	%	Број бракова вишег реда	%
1869-1879.	3.360	2.417	71,9	943	28,1
1880-1889.	3.614	2.848	78,8	766	21,2
1890-1899.	3.916	3.166	80,8	750	19,2
1900-1909.	5.351	4.678	87,4	673	12,6
1910-1920.	6.111	5.274	86,3	837	13,7
1921-1930.	6.115	5.285	86,4	830	13,6
1931-1947.	7.645	6.516	85,2	1.129	14,8
1948-1952.	2.946	2.475	84,0	471	16,0
1953-1960.	4.036	3.486	86,4	550	13,6
1961-1970.	4.910	4.163	84,8	747	15,2
1971-1980.	4.969	4.385	88,2	584	11,8
1981-1990.	4.279	3.791	88,6	488	11,4
1991-2002.	4.107	3.492	85,0	615	15,0
1869-2002.	61.359	51.976	84,7	9.383	15,3

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

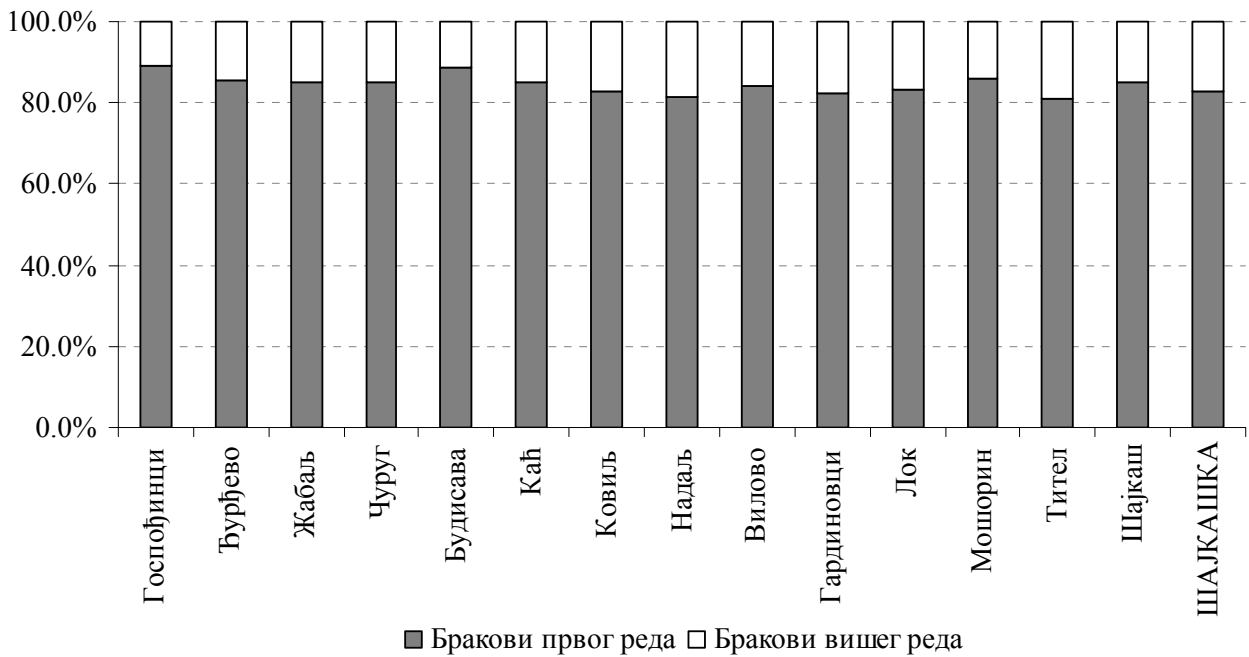
Велики број бракова вишег реда објашњава чињеница да је у то време била изузетно висока смртност младих људи, те су често ступали у брак други, трећи, па и пети пут. Највећи број склопљених бракова првог реда био је осамдесетих година XX века, када су и прилике у земљи биле такве да су омогућавале благостање и мир у породици.

Графикон 13. Процентуални однос бракова првог и бракова вишег реда у Шајкашкој за период од 1869. до 2002. године

Гледано по насељима Шајкашке, однос броја бракова првог и вишег реда, прилично је уједначен (графикон 14). Највећи број бракова првог реда забележен је у Госпођинцима (88,9%), док их је најмање био у Тителу (81,1%).

Графикон 14. Заступљеност бракова првог и бракова вишег реда у насељима Шајкашке

СРЕДЊА СТАРОСТ СУПРУЖНИКА ПРИЛИКОМ СКЛАПАЊА БРАКА

Средња старост приликом склапања првог брака, и код жена и код мушкараца има тенденцију пораста. На самом почетку посматраног периода, средња старост жена приликом ступања у брак износила је 19,7, док је код мушкараца ова вредност била 21,4 година (табела 24). То су уједно биле и најмање вредности забележене током свих међупописних периода. На самом крају XX и почетком XXI века, жене ступају у брак са просечно 22,7, а мушкарци са 26,3 година.

Очигледно је да се ради о једном благом порасту средње старости приликом склапања брака првог реда код оба пола, што је свакако последица економског развоја друштва и већег нивоа образовања, а посебно остваривање веће самосталности и личне слободе у избору брачног партнера.

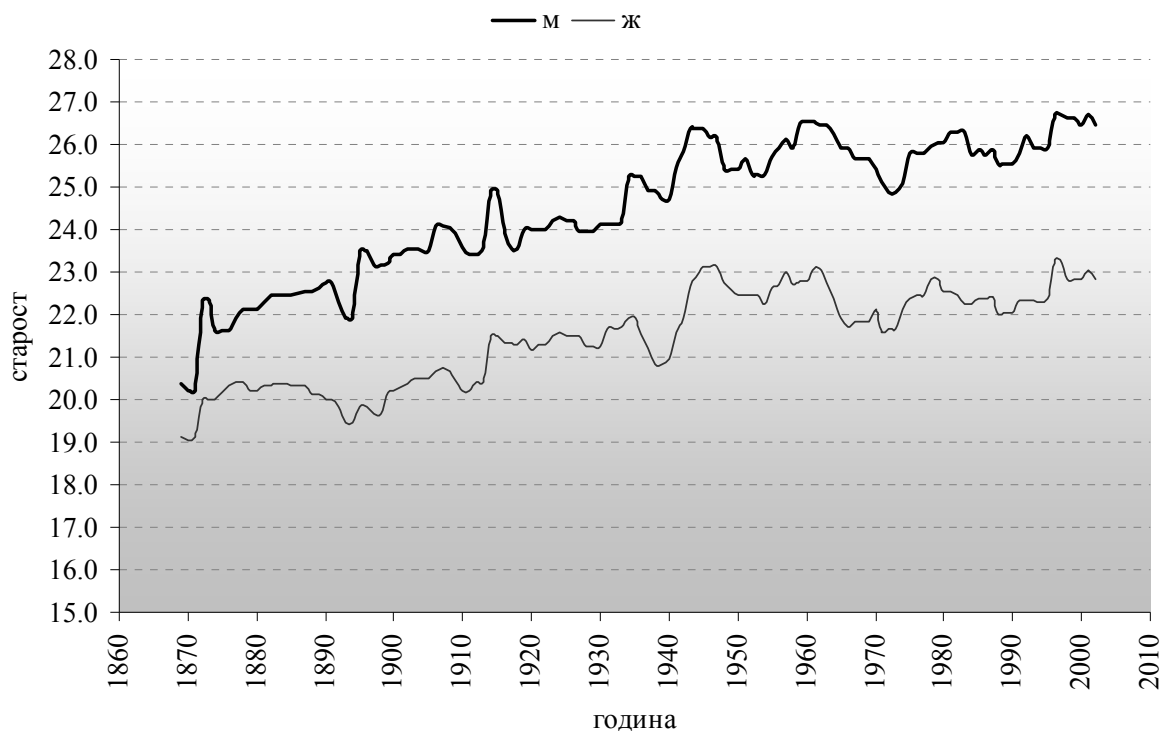
Табела 24. Средња старост приликом склапања брака првог и вишег реда

Међупописни период	Средња старост приликом склапања брака првог реда		Средња старост приликом склапања брака вишег реда	
	М	Ж	М	Ж
1869-1879.	21,4	19,7	38,5	34,2
1880-1889.	22,4	20,3	36,4	31,7
1890-1899.	22,8	19,8	40,3	34,8
1900-1909.	23,7	20,5	45,1	38,4
1910-1920.	23,9	20,9	45,8	39,9
1921-1930.	24,2	21,4	44,2	37,5
1931-1947.	25,2	21,9	43,6	37,3
1948-1952.	25,6	22,7	43,4	37,6
1953-1960.	25,7	22,6	43,7	39,3
1961-1970.	26,2	22,3	46,8	41,1
1971-1980.	25,4	22,2	48,1	42,2
1981-1990.	25,9	22,3	47,1	41,7
1991-2002.	26,3	22,7	44,6	39,3
1869-2002.	24,5	21,5	43,6	38,0

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

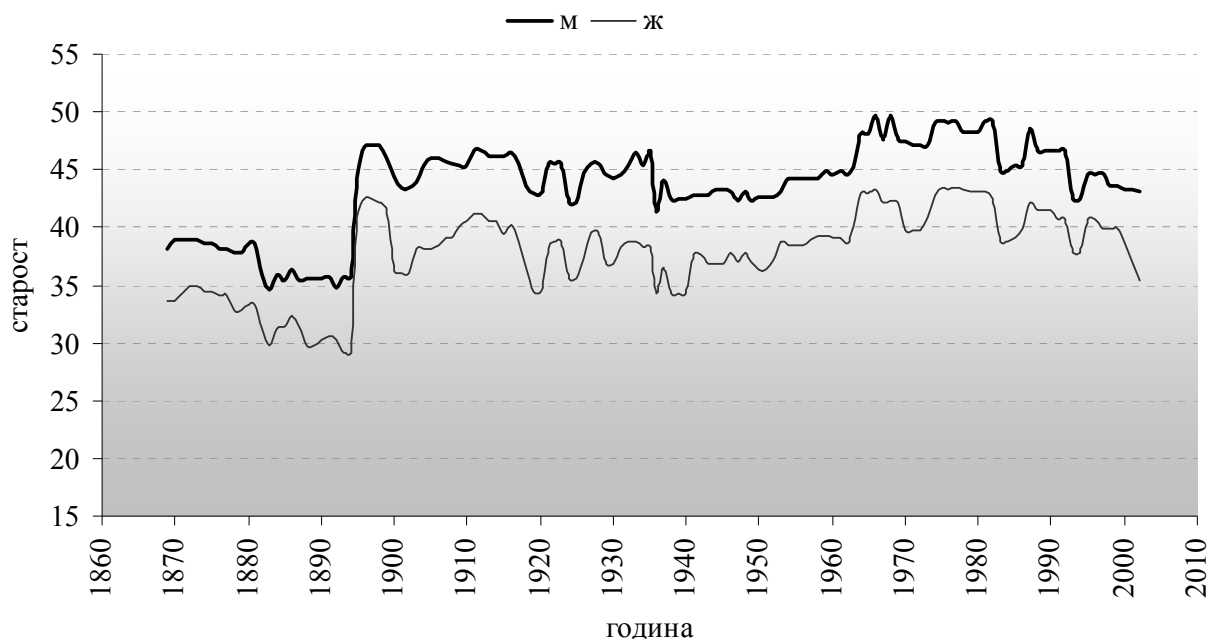
Средња старост приликом склапања брака првог реда током целог посматраног периода за жене износи 21,5, док за мушкарце 24,5 година.

Графикон 15а. Просечна старост супружника приликом склапања брака првог реда у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Средња старост супружника приликом склапања брака вишег реда варира је током година. Код жена она се кретала од 28,7 до 46,7, а код мушкараца од 33,9 до 51,8 година (графикон 15б).

Графикон 15б. Просечна старост супружника приликом склапања брака вишег реда у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Највиша средња старост приликом ступања у брак вишег реда, забележен је у декади између 1971. и 1980. године, и код мушкараца (48,1) и код жена (42,2).

Средња старост супружника који су у брак ступили више пута, током целог посматраног периода износи 43,6 година код мушкараца и 38,0 код жена (табела 24).

Најстарији мушкарац који је ступио у брак имао је 89 година (у Надаљу, 1973. године). Најмлађа девојка која је ступила у брак имала је 14 година (случај забележен у Каћу 1970. године), а најстарија 83 године (у Тителу, 1986. године).

СТАРОСНА РАЗЛИКА МЕЂУ СУПРУЖНИЦИМА

Иако се током посматраног периода од 1869. до 2002. неретко дешавало да је жена старија од мушкараца приликом склапања брака, ипак просечне вредности показују да су мушкарци током свих година били старији од жена, што се може и видети на графиконима 15а и 15б.

Најмања разлика у годинама и код бракова првог и код бракова вишег реда, посматрано по међупописним периодима је у току прве декаде. Код брака првог реда, мушкарци су старији од жена у просеку за 1,5 година, док су код брака вишег реда старији за 4,3 године (табела 25).

Највећа разлика између старости мушкараца и жена приликом склапања брака првог реда била је у декади 1961-1970, када је износила 3,9 година. Ова разлика је у свим периодима већа код старосне разлике супружника приликом склапања брака вишег реда, али је највећа у декади 1900-1909. (6,8 година су мушкарци били старији од жена).

Табела 25. Средња разлика у годинама између супружника приликом склапања брака првог и вишег реда у Шајкашкој по периодима

Међупописни период	Брак првог реда	Брак вишег реда
1869-1879.	минимум 1,5	минимум 4,3
1880-1889.	2,1	4,7
1890-1899.	3,0	5,5
1900-1909.	3,2	максимум 6,8
1910-1920.	3,0	5,9
1921-1930.	2,8	6,7
1931-1947.	3,3	6,4
1948-1952.	2,9	5,8
1953-1960.	3,1	4,4
1961-1970.	максимум 3,9	5,8
1971-1980.	3,2	5,8
1981-1990.	3,6	5,4
1991-2002.	3,6	5,3
1869-2002.	3,0	5,6

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Просечна разлика између мушкараца и жена приликом ступања у први брак, током целог периода износи 3,0, док је код другог брака ова разлика скоро дупло већа, и износи 5,6 година.

СЕЗОНАЛНОСТ БРАКОВА

Број склопљених бракова по месецима посматран је за период од 1869. до 2002. године. Како би анализа сезоналности била боље уочљива, период је подељен на три

дела: први од 1869. до 1900. године, односно крај XIX века, затим други од 1901. до 1950. године, или прва половина XX века, и трећи, од 1951. до 2002. године (табела 26).

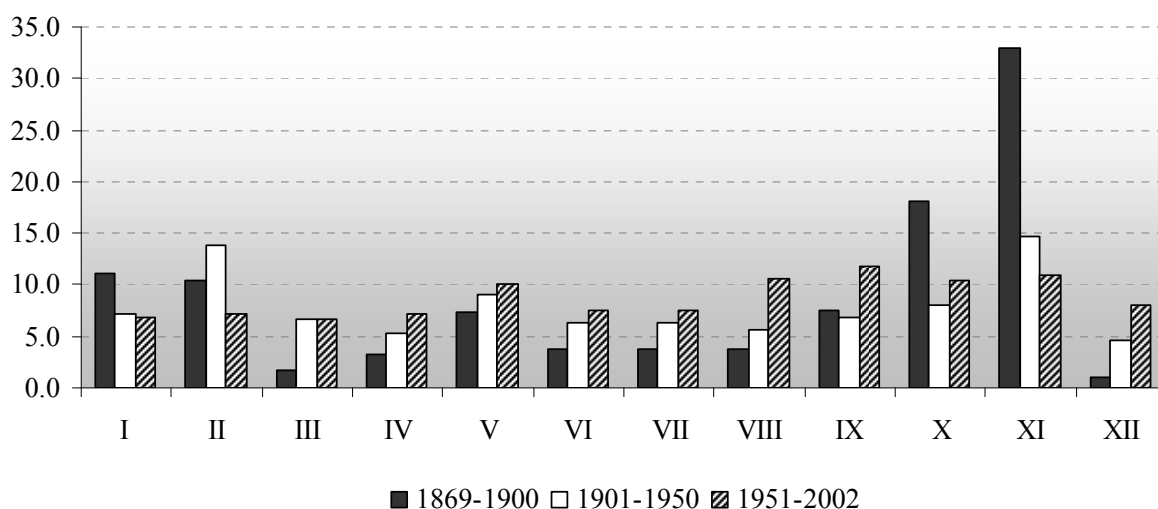
Табела 26. Укупан број бракова по месецима у Шајкашкој

Период	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1869-1900.	1.209	1.130	179	344	805	406	402	400	810	1.975	3.588	119
%	11,1	10,4	1,6	3,2	7,4	3,7	3,7	3,7	7,4	18,1	32,9	1,1
1901-1950.	2.019	3.877	1.892	1.478	2.567	1.779	1.790	1.572	1.921	2.275	4.127	1.299
%	7,2	13,8	6,7	5,2	9,1	6,3	6,4	5,6	6,8	8,1	14,7	4,6
1951-2002.	1.541	1.610	1.500	1.602	2.262	1.670	1.672	2.373	2.611	2.322	2.433	1.800
%	6,9	7,2	6,7	7,2	10,1	7,5	7,5	10,6	11,7	10,4	10,9	8,1
Укупно	4.769	6.617	3.571	3.424	5.634	3.855	3.864	4.345	5.342	6.572	10.148	3.218
%	7,8	10,8	5,8	5,6	9,2	6,3	6,3	7,1	8,7	10,7	16,5	5,2

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

На графикону 16 се јасно уочава разлика у броју бракова по месецима у сва три периода. У првом периоду црква је имала велики утицај на склапање бракова. Верски празници и обичаји су налагали верницима када је дозвољено склапање бракова, чега су се они доследно придржавали, што је утицало на велике разлике у броју склопљених бракова по месецима у првом периоду. Други разлог за склапање бракова у одређеним месецима био је рад у пољопривреди (сетва, жетва), а како се становништво овог подручја претежно баве пољопривредом, бракове су склапали у месецима када нема толико посла у пољопривреди.

Графикон 16. Процентуална заступљеност бракова по месецима у Шајкашкој по периодима

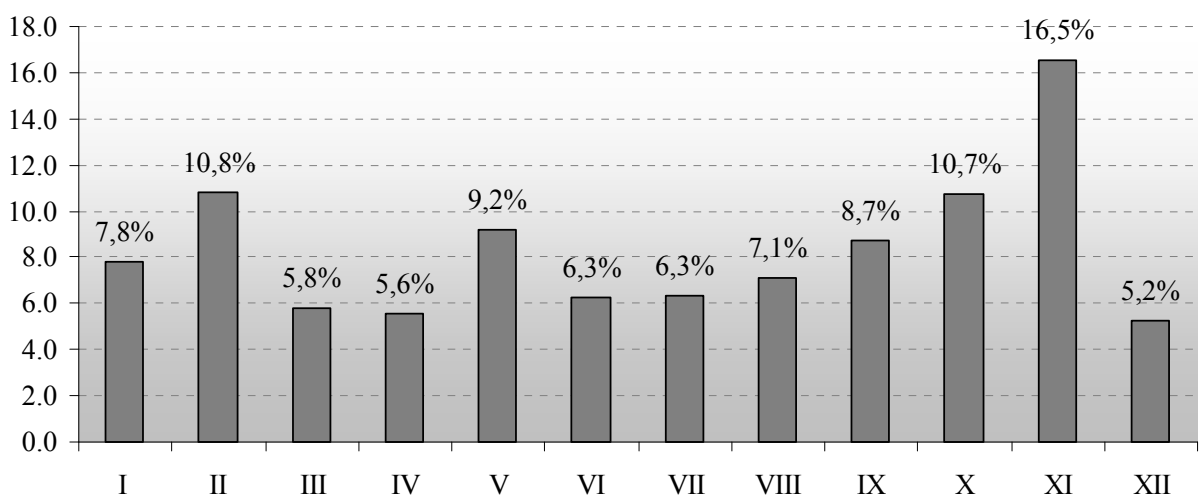

Највише бракова у првом периоду склопљено је у новембру (32,9%) и октобру (18,1%), док их је најмање у децембру, свега 1,1 %, и у марту (1,6%). Интересантно је да све до 1895. године, када је уведена обавезна регистрација венчаних није склопљен ни један брак у децембру. Слична ситуација била је и током марта.

У првој половини XX века, такође се осећа утицај верских празника и обичаја, мада нешто мање у односу на први период. И даље је навећи број склопљених бракова у новембру (14,7%), а затим у фебруару (13,8%), по завршетку Божићних празника и поста. И овде је приметан знатно мали број бракова који су склопљени током летњих месеци, када је становништво окупирано пољопривредним радовима. Најмањи број бракова забележен је у децембру (4,6%), када је велики пост, и у априлу (5,2%) и током летњих месеци.

У другој половини XX века јавља се релативно уједначен однос склопљених бракова по месецима. Разлог томе је то што црква није више имала толики утицај на склапање бракова јер је владао комунизам и црква је била запостављена, а може се рећи и забрањена, те су супружници склапали бракове не базирући се много на верске празнике, постове и слично. Највећи број бракова је склопљен у септембру (11,7%) и новембру (10,9%), док је минимални број бракова био у марту (6,7%) и у јануару (6,9%).

Графикон 17. Процентуална заступљеност бракова по месецима у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Посматрано за цео период од 1869. до 2002. године, месец са највише склопљених бракова је новембар са укупно 10.148 склопљених бракова (16,5%), затим

фебруар са 6.617 (10,8%), док је најмањи број бракова склопљен у децемру (3.218 бракова или 5,2%) (графикон 17).

ИЗОНИМИЈА БРАКОВА

Изонимија представља истоветност презимена младенаца на венчању. Овај метод се користи за одређивање крвног сродства у људским популацијама.

У посматраном периоду, односно од 1869. до 2002. године забележено је 72 случаја изонимије (прилог 3). Највише изонимних бракова било је у Шајкашу (26) и у Чуругу (23). Код Срба склапање изонимних бракова је ређа појава, јер је дозвољен брак тек од осмог степена сродства, па је удео овог становништва у овим браковима скоро незнатан.

У насеља Шајкашке после Првог и Другог светског рата, као и после грађанског рата деведесетих година XX века на просторима бивше Југославије, досељен је велики број колониста и избеглица са истим презименом, али нису били у крвном сродству. Отуда се дешавало да млада има девојачко презиме као младожењино, али да ипак нису у крвном сродству.

ХОМОГЕНОСТ БРАКОВА

Приликом израчунавања хомогености бракова узимају се подаци о месту рођења супружника.

У четрнаест насеља Шајкашке између 1869. и 2002. године склопљено је укупно 28.011 бракова или 45,7% (табела 27) где су оба супружника рођена у месту где су склопила брак. Код 13.921 бракова младожења је рођен у месту где се и венчао, док је невеста са стране (22,7%), а код 11.221 бракова невеста је рођена у месту склапања брака, док је младожења са стране (18,3%). Затим следи категорија где су оба супружника рођена ван места склапања брака (8.206 бракова, или 13,4%).

Табела 27. Хомогеност бракова од 1869. до 2002. године

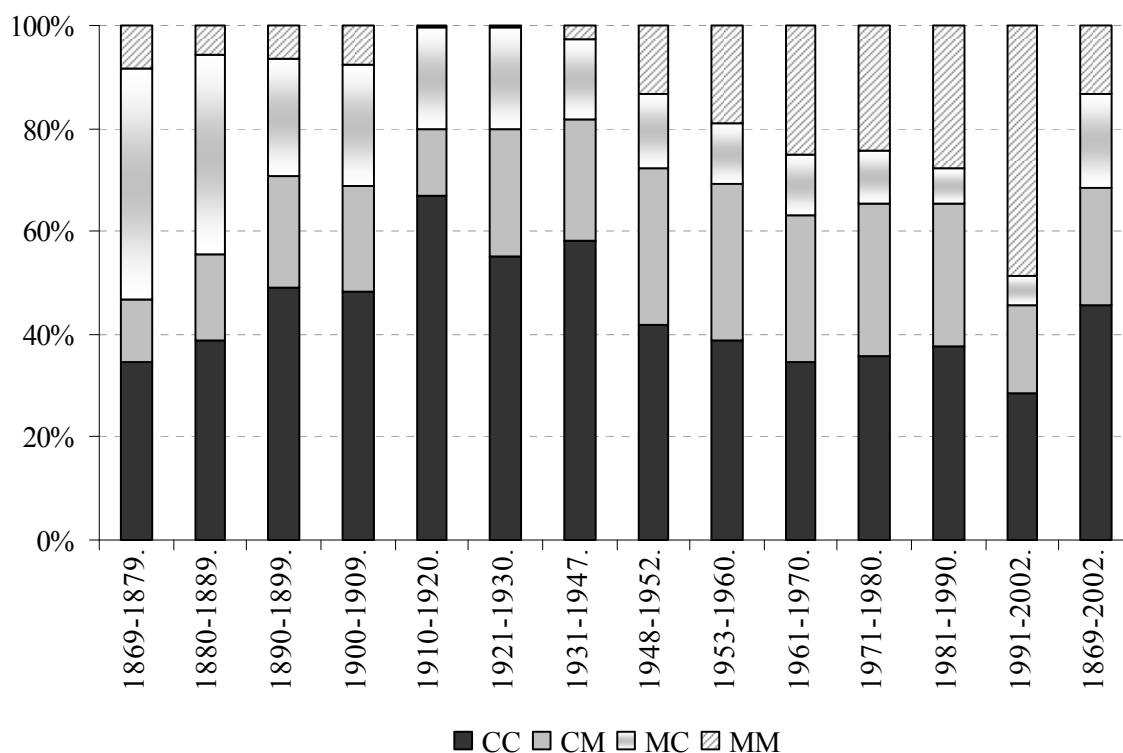
Међупописни период	СС	%	СМ	%	МС	%	ММ	%	Σ
1869-1879.	1.159	34,5	407	12,1	1.508	44,9	286	8,5	3.360
1880-1889.	1.407	38,9	605	16,7	1.400	38,8	201	5,6	3.614
1890-1899.	1.917	48,9	848	21,7	900	23,0	252	6,4	3.916
1900-1909.	2.579	48,2	1.099	20,5	1.269	23,7	405	7,6	5.351
1910-1920.	4.086	66,9	783	12,8	1.214	19,9	27	0,4	6.111
1921-1930.	3.367	55,1	1.510	24,7	1.207	19,7	31	0,5	6.115
1931-1947.	4.444	58,1	1.809	23,7	1.196	15,6	196	2,6	7.645
1948-1952.	1.230	41,8	900	30,6	424	14,4	392	13,3	2.946
1953-1960.	1.572	38,9	1.214	30,1	482	11,9	769	19,0	4.036
1961-1970.	1.693	34,5	1.397	28,4	583	11,9	1.238	25,2	4.910
1971-1980.	1.769	35,6	1.472	29,6	509	10,2	1.218	24,5	4.969
1981-1990.	1.616	37,8	1.175	27,5	303	7,1	1.185	27,7	4.279
1991-2002.	1.173	28,6	701	17,1	228	5,5	2.005	48,8	4.107
1869-2002.	28.011	45,7	13.921	22,7	11.221	18,3	8.206	13,4	61.359

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Сви супружници су према месту рођења разврстани у 4 групе:

- СС - оба супружника рођена у месту склапања брака
- СМ - младожења рођен у месту склапања брака, а невеста на страни
- МС - младожења на страни, а невеста у месту склапања брака
- ММ - оба супружника рођена ван места склапања брака

Графикон 18. Хомогеност бракова од 1869. до 2002. године

Посматрајући по декадама (графикон 18), приметан је велики проценат склопљених бракова где су или оба, или бар један од супружника рођени у месту склапања брака.

Од 1948. године број склопљених бракова где су оба супружника рођена у месту склапања брака се смањује. Од тада се јасно уочава пораст броја бракова склопљених између супружника миграната. Овај тренд је настављен до краја посматраног периода, а лако се објашњава доласком великог броја миграната после Другог светског рата, затим доласком избеглица из бивших југословенских република и чињенице да се деца рађају у болницама околних већих градова (у овом случају најчешће Новог Сада), а не у селима, па се отуда они наводе као место њиховог рођења.

ИНДЕКС ХОМОГАМИЈЕ

Становништво по нашим селима представља затворене (ендогамне) или отворене (егзогамне) популације у зависности од степена мешања староседелаца при склапању бракова са особама из других места. Склапање брака може бити између особа које станују у истом, као и између особа које нису из истог места. У првом случају ради се о селективном, а у другом о случајном или панмикстичном укрштању. Однос између једног и другог укрштања представља индекс хомогамије и уколико је његова вредност ближа јединици, утолико је популација ендогамнија/затворенија и обрнуто.

Табела 28. Индекс хомогамије у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

Међупописни период	Индекс хомогамије
1869-1879.	-0.10
1880-1889.	-0.20
1890-1899.	-0.29
1900-1909.	-0.22
1910-1920.	-0.14
1921-1930.	-0.40
1931-1947.	-0.19
1948-1952.	-0.15
1953-1960.	-0.09
1961-1970.	-0.12
1971-1980.	-0.09
1981-1990.	0.05
1991-2002.	0.27
1869-2002.	-0.12

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

По резултатима индекса хомогамије приказаним у табели 28, у Шајкашкој је у последњем међупописном периоду 1991-2002. године био најотворенији, док је у периоду од 1921. до 1930. године био најзатворенији за становнике других насеља.

Индекс хомогамије имао је негативне вредности све до осамдесетих година прошлог века (графикон 19), што значи да су села била отворена за становнике других насеља, односно да популација има панмикстичан карактер. Након овог периода уочава се да индекс хомогамије има позитивне вредности, али мање од један, што значи да показује ендегамне, односно затворене популације.

Графикон 19. Индекс хомогамије у Шајкашкој од 1869. до 2002. године

СУПРУЖНИЦИ ПРЕМА МЕСТУ СТАНОВАЊА

Како би се боље сагледало географско порекло супружника приликом склапања брака од 1869. до 2002. године у Шајкашкој, овај период подељен је на три дела: први од 1869. до 1899. године, односно крај XIX века, затим други од 1900. до 1952. године, или прва половина XX века, и трећи, од 1953. до 2002. године (табела 29).

Бракови су разврстани у пет категорија: прва, у којој оба супружника која склапају брак живе у месту где се тај брак и закључује; друга, у којој један од супружника живи у месту склапања брака, док други живи у другом насељу које

припада Шајкашком региону; трећи, где један од супружника живи у месту где се склапа брак, док други живи ван посматраног региона. Као посебне категорије, издвојене су оне где ни један од супружника не живи у месту склапања брака, па су тако у четвртој сврстани они супружници који живе у неким од насеља Шајкашке, а не у месту склапања брака, док су у петој они који живе ван Шајкашког региона.

Табела 29. Приказ слопљених бракова у Шајкашкој по месту становања од 1869. до 2002. године

Период	Оба супружника живе у месту склапања брака		Један супружник живи у месту склапања брака, а други унутар Шајкашке		Један супружник живи у месту склапања брака, а други ван Шајкашке		Оба супружника живе ван места склапања брака, у Шајкашкој		Оба супружника живе ван места склапања брака, ван Шајкашке	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
1869-1899.	5.202	47,8	4.331	39,8	1.220	11,2	112	1,0	25	0,2
1900-1952.	18.024	64,0	5.828	20,7	4.146	14,7	149	0,5	21	0,1
1953-2002.	16.005	71,8	1.359	6,1	4.467	20,0	378	1,7	92	0,4
1869-2002.	39.231	63,9	11.518	18,8	9.833	16,0	639	1,0	138	0,2

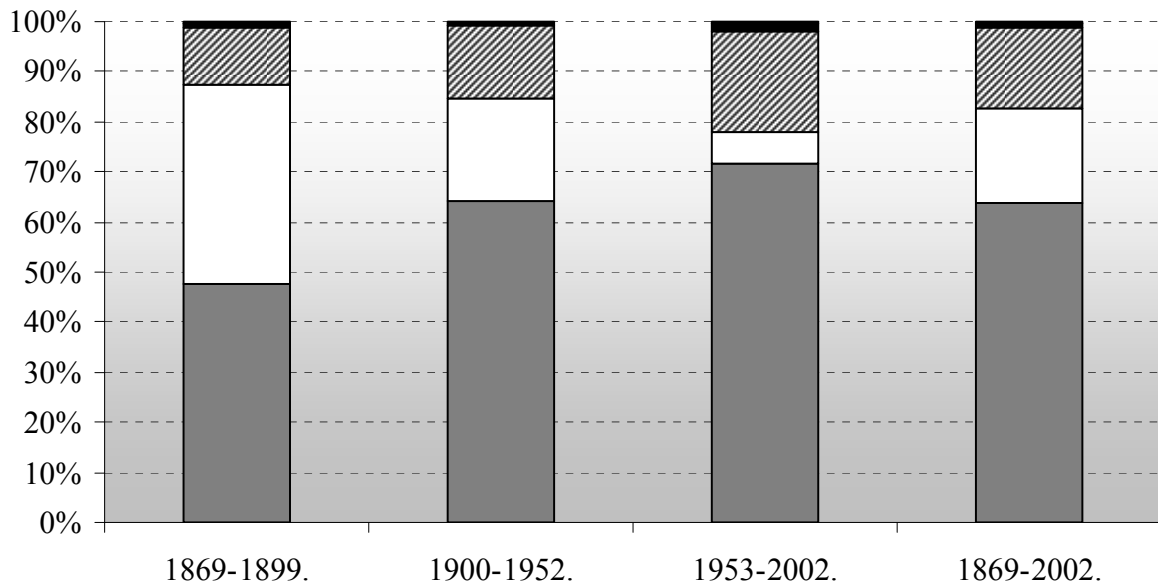
Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

На графикону 20 јасно се уочава да је током целог периода процентуално најзаступљенија категорија у којој оба супружника приликом склапања брака и живе у том месту. Ако се посматрају бракови у којој су оба супружника насељена у региону (дакле, прва и друга категорија), у првом периоду, она доминира са 87,5%, у другом 84,7%, а у трећем 77,9%. Заступљеност ових бракова, током периода се смањује, али је и даље доминантно склапање брака унутар самог подручја Шајкашке. Најмање је бракова где оба супружника живе ван места склапања брака, што је уочљиво током свих периода.

Приметне су варијације у вредностима свих категорија, па тако од 1869. до 1899. године мали је проценат бракова где један од супружника живи ван региона. Ова вредност се, како су године пролазиле, повећава, те се са 11,2% у овом периоду повећала на 20,0% током последњег од 1952. до 2002. године, док се у исто време смањивала заступљеност бракова друге категорије (у последњем периоду свега 6,1%).

Посматрајући цео период, прва категорија заступљена је са 63,9%, друга са 18,8%, трећа са 16,0%, четврта са 1,0%, а пета са свега 0,2%.

Графикон 20. Приказ слољених бракова у Шајкашкој по месту становања од 1869. до 2002. године

- Оба супружника живе ван места склапања брака, ван Шајкашке
- Оба супружника живе ван места склапања брака, у Шајкашкој
- ▨ Један супружник живи у месту склапања брака, а други ван Шајкашке
- Један супружник живи у месту склапања брака, а други унутар Шајкашке
- Оба супружника живе у месту склапања брака

ДИВОРЦИЈАЛИТЕТ ШАЈКАШКЕ

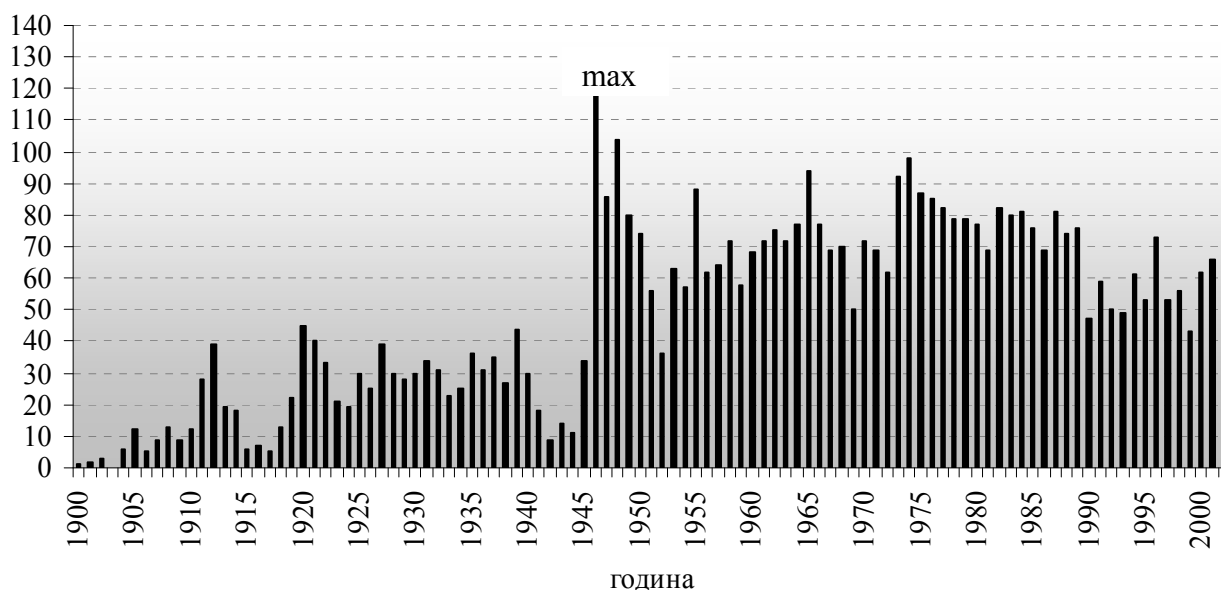
Европски тренд транзиције нупцијалитета којој је једно од основних обележја све већи број развода, видљив је и у насељима Шајкашке. Број развода у Србији из године у годину расте, а томе највише доприносе неверство партнера, насиље или нека врста зависности, као и промена друштвено-моралних правила.

Према подацима Републичког завода за статистику, у Централној Србији и Војводини брак у просеку траје 12 година, а најчешће се разводе мушкарци између 35 и 39 година, и жене између 30 и 34 године.

КРЕТАЊЕ БРОЈА РАЗВЕДЕНИХ БРАКОВА И СТОПЕ ДИВОРЦИЈАЛИТЕТА

Први разведени брак у Шајкашкој забележен је 1900. године и то у насељу Мошорин. Од ове године, број развода се у свим насељима посматране области незнатно повећава, и има релативно уједначен тренд све до прве половине XX века. Приметан је период током Првог и Другог светског рата када просечан годишњи број развода није био већи од 9,8, односно 13,0. Године 1946. забележен је максимални број разведених бракова (118) (графикон 21).

Графикон 21. Број разведених бракова у Шајкашкој од 1900. до 2002. године

У другој половини XX века број развода се знатно повећава. Изузетак чини почетак педесетих, и седамдесетих година, као и период између 1990. и 1995. године.

До 2002. године у Шајкашкој разведено је укупно 5.017 бракова.

Посматрајући по насељима, највише разведених бракова било је у Чуругу, и то 979 укупно, док их је у Вилову било најмање (103) (табела 30).

Табела 30. Подаци о разводима бракова по насељима Шајкашке од 1900. до 2002. године

Насеље/ област	Укупан број развода	Просечно трајање брака (година)	Средња старост мушкараца приликом развода брака	Средња старост жена приликом развода брака	Просечна стопа дिवорцијалитета
Вилово	103	8,6	33,4	30,4	1,3
Гардиновци	126	10,6	36,3	32,9	1,0
Лок	166	10,9	38,0	33,5	1,2
Мошорин	265	9,5	35,1	31,6	0,9
Тител	569	10,3	37,8	34,3	1,0
Шајкаш ⁵	170	10,4	37,8	34,4	0,9
Госпођинци	313	9,1	34,8	31,2	1,0
Ђурђево	363	9,4	35,4	32,3	0,9
Жабалъ	688	9,4	35,8	32,5	1,0
Чуруг	979	9,5	36,2	32,6	1,1
Будисава	175	9,2	35,5	31,2	0,7
Каћ	425	9,3	35,7	32,6	0,8
Ковиљ	437	10,0	36,9	33,7	0,9
Надаљ	238	10,4	37,3	33,5	1,1
ШАЈКАШКА	5.017	9,7	36,0	32,4	0,9

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Током посматраног периода, годишње се у просеку разведе 48,7 бракова. У Вилову, годишње се разведе 1,8 бракова, док је тај број у Чуругу знатно већи и износи чак 19,6 развода годишње.

Вредност стопе диворцијалитета у Шајкашкој се до прве половине XX века постепено повећава, да би касније имао прилично уједначене вредности. Минимална стопа од 0,1% забележена је у периоду између 1900. и 1909. године, када је и било најмање разведених бракова (табела 31).

⁵ У Шајкашу није било могуће утврдити број развода пре 1947. године. Извршена је преписка старих матичних књига венчаних до дате године, а нису забележени бракови који су се завршили разводом.

Табела 31. Број разведених бракова и просечне стопе диворцијалитета у међупописним периодима у Шајкашкој од 1900. до 2002. године

Међупописни период	Број разведених бракова	Стопа диворцијалитета (‰)	Просечно трајање брака	Средња старост приликом развода брака	
				мушкараца	жена
1900-1909.	60	0,1	9,3	35,3	30,9
1910-1920.	214	0,3	7,9	33,8	30,4
1921-1930.	295	0,5	7,7	31,4	28,2
1931-1947.	606	0,6	10,8	35,4	32,0
1948-1952.	350	1,3	10,7	37,6	34,0
1953-1960.	532	1,2	9,1	36,5	32,9
1961-1970.	728	1,3	9,2	37,2	33,7
1971-1980.	810	1,4	8,9	36,0	32,5
1981-1990.	735	1,2	10,7	38,6	34,6
1991-2002.	687	0,9	12,4	39,3	35,7
1869-2002.	5.017	0,9	9,7	36,0	32,4

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Године 1946. када је било и највише разведених бракова, забележена је и максимална стопа диворцијалитета (2,0‰) (графикон 22).

Графикон 22. Стопа диворцијалитета у Шајкашкој од 1900. до 2002. године (у ‰)

Посматрано по међупописним периодима, највише разведених бракова било је између 1971. и 1980. године, те је и стопа тада достигла максималну вредност од 1,4‰.

Од овог периода приметан је и мањи број развода па и стопа опада. У последњем међупописном периоду износила је 0,9%.

Просечна стопа диворцијалитета од 1900. до 2002. године била је 0,9%.

Табела 32. Просечне стопе диворцијалитета у међупописним периодима у насељима Шајкашке од 1900. до 2002. године (у %)о

Међупописни период	Вилово	Гардиновци	Лок	Мошорин	Тител	Шајкаш	Госпођинци	Ђурђево	Жабал	Чуруг	Будисава	Каћ	Ковиљ	Надаљ
1900-1909.	0,8	-	-	1,0	0,4	-	0,3	0,2	0,3	0,2	-	0,2	0,3	0,5
1910-1920.	1,4	1,3	0,8	0,7	0,5	-	0,6	0,4	0,2	0,5	0,4	0,5	0,6	0,4
1921-1930.	0,8	0,4	0,3	1,0	0,4	-	0,5	0,3	0,3	0,7	0,5	0,6	0,5	0,7
1931-1947.	1,1	0,6	0,4	0,9	0,6	0,4	0,8	0,6	0,6	0,9	0,3	0,8	0,6	0,7
1948-1952.	1,6	0,7	1,9	1,2	1,0	0,6	1,5	1,5	1,5	1,9	1,2	0,7	1,3	1,6
1953-1960.	2,1	0,9	1,5	1,0	1,8	1,2	1,3	1,4	1,1	1,5	1,0	0,7	0,7	1,1
1961-1970.	1,8	1,1	1,5	0,7	1,8	1,1	1,1	1,0	1,4	1,4	1,0	1,1	1,2	1,3
1971-1980.	1,0	2,1	1,8	0,7	1,3	0,9	1,3	1,2	1,4	1,9	1,1	1,2	1,4	1,4
1981-1990.	2,6	0,7	2,3	0,9	1,2	1,2	1,1	0,9	1,6	1,3	0,9	0,8	1,0	2,2
1991-2002.	1,6	1,1	1,1	1,3	1,3	0,7	1,1	1,0	1,0	0,9	0,7	0,5	0,8	1,0
1869-2002.	1,3	1,0	1,2	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0	1,1	0,7	0,8	0,9	1,1

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Посматрано по насељима, највише стопе диворцијалитета забележене су у периодима између 1971. и 1980. и 1981. и 1990. године. Поједина места као што су Госпођинци, Ђурђево, Чуруг и Будисава, достигле су максималне стопе након завршетка Другог светског рата, дакле у периоду од 1948. и 1952. године. То је и разумљиво, обзиром на чињеницу да је у току ратних година био мали број како склопљених, тако и разведених бракова. Почетком деведесетих година, стопе су се смањиле, што је био резултат страха од развода и одвајања у тешким временима која су задесила читаву земљу.

На графикону 23 приказано је просечно трајање брака у периоду од 1900. до 2002. године у Шајкашкој. Најмање просечно трајање брака забележено је 1906. године када је износило свега 3,0 године, док је најдужи био и први разведени брак 1900. године (трајао је 35,0 година).

Просечно трајање брака у Шајкашкој износи 9,7 година.

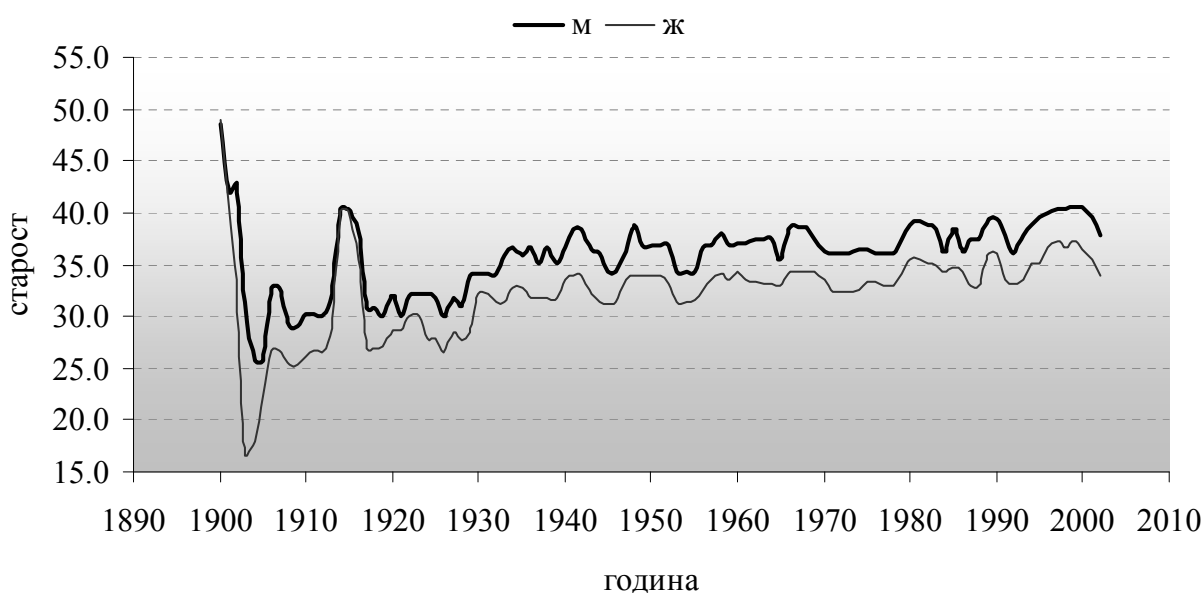
Графикон 23. Просечно трајање брака у Шајкашкој од 1900. до 2002. године

ПРОСЕЧНА СТАРОСТ СУПРУЖНИКА ПРИЛИКОМ РАЗВОДА БРАКА

Просечна старост супружника приликом развода брака у Шајкашкој, нижа је у односу на територију Републике Србије. У Србији, према подацима Републичког завода за статистику, просечна старост мушкараца приликом развода је 42 године, док је просечна старост жена 38 година.

Графикон 24. Просечна старост супружника приликом развода брака

Од 1900. године, па до последњег пописа 2002. средња старост мушкараца приликом развода брака кретала се од 31,4 до 39,3 године (графикон 24). Приметно је повећање старости мушкараца у тренутку развода брака у последња три међупописна периода. Исти тренд примећен је и код жена. Средња старост приликом развода кретала се од 28,2 до 35,7 година. Ова максимална вредност је и забележена у последњем међупописном периоду (1991-2002).

Средња старост приликом развода брака током целог периода на територији Шајкашке износила је 36,0 за мушкарце, и 32,4 за жене (табела 31).

СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА ШАЈКАШКЕ

У разматрању кретања становништва значајну улогу има познавање структура становништва. Становништво одређеног подручја разликује се по многим обележјима: по полу, старости, раси, вери, етничкој припадности, образовању, економској активности, запослености, делатности...

ПОЛНА И СТАРОСНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Полна структура становништва зависи од полне структуре живорођене деце, од диференцијалне смртности према полу, од миграционих кретања и неких спољних утицаја (ратови и друго) (Ђурђевић, 1998). Између броја мушке и броја женске живорођене деце однос је релативно стабилан у току времена. Код нашег становништва рађа се на 1.000 женске деце у просеку 1.060 до 1.070 мушке деце. Углавном је слична ситуација и код европских и других популација. Према овим подацима требало би да се јави вишак мушке деце. Међутим, смртност мушког дела популације већа је него код женског скоро у свим старосним периодима.

Анализа полно-старосне структуре Шајкашке дата је од 1953. до 2002. године.

Табела 33. Становништво Шајкашке према полу по пописима од 1953. до 2002. године

Година пописа	Укупно	мушко	%	женско	%	број жена на 100 мушкараца
1953.	53.474	25.779	48,2	27.695	51,8	107,4
1961.	57.408	28.309	49,3	29.099	50,7	102,8
1971.	58.482	28.961	49,5	29.521	50,5	101,9
1981.	61.956	30.936	49,9	31.020	50,1	100,3
1991.	61.540	30.810	50,1	30.730	49,9	99,6
2002.	67.355	33.510	49,8	33.845	50,2	101,0

Извор: СЗС, 1960, Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и наросност; СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост; СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Пол и старост; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; СЗС, 1994, Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост; РЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост

Становништво Шајкашке у посматраном периоду 1953-2002. има пораст од 20,6%. У исто време становништво Војводине има нешто већи пораст (22,9%), док је у целој Војводини пораст мањи и износи 18,5% (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков,

2006). У истом временском размаку мушко становништво је имало већи пораст (23,1%), него женско становништво (18,2%).

Мушка популација имала је пораст до 1991. године, када је њихов релативни број био највећи (табела 33) и износио је 50,1% од укупног становништва. То је уједно и једина пописна година од 1953. када је удео мушког становништва био већи од женског.

Посматрајући декаду од 1981. до 1991. број становника опао је за 416 лица – 126 мушкараца и 290 жена. Тако је и дошло до ове доминације мушког становништва. Даље се и број женског и број мушког становништва повећавао, али опет преовлађује женска популација у укупној. Код женске популације је нешто бржи раст него код мушкараца.

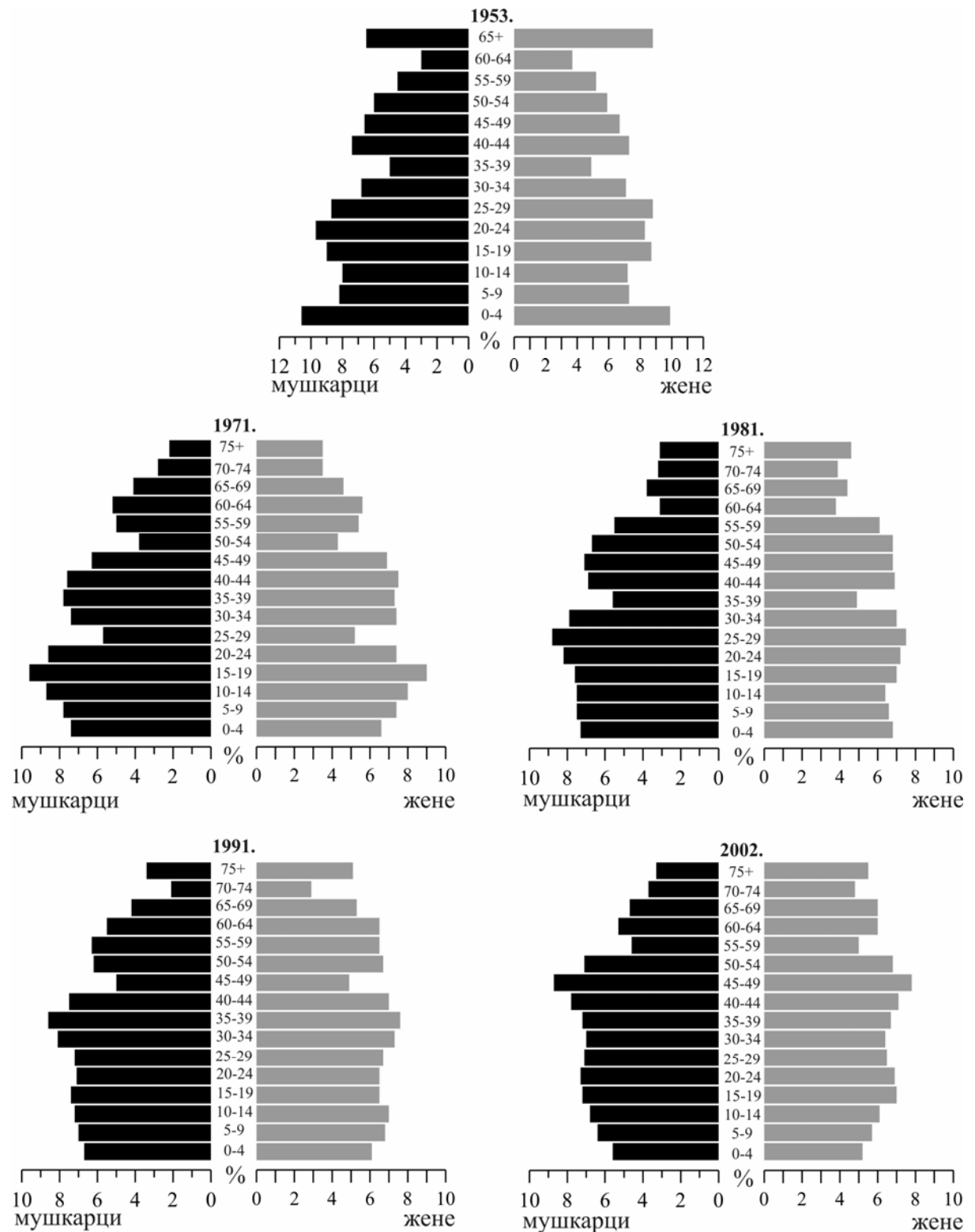
У истој табели (33) приказан је и однос броја мушкараца на 100 жена. Највећи број жена на 100 мушкараца забележен је 1953. године, када је на 100 мушкараца долазило 107,4 жена. Каснијих година, када се удео мушког и женског становништва полако уједначавао, овај однос био је све мањи. Године 1991. на 100 мушкараца долазило је 99,6 жена, док је у последњој пописној години, тај однос био 101,0 жена на 100 мушкараца.

Анализу и поређење становништва по петогодишњим старосним групама нам отежава неусаглашеност по пописима петогодишњих група. Односно, пописи 1953, 1961. и 1981. године дају податке по петогодишњим групама до 64. године, и последња категорија је 65 и више година, тако да у старосној пирамиди та група изгледа да има велики број становника. Попис из 1971. године даје податке до 74. године и последња група становништва је 75 и више година. Попис 1991. даје најдетаљније податке што се тиче петогодишњих група (до 95 и више година), те старосна пирамида овде добија оштрији врх. На последњем попису из 2002. године је опет нека друга подела по старосним групама, јер подела иде до 80 и више година, тако да је тешко анализирати најстарије старосне групе. Исто тако, проблем је и у попису из 1961. године, када није пописано становништво по полу по старосним групама. Ради лакшег поређења, за анализу старосне структуре становништва Шајкашке од 1971. до 2002. године, коришћена је методологија пописа из 1971, са последњом категоријом становништва 75 и више година.

На старосним пирамидама могу се запазити сужења која су настала као последица Првог и Другог светског рата. Ова сужења се померају од пописа до пописа са старењем становништва. Поред тога, на попису 1953. године пирамида је имала најширу основу, а са годинама основа се сужава. Управо та генерација становништва,

која је рођена током педесетих година XX века, дакле у послератном периоду, чини најшири део пирамиде и на каснијим пописима.

Графикони 25-29: Старосна структура становништва Шајкашке по пописима 1953, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

У првом посматраном попису 1953. године (графикон 25) највећи проценат становништва је у групама 0-4 и 20-24 године (и преко 10%). То је становништво које се рађало у послератном периоду и у периоду између два светска рата. Запажа се пад броја становника код старосне групе 35-39 година, што је последица пада наталитета за време Првог светског рата.

На графикону 26 уочљив је мањи проценат становништва од 0 до 4. године. Исто тако, приметна је веома мала заступљеност и мушког и женског становништва 1971. године у старосној групи од 50. до 54, као и од 25. до 29. године.

И на наредном графикону (27) где је приказана старосна структура становништва Шајкашке из 1981. године, приметан је мањи удео истих ових старосних група, дакле од 60. до 64, и од 35. до 39. година.

Већ је напоменуто да попис 1991. године даје најдетаљнију поделу по старосним групама. Међутим, како је на графикону 28 последња категорија 75 и више године, није могуће јасно уочити оштар врх пирамиде. Основа пирамиде је све мања у односу на раније године. Године 1981. удео мушкараца од 0 до 4. године био је 7,5%, а 1991. године удео ове старосне групе опао је за 0,7%. Удео женске популације од 0 до 4. године по попису 1981. био је 6,4%, а у наредном 1991. године опао је на 6,1%.

На попису 2002. године ни једна старосна група нема преко 10% становништва, а у млађим старосним групама је мање становника него у старијим. Највећи проценат је у старосног групи 45-49 година, а то је становништво које је у пописној 1953. години било у групи од 0-4 године, и тада је имало највећи удео у укупној популацији. Ова група становника провлачи се кроз читав посматрани период, у зависности колико година има на том попису, као старосна група са највећим процентом популације.

Године 1953. становништво од 60 до 64 године чинило је свега 3,4% укупне популације, да би њихов број до 2002. био нешто већи од прве петогодишње групе и износи 5,6%. Значајно је порасло и становништво у групама 50-54 и 55-59, што је доказ перманентног старења не само популације Шајкашке, већ и целе Бачке, па и Војводине.

У табели 34 дата је подела становништва по великим старосним групама. У прву групу сврстано је младо становништво старо 0-19 година, у другу 20-59, и у трећу становништво старо 60 и више година. Анализом података ствара се доста лоша слика у периоду од 1953. до 2002. године. Наиме, младог становништва је све мање. На почетку посматраног периода било је више од једне трећине становништва које је припадало овој категорији (34,4%). До пописа 1971. у овој категорији била је тачно трећина

становништва, 1981. године 28,3%, да би до 2002. године проценат опао на једну четвртину (25,0%).

Табела 34. Становништво по великим старосним групама у Шајкашкој по пописима 1953, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

Пописна година		Укупно	0-19	%	20-59	%	60 +	%
1953.	с	53.474	18.394	34,4	29.163	54,5	5.911	11,1
	м	25.779	9.224	35,8	14.097	54,7	2.457	9,5
	ж	27.695	9.170	33,1	15.066	54,4	3.454	12,5
1971.	с	58.482	18.819	32,2	30,269	51,8	9.394	16,1
	м	28.961	9.673	33,4	15,085	52,1	4.203	14,5
	ж	29.521	9.146	31,0	15,184	51,4	5.191	17,6
1981.	с	61.956	17.523	28,3	33,993	54,9	10.440	16,9
	м	30.936	9.124	29,5	17,261	55,8	4.551	14,7
	ж	31.020	8.399	27,1	16,732	53,9	5.889	19,0
1991.	с	61.540	16.826	27,3	33.618	54,6	11.096	18,0
	м	30.832	8.725	28,3	17.266	56,0	4.841	15,7
	ж	30.708	8.138	26,5	16.306	53,1	6.264	20,4
2002.	с	67.355	16.840	25,0	37.038	55,0	13.243	19,7
	м	33.510	8.716	26,0	19.006	56,7	5.691	17,0
	ж	33.845	8.124	24,0	18.032	53,3	7.552	22,3

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и наросност*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пол и старост*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља*; СЗС, 1994, *Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост*

Средњовечно становништво чинило је више од половине становништва како 1953, тако и 2002. године, с тим да је 1953. тај удео износио 54,4%, 1971. године опао је на 51,8%, а затим је дошло до повећања на 54,9% 1981, 54,6% 1991, и коначно на максималних 55,0% 2002. године.

Апсолутни и релативни број старог становништва су у посматраном периоду расли на рачун млађег становништва. По попису 1953. године становништва старог 60 и више године било је свега 11,1%. Од пописа до пописа растао је удео ове групе популације, тако да је до 2002. године старо становништво чинило скоро петину укупног становништва Шајкашке (19,7%).

Коефицијент маскулинитета показује број мушкараца у односу на 1.000 жена, а његове вредности, заједно са вредностима фертилног континента указују на могући будући тренд природног прираштаја.

Коефицијент маскулинитета у Шајкашкој 1953. године износио је 930,8. У исто време, ова вредност у Бачкој била је нешто нижа (916,2), док је у Војводини она

износила 926,2, а у целој Југославији чак 954,4 године. На велику разлику коефицијента на простору Бачке и Југославије утицала је и каснијих година веома висока вредност коефицијента маскулинитета становништва Косова и Метохије.

Ниска вредност коефицијента маскулинитета 1953. године била је последица ратних дешавања на простору тадашње Југославије. Након тога долази до политичке и економске стабилизације у земљи, те је и коефицијент имао више вредности.

На простору Шајкашке након 1953. долази до пораста коефицијента све до 1991. године када је 1.002,8 мушкараца долазило на 1.000 жена. То је била последица све већег иселавања женског становништва из Шајкашких насеља, мада тренд каснијих година показује одлив и мушког становништва. По последњем попису 2002. године, коефицијент је опет опао на сличне вредности из 1981. године, што је опет, далеко боље него на самом почетку посматраног периода.

Табела 35. Кретање коефицијента маскулинитета у насељима Шајкашке по пописима од 1953. до 2002. године

Насеље/област	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	913,7	946,9	962,4	1.011,1	990,5	992,8
Ђурђево	910,0	955,2	989,0	1.025,2	1.023,7	993,4
Жабал	953,7	992,3	993,1	1.002,6	986,0	966,0
Чуруг	911,9	981,0	989,3	1.017,9	1.036,9	997,3
Будисава	994,4	1.004,9	996,5	994,3	1.031,4	1.027,0
Каћ	961,5	976,9	1.002,7	1.014,4	1.008,4	991,8
Ковиљ	918,1	992,0	955,6	961,0	975,9	986,2
Надаљ	977,8	1.005,8	977,1	948,5	900,7	916,4
Вилово	906,1	894,9	971,3	1.035,5	1.020,6	1.035,1
Гардиновци	875,3	947,7	1.002,4	1.009,3	980,9	1.014,9
Лок	947,5	959,5	951,4	949,6	984,8	976,4
Мошорин	956,0	967,5	975,1	997,6	1.035,1	1.034,6
Тител	911,1	932,7	935,3	930,3	961,1	967,9
Шајкаш	926,7	1.005,0	1.029,2	1.053,9	1.057,0	1.016,8
ШАЈКАШКА	930,8	972,9	981,0	997,3	1.002,8	990,1

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953*, књига 11, *Старост, писменост и наросност*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961*, књига 11, *Пол и старост*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971*, *Пол и старост*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981*, *Становништво*, књига 1, *резултати за насеља*; СЗС, 1994, *Попис становништва 1991*, књига 4, *Пол и старост*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002*, књига 2, *Пол и старост*

Постоје извесне разлике у кретању коефицијента маскулинитета у појединим насељима Шајкашке, а посматрајући целу Бачку, код општина које припадају јужној Бачкој, где су и насеља Шајкашке, приметан је раст коефицијента. У првом посматраном периоду најмањи коефицијент имали су Гардиновци – свега 875,3 мушкараца на 1.000 жена. Године 1961. у Будисави, Надаљу и Шајкашу удео

мушкараца био је већи од удела жена, те је и коефицијент имао највише вредности (око 1.005,0). Шајкаш је и даље наставио да бележи највеће вредности, па је 1971. године он износио 1.029,2. У наредна два пописа, све више насеља има већи удео мушкараца у укупној популацији. То се нарочито односи на насеља Жабалске општине. Године 2002. Надаљ има далеко најниже вредности коефицијента у односу на остала насеља Шајкашке (916,4), док је у Вилову забележена највећа вредност коефицијента маскулинитета (1.035,1).

Подаци о средњој старости за пописе 1953-1991. израчунати су на основу старосне структуре становништва, док су подаци за 2002. годину преузети из књиге пописа. Године 1953. средња старост становништва Шајкашке била је 31,1 док је 2002. године иста износила 38,7 година (табела 36). Пад наталитета и продужетак људског века одражавају се и на повећање средње старости становништва. Између пописа 1953. и 1971. године средња старост становништва Шајкашке порасла је за 2,6 година, са 31,1 на 33,7. У истом периоду, становништво целе Бачке имало је већи пораст – за 3,3 године. Интензивнији пораст средње старости бележи се између 1971. и 2002. године, када је она повећана за 5,0 година – са 33,7 на 38,7, док је на простору Бачке ово повећање било нешто мање (за 4,6 година).

Средња старост мушке популације је на свим пописима и у свим насељима Шајкашке нижа од средње старости женске популације, што је последица дужег животног века. Разлика у средњој старости између мушке и женске популације креће се углавном између једне и две, па и три године. Године 2002. највећу просечну старост имао је Лок са 42,4 године (мушкарци 40,5, жене 44,3), док је намања просечна старост становништва забележена у Шајкашу и то 36,6 година (мушкарци 35,2, а жене 38,0 година).

Најмлађе становништво било је у насељима које су у већем броју насељене послератним имигрантима са простора Босне и Херцеговине и Хрватске. Насеља која имају нешто неповољнији географски положај и слабију привреду, мање су привлачна за имигранте, а и знатан део младог становништва се одсељава из тих подручја и популација им је све старија. За педесет година, од 1953. до 2002. године повећана је и разлика између средње старости мушкараца и жена. По подацима последњег посматраног пописа жене су старије за 2,6 година.

Табела 36. Средња старост становништва у насељима Шајкашке по пописима од 1953. до 2002. године

Насеље/област	Пол	1953.	1961. ⁶	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	с	32,6	33,2	34,7	35,1	36,5	38,6
	м	32,2	-	33,5	33,3	34,7	37,4
	ж	33,0	-	35,9	37,0	38,3	39,9
Ђурђево	с	32,4	34,3	36,3	37,1	37,0	37,1
	м	31,3	-	34,9	35,1	35,5	35,7
	ж	33,3	-	37,7	39,1	38,6	38,5
Жабалъ	с	30,0	30,1	31,7	33,1	34,5	37,7
	м	28,7	-	30,6	32,3	33,8	36,5
	ж	31,2	-	32,7	33,9	35,3	38,9
Чуруг	с	30,8	31,4	33,2	35,5	36,8	38,7
	м	29,5	-	32,1	34,0	35,1	37,4
	ж	31,9	-	34,4	37,1	38,5	40,0
Будисава	с	26,6	28,4	30,5	31,3	34,4	38,0
	м	25,5	-	29,5	30,4	34,8	36,8
	ж	27,8	-	31,5	32,2	34,1	39,3
Каћ	с	31,2	30,4	31,2	31,8	33,6	37,2
	м	30,2	-	30,4	31,1	32,9	36,3
	ж	32,1	-	32,0	32,4	34,3	38,2
Ковиљ	с	31,2	33,1	35,1	36,4	36,7	38,8
	м	30,5	-	34,7	35,5	35,5	37,5
	ж	31,9	-	35,5	37,3	37,9	40,1
Надаљ	с	33,1	34,5	36,9	38,6	39,2	40,1
	м	32,5	-	36,3	37,9	38,7	39,3
	ж	33,8	-	37,8	39,3	39,6	40,8
Вилово	с	32,6	35,1	35,0	37,2	37,0	36,9
	м	31,2	-	33,3	35,4	35,3	35,8
	ж	34,0	-	36,6	39,0	38,9	38,0
Гардиновци	с	31,3	33,3	35,2	38,2	39,8	41,6
	м	31,2	-	34,2	36,5	38,2	40,1
	ж	31,4	-	36,2	39,9	41,3	43,2
Лок	с	30,7	33,1	36,4	38,9	41,1	42,4
	м	28,8	-	35,4	37,0	39,3	40,5
	ж	32,5	-	37,4	40,7	43,0	44,3
Мошорин	с	32,4	34,4	35,8	37,9	37,2	37,7
	м	31,5	-	35,4	36,9	35,8	36,5
	ж	33,2	-	36,2	38,8	38,7	38,9
Тител	с	31,1	32,0	34,0	35,1	37,1	40,1
	м	29,7	-	32,5	34,0	35,8	38,6
	ж	32,3	-	35,3	36,1	38,3	41,7
Шајкаш	с	30,8	30,7	32,8	33,2	34,9	36,6
	м	30,1	-	31,9	32,0	33,4	35,2
	ж	31,5	-	33,7	34,5	36,4	38,0
ШАЈКАШКА	с	31,1	32,0	33,7	34,2	36,0	38,7
	м	30,1	-	32,6	33,0	34,8	37,4
	ж	32,1	-	34,7	35,3	37,1	40,0

Извор: За пописе 1953-1991. израчунато на основу старосних структура становништва; РЗС, 2003, Попис становништва 2002: књига 2, Пол и старост

⁶ Не постоје подаци по полу

Индекс старости представља однос између старог и младог становништва и варира од 0,1 до 0,65, а критична вредност је 0,4 или 40%. Становништво где тај однос има веће вредности карактерише старење и обрнуто, а ако је индекс мањи од граничне вредности, становништво је младо. И поред тога што не узима у обзир средњу генерацију, важност индекса старења јесте у томе што он указује на размеру старог и младог становништва, истичући на тај начин значај младог становништва и фактора који утичу на његову бројност (Ђурђевић, 1996).

Шајкашка има вредност индекса старења у 1953. години од 0,32, а у 1991. години 0,60. Међутим, 2002. године индекс старости је достигао вредност од 1,00, што значи да на сваког младог становника долази један стари!

Као и код средње старости по половима, тако је и индекс старости код мушке популације нижих вредности него код женског дела становништва. Године 1953. код мушкараца индекс старости био је 0,27, а код жена 0,38. У наредних педесет година ове вредности су се константно повећавале, као и средња старост, тако да је индекс старења прешао из ниских у веома високе вредности. За мушку популацију он је износио 0,83, а за женску 1,19, што су свакако критичне вредности, посебно код жена.

Разлика између индекса старости у Шајкашкој од 1953. до 2002. године износила је 0,68, а посматрајући по насељима, највећа разлика постигнута је у насељима Лок – за чак 0,99 и Гардиновци – за 0,90. Ова насеља имају знатно неповољнији положај у односу на остала насеља Шајкашке, а и одлив млађег становништва је израженији, тако да овим можемо објаснити овако велике разлике у вредностима индекса старења. Најмања разлика у индексу старења у педесет година забележена је у Вилову, што се може приписати доласку већег броја избеглица након пописа 1991. године. У Вилову је до 1991. индекс старења порастао за 0,35, али се доласком новог, углавном млађег становништва у последњем попису индекс старења смањио на 0,69.

Табела 37. Индекс старости становништва у насељима Шајкашке по пописима од 1953. до 2002. године

Насеље/област	Пол	1953.	1961. ⁷	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	с	0,39	0,44	0,60	0,58	0,68	0,83
	м	0,35	-	0,51	0,44	0,54	0,70
	ж	0,42	-	0,70	0,77	0,84	0,97
Ђурђево	с	0,38	0,46	0,64	0,72	0,78	0,69
	м	0,31	-	0,53	0,58	0,63	0,56
	ж	0,44	-	0,75	0,90	0,97	0,83
Жабалъ	с	0,26	0,29	0,39	0,41	0,54	0,73
	м	0,20	-	0,32	0,34	0,47	0,61
	ж	0,34	-	0,45	0,48	0,61	0,87
Чуруг	с	0,32	0,33	0,46	0,59	0,74	0,85
	м	0,26	-	0,40	0,49	0,61	0,70
	ж	0,38	-	0,52	0,71	0,89	1,01
Будисава	с	0,16	0,22	0,34	0,33	0,48	0,73
	м	0,12	-	0,29	0,28	0,44	0,59
	ж	0,20	-	0,39	0,39	0,52	0,90
Каћ	с	0,32	0,30	0,37	0,37	0,48	0,67
	м	0,27	-	0,33	0,33	0,41	0,57
	ж	0,38	-	0,41	0,42	0,55	0,77
Ковиљ	с	0,33	0,40	0,59	0,68	0,72	0,85
	м	0,28	-	0,52	0,59	0,61	0,71
	ж	0,37	-	0,67	0,76	0,84	1,00
Надаљ	с	0,42	0,51	0,70	0,85	0,99	0,93
	м	0,39	-	0,63	0,80	0,97	0,84
	ж	0,45	-	0,74	0,90	1,00	1,00
Вилово	с	0,42	0,54	0,59	0,72	0,77	0,69
	м	0,33	-	0,48	0,59	0,63	0,63
	ж	0,51	-	0,72	0,87	0,92	0,74
Гардиновци	с	0,31	0,38	0,63	0,78	1,01	1,21
	м	0,29	-	0,56	0,60	0,84	1,00
	ж	0,32	-	0,72	0,99	1,19	1,43
Лок	с	0,31	0,45	0,68	0,90	1,21	1,29
	м	0,23	-	0,61	0,69	0,94	1,11
	ж	0,39	-	0,75	1,14	1,51	1,45
Мошорин	с	0,36	0,47	0,63	0,76	0,81	0,76
	м	0,32	-	0,61	0,71	0,70	0,62
	ж	0,40	-	0,65	0,82	0,92	0,91
Тител	с	0,32	0,37	0,54	0,57	0,70	0,97
	м	0,27	-	0,44	0,47	0,59	0,78
	ж	0,38	-	0,64	0,68	0,82	1,18
Шајкаш	с	0,31	0,29	0,44	0,45	0,58	0,64
	м	0,27	-	0,42	0,37	0,48	0,52
	ж	0,34	-	0,47	0,55	0,69	0,79
ШАЈКАШКА	с	0,32	0,36	0,50	0,60	0,66	1,00
	м	0,27	-	0,43	0,50	0,56	0,83
	ж	0,38	-	0,57	0,70	0,77	1,19

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и наросност*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пол и старост*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља*; СЗС, 1994, *Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост*

⁷ Не постоје подаци по полу

Старосно-полни контингенти. Одређивање граница појединих функционалних контингената становништва врши се коришћењем старости (пола) за коју је везано одвијање одређених активности, остваривање неких права, извршавање појединих обавеза и слично. Границе функционалних старосно-полних контингената нису исте у свим временским раздобљима и срединама. Достигнути степен развоја, позитивно законодавство, обичајне норме и друго, фактори су који утичу на прихватање граница функционалних старосних група (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Предшколски и школо-обавезни контингент (0-14). Процес демографског старења становништва Шајкашке јасно се види из табела 38а и 38б код наведених контингената. Смањење наталитета, нарочито од седамдесетих година, утицало је на смањење броја деце у предшколском и основношколском узрасту. Други светски рат довео је до смањеног рађања, али компензациони период након рата доводи до повећаног броја деце. Овај период је делимично захваћен пописом из 1953. године те је већ тада повећан број становника овог узраста у Шајкашкој и износио је 13.675 или 25,6%. Године 1961. био је још већи и апсолутни и релативни број деце овог узраста: 16.169, односно 28,2%. Након овог пописа долази до пада броја поменутог становништва. Седамдесетих година прошлог века, скоро сваки пети становник био је у овој старосној категорији (22,9%).

Године 1981. удео предшколског и школског контингента смањен је на 21,3, 1991. године за још 0,1%, односно на 20,4%, да би на попису 2002. године износио свега 17,9% (табела 38б). По том попису, тек сваки шести становник Шајкашке налазио се у овом контингенту.

Сталан пад наталитета доводи до скорог изједначавања процента становништва предшколског и основношколског узраста, а сасвим је сигурно и да ће овај контингент имати и даљи пад како апсолутног, тако и релативног броја.

Највећи процентуални удео становништва у овом контингенту 1953. године био је у Будисави када је износио 34,4%, док је најмањи био у Вилову са 22,3%. По попису 2002. године, највећи удео био је у Шајкашу 20,5%, а најмањи у Локу 14,8 и Гардиновцима 15,6% што се свакако поклапа и са средњом старости и вредностима индекса старења у тим насељима.

Табела 38а. Предшколски и школски контингент становништва у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1961. и 1971. године

Насеље/ област	Пол	1953.		1961. ⁸		1971.	
		Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	с	774	23,4	993	26,8	791	21,6
	м	367	23,3	-	-	408	22,8
	ж	407	23,6	-	-	383	20,6
Ђурђево	с	1.142	23,7	1.188	25,4	935	20,6
	м	561	24,4	-	-	496	22,0
	ж	581	23,0	-	-	439	19,3
Жабалъ	с	1.717	25,7	2.258	30,3	1.990	25,3
	м	918	28,2	-	-	1.012	25,9
	ж	799	23,4	-	-	978	24,8
Чуруг	с	2.295	27,1	2.805	29,6	2.197	23,5
	м	1.159	28,7	-	-	1.149	24,7
	ж	1.136	25,7	-	-	1.048	22,3
Будисава	с	731	34,4	796	32,1	724	25,6
	м	383	36,2	-	-	365	25,9
	ж	348	32,7	-	-	359	25,4
Каћ	с	1.098	24,5	1.636	29,0	1.687	25,2
	м	554	25,2	-	-	864	25,8
	ж	544	23,8	-	-	823	24,6
Ковиљ	с	1.377	25,3	1.437	26,4	1.127	21,3
	м	673	25,9	-	-	572	22,1
	ж	704	24,8	-	-	555	20,5
Надаљ	с	578	23,2	629	25,8	445	20,6
	м	296	24,0	-	-	230	21,5
	ж	282	22,4	-	-	215	19,8
Вилово	с	272	22,3	258	22,4	277	23,7
	м	136	23,5	-	-	150	26,0
	ж	136	21,3	-	-	127	21,4
Гардиновци	с	425	24,8	453	26,5	353	21,6
	м	190	23,8	-	-	196	23,9
	ж	235	25,7	-	-	157	19,2
Лок	с	464	25,5	498	27,8	332	19,7
	м	244	27,6	-	-	163	19,8
	ж	220	23,6	-	-	169	19,5
Мошорин	с	689	22,5	737	25,4	614	22,8
	м	345	23,0	-	-	296	22,3
	ж	344	22,0	-	-	318	23,3
Тител	с	1.474	26,9	1.617	28,3	1.245	20,9
	м	753	28,8	-	-	640	22,2
	ж	721	25,1	-	-	605	19,7
Шајкаш	с	639	26,7	864	30,6	694	23,2
	м	332	28,9	-	-	367	24,2
	ж	307	24,7	-	-	327	22,2
ШАЈКАШКА	с	13.675	25,6	16.169	28,2	13.411	22,9
	м	6.911	26,8	-	-	6908	23,9
	ж	6.764	24,4	-	-	6503	22,0

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и наросност*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пол и старост*

⁸ Не постоје подаци по полу

Табела 386. Предшколски и школски контингент становништва у насељима Шајкашке по пописима 1981, 1991. и 2002. године

Насеље/ област	Пол	1981.		1991.		2002.	
		Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	с	806	21,1	704	20,0	683	17,5
	м	437	22,8	370	21,1	351	18,1
	ж	369	19,4	334	18,8	332	17,0
Ђурђево	с	911	19,5	933	20,9	1.026	20,0
	м	509	21,5	501	22,1	544	21,3
	ж	402	17,4	432	19,5	482	18,7
Жабалъ	с	1.920	22,6	1.839	21,3	1.700	17,7
	м	987	23,2	909	21,2	900	19,1
	ж	933	22,0	930	21,3	800	16,4
Чуруг	с	1.862	20,2	1.738	19,9	1.688	19,0
	м	1.002	21,5	927	20,8	873	19,7
	ж	860	18,8	811	18,9	815	18,3
Будисава	с	873	24,9	731	20,4	672	17,6
	м	449	25,7	364	20,0	372	19,2
	ж	424	24,1	368	20,8	300	15,9
Каћ	с	2.018	23,6	2.086	22,0	1.925	17,2
	м	1.035	24,0	1.074	22,5	1.009	18,1
	ж	983	23,2	1.012	21,4	916	16,3
Ковиљ	с	1.061	20,1	1.101	21,1	958	17,1
	м	531	20,5	560	21,7	490	17,6
	ж	530	19,7	541	20,5	468	16,6
Надаљ	с	385	18,9	359	18,5	394	17,9
	м	183	18,4	160	17,4	180	17,1
	ж	202	19,3	199	19,5	214	18,6
Вилово	с	222	20,4	208	19,7	220	19,9
	м	121	21,8	109	20,4	114	20,3
	ж	101	18,9	99	18,9	109	20,1
Гардиновци	с	282	18,6	237	16,6	231	15,6
	м	153	20,1	121	17,1	121	16,2
	ж	129	17,1	116	16,1	110	14,9
Лок	с	248	16,4	216	16,8	186	14,8
	м	132	18,0	106	16,7	92	14,8
	ж	116	15,0	109	16,9	94	14,8
Мошорин	с	484	19,5	514	20,3	512	18,5
	м	252	20,3	268	20,7	273	19,4
	ж	232	18,7	247	19,8	239	17,6
Тител	с	1.280	20,6	1.138	19,4	927	15,7
	м	636	21,2	573	19,9	481	16,6
	ж	644	20,0	566	18,9	446	14,9
Шајкаш	с	795	22,5	761	20,5	933	20,5
	м	430	23,7	403	21,1	487	21,2
	ж	365	21,2	358	19,8	446	19,8
ШАЈКАШКА	с	13.174	21,3	12.566	20,4	12.053	17,9
	м	6.857	22,2	6.445	20,9	6.287	18,8
	ж	6.317	20,4	6.121	19,9	5.768	17,0

Извор: ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; СЗС, 1994, Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост; РЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост

Фертилни контингент. У овом контингенту су жене од 15 до 49 година. Обим рађања је у директној зависности од женског фертилног становништва и жена у оптималном репродуктивном периоду. Анализом табеле 39 може се видети да се повећање наталитета након Првог светског рата директно одразило на максимум фертилног контингента на попису 1953. године када је 26,9% целокупног становништва Шајкашке отпадало на жене у фертилном периоду. Следећи максимум је 1971. године 25,6% као последица повећаног рађања након Другог светског рата.

Са каснијим пописима 1981. и 1991. године удео жена у фертилном периоду се смањио, међутим по попису 2002. године опет се повећао доласком новог становништва у међупописном периоду.

Удео жена у фертилном периоду 2002. године у Шајкашкој износио је 24,4% од укупне популације, односно 48,5% од укупне женске популације. Посматрајући по насељима, Каћ је имао највећи удео фертилног контингента са 26,7, а потом следи Жабал са 25,9%. Најмањи удео имали су Гардиновци са 20,5% и Лок са 21,0%.

Табела 39. Фертилни контингент становништва у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

Насеље/ област	1953.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Број	% од укупног броја	% од укупно станов.	Број	% од укупног броја	% од укупно станов.	Број	% од укупног броја	% од укупно станов.	Број	% од укупног броја	% од укупно станов.	Број	% од укупног броја	% од укупно станов.
Госпођинци	878	50,8	26,6	908	48,8	24,8	914	48,2	23,9	809	45,6	22,9	907	46,4	23,3
Ђурђево	1.303	51,6	27,0	1.087	47,7	24,0	1.006	43,6	21,6	967	43,8	21,6	1.250	48,5	24,3
Жабалъ	1.891	55,4	28,3	2.044	51,9	26,0	2.172	51,2	25,5	2.120	48,6	24,5	2.483	50,9	25,9
Ђуруг	2.245	50,7	26,5	2.376	50,6	25,4	2.219	48,5	24,0	1.873	43,6	21,4	2.012	45,2	22,7
Будисава	540	50,8	25,4	754	53,3	26,7	935	53,2	26,7	905	51,3	25,3	947	50,2	24,8
Каш	1.202	52,7	26,8	1.802	53,9	26,9	2.261	53,3	26,4	2.442	51,7	25,7	2.980	53,2	26,7
Ковиљ	1.476	52,1	27,2	1.337	49,4	25,3	1.231	45,7	23,3	1.162	44,0	22,2	1.351	47,9	24,1
Надалъ	635	50,4	25,5	508	46,8	23,5	332	42,9	22,0	414	40,5	21,3	488	42,5	22,2
Вилово	329	51,5	27,0	278	46,9	23,8	232	43,4	21,3	230	43,9	21,7	252	46,5	22,8
Гардиновци	466	51,0	27,2	416	50,9	25,4	333	44,2	22,0	307	42,7	21,6	305	41,4	20,5
Лок	478	51,2	26,3	417	48,2	24,7	332	42,9	22,0	246	38,1	19,2	263	41,4	21,0
Мошорин	837	53,4	27,3	623	45,7	23,1	541	43,5	21,8	526	42,2	20,7	678	49,9	24,5
Тител	1.445	50,4	26,4	1.625	52,8	27,3	1.595	49,4	25,6	1.374	45,9	23,4	1.383	46,2	23,5
Шајкаш	651	52,5	27,2	787	53,5	26,3	870	50,5	24,6	880	48,6	23,6	1.108	49,1	24,4
ШАЈКАШКА	14.376	51,9	26,9	14.962	50,7	25,6	14.973	48,3	24,2	14.255	46,4	23,2	16.407	48,5	24,4

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и народност*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пол и старост*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља*; СЗС, 1994, *Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост*

Радни контигент. У радни контигент становништва спадају мушкарци између 15 и 64 године и жене између 15 и 59. Анализа кретања величине радног контигента нарочито је значајна за сагледавање демографских оквира понуде радне снаге. Остварене промене у економској активности по старости условиле су да преко 90% активног становништва буде у радно способном узрасту, што указује на све мање ангажовање лица старијих од 60, односно 65 година, као и занемарљиво учешће млађих од 15 година у радној снази земље (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Радни контигент Шајкашке најпре је имао лагани пад од 1953. до 1971. године, да би се затим постепено увећавао. На попису 2002. удео радно способних становника готово је исти као и 1953. године, тако да дешавања у овом периоду нису превише утицала на проценат истих.

Највећи удео радно способних 2002. године од 68,6% је у Каћу и Будисави са 67,7%, док је намањи у Локу са 60,2%, Надаљу са 60,5% и Гардиновцима са 60,8% (табела 40).

Табела 40. Радни контигент становништва у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

Насеље/област	1953.		1971.		1981.		1991.		2002.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Госпођинци	2.195	66,4	2.281	62,4	2.441	64,0	2.291	64,9	2.494	64,0
Ђурђево	3.177	65,9	2.866	63,3	2.949	63,2	2.704	60,5	3.228	62,8
Жабалъ	4.403	66,0	4.952	63,1	5.620	66,1	5.706	65,9	6.342	66,1
Чуруг	5.343	63,1	5.934	63,6	6.003	65,0	5.566	63,6	5.484	61,7
Будисава	1.264	59,6	1.824	64,6	2.287	65,3	2.424	67,7	2.588	67,7
Каћ	2.963	66,2	4.296	64,1	5.644	66,0	6.306	66,4	7.660	68,6
Ковиљ	3.506	64,5	3.388	64,0	3.371	63,9	3.223	61,7	3.618	64,6
Надаљ	1.639	65,8	1.336	61,8	975	64,4	1.176	60,6	1.332	60,5
Вилово	801	65,8	710	60,7	666	61,2	669	63,3	680	61,7
Гардиновци	1.128	65,8	1.023	62,5	952	62,8	908	63,7	903	60,8
Лок	1.177	64,8	1.076	63,7	975	64,6	764	59,5	756	60,2
Мошорин	2.071	67,6	1.648	61,2	1.527	61,5	1.570	61,8	1.731	62,6
Тител	3.461	63,1	3.902	65,5	4.064	65,3	3.829	65,2	3.847	65,3
Шајкаш	1.536	64,2	1.932	64,7	2.306	65,1	2.437	65,5	2.926	64,3
ШАЈКАШКА	34.664	64,8	37.168	63,6	39.471	64,2	39.780	64,3	43.589	64,7

Извор: СЗС, 1960, Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и наросност; СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост; СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Пол и старост; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; СЗС, 1994, Попис становништва 1991, књига 4, Пол и старост; ПЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 2, Пол и старост

Стадијум демографске старости. Прегледније уочавање регионалних разлика у достигнутој демографској старости, али и упечатљивије сагледавање промена у старосној структури, посебно становништва већег броја мањих територијалних јединица (насеља или општина) може се постићи сврставањем становништва у различите типове старосне структуре. Један од видова типизирања састоји се у одређивању различитих стадијума демографске старости, и то сагледавањем вредности више показатеља. У случају Шајкашке, у обзир је узета подела на стадијуме демографске старости према Горану Пеневу (1995) која је извршена на основу комбинација вредности пет различитих показатеља демографске старости становништва, и то: просечне старости, удела становништва млађег од 20 година, удела становништва млађег од 40 година, удела становништва старог 60 и више година и индекса старења као однос удела старих и удела младих. На основу вредности изабраних показатеља све популације се према достигнутој демографској старости могу разврстати у седам стадијума (табела 41).

Табела 41. Стадијуми демографске старости и критеријуми за њихово одређивање према Горану Пеневу

Стадијуми демографске старости		Индикатори демографске старости становништва				
		Просечна старост	Млађи од 20 година (%)	Млађи од 40 година (%)	Старији од 60 година (%)	Индекс старења
1.	Рана демографска младост	до 20	58 и више	85 и више	до 4	до 0,07
2.	Демографска младост	20-25	50-58	75-80	4-7	0,07-0,14
3.	Демографска зрелост	25-30	40-50	65-75	7-11	0,14-0,28
4.	Праг демографске старости	30-35	30-40	58-65	11-15	0,28-0,50
5.	Демографска старост	35-40	24-30	52-58	15-20	0,50-0,83
6.	Дубока демографска старост	40-43	20-24	45-52	20-25	0,83-1,25
7.	Најдубља демографска старост	43+	до 20	до 45	25 и више	1,25 и више

Становништво Шајкашке је у периоду од 1953. до 2002. године прешло из стадијума праг демографске старости у стадијум демографске старости који већ тежи дубокој демографској старости (табела 42). Иста ситуација је и у целој Војводини. Све ниже стопе наталитета, односно природног прираштаја, као и све слабији pull фактори на простору Шајкашке, условили су да је становништво ове историјско-географске регије све старије.

Табела 42. Стадијум демографске старости у насељима Шајкашке по пописима од 1953. до 2002. године

Насеље/област	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	4	4	5	5	5	5(6)
Ђурђево	4	4	5	5	5	5
Жабалъ	3	4	4	4	4(5)	5
Чуруг	4	4	4	5	5	6
Будисава	3	3	4	4	4	5
Каћ	4	4	4	4	4	5
Ковиљ	4	4	5	5	5	6
Надаљ	4	4	5	6	6	6
Вилово	4	4	5	5	5(6)	5
Гардиновци	4	4	5	5	6	6
Лок	4	4	5	6	6	7
Мошорин	4	4	5	5(6)	5	5
Тител	4	4	5	5	5	6
Шајкаш	4	4	4	4	5	5
ШАЈКАШКА	4	4	5	5	5	5(6)

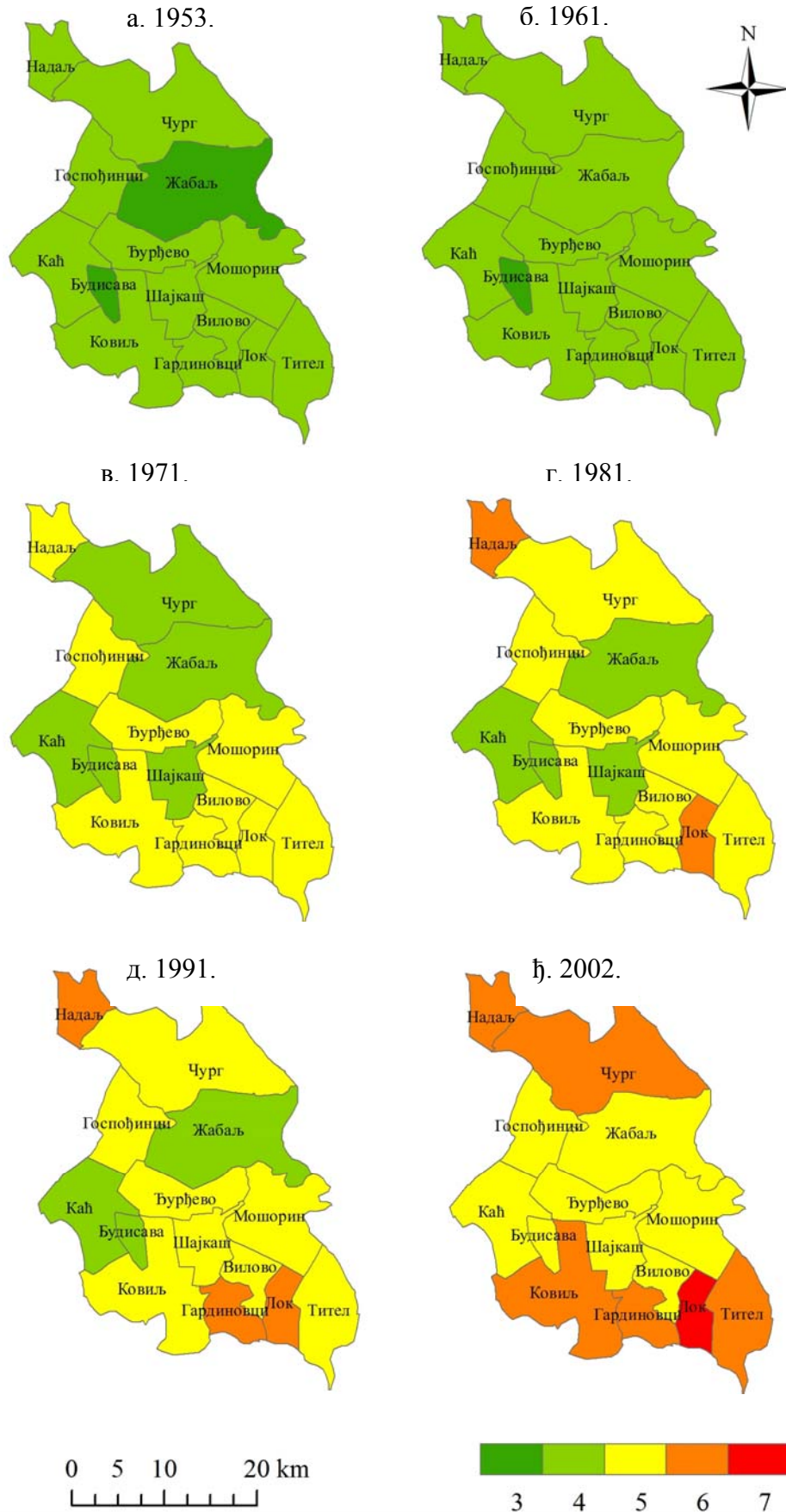
Године 1953. средња старост становништва Шајкашке је била 31,1, индекс старости је 0,32. Младо становништво чинило је 34,4%, док је старо становништво чинило 10,7%. До 2002. године су се догодиле велике промене.

Наиме, средња старост је порасла за 7,6 година, док је индекс старости достигао вредност од 1,0. Вредности ових индикатора указују на велике промене код стадијума демографске старости Шајкашке. Удео младог становништва опао је на 25,0%, док је старо становништво чинило тачно петину укупне популације Шајкашке (20,0%).

У Шајкашкој, посматрано по насељима 1953. године, становништво се налазило у два стадијума демографске старости, то су трећи и четврти стадијум, односно стадијум демографска зрелост (Жабалъ и Будисава) и праг демографске старости (остала насеља) (карта 14а). У наредном попису сва насеља осим Будисаве која је била у стадијуму демографска зрелост, налазила су се у стадијуму праг демографске старости (карта 14б). У попису 1971. године дошло је до нешто бржег старења становништва посматране области. Највећи број насеља био је у стадијуму демографска старост (Госпођинци, Ђурђево, Ковиљ, Надаљ, Вилово, Гардиновци, Лок, Мошорин и Тител), а знатно мање их је било у четвртом стадијуму (праг демографске старости) (Жабалъ, Чуруг, Будисава, Каћ и Шајкаш) (карта 14в). У наредних десет година дошло је до лаганог старења становништва тако да су четири насеља (Жабалъ, Будисава, Каћ) у четвртом стадијуму демографске старости, два насеља су прешла у стадијум дубоке

демографске старости (Надаљ и Лок), једно насеље (Мошорин) је на прелазу из демографске старости ка дубокој демографској старости. Преостала насеља била су у стадијуму демографска старост (карта 14г). По резултатима пописа 1991. године, насеља Шајкашке налазе се на прелазу између прага демографске старости и демографске старости и дубоке демографске старости. По попису 2002. године, највећи број Шајкашких насеља налази се у стадијуму демографска старост (карта 14ђ). Госпођинци се налазе на прелазу демографске старости и дубоке демографске старости, док се Чуруг, Ковиљ, Надаљ, Гардиновци и Тител налазе у стадијуму дубоке демографске старости. Једино се, за сада, Лок налази у стадијуму најдубље демографске старости, а како се крећу тенденције, и остала насеља иду у том правцу.

Карта 14. Стадијум демографске старости у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

СОЦИОЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА

Економске структуре становништва показатељи су друштвеног и привредног развоја земље. Структура привреде и економска структура становништва су узајамно повезани и утичу једно на друго, тако да привредни развој мења економску структуру становништва, а опет структура радне снаге и становништва утичу на привредни развој одређене средине.

Променама у структури привреде и услед демографских процеса након Другог светског рата, дошло је до великих промена у саставу како целе земље, тако и у Војводини, односно у Шајкашкој. Квантитативне и квалитативне промене економске структуре становништва анализирани су од пописа 1953. до пописа 2002. године. Подаци пре пописа из 1953. године нису упоредиви због различите дефиниције појединих категорија, разлике у концепцији неких обележја, а поједина економска обележја нису ни испитивана. Исто тако, потребно је нагласити да се тек од пописа 1981. године у оквиру активног становништва издваја и категорија активног становништва које обавља занимање, док се у свим ранијим пописима располагало само са подацима о укупном активном становништву (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Услед промена у привредној структури и услед различитих демографских процеса након Другог светског рата, у Бачкој, па и у Шајкашкој, дошло је до снажне трансформације економске структуре становништва.

У оквиру економских структура становништва, анализирана је структура према активности, структура активног становништва према делатности и структура активног становништва према занимању, где је за посматрани простор најинтересантнија анализа пољопривредног дела популације.

СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ЕКОНОМСКОЈ АКТИВНОСТИ

При подели по економској структури, у послератним пописима, становништво је сврстано у три категорије: активно становништво, лица са личним приходом и издржавано становништво. Активно становништво обухвата лица која обављају неко занимање (укључујући и лица која повремено не обављају своје занимање, јер су незапослена, испуњавају војну обавезу и слично, а пре тога су обављала активно своје

занимање) и обезбеђују средства за живот. Лица са личним приходом обухватају лица која не обављају активно занимање, него живе од прихода који воде порекло из њиховог ранијег рада (лични и инвалидски пензионери и слично), или активности неког члана њихове уже породице (породични пензионери). Овој групи припадају и лица која живе од прихода остварених на основу неких облика приватне својине (рентијери, уживаоци имања) или од разних облика државне или социјалне помоћи (уживаоци социјалне помоћи, стипендисти, лица издржавана у домовима и слично). Трећој групи становништва припадају издржавана лица. То су она лица која немају сопствених прихода од којих би се издржавали, него их издржавају родитељи, рођаци или друга лица, а у ову групу претежно спадају деца, ђаци, студенти, домаћице, старе особе без пензије, лица неспособна за рад, незапослени и други (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Табела 43. Становништво према активности према пописима од 1953. до 2002. годин

Попис	Укупно	Активно		Лица са личним приходом		Издржавано	
		Број	%	Број	%	Број	%
1953.	53.474	27.983	52,3	1.613	3,0	23.878	44,7
1961.	57.408	26.275	45,8	1.793	3,1	29.340	51,1
1971.	58.482	25.926	44,3	3.028	5,2	29.528	50,5
1981.	61.956	24.731	39,9	4.644	7,5	30.933	49,9
1991.	61.540	26.369	42,8	7.466	12,1	27.602	44,9
2002.	67.355	29.707	44,1	8.969	13,3	27.079	40,2

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 15, Основни подаци о становништву*; СЗС, 1965, *Попис 1961, књига 14, Активност и делатност*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пољопривредно становништво*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља*; СЗС, 1994, *Попис становништва 1991, књига 7, Активност и пол*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002, књига 5, Активност и пол*

Анализом података о активном становништву на простору Шајкашке у периоду од 1953. до 2002. године (табела 43), може се запазити опадање удела активног становништва све до 1981. године, а потом пораст истог. Године 1953. активно становништво чинило је више од половине укупне популације Шајкашке (52,3%). Најмање активних било је по попису 1981. када је свега 39,9% становништва улазило у ову категорију. По попису 2002. број активних лица износио је 29.707, што је чинило 44,1% укупног становништва.

Удео лица са личним приходом у целом периоду бележи пораст. У ову категорију 1953. године спадало је 1.613 лица или 3,0%, док је по попису 2002. године био скоро шест пута већи (8.969 лица или 13,3%).

У истом овом периоду апсолутни број изджаваних лица био је највећи на попису 1981. године, да би од тада почео да опада. Посматрајући удео ове категорије у укупном становништву, мора се напоменути попис 1961. године, када је издржавано становништво чинило 51,1% од укупног! И у наредна два пописа, половина укупног броја становника Шајкашке нашла су се у овој категорији. На попису 2002. године издржаваног становништва било је 27.079, односно 40,2% од укупног броја.

Активно становништво. По попису 1953. године, од укупно четрнаест насеља Шајкашке, свега четири имала су мање од 50,0% активног становништва (табела 44). Тител је имао најмањи удео са свега 42,1%, док су преостала три била Жабал, Чуруг и Будисава. Остала насеља су, дакле, имала по овој пописној години, више од половине активних становника. Највећи проценат активних остварен је у Каћу са 61,7%. Након Каћа, ову вредност у току читавог посматраног периода успело је да достигне и престигне једино Ђурђево, али тек 1971. године.

Удео активног становништва Шајкашке се на наредном попису 1961. године смањило на 45,8%. За разлику од претходне, у овој пописној години свега је пет насеља која су имала више од половине активног становништва. Највећи удео активних био је у Вилову 60,6%. Остала насеља била су Надаљ, Ковиљ, Каћ и Мошорин. Интересантно је да је у овој пописној години дошло до смањења удела активног становништва у чак дванаест насеља, док је у Надаљу овај проценат повећан за 6,8%, а у Вилову за 4,2%. Најмање активних било је опет у Тителу, 2.139 лица, односно 37,4% од укупног броја становника.

Код половине насеља Шајкашке у следећем попису дошло је до смањења удела активног у укупном становништву. Највеће смањење забележено је у Надаљу и то за скоро 20%! Удео активних опао је са 58,3% 1961. на свега 37,6% 1971. године. Најмањи удео активних био је у Шајкашу (36,2%). У четири насеља било је више од половине активних у укупном становништву: у Ђурђеву, Вилову, Гардиновцима и Мошорину. Ђурђево је у овој пописној години имало највећи проценат активног становништва посматрајући сав период, а исто тако, ни једно насеље никада није достигло ову вредност. У Шајкашкој је 1971. године било укупно 25.929 активних лица, односно, 44,3% од укупне популације.

Табела 44. Активно становништво у укупном становништву у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, и 2002. године

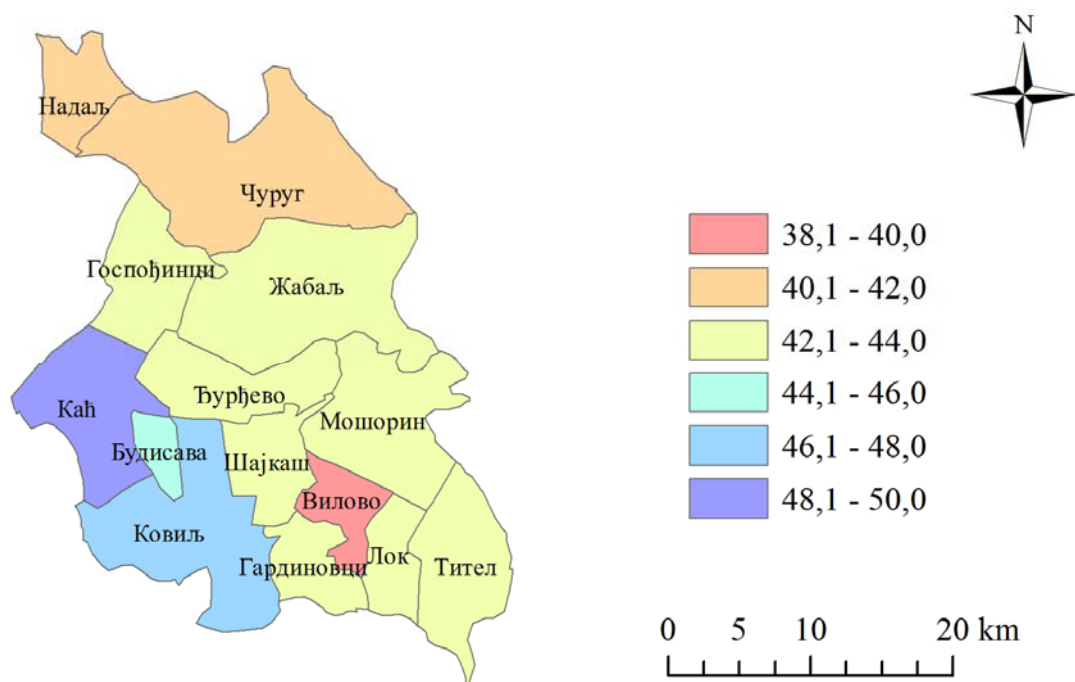
Насеље/ област	1953.			1961.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Укупно	Активно	%	Укупно	Активно	%	Укупно	Активно	%	Укупно	Активно	%	Укупно	Активно	%	Укупно	Активно	%
Госпођинци	3.305	1.880	56,9	3.705	1.805	48,7	3.654	1.632	44,7	3.817	1.629	42,7	3.529	1.425	40,4	3.896	1.710	43,9
Ђурђево	4.819	2.670	55,4	4.669	2.493	53,4	4.531	2.839	62,7	4.668	2.001	42,9	4.472	1.908	42,7	5.137	2.252	43,8
Жабал	6.672	3.133	47,0	7.457	2.906	39,0	7.851	3.336	42,5	8.503	3.470	40,8	8.654	3.669	42,4	9.598	4.125	43,0
Чуруг	8.466	4.125	48,7	9.469	3.672	38,8	9.336	4.273	45,8	9.230	3.452	37,4	8.749	3.489	39,9	8.882	3.656	41,2
Будисава	2.122	930	43,8	2.476	959	38,7	2.825	1.152	40,8	3.502	1.334	38,1	3.583	1.693	47,3	3.825	1.725	45,1
Каћ	4.478	2.764	61,7	5.640	2.831	50,2	6.701	2.744	40,9	8.551	3.467	40,5	9.491	4.462	47,0	11.166	5.522	49,5
Ковил	5.436	3.029	55,7	5.448	3.031	55,6	5.290	2.119	40,1	5.279	2.515	47,6	5.224	2.202	42,2	5.599	2.583	46,1
Надаљ	2.490	1.282	51,5	2.441	1.423	58,3	2.163	814	37,6	2.042	760	37,2	1.942	733	37,7	2.202	881	40,0
Вилово	1.218	687	56,4	1.154	699	60,6	1.169	655	56,0	1.089	424	38,9	1.057	401	37,9	1.103	422	38,3
Гардиновци	1.714	1.040	60,7	1.712	827	48,3	1.636	860	52,6	1.515	574	37,9	1.426	623	43,7	1.485	630	42,4
Лок	1.817	1.079	59,4	1.789	831	46,5	1.688	716	42,4	1.509	616	40,8	1.283	603	47,0	1.255	552	44,0
Мошорин	3.065	1.829	59,7	2.906	1.463	50,3	2.694	1.408	52,3	2.483	854	34,4	2.539	1.148	45,2	2.763	1.213	43,9
Тител	5.481	2.310	42,1	5.717	2.139	37,4	5.957	2.298	38,6	6.227	2.357	37,9	5.870	2.467	42,0	5.894	2.505	42,5
Шајкаш	2.391	1.225	51,2	2.825	1.196	42,3	2.987	1.080	36,2	3.541	1.278	36,1	3.721	1.546	41,5	4.550	1.931	42,4
ШАЈКАШКА	53.474	27.983	52,3	57.408	26.275	45,8	58.482	25.926	44,3	61.956	24.731	39,9	61.540	26.369	42,8	67.355	29.707	44,1

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953*, књига 15, *Основни подаци о становништву*; СЗС, 1965, *Попис 1961*, књига 14, *Активност и делатност*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971*, *Пољопривредно становништво*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981*, *Становништво, кљаса 1*, *резултати за насеља*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1991*, књига 7, *Активност и пол*; РЗС, 2003, *Попис становништва 2002*, књига 5, *Активност и пол*

Удео активних опао је са 44,3 1971. на 39,9% у пописној 1981. године (табела 44). Сада ни једно насеље није имало ни половину активног становништва. Мошорин је имао свега 34,4% од његовог укупног становништва – мање у односу на претходни период за 17,9%. Највише активних имао је Ковиљ са 47,6%.

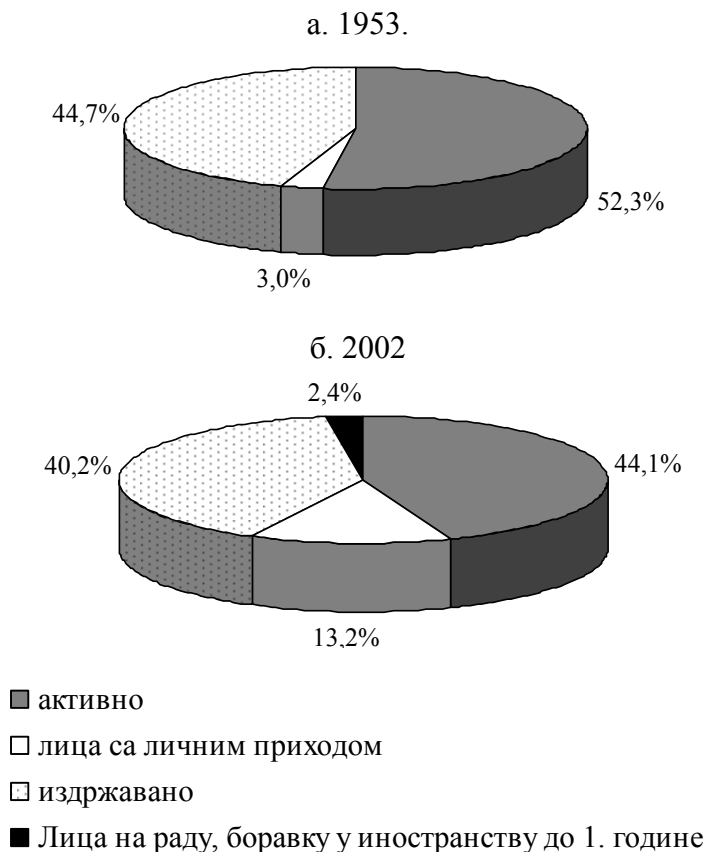
У следећој, 1991. години, приметно је мало повећање активног становништва у односу на укупно у Шајкашкој, на 42,8%. Једино је у насељима Госпођинци, Ђурђево, Ковиљ и Вилово дошло до смањења удела ове категорије становништва, док је у осталих десет дошло до повећања. Иако је удео незнатно повећан у односу на претходни попис из 1981. у Надаљу је забележен најмањи удео активног становништва, и износио је 37,7%. Највише активних било је у Будисави са уделом од 47,3% од укупног броја становника овог насеља.

Карта 15. Удео активних лица у укупном броју становника у насељима Шајкашке по попису 2002. године

И у пописној 2002. години, у Шајкашкој је дошло до повећања и апсолутног и релативног броја активних у укупном становништву. Укупно је било 29.707 лица, односно 44,1%. Али ове вредности и даље су мање у односу на прву пописну посматрану годину (графикон 30).

Графикон 30. Активно становништво Шајкашке по пописима 1953. и 2002. године

Сва насеља су 2002. године имала удео активних у укупном становништву преко 40,0% осим Вилова где је било најмање ове категорије становништва (38,3%) (карта 15). У Каћу је скоро половина становништва била активна, са 49,5%, а ово је уједно и највећа вредност посматрајући Шајкашку по насељима. Велики проценат имали су још и Ковиљ са 46,1% и Будисава са 45,1%, дакле, насеља новосадске општине, која су у овом периоду на нешто завиднијем положају у односу на друга насеља, односно општине Шајкашке. Близина Новог Сада омогућава становницима ова три насеља веће могућности запошљавања, што се и одразило на удео активног становништва истих.

Лица са личним приходом. Апсолутни број лица са личним приходом у Шајкашкој је 1953. године износио свега 1.613. Удео у укупном становништву, лица са личним приходом узимала су свега 3,0%. Посматрајући по насељима, ове пописне године најмањи удео лица са личним приходом имао је Каћ са свега 1,0% (табела 45), док је, како апсолутни, тако и релативни број био највећи у Тителу. У Тителу је забележен 231 становник као лице са личним приходом, што је 4,2% од укупног становништва овог насеља.

Табела 45. Лица са личним приходима у укупном становништву у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1991. и 2002. године

Насеље/ област	1953.			1961.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Укупно	Лица са личним приходом	%	Укупно	Лица са личним приходом	%	Укупно	Лица са личним приходом	%	Укупно	Лица са личним приходом	%	Укупно	Лица са личним приходом	%	Укупно	Лица са личним приходом	%
Госпођинци	3.305	117	3,5	3.705	89	2,4	3.654	212	5,8	3.817	255	6,7	3.529	434	12,3	3.896	420	10,8
Ђурђево	4.819	138	2,9	4.669	108	2,3	4.531	121	2,7	4.668	280	6,0	4.472	496	11,1	5.137	647	12,6
Жабал	6.672	230	3,4	7.457	293	3,9	7.851	394	5,0	8.503	646	7,6	8.654	1.160	13,4	9.598	1.044	10,9
Чуруг	8.466	450	5,3	9.469	363	3,8	9.336	535	5,7	9.230	707	7,7	8.749	1.018	11,6	8.882	919	10,3
Будисава	2.122	39	1,8	2.476	50	2,0	2.825	109	3,9	3.502	214	6,1	3.583	360	10,0	3.825	508	13,3
Каћ	4.478	44	1,0	5.640	122	2,2	6.701	301	4,5	8.551	529	6,2	9.491	983	10,4	11.166	1.727	15,5
Ковил	5.436	75	1,4	5.448	140	2,6	5.290	226	4,3	5.279	437	8,3	5.224	645	12,3	5.599	740	13,2
Надаљ	2.490	75	3,0	2.441	50	2,0	2.163	147	6,8	2.042	208	10,2	1.942	328	16,9	2.202	230	10,4
Вилово	1.218	43	3,5	1.154	31	2,7	1.169	39	3,3	1.089	52	4,8	1.057	91	8,6	1.103	106	9,6
Гардиновци	1.714	32	1,9	1.712	36	2,1	1.636	56	3,4	1.515	106	7,0	1.426	130	9,1	1.485	211	14,2
Лок	1.817	33	1,8	1.789	56	3,1	1.688	80	4,7	1.509	116	7,7	1.283	186	14,5	1.255	238	19,0
Мошорин	3.065	55	1,8	2.906	53	1,8	2.694	68	2,5	2.483	178	7,2	2.539	223	8,8	2.763	334	12,1
Тител	5.481	231	4,2	5.717	332	5,8	5.957	558	9,4	6.227	665	10,7	5.870	966	16,5	5.894	1.214	20,6
Шајкаш	2.391	51	2,1	2.825	70	2,5	2.987	182	6,1	3.541	251	7,1	3.721	446	12,0	4.550	631	13,9
ШАЈКАШКА	53.474	1.613	3,0	57.408	1.793	3,1	58.482	3.028	5,2	61.956	4.644	7,5	61.540	7.466	12,1	67.355	8.969	13,3

Извор: СЗС, 1960, Попис становништва 1953, књига 15, Основни подаци о становништву; СЗС, 1965, Попис 1961, књига 14, Активност и делатност; СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Пољопривредно становништво; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; СЗС, 1974, Попис становништва 1991, књига 7, Активност и пол; РЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 5, Активност и пол

За осам година, удео ове категорије становништва порастао је за свега 0,1%. Укупно је било 1.793 лица са личним приходом у целој Шајкашкој. Највећи пад удела у односу на претходну пописну годину, посматрајући по насељима, забележен је у Надаљу, са 3,0% на 2,0%, док је највећи пораст био у Тителу, са 4,2% на 5,8%. Тител је и ове године имао највећи удео лица са личним приходом у укупном становништву. Мошорин је једино насеље где је ситуација у односу на претходно стање остала иста, иако је апсолутни број лица са личним приходом смањен са 3.065 на 2.906.

Године 1971. у свим насељима Шајкашке повећан је и апсолутни и релативни број лица са личним приходом. У укупном становништву Шајкашке, на ову категорију је долазило 5,2% од укупне популације. Највећи пораст забележен је у Тителу и Шајкашу, и то за 3,6%. Тител је, дакле, и у овој пописној години имао највећи удео лица са личним приходом (9,4%). Најмањи пораст имало је Ђурђево, за свега 0,4%. Најмањи удео лица са личним приходом, као и претходне пописне године, забележен је у Мошорину (2,5%). Са једне стране, у Тителској општини, имамо Тител, као општинско средиште, и Шајкаш, а са друге Мошорин, у коме је доста велика разлика у уделу ове групације становништва. Периферан положај у односу на Тител резултовао је у одређеној мери овакву слику.

У Шајкашкој је 1981. године било укупно 4.644 лица са личним приходом, односно удео овог становништва у укупном порастао је на 7,5% (табела 45). И овде се запажа доста интересантна ситуацији у насељима данашње Тителске општине. Наиме, од шест насеља, у једном је забележен најмањи удео лица са личним приходом посматрајући сва насеља Шајкашке по на особ (Вилово са свега 4,8%), а у једном је максимални удео. Тител је од самог почетка па до краја посматраног периода (изузев пописне 1991. године када је био на другом месту) имао највећи удео лица са личним приходом. Ове пописне године он је износио 10,7%.

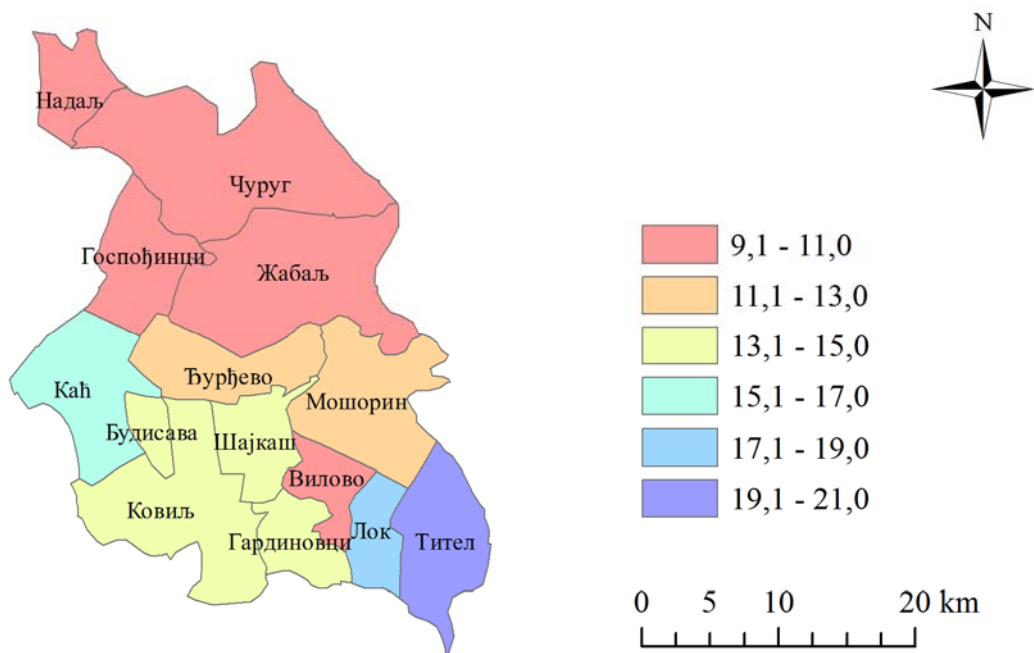
Између пописне 1981. и 1991. године уследило је највеће и апсолутно и релативно повећање лица са личним приходом. Године 1991. у Шајкашкој попис је забележио укупно 7.466 лица са личним приходом, што је за 2.822 становника више него десет година раније. Удео је порастао са 7,5% 1981. на 12,1% 1991. године. У овој декади држава је давала доста добре повластице становништву које је ту живело, што је утицало и на привредни просперитет исте, па и на толико увећање удела лица са личним приходом.

Посматрајући по насељима, најмањи удео ове категорије становништва према активности био је у Вилову (8,6%), затим у Мошорину (8,8%) и у Гардиновцима (9,1%).

Највећи проценат лица са личним приходом 1991. године био је у Надаљу, 16,9% од укупног становништва овог насеља, док је у Тителу, овај удео био незнатно мањи и износио је 16,5%. Највећи апсолутни број забележен је у Жабљу, укупно 1.160 лица.

И 2002. године апсолутни и релативни број лица са личним приходом наставио је да расте. Ове пописне године у Шајкашкој је било укупно 9.969 лица која су припадала овој групи, што је 13,3% од укупног становништва Шајкашке. У односу на први посматрани период 1953. године број лица са личним приходом увећао се за 7.356 лица, а удео је порастао за више од 10%. Само у Госпођинцима, Жабљу, Чуругу, Надаљу и Вилову дошло је до смањења удела лица са личним приходом у односу на 1991. годину. Удео је опао највише у Надаљу, са максималних 16,9% 1991. године на 10,4% 2002. године. Најмањи удео лица са личним приходом ове пописне године био је у Вилову, где је он износио 9,6% од укупног становништва овог насеља, док је највећи био у Тителу – где је више од петине становништва насеља улазило у ову категорију (20,6%) (карта 16).

Карта 16. Удео лица са личним приходом у укупном броју становника у насељима Шајкашке по попису 2002. године

Издржавано становништво. Посматрајући удео издржаваног у укупном становништву, од 1953. године приметан је најпре његов пораст у наредној пописној години, а затим смањење све до пописа 2002. године.

Године 1953. у Шајкашкој је било укупно 23.878 издржаваних лица, односно 44,7% од укупног броја становника ове територије (табела 46). Гледано по насељима, најмањи удео издржаваних лица у укупном становништву имао је Каћ (37,3%). У истом периоду, Каћ је такође имао и најмањи удео лица са личним приходом, али је зато имао највећи проценат активног становништва. Највећи удео издржаваних лица има Будисава са 54,3%, као и Тител са 53,6%, насеље које у овом периоду имало доста мали проценат активног становништва.

За свега осам година број издржаваних повећао се за 5.462 лица, тако да је у пописној 1961. години износио 29.340, што је било 51,1% од укупног броја становника Шајкашке. Дакле, сваки други становник налазио се у овој категорији, и то не само у овом, већ и у наредна два међупописна периода. Најмањи удео издржаваних лица уочен је 1961. године у Вилову где је износио 36,7%. Ове године у Вилову је био највећи број активног становништва гледајући на нивоу насеља у Шајкашкој. Највећи проценат издржаваних био је и даље у Будисави где је скоро сваки шести становник улазио у ову категорију, док је највећи пораст ове групе становништва, у односу на претходну пописну годину забележен у Локу (са 38,8% 1953. на 50,4% 1961. године) и Чуругу (са 46,0% на 57,4%).

Иако је 1971. године дошло до повећања апсолутног броја издржаваних лица, њихов удео се незнатно смањило у односу на укупно становништво Шајкашке. И даље се сваки други становник ове области налази у овој категорији становништва. У чак осам насеља удео издржаваних лица већи је од 50%. Највећи удео по насељима био је у Шајкашу са 57,8%, док је најмањи био у Ђурђеви (34,7%), где је исте године био веома мали удео лица са личним приходом, али је зато имало највећи број активних лица.

И наредне, 1981. године порастао је број издржаваних лица на 30.933, али је удео у укупном опао за 0,6, односно на 49,9% (табела 46). Посматрано по насељима, у Мошорину је удео ове групе становништва повећан са 45,2% на чак 57,3%. У Мошорину је ове године било и најмање активног становништва, из чега је и проистекао овако велики проценат издржаваних лица. Ове пописне година најмањи удео издржаваних био је у Ковиљу са 43,2% од укупног броја становника овог насеља.

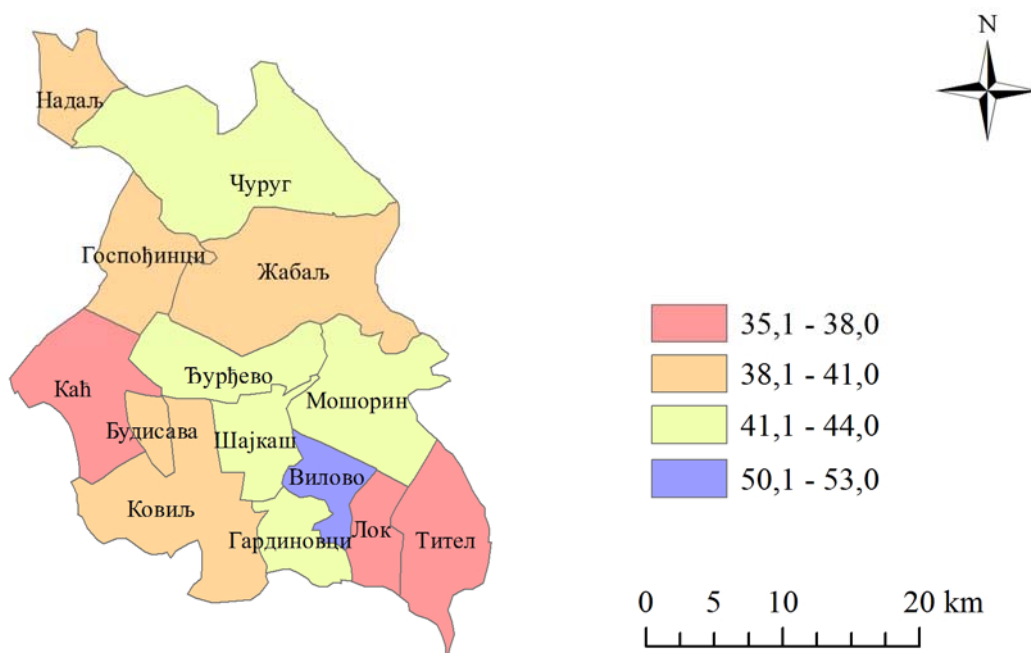
Табела 46. Издржавано становништво у укупном становништву у насељима Шајкашке по пописима 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1991. и 2002. године

Насеље/ област	1953.			1961.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Укупно	Издржавано становништво	%	Укупно	Издржавано становништво	%	Укупно	Издржавано становништво	%	Укупно	Издржавано становништво	%	Укупно	Издржавано становништво	%	Укупно	Издржавано становништво	%
Госпођинци	3.305	1.308	39,6	3.705	1.811	48,9	3.654	1.810	49,5	3.817	1.815	47,6	3.529	1.667	47,2	3.896	1.583	40,6
Ђурђево	4.819	2.011	41,7	4.669	2.068	44,3	4.531	1.571	34,7	4.668	2.228	47,7	4.472	2.062	46,1	5.137	2.250	43,8
Жабал	6.672	3.309	49,6	7.457	4.258	57,1	7.851	4.121	52,5	8.503	4.282	50,4	8.654	3.821	44,2	9.598	3.851	40,1
Чуруг	8.466	3.891	46,0	9.469	5.434	57,4	9.336	4.528	48,5	9.230	4.670	50,6	8.749	4.222	48,3	8.882	3.832	43,1
Будисава	2.122	1.153	54,3	2.476	1.467	59,2	2.825	1.564	55,4	3.502	1.818	51,9	3.583	1.522	42,5	3.825	1.491	39,0
Каћ	4.478	1.670	37,3	5.640	2.687	47,6	6.701	3.656	54,6	8.551	4.387	51,3	9.491	4.018	42,3	11.166	3.983	35,7
Ковиљ	5.436	2.332	42,9	5.448	2.277	41,8	5.290	2.945	55,7	5.279	2.282	43,2	5.224	2.374	45,4	5.599	2.188	39,1
Надаљ	2.490	1.133	45,5	2.441	968	39,7	2.163	1.202	55,6	2.042	1.040	50,9	1.942	881	45,4	2.202	878	39,9
Вилово	1.218	488	40,1	1.154	424	36,7	1.169	475	40,6	1.089	590	54,2	1.057	557	52,7	1.103	554	50,2
Гардиновци	1.714	642	37,5	1.712	849	49,6	1.636	720	44,0	1.515	827	54,6	1.426	672	47,1	1.485	644	43,4
Лок	1.817	705	38,8	1.789	902	50,4	1.688	892	52,8	1.509	754	50,0	1.283	494	38,5	1.255	462	36,8
Мошорин	3.065	1.181	38,5	2.906	1.390	47,8	2.694	1.218	45,2	2.483	1.422	57,3	2.539	1.165	45,9	2.763	1.214	43,9
Тител	5.481	2.940	53,6	5.717	3.246	56,8	5.957	3.101	52,1	6.227	2.911	46,7	5.870	2.429	41,4	5.894	2.175	36,9
Шајкаш	2.391	1.115	46,6	2.825	1.559	55,2	2.987	1.725	57,8	3.541	1.907	53,9	3.721	1.718	46,2	4.550	1.974	43,4
ШАЈКАШКА	53.474	23.878	44,7	57.408	29.340	51,1	58.482	29.528	50,5	61.956	30.933	49,9	61.540	27.602	44,9	67.355	27.079	40,2

Извор: СЗС, 1960, Попис становништва 1953, књига 15, Основни подаци о становништву; СЗС, 1965, Попис 1961, књига 14, Активност и делатност; СЗС, 1974, Попис становништва 1971, Пољопривредно становништво; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; СЗС, 1974, Попис становништва 1991, књига 7, Активност и пол; РЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 5, Активност и пол

У попису 1991. године коначно је дошло до знатнијег смањења и апсолутног и релативног броја издржаваних лица. У Шајкашкој је по овом попису било укупно 27.602 издржаваних лица, што је чинило 44,9% од укупне популације ове области. У свим насељима, осим Ковиља, који је имао у претходном периоду најмање издржаваних, дошло је до смањења истог. У Локу је проценат опао са 50,0% 1981. на 38,5% 1991. године, што уједно представља и најмањи удео издржаваних посматрано по насељима у овој пописној години. У Вилову, иако смањен, и даље је доста висок проценат издржаваних лица у укупном становништву. Вилово је једино насеље Шајкашке које је имало 1991. године више од половине издржаваног становништва, тачније 52,7%.

Карта 17. Удео издржаваних лица у укупном броју становника у насељима Шајкашке по попису 2002. године

Године 2002. још више је смањен број издржаваног становништва, и то на 27.079, што је 40,2% од укупног броја становника. Коначно је дошло до значајнијих промена које у овом случају подразумевају превагу активног становништва у односу на издржавано. Најмање издржаваних, посматрано по насељима, имао је Кађ са 35,7% (ове године Кађ је имао и највећи проценат активног становништва). Као и претходне пописне године, и у овој је Вилово једино насеље Шајкашке где је удео издржаваних већи од 50% (карта 17). За разлику од неких насеља Тителске општине (Лок, Гардиновци), Вилово има доста млађе становништво, што се може опет приписати

доласком већег броја избеглица у овом периоду. Међутим, то није значило да је поред домаћих издржаваних, и сваки досељеник могао себи обезбедити место у активном делу становништва.

АКТИВНО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ДЕЛАТНОСТИ

Током времена, структура привреде неке државе или регије, мења се у складу са привредним развојем исте. Промену привредне структуре прате и демографске промене. Помоћу анализе активног становништва према привредним гранама, може се видети утицај који привреда има на економски активни део становништва, а исто тако, промене у оквиру ове категорије, могу се узети као јасан показатељ степена привредног развоја на некој територији.

На почетку економског развоја, као и у слабије развијеним државама и регијама, готово увек је главна делатност – пољопривреда. Привредним развојем, удео пољопривреде у формирању националног дохотка опада, а расте удео индустрије. Након индустријског развоја, значај индустрије опада, а расте значај терцијерних и кварталних делатности. Што се промене у привредној структури брже одвијају, професионална прерасподела радне снаге међу делатностима је знатно динамичнија.

Сваку земљу у току њеног привредног развоја карактерише смањење удела активних у аграрним делатностима, а пораст удела у неаграрним делатностима. Тај процес је од 1953. године веома интензиван и у Шајкашкој. По попису из 1953. године, пољопривреда има удела са чак 81,2% од свих осталих делатности које су заступљене на подручју Шајкашке. Далеко иза ње следе занатство и личне услуге са 5,3%, затим управа и државне службе са 2,7% и трговина са 2,4%. На индустрију долази свега 1,2% активног становништва (табела 47).

И по попису из 1961. године, пољопривреда заузима прво место, али са мањом вредношћу, са 72,5%. На другом месту такође остаје занатство са учећшем од 6,2%. Индустрија сада заузима треће место са 4,5%, а после ње следи грађевинарство са 2,6%, и трговина, туризам и угоститељство које су у овом попису рачунати заједно, са уделом од 2,5%.

И у следећем попису удео пољопривреде наставио је да опада до 62,9%. У попису из 1971. године рударство и индустрија су пописане заједно, и тако су чиниле другу делатност по заступљености са 6,9%. Занатство и личне услуге су биле

заступљене са 6,6%, а трговина, туризам и угоститељство, опет заједно, узимале су 4,5% активног становништва.

Табела 47. Активно становништво према делтности у Шајкашкој по пописима 1953, 1961. и 1971. године⁹

Делатност	1953.		1961.		1971.	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
Рударство	2	0,0	2	0,0	1.784	6,9
Индустрија	327	1,2	1.188	4,5		
Пољопривреда	22.697	81,2	19.049	72,5	16.309	62,9
Шумарство	15	0,1	231	0,9	94	0,4
Грађевинарство	102	0,4	695	2,6	1.134	4,4
Саобраћај и везе	264	0,9	437	1,7	659	2,5
Трговина	657	2,4	665	2,5	1.173	4,5
Туризам и угоститељство	276	1,0				
Занатство и личне услуге	1.469	5,3	1.636	6,2	1.694	6,6
Стамбено-комуналне делатности и уређење насеља	-	-	169	0,7	169	0,7
Образовање, наука, култура и информације	-	-	430	1,6	825	3,2
Здравство и социјална заштита	-	-	145	0,6		
Управа и државне службе	747	2,7	335	1,3	403	1,6
Остале делатности	-	-	176	0,7	62	0,2
Ван делатности	1.427	5,5	1.090	4,1	339	1,3
Непознате делатности	-	-			1.281	4,9
Укупно	27.983	100,0	26.275	100,0	25.926	100,0

Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 15, Основни подаци о становништву*; СЗС, 1965, *Попис 1961, књига 14, Активност и делатност*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971, Пољопривредно становништво*

Груписањем активног становништва према занимању може се сагледати професионална структура радне снаге која представља једно од основних економских обележја, и значајна је како за економска, тако и за демографска истраживања. Занимање радника је веома битно јер од тога зависи висина његовог дохотка, а тиме и његов економски и друштвени статус. Подаци о структури запослености према занимању и полу главни су индикатори за формирање политике запослености.

Промене у професионалној структури радне снаге истовремено су и квалитативне и квантитативне природе. Достигнути ниво науке и технике, раст животног стандарда и нове потребе становништва, довеле су до појаве нових, до тада непознатих занимања, док су до тада традиционална занимања полако нестајала. Испитивање активног становништва према занимању показало је да се повећава укупан

⁹ Не постоје подаци на нивоу насеља у пописима 1981. и 1991. године

број радника у непољопривредним делатностима у односу на пољопривредна занимања.

На свим подручјима у Војводини дошло је до смањења броја пољопривредног становништва, и до повећања непољопривредних радника. На смањење броја пољопривредних радника утицало је увођење агротехничких мера у пољопривреду, као и механизација. Поред ових мера, велики утицај на смањење аграрног становништва утицала је и све лошија политика према пољопривреди и све мања исплативост обраде земље. Тако долази до напуштања земље и преласка у индустрију и терцијарна и квартарна занимања. Процес деаграризације карактерише смањење броја становника у аграрним срединама и повећање у урбаним, затим, промене у полно старосној структури, са негативним демографским токовима у сеоским срединама, а позитивним у градским, повећање броја имиграната у градовима и емиграната у сеоским срединама (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

АКТИВНО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ЗАНИМАЊУ

У Шајкашкој удео пољопривреде опада, али она и даље остаје водећа делатност. По попису 2002. године на пољопривреду, лов и шумарство долазило је свега 28,0% активног становништва (табела 48). Године 1953. пољопривредом се бавило 22.697 становника, а педесет година касније свега 6.422, сигурно и мање, јер су по попису 2002. године у ову категорију урачунате и делатности лов и шумарство.

На друго место по заступљености 2002. године долази прерађивачка индустрија са укупним бројем лица 5.242, што је чинило више од петине укупног активног становништва (22,9%). У категорији трговина, оправка моторних возила, мотоцикала и предмета за личну употребу и домаћинства радило је укупно 2.961 лица, а удео у активном становништву износио је 12,9%. Грађевинарство је по заступљености на четвртом месту са уделом од 7,7%. Даље следи саобраћај, складиштење и везе са 5,3% (1.219 лица).

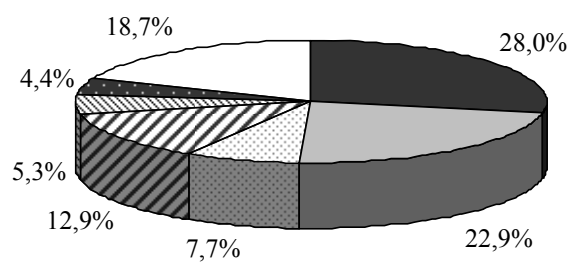
Табела 48. Активно становништво према делатности у Шајкашкој 2002. године

Делатност	Број лица	%
Пољопривреда, лов и шумарство	6.422	28,0
Риболов	40	0,2
Вађење руда и камена	63	0,3
Прерађивачка индустрија	5.245	22,9
Производња и снабдевање електричном енергијом, гасом и водом	319	1,4
Грађевинарство	1.772	7,7
Трговина, оправка моторних возила, мотоцикала и предмета за личну употребу и домаћинства	2.961	12,9
Хотели и ресторани	536	2,3
Саобраћај, складиштење и везе	1.219	5,3
Финансијско посредовање	166	0,7
Активности у вези са некретнинама, изнајмљивање и пословне активности	540	2,4
Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање	810	3,5
Образовање	809	3,5
Здравствени и социјални рад	1.011	4,4
Остале комуналне, друштвене и личне услужне активности	654	2,9
Приватна домаћинства са запосленим лицима	38	0,2
Екстериторијалне организације и тела	0	0,0
Непознато	315	1,4
Укупно	22.920	100,0

Извор: РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 6, Делатност и пол активног становништва које обавља занимање

На графикону 31 приказане су најзаступљеније делатности у Шајкашкој 2002. године.

Графикон 31. Најзаступљеније делатности у Шајкашкој по попису 2002. године

- Пољопривреда, лов и шумарство
- Прерађивачка индустрија
- ▨ Грађевинарство
- ▩ Трговина, оправка моторних возила, мотоцикала и предмета за личну употребу и домаћинства
- ▧ Саобраћај, складиштење и везе
- Здравствени и социјални рад
- Остало

У Шајкашкој је изражено смањење броја аграрног становништва у посматраном периоду од 1953. до 2002. године, јер је апсолутни број непрекидно опадао, а релативни је смањен са 76,7% на 13,5% (табела 49).

У првом међупописном периоду (1953-1961) процентуални удео је смањен са 76,7% на 65,4%, односно апсолутно смањење било је са 41.035 лица на 37.552 лица. У овом периоду, посматрајући по насељима, Вилово је имало највећи удео пољопривредног становништва у односу на укупно, и то са чак 90,8%. Тител је имао најмањи удео пољопривредног становништва по попису 1953. године (55,7%).

У пописној 1961. години сва насеља Шајкашке осим Надаља и Гардиноваца бележе смањење и апсолутног и релативног броја пољопривредног становништва. Тител је и по овом попису имао најмањи удео пољопривредног становништва (49,5%) и то је сада једино место у Шајкашкој где нешто више од половине становништва ради у неаграрним делатностима. Највећи удео пољопривредног становништва био је у Мошорину са 87,2%.

Године 1971. апсолутни број пољопривредног становништва у Шајкашкој смањено се за 5.968 лица. Удео ове категорије становништва сада је заступљен са 54,0%. У свим насељима приметан је пад удела пољопривредног становништва у укупном. Најмање их је у Будисави (33,4%) и Каћу (33,8%), док је Мошорин и ове пописне године забележио највећи удео пољопривредног становништва (82,4%).

Десет година касније (1981) укупан број пољопривредног становништва у Шајкашкој готово се преполовио, и то са 31.584 на 16.427. Исто тако, удео ове групе становника опао је за петину, односно на 26,5% (табела 49). У овој години, једино Вилово има више од половине укупног становништва које се бави пољопривредом (52,2%), док су код већине насеља ове вредности драстично опале, и до 11,9%, што је случај у Будисави.

Године 1991. наставио се тренд смањења бројности и удела пољопривредног становништва. Укупно је било 10.238 лица која су се бавила овом делатношћу, што је чинило 16,6% од укупног становништва Шајкашке. Вилово је и ове пописне године забележило највећи удео пољопривредног становништва са 35,2%, иако је и у њему ова вредност знатно опала, затим следе Гардиновци са 34,8%. Будисава са 4,4% и Каћ са 8,4% пољопривредног становништва, од свих насеља у Шајкашкој бележе најниже вредности, односно, најмањи удео у укупном становништву ових насеља.

Табела 49. Удео пољопривредног становништва у укупној популацији Шајкашке по пописима 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, и 2002. године

Насеље/ област	1953.			1961.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Укупно	Пољопривредно становништво	%	Укупно	Пољопривредно становништво	%	Укупно	Пољопривредно становништво	%	Укупно	Пољопривредно становништво	%	Укупно	Пољопривредно становништво	%	Укупно	Пољопривредно становништво	%
Госпођинци	3.305	2.716	82,2	3.705	2.491	67,2	3.654	2.031	55,6	3.817	1.138	29,8	3.529	660	18,7	3.896	744	19,1
Ђурђево	4.819	3.992	82,8	4.669	3.852	82,5	4.531	3.574	78,9	4.668	2.022	43,3	4.472	1.292	28,9	5.137	1.213	23,6
Жабалъ	6.672	4.216	63,2	7.457	3.998	53,6	7.851	3.458	44,0	8.503	1.357	16,0	8.654	985	11,4	9.598	796	8,3
Чуруг	8.466	6.474	76,5	9.469	5.968	63,0	9.336	5.498	58,9	9.230	2.650	28,7	8.749	1.604	18,3	8.882	1.310	14,7
Будисава	2.122	1.670	78,7	2.476	1.325	53,5	2.825	943	33,4	3.502	417	11,9	3.583	156	4,4	3.825	198	5,2
Каћ	4.478	3.631	81,1	5.640	2.998	53,2	6.701	2.263	33,8	8.551	1.205	14,1	9.491	798	8,4	11.166	580	5,2
Ковилъ	5.436	4.629	85,2	5.448	4.112	75,5	5.290	3.404	64,3	5.279	2.109	40,0	5.224	1.070	20,5	5.599	937	16,7
Надалъ	2.490	2.063	82,9	2.441	2.100	86,0	2.163	1.606	74,2	2.042	898	44,0	1.942	479	24,7	2.202	482	21,9
Вилово	1.218	1.106	90,8	1.154	951	82,4	1.169	902	77,2	1.089	568	52,2	1.057	372	35,2	1.103	330	29,9
Гардиновци	1.714	1.442	84,1	1.712	1.484	86,7	1.636	1.204	73,6	1.515	699	46,1	1.426	496	34,8	1.485	382	25,7
Лок	1.817	1.611	88,7	1.789	1.339	74,8	1.688	1.161	68,8	1.509	702	46,5	1.283	437	34,1	1.255	326	26,0
Мошорин	3.065	2.711	88,5	2.906	2.533	87,2	2.694	2.219	82,4	2.483	1.131	45,5	2.539	879	34,6	2.763	1.047	37,9
Тител	5.481	3.052	55,7	5.717	2.830	49,5	5.957	2.212	37,1	6.227	802	12,9	5.870	618	10,5	5.894	372	6,3
Шајкаш	2.391	1.722	72,0	2.825	1.571	55,6	2.987	1.109	37,1	3.541	729	20,6	3.721	392	10,5	4.550	371	8,2
ШАЈКАШКА	53.474	41.035	76,7	57.408	37.552	65,4	58.482	31.584	54,0	61.956	16.427	26,5	61.540	10.238	16,6	67.355	9.088	13,5

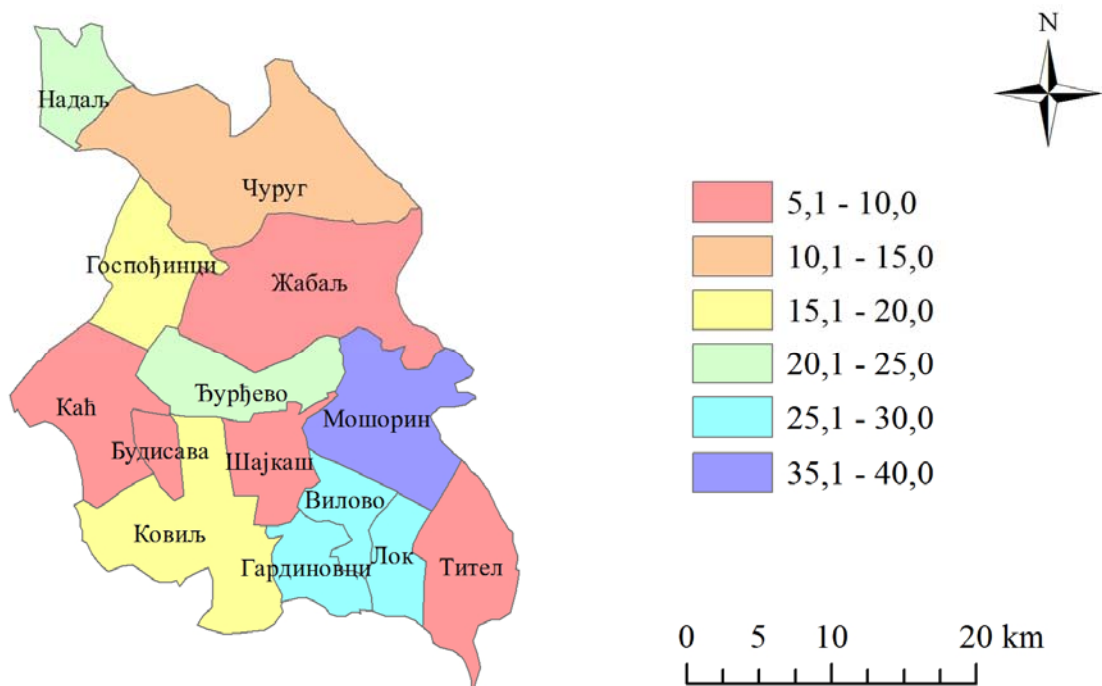
Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953*, књига 15, *Основни подаци о становништву*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961*, књига 15, *Пољопривредно становништво*; СЗС, 1974, *Попис становништва 1971*, *Пољопривредно становништво*; ПСЗ, 1982, *Попис становништва 1981*, књига 1, *Становништво*; РЗС, *Електронско издање пописа становништва 1991. године*; РЗС, 2004, *Попис становништва 2002*, књига 7, *Пољопривредно становништво*

Педесет година је прошло од првог посматраног пописа 1953. када се готово сваки четврти становник није бавио пољопривредом, па до оног из 2002. године, када се тек сваки седми становник бавио овом делатношћу. Удео пољопривредног становништва 2002. године опао је на 13,5%. Највише их је било насељима Тителске општине: у Мошорину (37,9%), Вилову (29,9%), Локу (26,0) и Гардиновцима (25,7%), док је најмања заступљеност пољопривредног становништва и ове пописне године била у Будисави и Каћу са по 5,2%. Даље следе Тител са 6,3%, затим Шајкаш са 8,2% и Жабал са 8,3% (карта 18).

Градови и насеља која су ближе већим градским центрима и која су саобраћајно боље повезана, имала су и мање пољопривредног становништва. Насеља са неповољнијим саобраћајним положајем и која су удаљенија од центра општине и регионалних центара, имају и већи удео пољопривредног становништва.

У свим насељима Шајкашке је до 2002. године опао број пољопривредних радника, као и њихов удео у укупном становништву. Овакав тренд присутан је и у целој Војводини, где се, по свему судећи, очекује и даље опадање броја пољопривредних радника у свим насељима.

Карта 18. Удео пољопривредног становништва у укупном броју становника у насељима Шајкашке по попису 2002. године

ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Образовна структура становништва има велики значај у демографским проучавањима, с обзиром на утицај који има на природно и миграционо кретање становништва, као и на одређене структуре становништва које се изучавају у демографији. Структура и ниво образованости становништва важни су за сваку земљу, јер постоји узајамна условљеност целокупног друштвеног развоја и састава становништва по образовним карактеристикама.

Од образовних обележја која су обухваћена пописом у нашој земљи прати се писменост и школска спрема.

ПИСМЕНОСТ

Подаци о писмености становништва дати су за сва лица стара 10 и више година. Лица која су завршила више од три разреда основног образовања, сматрана су писменим. Писменим су сматрана и лица која су завршила један од три разреда основне школе, као и лица без школе која су била у стању да напишу и прочитају кратак текст у вези са свакидашњим животом.

Иако је проценат неписмених највећи у старијим старосним групама, њих и данас има међу младима, на основу чега се може закључити да нису сва деца обухваћена обавезним школовањем, посебно деца у забаченим сеоским крајевима, као и у ромским насељима. Када се анализира писменост неке популације потребно је истаћи да постоје значајне разлике у погледу квалитета писмености, као и чињеница да део становника који су пописом сматрани писменима, у ствари не задовољавају одређене критеријуме, јер је део становништва писменост стекао на посебним курсевима, односно завршили су неколико разреда основне школе и касније своју писменост нису користили (Ивков-Џигурски и сар., 2010).

Удео неписмених могуће је пратити од пописа 1961. године. Како би се створила што боља слика о овој категорији становништва, најпре ће се упоредити подручје Шајкашке са целом Бачком, али и са Покрајином.

Године 1961. у Шајкашкој удео неписмених у укупном становништву износио је 12,6% (табела 50), што је далеко изнад процента неписмених у Бачкој (7,7%). У Војводини, вредност је доста ближа оној у Шајкашкој, и износила је 11,3%. Наредним

пописом у Шајкашкој и Војводини, проценат неписмених је опао на 12,0%, односно на 9,0%, док је једино у Бачкој једино порастао за 0,1% у односу на претходну пописну годину.

Како су године пролазиле, удео неписмених, како у Шајкашкој, тако и у Бачкој, па и осталом делу Војводине, наставио је да опада. И по попису из 1981, из 1991. и 2002. године, Бачка је имала најмање неписмених, док су вредности у Војводини биле нешто више. Шајкашка је у овом, као и на свим ранијим пописима, имала већи удео неписмених у односу на Бачку и целу Војводину. Године 2002. Бачка је имала 2,1% неписмених, Војводина 2,4%, а Шајкашка 4,1%.

Табела 50. Становништво старо 10 и више година према неписмености у Шајкашкој, Бачкој и Војводини по пописима 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

Попис	Шајкашка			Бачка			Војводина		
	укупно	неписмено	%	укупно	неписмено	%	укупно	неписмено	%
1961.	46.746	5.892	12,6	926.990	71.046	7,7	1.523.196	172.721	11,3
1971.	49.962	5.996	12,0	855.226	66.664	7,8	1.687.919	152.528	9,0
1981.	53.252	4.619	8,7	893.959	46.861	5,2	1.759.198	101.713	5,8
1991.	54.328	3.281	6,0	906.506	31.244	3,4	1.765.320	72.621	4,1
2002.	59.652	2.442	4,1	950.585	19.772	2,1	1.831.574	44.090	2,4

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 13, Школска спрема и писменост; ПЗС, 1974, Попис становништва 1971, Становништво старо 10 и више година према школској спреми и полу и неписмени према старости и полу; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; РЗС, Електронско издање пописа становништва 1991. године; РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 4, Школска спрема и писменост

По попису 1961. године, највећи број неписмених код становника старих 10 и више година, посматрајући засебно насеља Шајкашке, имао је Чуруг са 1.306 лица, и са уделом од 17,1% (табела 51). Са друге стране, најмање неписмених имало је Ђурђево са 6,2%, што је дупло мање од просека целе Шајкашке у овој пописној години (карта 19а).

Док се удео неписмених у Чуругу по попису 1971. године смањило, иако је и даље имао апсолутно највећи број неписмених, тако се у Ђурђеву повећао. У овом периоду у чак шест насеља (Госпођинци, Ђурђево, Надаљ, Вилово, Гардиновци и Мошорин) проценат неписмених је порастао у односу на 1961. годину, али је опет, посматрајући целу Шајкашку, проценат неписмених опао на 12,0%. Најмањи удео неписмених овог пута био је у Будисави (7,4%), док их је највише било у Жабљу (14,9%) (карта 19б).

Табела 51. Становништво старо 10 и више година према писмености у насељима Шајкашке по пописима 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

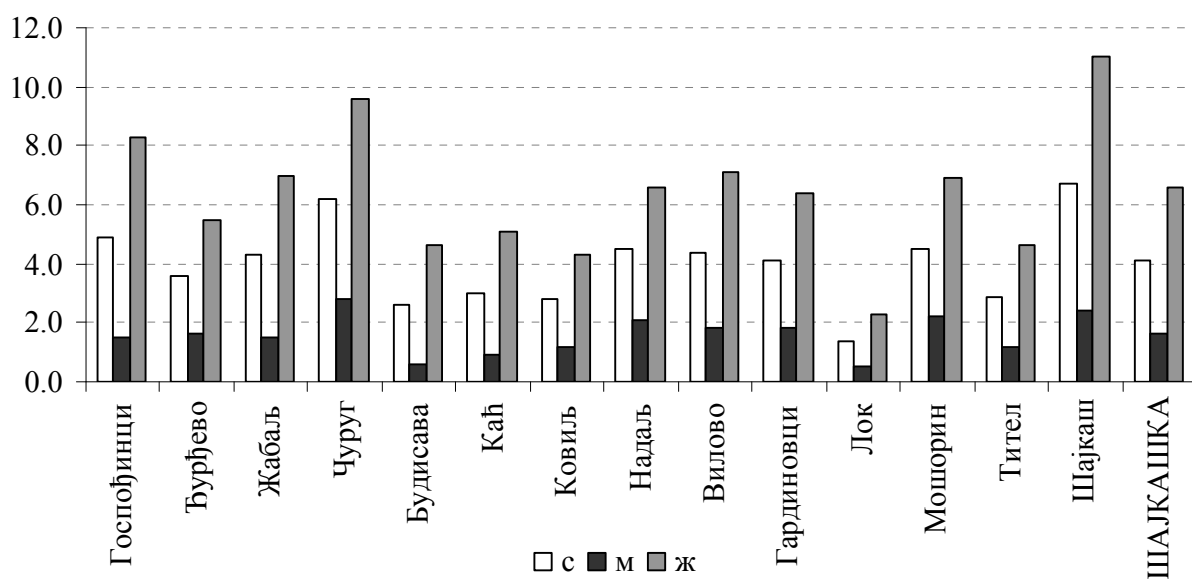
Насеље/ област	1961.			1971.			1981.			1991.			2002.		
	Укупно	Неписмено	%	Укупно	Неписмено	%	Укупно	Неписмено	%	Укупно	Неписмено	%	Укупно	Неписмено	%
Госпофинци	3.033	341	11,2	3.190	399	12,5	3.269	291	8,9	3.073	213	6,9	3.463	170	4,9
Ђурђево	3.903	243	6,2	3.940	317	8,0	4.063	275	6,8	3.895	157	4,0	4.465	161	3,6
Жабалъ	5.896	934	15,8	6.580	978	14,9	7.195	661	9,2	7.565	541	7,2	8.486	365	4,3
Чуруг	7.650	1.306	17,1	7.935	1.122	14,1	8.014	870	10,9	7.766	704	9,1	7.796	486	6,2
Будисава	1.974	200	10,1	2.337	172	7,4	2.911	161	5,5	3.213	123	3,8	3.383	88	2,6
Каћ	4.521	603	13,3	5.605	673	12,0	7.179	601	8,4	8.402	424	5,0	9.924	302	3,0
Ковиљ	4.507	540	12,0	4.577	491	10,7	4.557	309	6,8	4.522	188	4,2	5.003	138	2,8
Надаљ	2.016	204	10,1	1.904	218	11,4	1.907	139	7,3	1.705	95	5,6	1.953	87	4,5
Вилово	978	86	8,8	975	106	10,9	954	88	9,2	930	51	5,5	964	42	4,4
Гардиновци	1.433	147	10,3	1.412	163	11,5	1.344	150	11,2	1.294	56	4,3	1.330	55	4,1
Лок	1.460	130	8,9	1.488	129	8,7	1.333	51	3,8	1.158	41	3,5	1.131	16	1,4
Мошорин	2.410	230	9,5	2.292	268	11,7	2.168	201	9,3	2.207	141	6,4	2.441	110	4,5
Тител	4.686	581	12,4	5.173	581	11,2	5.328	424	8,0	5.295	221	4,2	5.334	156	2,9
Шајкаш	2.279	347	15,2	2.554	379	14,8	3.030	398	13,1	3.303	326	9,9	3.979	266	6,7
ШАЈКАШКА	46.746	5.892	12,6	49.962	5.996	12,0	53.252	4.619	8,7	54.328	3.281	6,0	59.652	2.442	4,1

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961. књига 13, Школска спрема и писменост; ПЗС, 1974, Попис становништва 1971, Становништво старо 10 и више година према школској спреми и полу и писмени према старости и полу; ПЗС, 1982, Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља; РЗС, Електронско издање пописа становништва 1991. године; РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 4, Школска спрема и писменост

Године 1981. у Шајкашкој се смањио укупан број неписмених на 4.619 лица, док им је удео опао на 8,7%. И у свих четрнаест насеља дошло је до смањења ове категорије становништва. Једино је у Шајкашу, Гардиновцима и Чуругу удео неписмених био већи од 10,0%. У Локу, са свега 51 неписменим лицем, забележен је најмањи удео неписмених (3,8%). Најинтензивније смањење уочава се у Жабљу, са 14,9% 1971. на 9,2% 1981. године (карта 19в).

У наредној пописној години, удео неписмених у Шајкашкој опао је на 6,0% (табела 51). Чуруг је од почетка посматраног периода, па све до 2002. имао апсолутно највећи број неписмених, а по уделу, 1991. године заузимао је друго место са 9,1%. Од њега је већи удео имао само Шајкаш (као и у 1981.) са 9,9%. И сада је Лок имао најмањи проценат неписмених (3,5) (карта 19г).

Графикон 32. Становништво старо 10 и више година према неписмености у насељима Шајкашке 2002. године

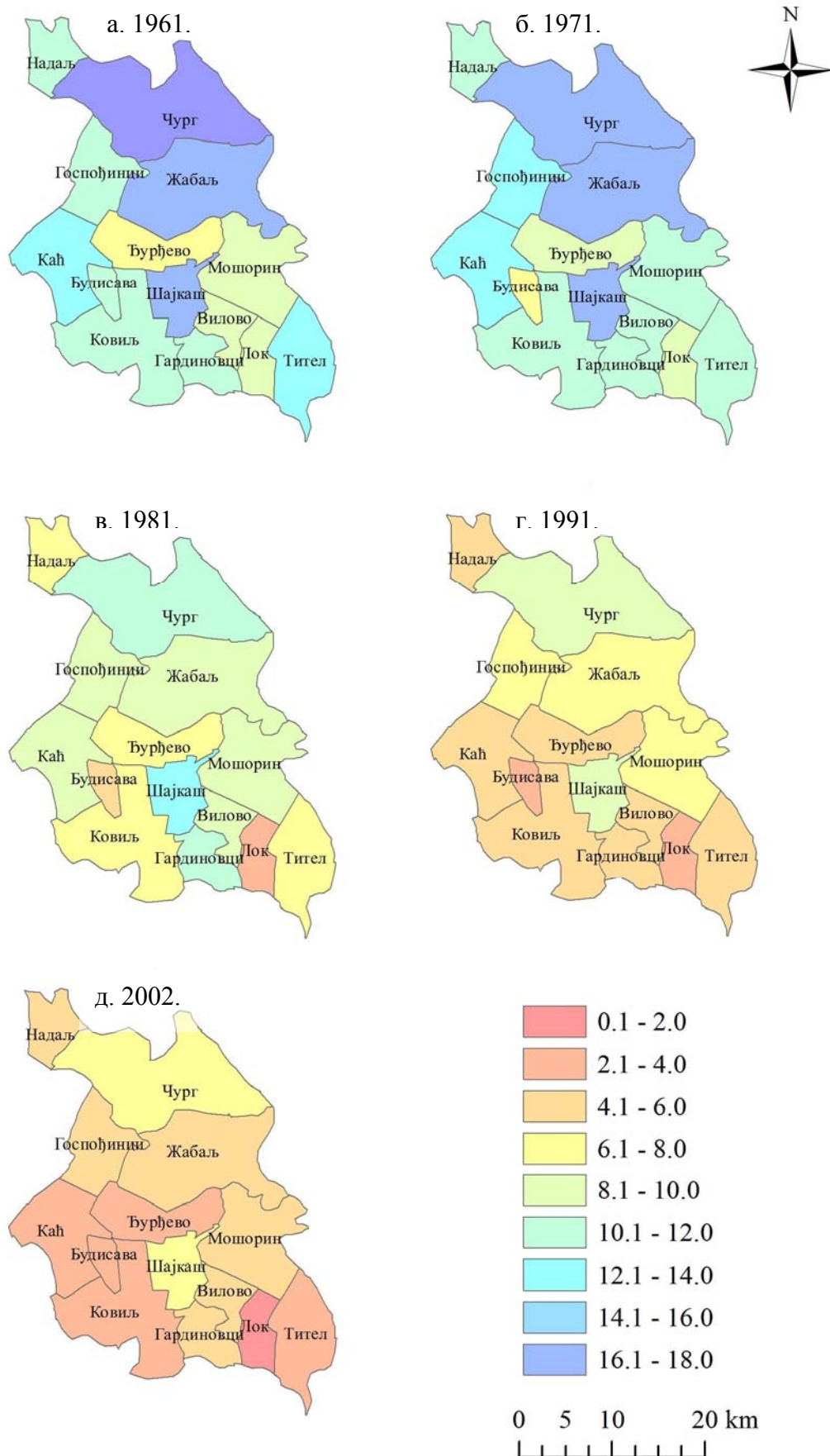
У 2002. години број неписмених лица у Шајкашкој износио је 2.442. Као и у претходним пописима, највећи удео неписмених посматрано по насељима био је у Шајкашу са 6,7%, док је најмањи опет био у Локу са 1,4% (карта 19д). Какав је био удео мушког и женског неписменог становништва у насељима Шајкашке, приказано је на графикону 32.

У свим насељима јасно се уочава доминација женског становништва, која је одувек била неписменија у односу на мушки део популације. Ово се објашњава чињеницом да је још од времена настанка школа, њу похађало више мушко

становништво, а како је више женског старијег становништва у структури ових насеља, разумљив је и већи удео неписменог женског дела популације.

Најмање неписмених мушкараца је у Локу, са 0,5% (3 лица), као и најмање неписмених жена са 2,3% (13 лица). Максималан удео неписмених мушкараца по попису 2002. године био је у Чуругу са 2,8% (110 лица), док је највише женског било у Шајкашу са 11,1% (221 лице).

Карта 19. Удео неписмених лица у насељима Шајкашке по пописима 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002. године

ШКОЛСКА СПРЕМА

Школска спрема један је од показатеља општег развоја неког региона, јер добра квалификациона структура становништва један је од најзначајнијих фактора који доприносе бржем развоју привредних и непривредних функција. Подаци о школској спреми односе се на врсту школе чијим је завршавањем лице стекло највиши степен образовања. Одговор на питање о школској спреми није прикупљан за децу предшколског узраста и ученике основне школе. Прва категорија у попису су они који су без школске спреме.

Испитивањем структуре становништва према школској спреми, добијају се подаци у којој мери се испуњава школска обавеза, каквим школским квалификацијама располажу поједине категорије становништва, затим да се врше проучавања о потребама тржишта и привреде за појединим квалификационим структурама, да не би долазило до несразмере и до преоптерећивања појединих привредних грана одређеним квалификованим кадром, а да се са друге стране у појединим привредним гранама јавља недостатак стручног кадра.

Школска спрема утиче и на природно кретање становништва и то на два начина: директно, јер постоји веза између степена школске спреме и природног прираштаја и индиректно, утичући на остале факторе развоја, она ствара одређену слику предела који својим укупним стањем (привредном развијеношћу, здравственом просвећеношћу, хигијенским навикама) условљава и интензитет природног прираштаја.

Услед разлика у методологији појединих пописа, а ради лакше анализе ових података, издвојене су следеће категорије код свих пописа: без школске спреме, незавршено основно образовање (1-3 и 4-7 разреда), основно образовање, средње образовање, више и високе школе; како би се могле пратити промене у оквиру појединих категорија.

Укупан удео становништва *без школске спреме* смањује се од 1961. (30,6%) до 2002. године (7,3%). Посебно је уочљиво смањење женског становништва без школске спреме код кога је забележен пад од 1971-2002. године са 31,6% на 10,9%. Код мушког становништва уочава се у свим пописима мањи удео него код женског становништва, али се такође уочава и његово константно смањење.

Код првог пописа (1961) уочава се велики удео становништва са *непотпуном основном школом*, чак 56,4%. Овај удео се наредне пописне 1971. године смањио на

51,0% са приближно сличним процентом и мушког и женског становништва (табела 52). Године 2002. удео становништва са непотпуним основним образовањем опао је на 19,5%, што значи да скоро сваки четврти становник Шајкашке старији од 15 година није завршио основну школу.

Са **потпуним основним образовањем** 1961. године било је 5,5% становника, да би 2002. порастао на 27,3%. Удео лица са непотпуном и довршеном основном школом смањује се у корист повећања удела становништва са средњим образовањем.

Табела 52. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по полу, по пописима 1961, 1971, 1991. и 2002. године (у %)

Попис	пол	Без школске спреме	1-3, 4-7	Основна школа	Средња школа	Висока и виша	Укупно
1961. ¹⁰	с	30,6	56,4	5,5	7,0	0,5	100,0
	м	-	-	-	-	-	-
	ж	-	-	-	-	-	-
1971. ¹¹	с	25,3	51,0	11,5	11,3	0,9	100,0
	м	18,8	51,1	11,0	17,8	1,4	100,0
	ж	31,6	50,9	12,1	5,0	0,5	100,0
1981.	с	13,5	34,2	29,5	19,4	2,0	100,0
	м	8,4	30,5	30,4	26,9	2,4	100,0
	ж	18,4	37,7	28,7	12,1	1,6	100,0
1991.	с	10,6	30,3	26,6	28,3	3,3	100,0
	м	6,2	26,7	27,4	35,1	3,8	100,0
	ж	15,0	33,9	25,8	21,6	2,9	100,0
2002.	с	7,3	19,5	27,3	40,9	4,2	100,0
	м	3,7	16,4	26,5	48,1	4,5	100,0
	ж	10,9	22,4	28,1	34,0	4,0	100,0

Извор: СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 13, Школска спрема и писменост*; ПЗС, 1974, *Попис становништва 1971, књига 16, Становништво по народности и школској спреми*; ПЗС, 1982, *Попис становништва 1981, књига 1, Становништво*; РЗС, *Електронско издање пописа становништва 1991. године*; РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 4, Школска спрема и писменост*

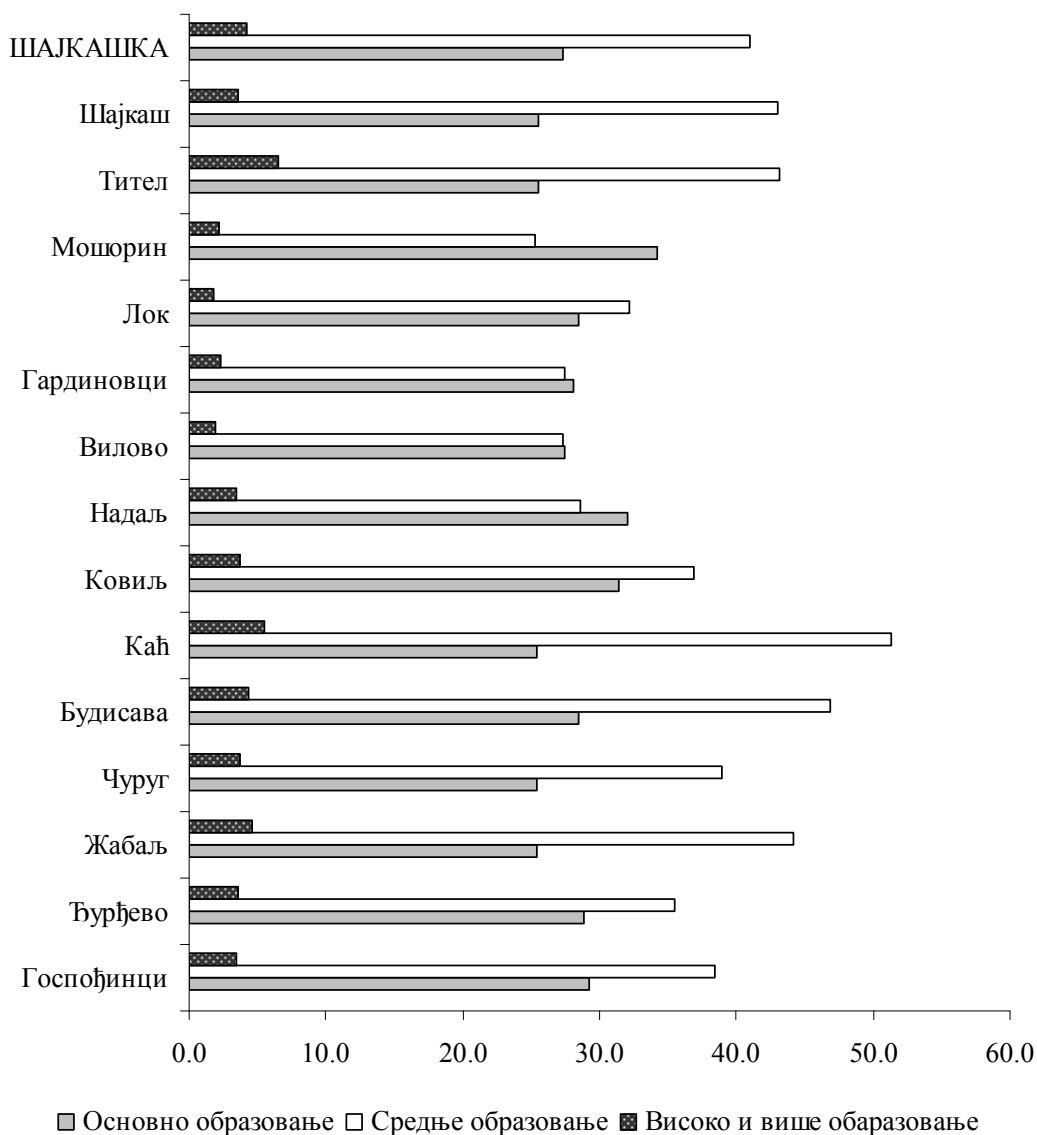
Са завршеном **средњом школом**, у Шајкашкој је 1961. године долазило свега 7,0%. Овај проценат се даљим пописима знатно увећавао, тако да је 2002. износио 40,9%. Приметан је и знатно већи удео мушке популације са завршеном средњом школом у односу на женско становништво. Тако, 1971. године било је три пута више мушкараца у овој категорији, 1981. дупло више, а онда је разлика почела да се смањује. Године 2002. било је 48,1% мушкараца са завршеном средњом школом, док је тај проценат код женског био 34,0%.

¹⁰ Не постоје подаци по полу

¹¹ Становништво старо 10 и више година

Најмањи је удео становништва са завршеном **вишом и високом школом**. По првом анализираном попису износио је свега 0,5%. На следећем попису када је овај удео био 0,9%, где су подаци дати по полу, јасно се види да је мушко становништво са вишим и високим степеном образовања доминантније у односу на женско. Удео ове групе становништва се из пописа у попис повећава, тако да је он 2002. године био 4,2%, и то 4,5% мушкараца и 4,0% жена.

Графикон 33. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 2002. године (у %)

На графикону 33 приказан је удео становништва 2002. године по завршеном основном образовању, затим са средњом школом и са вишом и високом школом. Овде су посебно интересантна три насеља Тителске општине: Мошорин, Гардиновци и Вилово, као и Србобранско насеље Надаљ, где је још увек више оних лица која су

завршила само основну школу. Исто тако, приметан је и најмањи удео становништва са завршеном вишом и високом школом у ова четири насеља.

Једино је у Каћу више од 50% становника која су завршила средњу школу. Код осталих насеља, овај удео је мањи. Највећи удео са завршеним вишим школама и факултетима имају Тител са 6,6%, Каћ са 5,5% и Жабаљ са 4,6%.

ЕТНИЧКА И ВЕРСКА СТРУКТУРА

Кроз историју, Шајкашка је била веома привлачна регија за насељавање разних народа због повољних природних услова за насељавање. Дешавања кроз историју утицала су на промене господара ове територије, на смене народа њихових култура и државних форми.

Промене код становништва Бачке биле су честе јер су се смењивали периоди демографског и привредног просперитета са периодима рецесије и депопулације. Честе сеобе народа, бројни ратови, епидемије, промене држава и граница, различите економске промене, процес индустријализације и урбанизације, изазивали су крупне демографске промене. Неки од ових фактора су деловали стимулативно, а неки депресивно на бројно стање и етничку структуру бачке популације, чији се један део издваја као Шајкашка.

Оно што отежава реално сагледавање показатеља појединих вредности у датим моментима, јесу ретки, нередовни, непотпуни и непоуздани пописи становништва.

ЕТНИЧКА СТРУКТУРА

Како би се анализирале промене етничке структуре у насељима Шајкашке, и на што вернији начин указало на дешавања на овом простору, најпре ћемо се осврнути на историјска дешавања у Бачкој. Током раног средњег века долазило је до великих сеоба народа. На простору данашње Бачке, после Хуна, Гота, Алана, Сармата, Гепида, Франака, Авара и Словена, тек Мађари успевају да створе трајнију државу на овим просторима. Све до доласка Турака у Бачкој доминирају Мађари. Бачку Турци 1542. године дефинитивно заузимају и претварају буквално у демографску пустињу. У тренуцима продирања Турака, највећи део мађарског становништва из Бачке бежи у северније пределе тадашње Угарске, док је мањи део побијен или одведен у ропство. Током своје владавине, Турци насељавају Бачку Јужним Словенима, претежно Србима

и Буњевцима. Тешки рат вођен крајем XVII века, такође је допринео депопулацији Бачке, и насељима који данас улазе у састав Шајкашке. Карловачким миром из 1699. године Бачку Турци заувек губе.

Врло брзо, по освајању ових предела у Бечу се јавља идеја о потреби насељавања освојених области. Мотиви су били војно-политички (стварање војних одбрамбених граница), али и чисто меркантилистички, пошто је државна каса била испразњена дугим ратовима. Приликом избора колониста водило се рачуна и о њиховом знању заната или вичности пољопривреди. Током XVIII и XIX века, у неколико организованих колонизација од стране власти или феудалаца, досељавају се Мађари, Немци, Словаци, Русини и други. Срби, који су углавном били граничари и сточари, а самим тим и мање погодни за интензивирање привреде, нису у већој мери обухватани колонизацијом, већ су се углавном стихијски досељавали. Такође, њихова православна вера кварила је жељу власти да промене етнички и верски карактер ове области, па они и због ове чињенице нису били радо виђени као досељеници (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006, 196).

Од оснивања Батаљона у XVIII веку па све до развојачења, српско становништво у Шајкашкој увек је било најбројније. То је била једина област Бачке у којој су Срби, све до краја Првог светског рата, имали и апсолутну и релативну већину. Тај однос, који је увек ишао у прилог српског живља, нагло је почео да се мења од момента развојачења. Према подацима из 1866. године (Крестић, 1975), дакле седам година пре развојачења, Срби су чинили 94,0% укупног становништва у Шајкашкој. Четрнаест година касније, односно седам година након развојачења, у Шајкашкој је било само 30.217 Срба, који су чинили 79,3% становништва (табела 53). Тај податак недвосмислено указује на стагнацију српског живља и на нагли пораст осталих националних популација, пре свега Мађара и Немаца.

Тако, на пример, док је 1866. било укупно 1.855 Немаца, који су чинили 4,7% шајкашког становништва, према попису из 1880. године њих је било скоро два пута више. Још изразитији пораст наступио је код Мађара којих је 1866. заједно са осталим националним групацијама (Русинима, Словацима и Румунима) било нешто више од 1%. Према попису из 1880. године Мађари су чинили 6,7% шајкашког становништва.

Табела 53. Промене етничке структуре становништва Шајкашке од 1873. до 1921. године

Година		Срби	Мађари	Немци	Словаци	Румуни	Хрвати	Русини	Јевреји	Остали
1873.	Укупно	29.524	328	1.958	11	34	146	- ¹²	10	1.315
	%	88,6	1,0	5,9	0,0	0,1	0,4	-	0,0	3,9
1880.	Укупно	30.217	2.552	3.234	197	23	-	405	-	1.458
	%	79,3	6,7	8,5	0,5	0,1	-	1,1	-	3,8
1890.	Укупно	34.592	5.913	5.632	135	28	152	912	-	198
	%	72,7	12,4	11,8	0,3	0,1	0,3	1,9	-	0,4
1900.	Укупно	36.697	8.130	6.417	77	11	37	1.279	793	327
	%	68,3	15,1	11,9	0,1	0,0	0,1	2,4	1,5	0,6
1910.	Укупно	38.772	9.378	6.515	131	7	223	1.626	727	301
	%	67,2	16,3	11,3	0,2	0,0	0,4	2,8	1,3	0,5
1921.	Укупно	41.010	8.706	6.850	-	-	-	1.834	-	749
	%	69,3	14,7	11,6	-	-	-	3,1	-	1,3

Извор: Крестић, 1975; Попис становништва 1921. године

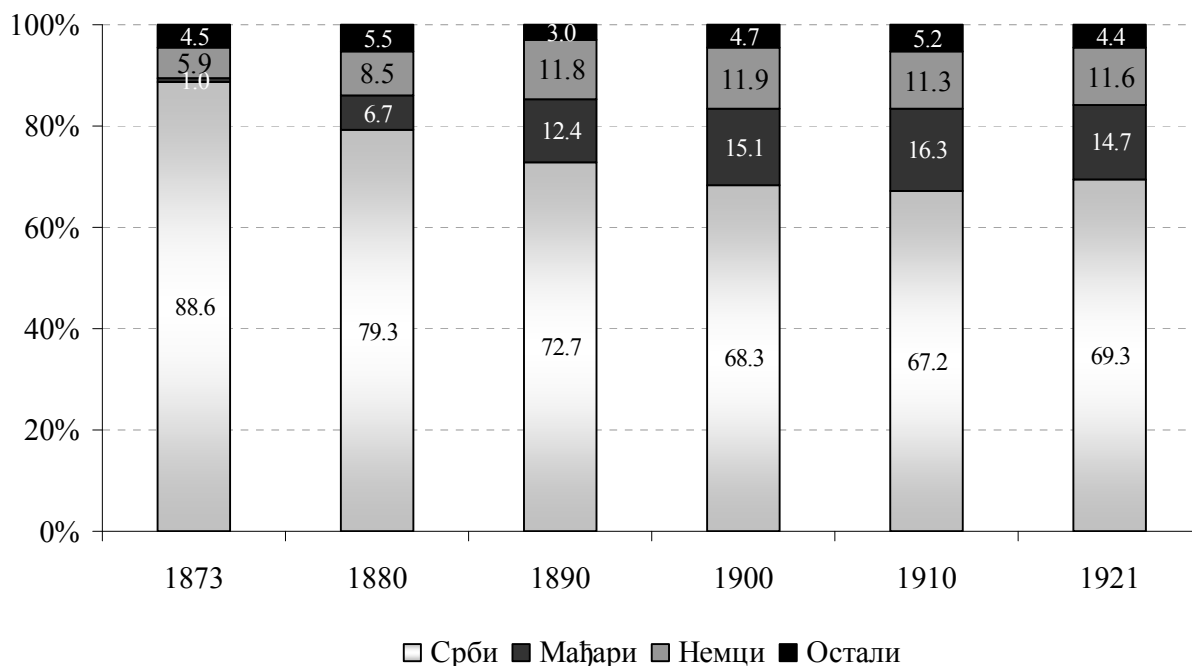
Опадање броја српског становништва у годинама после развојачења није наступило због смањеног наталитета. Захваћени аграрном кризом хиперпродукције, процесом распадања кућних задруга и бројним проблемима прелаза са натуралне на робноновчану привреду, изложени до тада непознатом, а снажном националистичком притиску владајућих кругова Мађарске, у незадрживом току пропадања, да би све то избегли, Срби из Шајкашке масовно су напуштале своју земљу и селили се у Срем и друге крајеве. На графикону 34 приказан је однос најзаступљенијих етничких група у Шајкашкој – Срба, Мађара и Немаца, од 1869. до 1921. године.

У жељи да ослабе снагу збијене српске масе у Шајкашкој и у пределима бивше границе у Банату, водећи политичари Мађарске настојали су да населе те крајеве Мађарима, који би морали да служе као утирач за мађарску државну идеју у Крајини и уједно да се на крајњој граници отаџбине од тако насељених и између пограничних Срба и српске кнежевине углављених поверљивих елемената образује гранична линија. Осим тога, власти су настојале да аграрни пролетаријат мађарске народности свим могућим средствима одврате од социјалистичке идеје и социјалистичког покрета. Да би у томе успеле, одлучиле су да пролетаризоване масе Мађара населе у чисто српске крајеве и да им уз откуп дају по пет катастарских јутара државне земље, чиме би их одвратиле од могућег бунта. Са тим национално-политичким и социјалним циљевима, у

¹² Нема података

периоду после развојачења до 1880. године, насељене су групе мађарских колониста у Ковиљ Свети Иван (дан. Шајкаш), Тител, Мошорин, Чуруг, Жабалъ и Ђурђево.

Графикон 34. Заступљеност Срба, Мађара и Немаца у Шајкашкој 1869, 1880, 1890, 1990, 1910. и 1921. године

Живећи деценијама без ближњих додира са другим националностима, у чисто српској средини, Шајкаши нису могли лако да се помире са чињеницом да треба да живе заједно са Мађарима, Немцима и Јеврејима, који су некад организовано а некад стихијско насељавали њихове општине. Срби су покушавали да умање прилив нових досељеника, између осталог, позивајући се на једну одлуку Бачке жупаније, да они који желе да постану грађани њихових општина, са правом стицања непокретног иметка, морају платити у општинску благајну и по више стотина форинти. Оваква општинска решења ипак су утицала на смањење броја досељеника. Она су готово онемогућила насељавање потпуно пролетаризованих социјалних групација било које националне припадности, осим у случајевима организоване колонизације, када их је материјално помагала држава.

Пораст мађарског и немачког становништва настављен је и у декади од 1880. до 1890. године. Поред неорганизованог – стихијског усељавања Мађара и Немаца у Шајкашку, под вођством Јаноша Ханкоњија 1883. покренута је једна замашнија колонизација за насељавање земље која се налазила у Каћком и Ковиљском атару. Подручје које је требало населити налазило се под густом храстовом шумом коју је

власт била спремна да прода неком крупнијем капиталисти или спахији. Насељено становништво мађарског и немачког порекла било је покупљено из 50 општина Бачке жупаније, и то су углавном били беземљаши.

Иако је српско становништво у односу на мађарско и немачко за време од 1880. до 1890. процентуално опало, бројчано оно је порасло за 4.375 лица. Слично је било и у периоду од 1890. до 1900. године. Процентуално, број Срба смањено се за 4,4% а бројчано се увећао за 2.530 лица. Чак и у оним годинама када су владале разне епидемије, нарочито дифтерије која је често харала, када је више умирало него што се рађало, број Срба није смањиван, него увећаван. До повећања долазило је услед тога што су Срби из других крајева почели да се усељавају у Шајкашку. Иначе, крајем XIX века они се све чешће исељавају у Америку, али не толико масовно као што ће то чинити у периоду од 1900. до 1910. године.

Поређењем података из 1890. године са подацима из 1900. види се да је у том периоду дошло до извесног пораста русинског становништва. Док је Мађарско становништво и даље било у порасту, немачко је почело да стагнира. Разлог стагнације није у смањеном наталитету него у успоренијем усељавању, а све чешће исељавању већ насељених Немаца. Крајем XIX, а нарочито у првој деценији XX века они су, не само из Шајкашке, него и из других предела Јужне Угарске све масовније одлазили у Немачку.

При попису из 1910. године, немачко становништво опало је за 0,6%. У односу на претходне деценије, у размаку од 1900. до 1910. забележен је најмањи пад српског становништва од свега 1,1% (графикон 34). У истом периоду, у односу на раније декаде, забележен је најмањи пораст мађарског становништва од свега 1,2%.

Осим исељавања Немаца у Немачку, почетком XX века, до рата 1914, све је интензивније исељавање становништва у Америку. Погођена финансијском кризом 1907. године, а иначе у процесу пропадања, и Шајкашка је била захваћена тим исељавањем. У Америку су одлазили у првом реду они који су материјално пропали и тзв. „ритлије“. Када су после деценијама дугих судских процеса шајкашка насеља постала власници ритских земаља, „ритлијама“ није преостало друго него да одласком у Америку покушају да обезбеде себи бољу егзистенцију од оне коју су имали у Шајкашкој.

Табела 54. Промене етничке структуре становништва Шајкашке од 1953. до 2002. године

Година		Срби	Црногорци	Југословени	Албанци	Мађари	Муслимани	Роми	Румуни	Словаци	Хрвати	Русини, Украјинци	Остали
1953.	Укупно	42.951	46	49	-	5.012	-	-	24	276	818	2.965	1.342
	%	80,3	0,1	0,1	-	9,4	-	-	0,0	0,5	1,5	5,5	2,5
1961.	Укупно	47.387	46	49	14	4.955	32	80	-	-	996	2.830	1.019
	%	82,5	0,1	0,1	0,0	8,6	0,1	0,1	-	-	1,7	4,9	1,8
1971.	Укупно	48.500	106	633	50	4.506	42	165	-	-	957	-	3.523
	%	82,9	0,2	1,1	0,1	7,7	0,1	0,3	-	-	1,6	-	6,0
1981.	Укупно	50.181	154	2.441	54	3941	95	761	-	-	851	2.223	1.255
	%	81,0	0,2	3,9	0,1	6,4	0,2	1,2	-	-	1,4	3,6	2,0
1991.	Укупно	50.939	143	3.519	44	3.506	100	867	22	226	589	-	2.720
	%	82,2	0,2	5,7	0,1	5,7	0,2	1,4	0,0	0,4	1,0	-	4,4
2002.	Укупно	57.418	109	987	35	3.170	106	1.166	27	228	511	1.600	1.998
	%	85,2	0,2	1,5	0,1	4,7	0,2	1,7	0,0	0,3	0,8	2,4	3,0

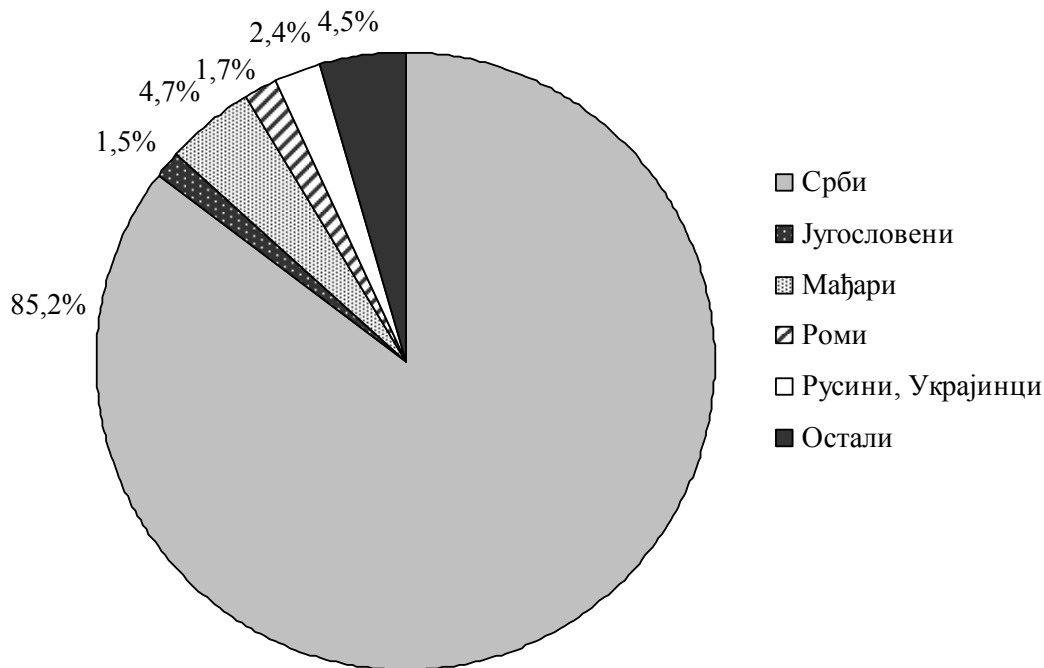
Извор: СЗС, 1960, *Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и народност*; СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 1, Витална, етничка и миграциона обележја*; ПЗС, 1974, *Попис становништва 1971, књига 16, Становништво по народности и школској спреми*; ПЗС, 1982, *Попис становништва, домаћинства и станова 1981, Становништво, књига 1, резултати за насеља*; РЗС, *Електронско издање пописа становништва 1991. године*; РЗС, 2004, *Попис становништва 2003, књига 1, Становништво према националној или етничкој припадности*

Све до 1953. године не може се прецизно утврдити удео појединих етничких група у насељима Шајкашке. Попис из 1953. показује да је у међувремену удео Срба порастао на 80,3% (табела 54), док се проценат Мађара смањило на 9,4% у укупном шајкашком становништву. Повећање српског живља последица је колонизације, али исто тако, и исељавања Немаца.

И у наредна два пописа бележи се пораст удела Срба, мада незнатно, што говори да није било већих миграција колонизованог становништва. Попис из 1981. године региструје и даље пораст апсолутног броја Срба, али и по први пут пад њиховог удела за 1,9%. Разлоге за ово треба тражити у све израженијем паду природног прираштаја, као и у чињеници да се позитиван миграциони салдо, који је највише доносио Србе претворио у негативан. Такође, један део Срба почео се изјашњавати као Југословени, што је вероватно и кључни моменат у анализи пада удела Срба за тај период.

Резултати пописа из 2002. године регистровани су највећи пораст апсолутног броја Срба у читавом посматраном периоду (од времена развојачења Батаљона, до 2002. године) (графикон 35). Овако велико увећање бројности Срба последица је велике имиграције избеглица из ратом захваћених подручја бивше СФРЈ: Хрватске и Босне и Херцеговине, али и са Косова и Метохије.

Графикон 35. Етничка структура становништва Шајкашке 2002. године

Другу етничку групу по заступљености у Шајкашкој чине Мађари, којих је по попису из 2002. године било 3.170 лица, што је 4,7% од укупног броја становника. Након Мађара следи етничка група у коју су сврстани Русини и Украјинци са 2,4%¹³. Русини су најзаступљенији у Ђурђеву, где чине 23,4% од укупног становништва овог насеља.

Поред Срба, Мађара и Русина, у Шајкашкој су заступљени и многи други народи чије је бројчано стање слабије. Ту су још и Југословени, Роми, Хрвати, Словаци, Црногорци, Албанци и други.

ВЕРСКА СТРУКТУРА

Верска структура становништва Шајкашке мењала се са променама етничке структуре. Подаци којима располажемо о верској структури становништва Шајкашке, доста је оскудна. Према Крестићу (1975) у верском погледу, становништво некадашњег тителског и жабаљског среза пружало је веома шаролику слику. Поред најбројнијег православног становништва, које је чинило преко 70% живља, било је

¹³ До 1971. године Русини и Украјинци су припадали истој групи. Због лакше анализе, и у даљим резултатима збирно су посматрани заједно, иако је у Шајкашкој много већи број Русина (највише у Ђурђеву) него Украјинаца

римокатолика, гркокатолика, јерменокатолика, евангелиста, унитарца, припадника разних других хришћанских вероисповести и израиљана.

Од значајних етничких група у Шајкашкој припаднике православне вероисповести чине Срби, Црногорци и Македонци, католике Мађари, Хрвати, Буњевци, Русини (грко-католици или унијати) и, раније део Немаца, протестанте Словаци, и раније, део Немаца (лутерани), односно део Мађара (калвинисти).

Табела 55. Становништво Шајкашке према вероисповести по пописима 1991. и 2002. године

Вероисповест	1991.		2002.	
	Укупно	%	Укупно	%
Исламска	151	0,2	105	0,2
Јудаистичка	7	0,0	4	0,0
Католичка	6.060	9,7	5.325	7,9
Православна	52.630	84,0	59.035	87,6
Протестантска	400	0,6	558	0,8
Прооријенталних култова	2	0,0	2	0,0
Верник је, али не припада ниједној вероисповести	202	0,3	1	0,0
Неизјашњен	0	0,0	1.326	2,0
Није верник	817	1,3	96	0,1
Друге вероисповести	1	0,0	70	0,1
Непознато	2.405	3,8	833	1,2

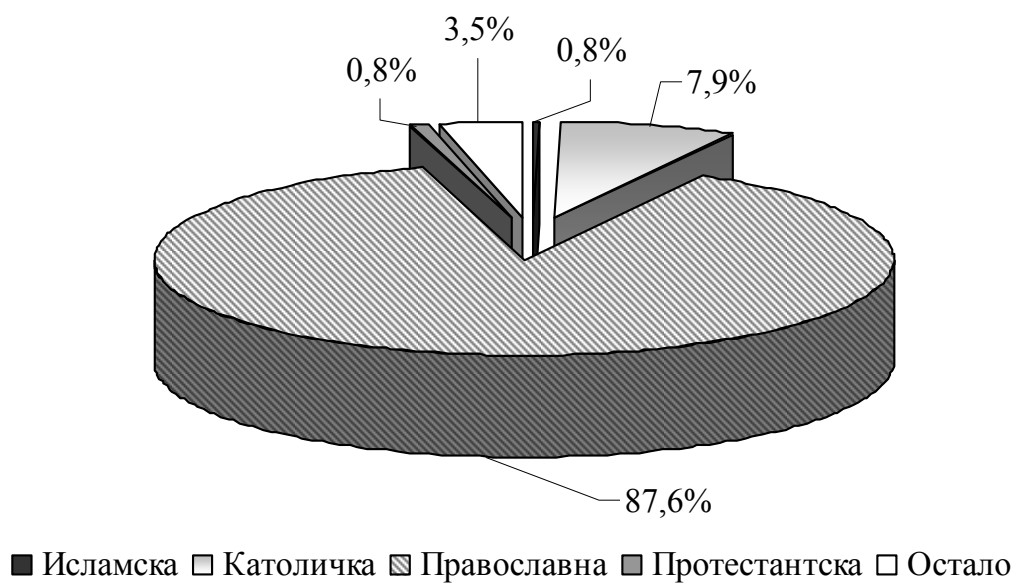
Извор: РЗС, Електронско издање пописа становништва 1991. године; РЗС, 2003, Попис становништва 2002, књига 3, Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу

У табели 55 приказано је укупно становништво Шајкашке према вероисповести по подацима пописа из 1991. и 2002. године, када је једино било могуће издвојити ову структуру на нивоу насеља, а не само по општинама.

Навећи део становништва Шајкашке припада православној вери (1991. године удео им је износио 84,0%, а 2002. 87,6%). Затим следе католици који бележе пад са заступљеношћу од 9,7% 1991. до 7,9% 2002. године (графикон 36). Протестанти су по попису из 2002. године заступљени са 0,8%, док се 0,2% становништва изјаснило да припада исламској вероисповести.

У односу на 1991, попис из 2002. године бележи знатан пад броја лица која нису верници (са 817 на 96 лица), али је зато број неизјашњених износио 1.326 лица, што је 2,0% од укупне шајкашке популације.

Графикон 36. Становништво Шајкашке према вероисповести 2002. године

ДОМАЋИНСТВА

Услед динамичног пораста становништва и распада патријархалне породичне организације унутар једног домаћинства, јавља се пораст броја домаћинстава и смањења броја чланова у њима.

Основни узроци за ову појаву су, пре свега, спроведена аграрна реформа након Другог светског рата, изражене миграције сеоског становништва, пораст броја развода и друго.

Домаћинство је свака породица или друга заједница чији чланови заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмирење основних животних потреба (станована, исхране и других), без обзира да ли се сви чланови стално налазе у месту где је настањено домаћинство или неко од њих борави дуже време у другом насељу због рада, школовања или других разлога (Ђурђев, 2001).

Домаћинством се сматра и свако лице које у месту пописа живи само, а које није члан домаћинства у неком другом месту, без обзира да ли станује у посебном или дељивом стану, као самац-подстанар, у самачком хотелу или сличном објекту, или је у истој соби са другим самцем или са члановима домаћинства станодавца, али са њима не троши заједно своје приходе.

Такође, домаћинством се сматра и колективно домаћинство, односно домаћинство састављено од лица која живе у установама за трајно збрињавање деце и одраслих, у манастирима или самостанима и у болницама за смештај неизлечивих болесника и слично.

ПРОМЕНЕ БРОЈА ДОМАЋИНСТАВА ШАЈКАШКЕ

У Војној граници, па и у Шајкашком батаљону као њеном саставном делу, кућна задруга је представљала основну ћелију домаћинства. У њој је било на окупу у заједничкој кући и на поседу, две или више породица на челу са кућним старешином, а са равноправним учешћем у стицању и уживању заједничке, задружне имовине. Продирање новчане привреде пољуљало је кућну задругу и изродило или потенцирало нетрпељивост и свађе међу члановима задруге, што је имало за тежњу граничара да деле задругу на мање индивидуалне породице. Та појава је у Шајкашкој била

изразитија него игде у Војној граници, а то се мора приписати снажном утицају Новог Сада, као трговачко-занатског центра у њеној близини, а такође и развој трговине и занатства у самој Шајкашкој као и општој тежњи за либерализацијом друштвених односа, од које није могла да буде поштеђена ни Војна граница (Гавриловић, 1975б). Деоба домаћинства започела је тек када је и фертилитет на овим просторима почео да се смањује, па се преображај домаћинства одвијао под истовременим дејством оба процеса: процес деобе сводио је домаћинства на једнопородичне заједнице, а процес опадања рађања смањивао је број чланова породице (Ђурђевић, 1998).

Према Ђукићу (1975) кретање броја домаћинства у насељима Шајкашке могуће је, са већом прецизношћу, пратити од прве половине XVIII века, односно од 1715. године. Тада су само у неколико насеља пописане куће: у Госпођинцима 17, у Каћу 16, Ковиљу 26, Гардиновцима 18, Локу 5 и у Мошорину 19, што је укупно 101. Како су године пролазиле, тако се повећавао и број домаћинства, с тим што се не може прецизно утврдити њихов број све до 1770. године.

Табела 56. Промене броја домаћинства у насељима Шајкашке од 1770. до 1872. године

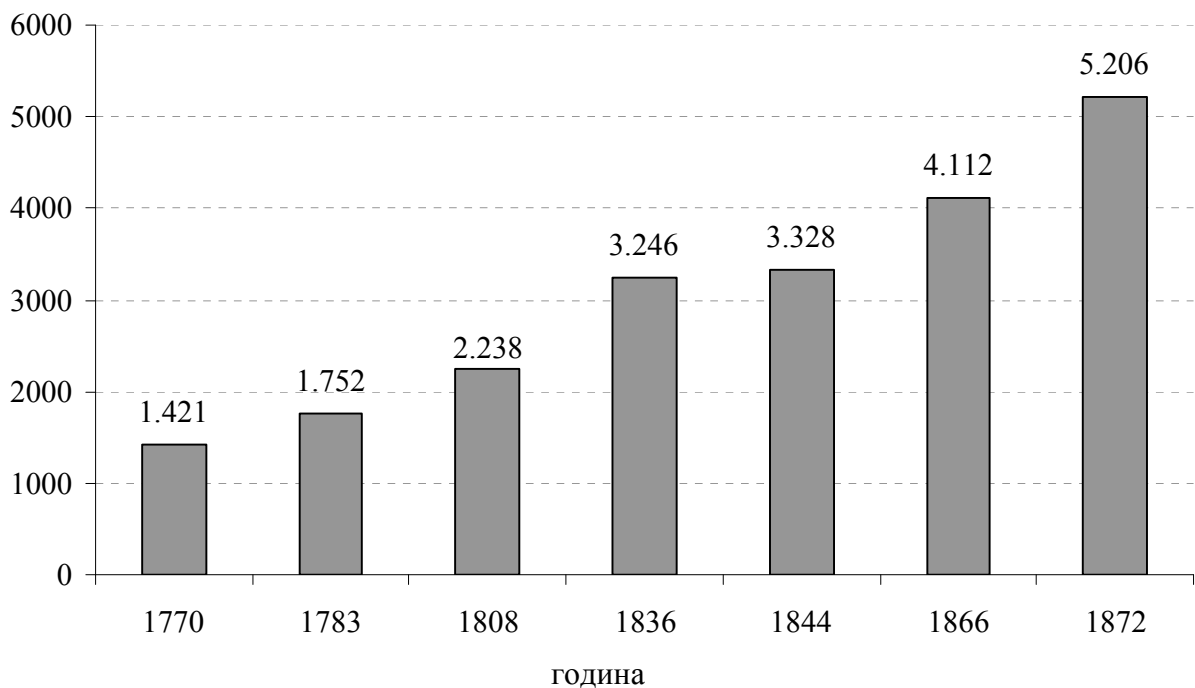
Насеље/ област	Број домаћинства						
	1770.	1783.	1808.	1836.	1844.	1866.	1872.
Госпођинци	81	100	145	220	241	308	433
Ђурђево	-	-	209	271	284	356	449
Жабал	157	244	251	406	435	553	658
Чуруг	233	311	344	482	485	602	819
Каћ	125	101	204	268	274	348	460
Ковиљ	265	340	325	434	440	473	554
Надаљ	-	-	96	145	153	204	271
Вилово	44	53	63	88	94	118	137
Гардиновци	49	60	63	92	93	108	140
Лок	33	43	47	77	79	98	129
Мошорин	195	169	160	215	218	279	355
Тител	161	214	213	385	355	438	507
Шајкаш	78	117	118	163	177	227	294
ШАЈКАШКА	1.421	1.752	2.238	3.246	3.328	4.112	5.206

Извор: Ђукић, 1975.

У табели 56 дат је преглед броја домаћинства у насељима Шајкашке од 1770. до 1872. године. За Ђурђево и Надаљ подаци постоје од 1808. године, дакле, након самог настанка ових насеља. Како је Будисава настала знатно касније, она није обухваћена у овој анализи. Јасно се уочава константан пораст броја домаћинства. Године 1770. године у Шајкашкој је било 1.421 домаћинство. Најмање их било је у Локу (33) док је у Горњем и Доњем Ковиљу (који смо ради лакшег поређења спојили) било највише (265).

Тринаест година касније, број домаћинстава повећао се за 339. Лок је у целом посматраном периоду имао најмањи број домаћинстава, док је Чуруг од 1783. године, према подацима којим располажемо имао највише кућа од свим насеља која припадају Шајкашкој. На самом почетку XIX века број домаћинстава био је већи од 2.200, да би се за само пола века скоро удвостручио. У овом периоду била је интензивна деоба домаћинстава, што ће показати и смањење броја чланова по домаћинству. Године 1872. према расположивим подацима, у Шајкашкој је било 5.206 домаћинстава, што је скоро три пута више него 1783, односно један век раније (графикон 37).

Графикон 37. Промене броја домаћинстава у насељима Шајкашке од 1770. до 1872. године

У првој половини XX века за утврђивање броја домаћинстава у овом истраживању коришћени су домовни протоколи насеља Мошорин 1905. године, Шајкаша из 1914. године, Гардиноваца 1917, Каћа 1924, Чуруга 1930. и Госпођинаца 1931. године. За Доњи Ковиљ пронађен је домовни протокол из 1898. године.

Типологија домаћинства која је овде изложена јесте типологија Кембрицке групе (табела 57). Прве три категорије су јасне, а четврту категорију чине породице као у трећој категорији са додатком рођака који су без породице. Ако су рођаци преци старешине породице или његовог брачног друга проширење је нагоре (4а), присуство браће, сестара или других рођака у истој генерацији са старешином или његовим брачним другом значи бочно проширење (4в).

Пету категорију домаћинства чине две или више рођачких породица. Ако је неко из породице родитеља још увек старешина како своје породице тако и целог домаћинства проширење је надоле (5б), а ако је неко од наследника још у време постојања породице родитеља засновао породицу и преузео старешинство над целим домаћинством проширење је нагоре (5а). Домаћинства са породицама исте генерације деле се на две класе зависно од тога да ли имају (5в) или немају (5г) једног родитеља у домаћинству.

Табела 57. Типологија Кембрицке групе

Категорије		Класе	
1	Самачка домаћинства	1а	Удовац, удовица
		1б	Неожењен, неудата, непознато
2	Непородична домаћинства	2а	Браћа и сестре
		2б	Остали рођаци
		2в	Нерођаци
3	Проста породична домаћинства	3а	Брачни пар без деце
		3б	Брачни пар са децом
		3в	Отац са децом
		3г	Мати са децом
4	Проширена породична домаћинства	4а	Проширена нагоре
		4б	Проширена надоле
		4в	Проширена бочно
		4г	Комбинација 4а-4в
5	Вишеструка породична домаћинства	5а	Секундарна јединица нагоре
		5б	Секундарна јединица надоле
		5в	Секундарна јединица бочно са претком
		5г	Секундарна јединица бочно без претка
		5д	Друга вишеструка породична домаћинства
6	Неодређена структура		

Извор: Eugene Hammel, Peter Laslett, 1974

У Доњем Ковиљу домовни протокол урађен је пред сам крај XIX века, тачније 1989. године. Нажалост, они који су вођени касније нису пронађени те су подаци из поменуте године врло значајни и за сам почетак XX века. Наиме, ове године је у једном делу данашњег села Ковиљ уписано укупно 2.747 православних лица и то у 365 домаћинстава. У категорији самачких домаћинстава било их је чак 56, што је 15,3% од укупног броја. Непородичних и проширених породичних домаћинстава било је врло мало: свега 5, односно 9. Много више су била заступљена проста породична домаћинства (укупно 109, односно 29,9%), и то са доминацијом класе брачни пар са децом (78,0% од укупног броја простих породичних домаћинстава). Највећи део домаћинстава (више од половине) спадао је у категорију вишеструких породичних

домаћинстава: укупно 186. Према расположивим подацима, у Доњем Ковиљу просечан број чланова по домаћинству износио је 7,5.

Године 1905. у Мошорину вођен је домовни протокол у коме је ово насеље имало свега 208 домаћинстава са 1.674 чланова. Најмање је било самачких и непородичних домаћинстава (2). Простих породичних домаћинстава било је укупно 88, а најзаступљенија су била вишепородична са 113 (више од половине укупног броја) и то она у класи секундарна јединица на доле (48,6%). Просечан број чланова свих домаћинстава која су уписана у овај домовни протокол био је 8,0.

У Шајкашу је 1914. године у домовном протоколу забележено 356 домаћинстава са укупно 1.743 чланова. Највише домаћинстава било је у трећој категорији и то у класи 3б – брачни пар са децом. Таквих домаћинстава било је 170 и просечан број чланова био је 4,7. У категорији 2 – непородична домаћинства било је само једно домаћинство и то у класи 2а – браћа и сестре. Самачких домаћинстава такође је било мало, укупно 10. Домаћинства са највећим просечним бројем чланова су домаћинства из категорије 5 – вишеструка породична домаћинства. Чак 72 домаћинства била су у класи 5б (секундарна јединица надоле).

Домовни протокол у Гардиновцима вођен је 1917. године. Тада је уписано укупно 215 домаћинстава са 1.336 чланова. Најмање је било непородичних, самачких и проширених породичних домаћинстава (укупно 39). Од укупног броја домаћинстава 35,3% отпада на вишеструка породична. Највише је, дакле, простих породичних – укупно 100, што чини скоро половину од укупног броја свих домаћинстава која су евидентирана почетком XX века. Врло је вероватно да је рат који се водио у то време био један од основних разлога што остала православна домаћинства нису пописана.

У Каћу је 1924. године урађен један од најверодостојнијих домовних протокола. У њему су евидентирана 482 православна домаћинства са 3.112 чланова. У односу на друга насеља, у Каћу је забележен доста већи број самачких домаћинстава (99 укупно, односно 20,5%). Али и овде је приметан велики удео вишепородичних домаћинстава, што је свакако и карактеристично за овај период. Она су са 208 домаћинстава чинила чак 43,2% од укупног броја домаћинстава. Простих породичних домаћинстава било је 164, односно 34,0%. Најмање је било проширених породичних домаћинстава (6) и оних са неодређеном структуром (5). Просечан број чланова домаћинстава био је 6,5 чланова.

По евиденцији парохијана Храма Светог Вазнесења Господњег у Чуругу, 1930. године у овом насељу било је 548 домаћинстава. Нажалост, домовни протокол вођен у

овом шајкашком насељу је у прилично лошем стању, те није било могуће утврдити укупан број чланова тих домаћинстава. На многим страницама су прецртана поједина домаћинства, тако се ни тај податак о укупном броју истих не може узети као коначан.

Па ипак, на крају књиге из 1930. године, тадашњи свештеник дао је преглед стања парохијских домаћинстава: крајем 1935. године у овом насељу било је 688 домова, 1936. 707, 1937. 703, 1938. 731, док је 1940. године било укупно 552 домаћинства.

Године 1931. Домовни протокол вођен у Госпођинцима казује да је у првој половини XX века у овом насељу било укупно 329 домаћинстава, са укупно 1.793 чланова. Ако се ови подаци упореде са стварним стањем о броју становника из ове године, уочава се недостатак од око 2.000 лица (1931. године по попису у Госпођинцима је живело 3.762 становника). Тако, иако брижљиво вођен, домовни протокол не садржи све неопходне податке који би омогућили стварну слику о домаћинствима у том времену. Према типологији Кембрицке групе, најзаступљенија су проста породична домаћинства и то класа брачни пар са децом где је укупно 140 домаћинстава са 774 чланова. Даље следе вишеструка породична домаћинства и то са класом секундарна јединица на доле, где је неко из породице родитеља још увек старешина како своје породице, тако и целог домаћинства. Оваквих домаћинстава је било 99 (скоро трећина од укупног броја) са укупно 756 чланова. Најмање је непородичних (свега 1), затим проширених породичних (20) и самачких домаћинстава (22). По евиденцији овог домовног протокола, у Госпођинцима је 1931. године просечан број чланова износио 5,4.

Према приложеним подацима, евидентна је доста сиромашна статистика о православним домаћинствима у шајкашким насељима у првој половини XX века. У многим местима која припадају овој области нису пронађене црквене православне књиге које су бележиле домаћинства. Да ли су она уопште вођена или су ова вредна документа изгуљена, или је у питању немарност тадашњих парохијана? Већина књига која је сачувана је у доста лошем стању, али и из њих се може извести оно што је заједничко, и што је карактеристично за већи део насеља у Војводини. Од укупног броја забележених домаћинстава у првој половини XX века, чак 43,8% чинила су проста породична домаћинства, и то са великом доминацијом класе брачних парова са децом. Нешто мањи удео имала су вишеструка породична домаћинства: 39,9%. И овде је приметна доминација једне класе – класе у којој је неко из породице родитеља још увек старешина како своје породице тако и целог домаћинства. Ова класа заступљена је

са чак 35,8% у односу на укупан број свих домаћинстава, што је више и од класе брачних парова са децом која су заступљена са 35,3%. Самачка домаћинства чинила су 10,5%, а проширена породична домаћинства 4,9% од укупног броја евидентираних. Најмање је било непородичних (0,5%) и оних домаћинстава са неодређеном структуром (0,4%).

После Другог светског рата на простору целе Војводине започео је значајан процес трансформације домаћинстава. Те промене огледале су се у интензивном порасту броја домаћинстава и смањењу броја чланова у њима. Неки од основних узрока за ову појаву су распад патријархалне породичне организације унутар једног домаћинства, затим спроведена аграрна реформа, прелазак пољопривредног становништва у неаграрне делатности, затим мигрирање сеоског становништва у градове и друго (Ивков, 2006).

Савремени пописи становништва пружају нам податке о тачном броју домаћинстава од 1948. године. Од ове, па све до пописа 2002. године уочава се константан раст броја домаћинстава и на подручју Шајкашке. Максималан број домаћинстава забележен је по попису 2002. године када је износио 21.315, што је за 34,4% више него 1948. године када их је забележено 13.987 (табела 58).

Табела 58. Промене броја домаћинстава у насељима Шајкашке од 1948. до 2002. године

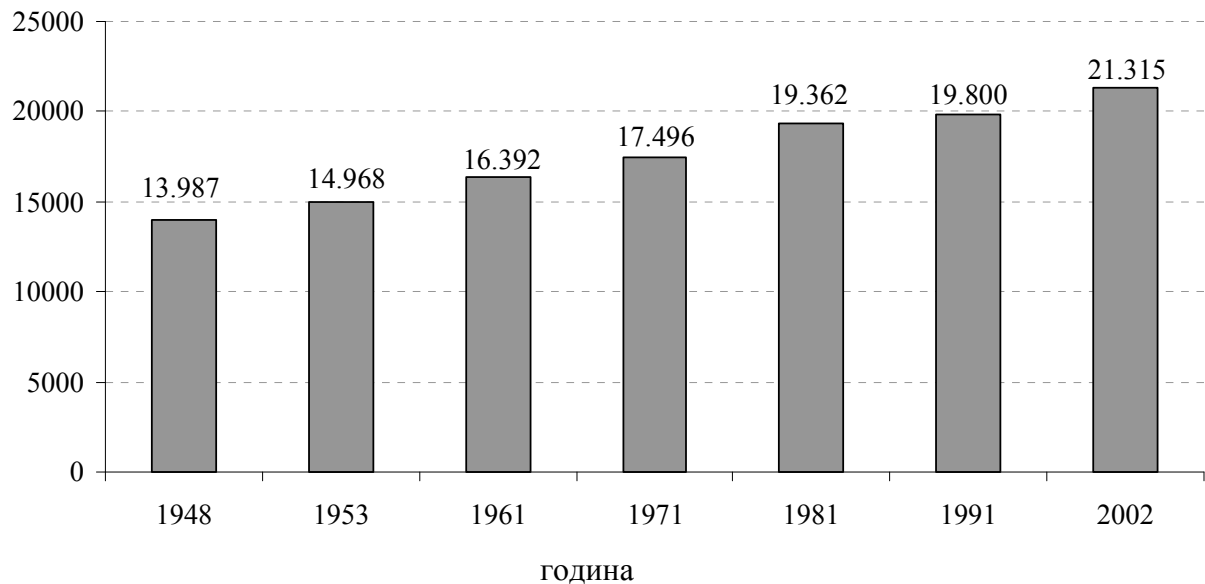
Насеље/ област	Број домаћинстава						
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	858	921	1.068	1.153	1.218	1.165	1.293
Ђурђево	1.354	1.471	1.458	1.512	1.584	1.530	1.638
Жабалъ	1.724	1.930	2.089	2.291	2.646	2.772	3.073
Чуруг	2.322	2.471	2.743	2.768	2.915	2.785	2.831
Будисава	507	556	683	816	1.097	1.156	1.196
Каћ	1.099	1.203	1.559	1.872	2.409	2.881	3.350
Ковиљ	1.329	1.387	1.517	1.508	1.632	1.606	1.750
Надаљ	689	732	760	729	722	727	765
Вилово	308	331	318	326	336	320	345
Гардиновци	421	442	467	483	479	470	509
Лок	440	492	513	520	519	473	459
Мошорин	752	784	798	789	779	803	823
Тител	1.583	1.587	1.673	1.933	2.027	2.015	2.019
Шајкаш	601	661	746	796	999	1.097	1.264
ШАЈКАШКА	13.987	14.968	16.392	17.496	19.362	19.800	21.315

Извор: РЗС, 2004, *Попис становништва 2002*, књига 10, *Упоредни преглед домаћинстава и станова*

Посматрајући по међупописним периодима, апсолутни број домаћинстава се у Шајкашкој најдинамичније променио од 1971. до 1981. године, када је број повећан за

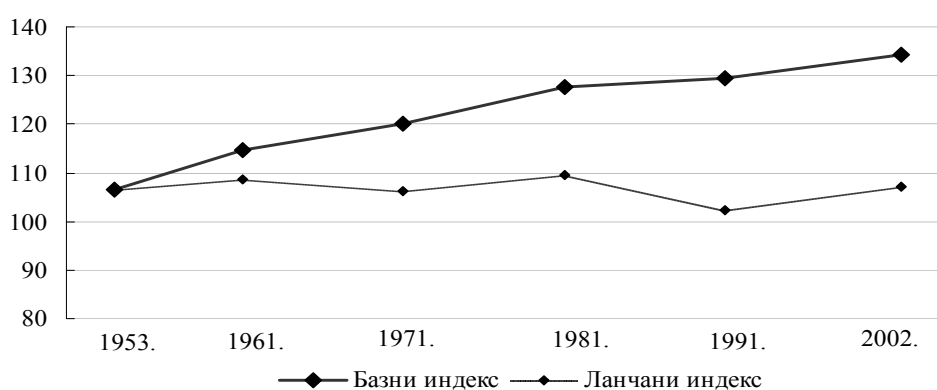
1.866 домаћинстава. Велики пораст броја домаћинстава забележен је и у периоду између 1991. и 2002. године, и то за 1.515 домаћинстава.

Графикон 38. Промене броја домаћинстава у насељима Шајкашке од 1948. до 2002. године

Анализа базног и ланчаног индекса указује на исту динамику кретања броја домаћинстава (графикон 39).

Графикон 39. Промене базног и ланчаног индекса броја домаћинстава у Шајкашкој од 1948. до 2002. године

На основу добијених резултата уочава се да је интензиван раст броја домаћинстава у Шајкашкој започео одмах после Другог светског рата и да траје до данас. Ово се јавља као последица уситњавања великих пољопривредних домаћинстава, проузроковано аграрном реформом и спонтаним дељењем у оквиру

великих домаћинстава. На пораст броја домаћинстава 2002. године свакако је утицао и долазак избеглих лица.

По пописима од 1971. до 2002. године у Шајкашкој се уочава и константан пораст броја станова са 16.681 колико их је било 1971. на 22.422 по попису 2002. Базни индекс за овај посматрани период износио је 125,6.

Године 1991. једино је у Локу опао број станова, док је у наредној пописној 2002. пад у овом селу настављен, али је приметан и у Гардиновцима (табела 59).

Табела 59. Промене броја станова у насељима Шајкашке од 1971. до 2002. године

Насеље/ област	Апсолутни број станова				Ланчани индекс		
	1971.	1981.	1991.	2002.	1981/71.	1991/81.	2002/1991
Госпођинци	1.057	1.154	1.253	1.342	109,2	108,6	107,1
Ђурђево	1.421	1.624	1.695	1.792	114,3	104,4	105,7
Жабалъ	2.206	2.726	2.937	3.188	123,6	107,7	108,5
Чуруг	2.628	2.785	2.948	2.985	106,0	105,9	101,3
Будисава	800	1.046	1.161	1.250	130,8	111,0	107,7
Каћ	1.769	2.333	2.808	3.305	131,9	120,4	117,7
Ковиљ	1.485	1.629	1.745	1.819	109,7	107,1	104,2
Надаљ	694	743	804	850	107,1	108,2	105,7
Вилово	313	334	341	350	106,7	102,1	102,6
Гардиновци	462	530	568	540	114,7	107,2	95,1
Лок	494	516	512	496	104,5	99,2	96,9
Мошорин	780	841	895	931	107,8	106,4	104,0
Тител	1.783	2.052	2.142	2.199	115,1	104,4	102,7
Шајкаш	789	995	1.190	1.375	126,1	119,6	115,5
ШАЈКАШКА	16.681	19.308	20.999	22.422	113,6	108,1	106,3

Извор: РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 10, Упоредни преглед домаћинстава и станова*

ПРОСЕЧАН БРОЈ ЧЛАНОВА ПО ДОМАЋИНСТВУ

Од друге половине XVIII па све до средине XIX века просечан број чланова по домаћинству, према расположивим подацима, бележио је пораст. У Шајкашкој је на самом почетку XIX века просечан број чланова по домаћинству износио око 9,0. Године 1808. и 1844. у једном шајкашком домаћинству живело је просечно 9,1 лице (табела 60). Од ове године па све до данас, просечан број чланова по домаћинству константно опада.

Православна домаћинства у насељима Шајкашке где су вођени домовни протоколи, показују да је просечан број чланова по домаћинству почетком XX века износио 6,3.

Табела 60. Просечан број чланова по домаћинству у насељима Шајкашке од 1770. до 1872. године

Насеље/ област	Просечан број чланова по домаћинству						
	1770.	1783.	1808.	1836.	1844.	1866.	1872.
Госпођинци	8,3	9,1	10,6	9,5	9,0	7,2	5,5
Ђурђево	-	-	9,0	10,3	9,5	7,9	6,7
Жабал	6,5	6,3	10,6	10,1	9,7	8,0	6,9
Чуруг	6,4	7,4	9,8	8,8	9,0	7,7	6,1
Каћ	6,6	15,8	8,9	9,2	9,8	8,2	6,6
Ковиљ	5,4	2,1	7,7	7,7	8,3	6,8	6,2
Надаљ	-	-	9,1	10,7	10,5	7,7	6,2
Вилово	6,8	7,2	8,3	8,8	8,9	7,2	6,8
Гардиновци	7,1	7,2	8,2	8,5	9,9	7,8	6,8
Лок	7,9	7,4	8,6	9,5	10,0	8,1	6,2
Мошорин	4,4	7,9	9,7	9,8	10,0	7,6	6,5
Тител	5,7	5,4	6,5	7,7	7,4	6,0	5,4
Шајкаш	7,4	7,3	9,7	9,5	9,1	7,2	6,0
ШАЈКАШКА	6,1	6,6	9,0	9,1	9,1	7,5	6,3

Извор: Ђукић, 1975.

Према званичним подацима пописа становништва на територији Шајкашке, тачан број домаћинстава и њихових чланова могуће је пратити од 1948. године. У периоду од ове, па све до пописне 2002. године, просечна величина домаћинства кретала се од 3,8 (1948) до 3,2 (2002) (табела 61). У току овог периода просечан број чланова домаћинстава је константно опадао, и то смањење износи 0,6 (графикон 40).

Исти пад констатован је и на територији целе Бачке. Међутим, док је у Бачкој и током пописа 1991. и оним из 2002. године забележен исти број чланова по домаћинству (2,8), у Шајкашкој је у 2002. години дошло до повећања за 0,1, што је последица доласка већег броја избеглица у ова насеља, те је и просечан број чланова домаћинства тренутно повећан.

Разлози смањења броја чланова у шајкашким домаћинствима су вишеструки: смањена стопа нупцијалитета и повећана стопа диворцијалитета, смањена стопа наталитета, појава негативног природног прираштаја, израженије миграције село-град, и други.

Посматрано по насељима, уочава се константан пад у свим, с тим што су нека имала нешто већи пад у односу на друге. Највећи пад од 1,4 имала су два насеља тителске општине: Гардиновци (са 4,3 члана 1948. на 2,9 чланова 2002. године) и Лок (са 4,1 члана 1948. на 2,7 чланова 2002. године). Будисава је забележила пад за 0,9, са 4,1 члана 1948. на 3,2 члана 2002. године. Пад за 0,8 имала су следећа насеља:

Госпођинци, Ковиљ, Надаљ и Вилово, а за 0,7 Каћ и Тител. Остала насеља имала су пад који се кретао од 0,1 до 0,6.

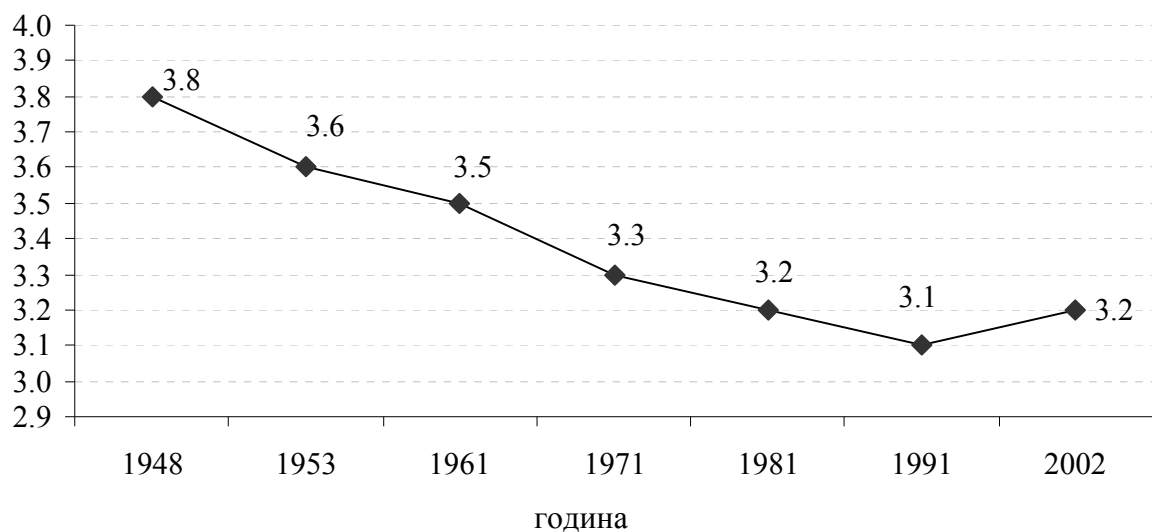
Табела 61. Просечан број чланова по домаћинству у насељима Шајкашке од 1948. до 2002. године

Насеље/ област	Просечан број чланова по домаћинству						
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Госпођинци	3,8	3,6	3,5	3,2	3,1	3,0	3,0
Ђурђево	3,7	3,3	3,2	3,0	2,9	2,9	3,1
Жабал	3,6	3,5	3,6	3,4	3,2	3,1	3,1
Чуруг	3,4	3,4	3,5	3,4	3,2	3,1	3,1
Будисава	4,1	3,8	3,6	3,5	3,2	3,1	3,2
Каћ	4,0	3,7	3,6	3,6	3,5	3,3	3,3
Ковиљ	4,0	3,9	3,6	3,5	3,2	3,3	3,2
Надаљ	3,7	3,4	3,2	3,0	2,8	2,7	2,9
Вилово	4,0	3,7	3,6	3,6	3,2	3,3	3,2
Гардиновци	4,3	3,9	3,7	3,4	3,2	3,0	2,9
Лок	4,1	3,7	3,5	3,2	2,9	2,7	2,7
Мошорин	4,0	3,9	3,6	3,4	3,2	3,2	3,4
Тител	3,6	3,5	3,4	3,1	3,1	2,9	2,9
Шајкаш	3,7	3,6	3,8	3,8	3,5	3,4	3,6
ШАЈКАШКА	3,8	3,6	3,5	3,3	3,2	3,1	3,2

Извор: РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 10, Упоредни преглед домаћинства и станова*

Најмањи пад је забележен у Шајкашу, са 3,7 на 3,6 чланова по домаћинству, иако је, посматрано по пописним годинама овај износ варирао (табела 61).

Графикон 40. Просечан број чланова по домаћинству у насељима Шајкашке од 1948. до 2002. године

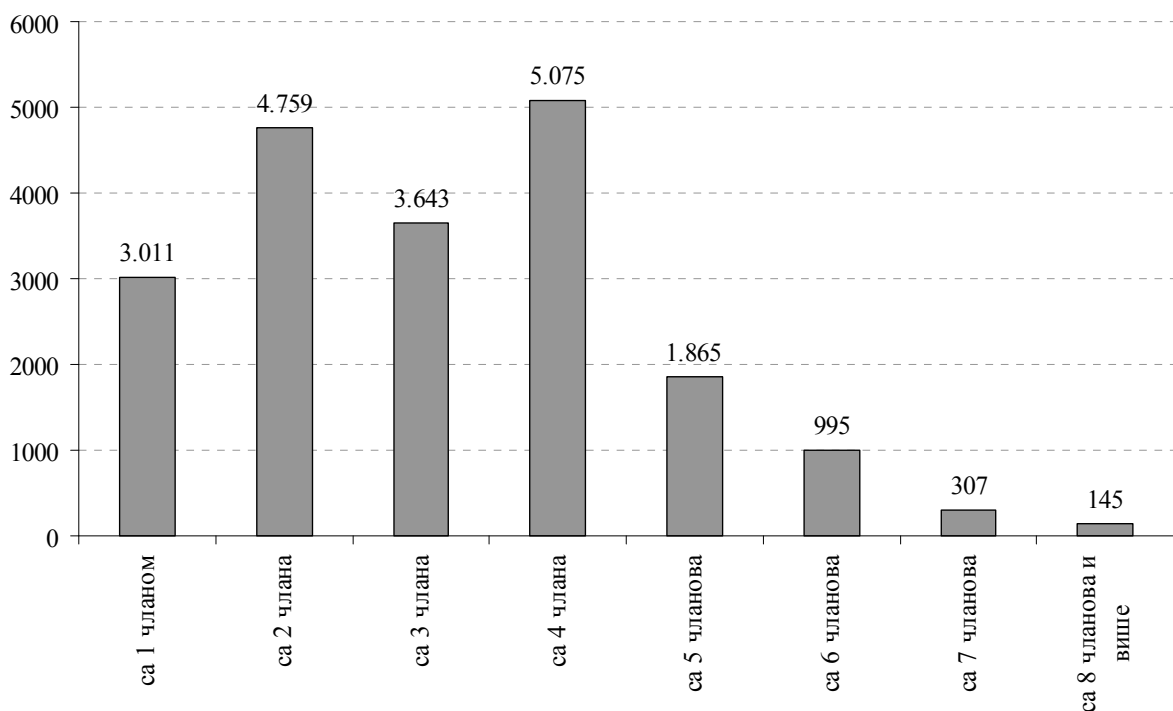
Већ је напоменуто да је у декади 1991-2002. забележен пораст просечног броја чланова по домаћинству. Међутим, у шест насеља број чланова остао је исти (Госпођинци, Жабалј, Чуруг, Каћ, Лок и Тител), где су новопридошла лица неутралисала последице смањења које су карактеристичне за територију целе Војводине. У Ђурђеву, Будисави, Надаљу, Мошорину и Шајкашу број чланова се повећао, док се само у Ковиљу, Вилову и Гардиновцима смањило.

Године 2002. просечан број чланова домаћинства у целој Шајкашкој износио је 3,2.

СТРУКТУРА ДОМАЋИНСТАВА ПРЕМА БРОЈУ ЧЛАНОВА

Процес пораста броја домаћинства и смањења просечне величине домаћинства паралелно прате и промене у структури домаћинства према броју чланова. Током послератног периода преображај структуре домаћинства према броју чланова првенствено се манифестовао кроз пораст броја и удела малочланих и непрекидно смањивање броја и удела вишечланих домаћинства (Кицошев, Бубало-Живковић и Ивков, 2006).

Графикон 41. Структура домаћинства у Шајкашкој према броју чланова 1991. године

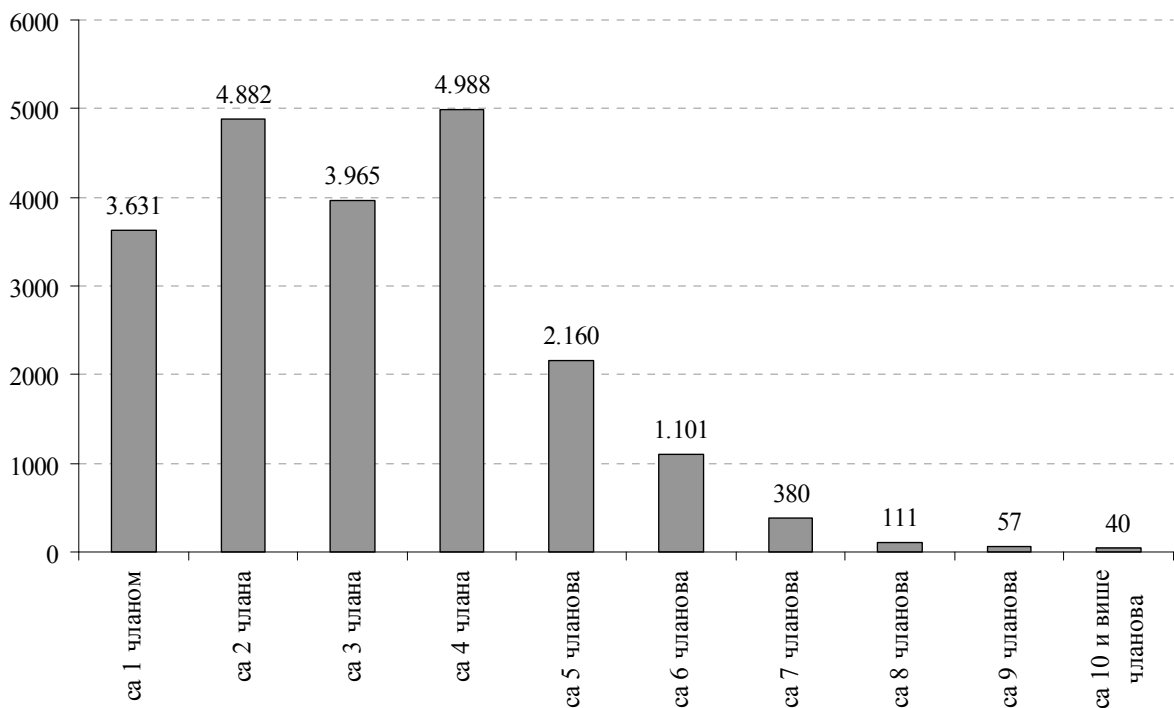
Према резултатима пописа 1991. године у Шајкашкој је највећи удео четворочланих домаћинства (45.075 или 25,6%), потом двочланих (4.759 или 24,0%), трочланих (3.643 или 18,4%) и једночланих (3.011 или 15,2%) (графикон 41). Велика

заступљеност самачких домаћинстава последица је старосне структуре становништва Шајкашке.

Анализирано по насељима, највећи удео самачких домаћинстава забележен је у Локу и чини 22,2% од укупног броја домаћинстава у овом насељу, док је најмањи удео у Каћу са 10,7%. Највећи удео домаћинстава са два члана бележи Надаљ са 31,4% од укупног броја, док је у Каћу тај удео најмањи и износи 19,9%. Домаћинстава са три члана највише је у Тителу (20,8%), док најмањи удео од свих шајкашких насеља бележи Мошорин (14,1%). Четворчлана домаћинства имају највећи удео у Будисави и Каћу са 31,8%, док их је у Локу свега 17,3%.

Највећи удео домаћинстава са 8 и више чланова уочава се у Вилову (2,5%), док је минимум оваквих домаћинстава забележен у Надаљу (0,1%).

Графикон 42. Структура домаћинстава у Шајкашкој према броју чланова 2002. године

Према резултатима пописа из 2002. године у Шајкашкој је највећи удео домаћинстава са четири члана (4.988), као и у претходној пописној години. Међутим, сада на њих отпада 23,4% од укупног броја домаћинстава. И удео двочланих домаћинстава (4.882) се смањио на 22,9%. По заступљености даље следе домаћинства са три (3.956 или 18,6%) и са једним чланом (3.631 или 17,0%) (графикон 42). Повећан удео самачких домаћинстава у односу на претходни попис знатно је изражен и забрињавајућ, а овде се јавља као последица веома лоше старосне структуре становништва у овом делу Бачке.

Повећао се и удео домаћинстава са пет, шест и седам чланова, као и оних са 8 и више чланова.

Најмањи удео самачких домаћинстава, посматрано по насељима, бележи и овај пут Лок, с тим што је он још већи него на попису из 1991. године (25,7%), а најмањи је такође у Каћу (12,8%). Иста ситуација као и на претходном попису је и код двочланих домаћинстава: у Надаљу је највећи удео са 26,8%, док је у Каћу најмањи са 20,3%. Највећи удео домаћинстава са три члана је у Будисави (22,6%), док их је најмање у Мошорину (12,8%), као и на претходном попису. Четворочлана домаћинства имају највећи удео у Каћу са 28,1%, док их је у Надаљу свега 16,3%.

ПОРОДИЧНИ САСТАВ ДОМАЋИНСТАВА

Породица је породична заједница која се састоји од брачног пара или родитеља (једног или оба) и њихове деце која нису у браку. Ванбрачна заједница (са децом или без деце) су, исто тако, укључене у породице. Породицом су, такође сматране и оне заједнице у којима има усвојене деце. Припадност детета породици није условљена старошћу, односно, као дете у породици сматра се сваки члан, без обзира на старост, уколико живи са оба или само са једним родитељем, а у време пописа није био у законском браку и није имао своју породицу у том домаћинству.

Табела 62. Породице према типу у насељима Шајкашке 2002. године

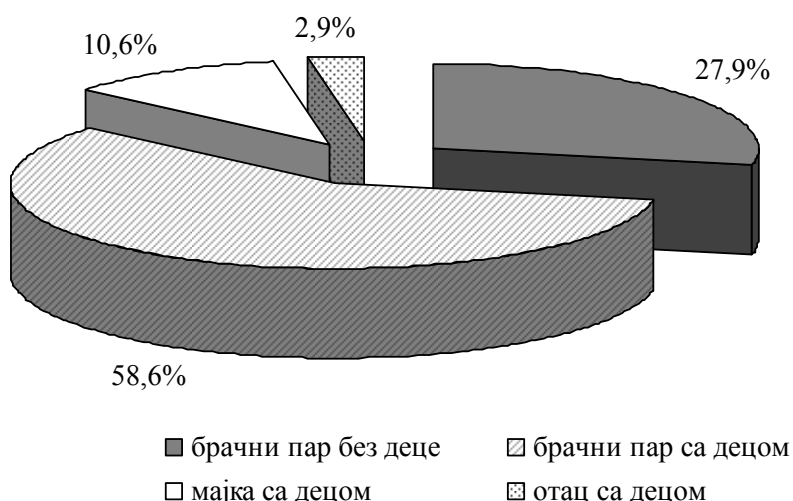
Насеље/ област	Брачни пар без деце	Брачни пар са децом	Мајка са децом	Отац са децом
Госпођинци	330	649	111	48
Ђурђево	423	854	148	55
Жабал	709	1672	352	73
Чуруг	760	1464	223	61
Будисава	279	696	128	33
Каћ	820	2031	337	86
Ковиљ	484	941	170	44
Надаљ	210	326	77	16
Вилово	87	168	55	16
Гардиновци	135	237	42	14
Лок	136	181	39	10
Мошорин	242	461	73	19
Тител	513	995	178	57
Шајкаш	341	803	149	28
ШАЈКАШКА	5.469	11.478	2.082	560

Извор: РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 17, Породице према типу и броју деце

Најзаступљенији тип породице у Шајкашкој по попису из 2002. године је био брачни пар са децом: 11.478 или 58,6%. На другом месту по бројности били су брачни пар без деце: 5.469 или 27,9%, а потом су следиле мајке са децом: 2.082 или 10,6%, и на крају отац са децом: 560 или 2,9%.

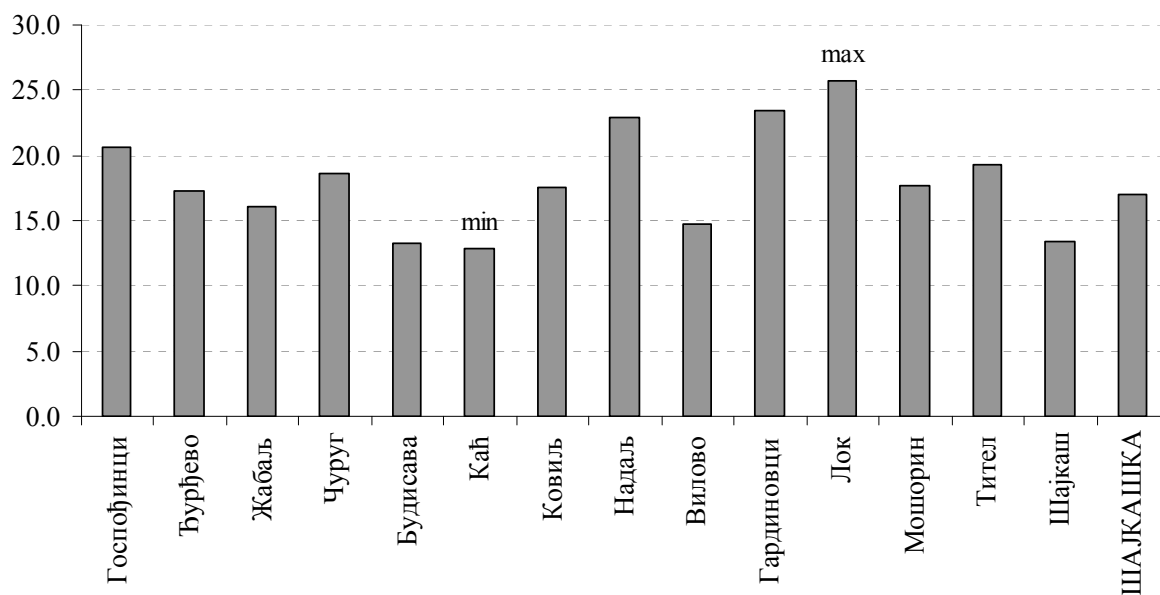
Анализа података по насељима Шајкашке указује да је навећи број породица које чине родитељи са децом заступљен у Каћу где је 62,0% таквих, док је најмањи удео ових породица забележен у Локу са 49,5%. Максималан удео породица које чини брачни пар без деце забележен је у Локу где оне чине 37,2% од укупних, док је минимум уочен у Будисави са 24,6%. Породице које чине мајке са децом најзаступљеније су у Вилову са 16,9%, док је минимум био у Чуругу, где су чиниле 8,9%. Очеви са децом као тип породице која је генерално најмање заступљена, најоучљивија је у Вилову са уделом од 4,9%, док је минимум удела забележен у Шајкашу са 2,1%.

Графикон 43. Породице према типу 2002. године

Данашња домаћинства карактеришу породице које сачињавају родитељи са децом, али велики број породица чине и парови без деце као потврда нестајања ранијих вишегенерацијских домаћинстава. Највећи проценат тих домаћинстава чине старачка домаћинства. Већ је напоменуто да је највећи удео једнопородичних домаћинстава 2002. године био у Локу (25,7%), а најмањи у Каћу (12,8%) (графикон 44).

Графикон 44. Удео једнопородичних домаћинстава у укупном броју домаћинстава у насељима Шајкашке 2002. године

ЗАКЉУЧАК

Простор између Дунава, Тисе и Великог канала и данас се назива Шајкашка. Шајкашку чини четрнаест бачких насеља која су разврстана у четири општине: општина Жабал (Госпођинци, Ђурђево, Жабал, Чуруг), општина Нови Сад (Будисава, Каћ, Ковиљ), општина Србобран (Надаљ), и општина Тител (Вилово, Гардиновци, Лок, Мошорин, Тител и Шајкаш).

Географски положај Шајкашке је релативно повољан због добре повезаности са већим градским центрима у Бачкој, односно Војводини. Међутим, мања, периферна насеља, као што су Надаљ и Мошорин, имају мање повољан положај јер су удаљенија од најважнијих регионалних и магистралних путева.

Територија некадашњег Шајкашког батаљона у целини је низијска. Највиши предео је Тителски брег (128,7 m), нешто ниже је лесна тераса са 83 m, док је најнижи предео алувијална равна Дунава и Тисе са 72 m надморске висине. Ово подручје се одликује умереноконтиненталном климом. Поред токова две велике реке, Дунава и Тисе, на територији Шајкашке протичу и две мале: Јегричка и Црна бара, односно Велики канал. На овом простору постоји и мноштво активних и напуштених речних токова, рукаваца, језера, бара и мочвара. Приобални делови ових хидрографских површина имали су веома густу вегетацију. Поред храстових шума и шибља, ту је доста било високе и ниске барске вегетације, трске, сите, врбе и тополе. На бази обилне хране, у овим пределима су живели разни инсекти, гмизавци, дивље животиње, велики број птица, и друге. Водена подручја обиловала су разним врстама риба. На подручју Шајкашке, као у у њеној непосредној близини, налазе се изузетне природне и предеоне целине, као што су Специјални резерват природе „Ковиљско-петроварадински рит“, Парк природе „Јегричка“ и Парк природе „Стара Тиса код Бисерног острва“.

Шајкашка представља веома значајно пољопривредно подручје у Србији. Од делатности најзаступљенија је земљорадња (велика производња житарица, индустријских биљака, виноградарство и друго), сточарство (узгајање свиња, оваца, говеда, живине), лов и риболов. У периоду после Другог светског рата развија се и индустрија.

Свих четрнаест насеља Шајкашке имају добро организован школски систем, а здравствена заштита њиховог становништва је на задовољавајућем нивоу. Спорт је прилично развијен о чему сведочи велики број спортских клубова и њихових чланова.

Насеља Шајкашке спадају у ред збијених насеља панонског типа. Улице су праве и широке и углавном се секу под правим углом. Куће су ушорене, збијене једна поред друге, доста су широке. Заступљене су куће на „бразду“, куће уз пут и све више модерне куће, вишеспратнице.

Можемо закључити да је на основу анализе природних услова простор Шајкашке одувек био погодан за насељавање многим народима. Ово подручје насељавала су келтска племена, Дачани, сарматски Јазиги, турско-монголски номади (Хуни, Авари и Протобугари), германска и друга сарматска племена (Готи, Гепиди и Алани). До средине X века Мађари су завладали подручјем око ушћа Тисе, а крајем XVI века и Турци.

Наредбом Марије Терезије, на ушћу Тисе у Дунав, 1763. године формиран је Шајкашки батаљон. Већину граничара чинили су Срби. Шајкашки батаљон, као трупа, употребљиван је свуда где је, по царском нахођењу, то било потребно, на копну и на води; гонили су разбојнике; спречавали увоз и извоз забрањене робе и новца; пратили су бродове који су службено саобраћали на Дунаву, Тиси и Сави. У време делања Батаљона, домаће становништво које је насељавало простор данашње Шајкашке није било довољно за задовољење свих захтева, па су из тих разлога организована бројна насељавања земљишних парцела које су се налазиле у склопу државе. Развојачењем Војне границе 1873. године укинут је и Шајкашки батаљон, чија је територија уклопљена у састав Бачко-бодрошке жупаније. Подручје ранијег Батаљона подељено је на тителски и жабаљски срез. Године 1918. простор Баната, Бачке и Барање, припојен је Краљевини Србији. Након Другог светског рата, Војводина је, а тиме и Шајкашка као њен део, у саставу Југославије; затим СР Југославије (1992); Државне заједнице Србије и Црне Горе (2002), и коначно 2006. године Републике Србије. Данас се Тител бележи као главни град, односно као главно место Шајкашке, док административно, територију Шајкашке чува само Српска православна црква у Жабљу.

Према проценама, 1769. године у Шајкашкој је живело 8.474 становника. До средине XIX века, тачније 1847. године, овај број се повећао на 29.234, дакле, број становника Шајкашке увећао се за 20.760 лица. Први званични попис становништва на овим просторима извршен је 1869. године, и тада је забележено 33.326 лица. Посматрано у целисти, Шајкашка област се карактерише сталним порастом броја

становника. Једини периоди када су бележени падови бројности популације били су између 1931. и 1948. и незнатно између 1981. и 1991. године. Укупан пораст Шајкашке популације од првог 1969. па до пописа из 2002. године износио је 34.029 становника.

На повећање броја становника крајем XIX века, највећи утицај имале су миграције. Међутим, на каснији тренд раста утицао је природни прираштај становништва, који је све до 1992. године имао позитивне вредности (изузимајући период Првог и Другог светског рата). У последњем међупописном периоду (1991-2002) опет се као доминантан утицај јавља имиграција становништва у ове крајеве. Како је природни прираштај последњих петнаестак година константно негативан, тако се страхује од депопулације Шајкашке области. У прилог овоме говоре нам и прелиминарни подаци пописа становништва Србије 2011. године. Наиме, по овим подацима у Шајкашкој је број становника опао за 3.395 лица у односу на попис 2002. године. Гледано по насељима, у овом последњем међупописном периоду, једино је Каћ забележио пораст броја становника, док остала места имају видно мањи број. Разлоге овом повећању вероватно не можемо приписати миграцијама, а ни вредностима природног прираштаја, већ чињеницом да ни 2002. године нису пописана сва лица која су живела у овом насељу.

Општа густина становништва у Шајкашкој по попису 2002. године износила је 76,9 становника по km^2 , што је знатно мање у односу на општу густину насељености Бачке (118,0 становника по квадратном километру), али и на Војводину где је она 94,0 становника по квадратном километру. Највише је насељена Будисава са чак 258,8 становника по квадратном километру. Иза ње следи Каћ са 167,5 ст/ km^2 . Најмања густина становништва је у мањим насељима Тителске општине. У Вилову она износи свега 38,1 ст/ km^2 , у Мошорину 40,8 ст/ km^2 , у Гардиновцима 45,9 ст/ km^2 , и у Локу 47,6 ст/ km^2 .

Шајкашка је изразито пољопривредно подручје које обухвата 76.029 ha пољопривредног земљишта, те густина насељености према обрадивом земљишту износи 1,13 становника по хектару (2002. године).

У четрнаест насеља Шајкашке, од 1869. до 2002. године рођено је укупно 188.397 лица, умрло је 153.829 лица, тако да је природни прираштај износио само 34.568. У истом периоду број становника порастао је за 34.029 лица, са 33.326 на 67.355 лица.

Стопа наталитета 1869. године износила је 41,6‰. Током посматраног периода стопа наталитета константно опада, иако је приметно мање варирање њихових

вредности у појединим годинама. Најмања стопа наталитета у току читавог посматраног периода била је 10,8‰ и то на самом крају XX века. Године 2002. износила је свега 10,9 ‰.

Године 1869. општа стопа морталитета у насељима Шајкашке износила је 28,6‰. Велики број настрадалих жртава у Првом светском рату резултирао је доста високом стопом морталитета у овом периоду, када је она износила и до 34,8‰ (1918. године). Како су године пролазиле, и услови живота постајали бољи, смањивала се и смртност становништва. Изузетак чини опет период у току наредног, Другог светског рата. Године 1942. стопа морталитета имала је вредност од чак 34,7‰, док је стопа природног прираштаја тада достигла свој секундарни минимум од -13,0‰. Године 2002. општа стопа морталитета износила је 14,3‰.

Све до половине XX века приметна је велика смртност младих, нарочито одојчади. Касније, са побољшањем услова живота, долази до смањења смртности млађих категорија становништва и повећања смртности старијег дела популације. Године 1869. средња старост приликом смрти код мушкараца износила је 20,5, а код жена 20,6 година, да би ове вредности 2002. године износиле 66,4 за мушкарце и 74,3 година за жене.

Стопа природног прираштаја у Шајкашкој на почетку посматраног периода износила је 13,0‰. Максимална стопа од 17,6‰ забележена је на самом почетку XX века, што је последица великог броја рођених лица. Међутим, одмах затим, уследио је период са минималном стопом природног прираштаја, и то 1918. године (-16,5‰). Од средине XX века, када је стопа природног прираштаја у просеку износила око 10,3‰ (године између 1948. и 1952.), па све до данас, стопа је константно опадала и никада више није била већа од ове вредности. Од 1992. године стопа природног прираштаја у Шајкашкој има негативне вредности.

Од 1961. па све до пописа 2002. године аутохтоно становништво чинило је већину у односу на мигрантско. Највећи проценат мигрантског у укупном становништву био је у периоду од 1991. до 2002. године када је чинило 47,9%. По попису 2002. године доминирали су мигранти из бивших република СФРЈ са 53,3%, што је далеко више него на простору целе Бачке (38,5%), односно Војводине (38,2%).

Најинтензивније насељавање Шајкашке по попису 1961. биле су између 1958. и 1961. године (25,7%). У наредном попису 1971. године смањен је процентуални удео миграната из колонијалног периода. Приликом колонизације знатан број миграната био је средовечни и старији, који су у десетогодишњем периоду, од 1961. до 1971.

године, умрли, што је један од основних разлога смањења броја миграната из овог посматраног периода. По овом попису у Шајкашкој се истиче период између 1953. и 1960. године из ког потиче више од једне четвртине миграната, а то је време пресељавања становништва из пасивних у развијеније крајеве у потрази за бољим послом у бившој Југославији. Према попису 1991. године најмање је досељено у ратном и предратном периоду. Мигранти и међуратни колонисти који су били у већем броју након пописа 1961. су умрли, тако да се број тих миграната смањио. На послератне колонисте отпада највећи део миграната. Велики проценат миграната у Шајкашкој запажа се и у периоду од 1971. и 1981. године када су миграције имале претежно економски карактер. По резултатима пописа 2002. године доминирају мигранти досељени у периоду од 1991. и 2002. године (34,1% од укупног броја миграната). До 1996. године на простор Шајкашке досељено је 8.937 избеглица, и то највише са простора република у којима је било јачих ратних дешавања - Босне и Херцеговине и Хрватске.

Од 1869. до 2002. године у Шајкашкој је склопљено укупно 61.359 бракова. Просечан број бракова годишње у свих четрнаест насеља износи 457,9. Године 1915. забележен је минимални број бракова у целом посматраном периоду (120), док је максимални број склопљених бракова наступио већ 1919. године, дакле, након завршетка Првог светског рата (1.212 бракова). Тако је и минимална стопа нупцијалитета забележена 1915, када је износила свега 2,1‰, док је максимална била 1919. године 20,6‰. Док су вредности стопе нупцијалитета 2002. године у Бачкој износиле 4,8‰, а у целој Покрајини 5,0‰, у Шајкашкој је она била нешто виша и износила је 5,5‰. За простор Шајкашке би било веома добро да се овај ниво стопе нупцијалитета бар одржи на истом нивоу. То би умногоме допринело побољшању демографске слике овог подручја.

Најмање бракова првог реда склопљено је на самом почетку посматраног периода, јер је у то време била изузетно висока смртност младих људи, те су често ступали у брак други, трећи, понекад и пети пут. Највећи број склопљених бракова првог реда био је осамдесетих година XX века, када су и прилике у земљи биле такве да су омогућавале благостање и мир у породици.

Средња старост приликом склапања првог брака, и код жена и код мушкараца има тенденцију пораста. Средња старост приликом склапања брака првог реда током целог посматраног периода за жене износи 21,5, док за мушкарце 24,5 година. На самом крају XX и почетком XXI века, жене ступају у брак са просечно 22,7, а мушкарци са

26,3 година. Поред пораста ових вредности, приметан је и тренд повећања старосне разлике међу супружницима, и то у корист женика. Средња старост супружника који су у брак ступили више пута, током целог посматраног периода износи 43,6 година код мушкараца и 38,0 код жена. Током година, код бракова вишег реда старосна разлика међу супружницима није много варијала. Међутим, уочава се да младенци последњих тридесетак година све млађи ступају у други брак.

Код највећег броја склопљених бракова у Шајкашкој (45,7% од укупног броја) оба супружника рођена су у месту где су и склопили брак. Од друге половине XX века смањује се број бракова где су оба супружника рођена у месту склапања брака, док се јасно уочава пораст броја бракова склопљених између супружника миграната, што се лако објашњава доласком великог броја миграната после Другог светског рата, затим доласком избеглица из бивших југословенских република и чињенице да се деца рађају у болницама околних већих градова (у овом случају најчешће Новог Сада), а не у селима, па се отуда они наводе као место њиховог рођења.

Индекс хомогамије имао је негативне вредности све до осамдесетих година прошлог века, што значи да су села била отворена за становнике других насеља, односно да популација има панмикстичан карактер. Након овог периода уочава се да индекс хомогамије има позитивне вредности, али мање од један, што значи да показује ендогамне, односно затворене популације.

Посматрајући место становања супружника приликом склапања брака, најзаступљенија је категорија где су оба супружника живела у месту склапања брака (63,9%).

Од 1900. до 2002. године у Шајкашкој је разведено укупно 5.017 бракова, односно 48,7 бракова годишње. Минимална стопа диворцијалитета од 0,1‰ забележена је у периоду између 1900. и 1909. године, када је и било најмање разведених бракова, док је 1946. године, када је било и највише разведених бракова, забележена максимална стопа диворцијалитета од 2,0‰. Просечна стопа диворцијалитета од 1900. до 2002. године износила је 0,9‰. Просечно трајање брака у Шајкашкој износи 9,7 година. Од 1900. године, па до последњег пописа 2002. средња старост мушкараца приликом развода брака кретала се од 31,4 до 39,3 године, док се код жена иста кретала између 28,2 и 35,7 година. Средња старост приликом развода брака током целог периода на територији Шајкашке износила је 36,0 за мушкарце, и 32,4 за жене.

Становништво Шајкашке од 1953. до 2002. године има пораст од 20,6%. У исто време становништво Бачке има нешто већи пораст (22,9%), док је у целој Војводини

пораст мањи и износи 18,5%. У истом временском размаку мушко становништво је имало већи пораст (23,1%), него женско становништво (18,2%). Мушка популација бележила је пораст до 1991. године, када је њихов релативни број био највећи и износио је 50,1% од укупног становништва. То је уједно и једина пописна година од 1953. када је удео мушког становништва био већи од женског. Највећи број жена на 100 мушкараца забележен је 1953. године, када је на 100 мушкараца долазило 107,4 жена. Каснијих година, удео мушког и женског становништва полако се уједначавао и бивао све мањи, тако да је 2002. године тај однос износио 101,0 жена на 100,0 мушкараца.

Средњовечно становништво чинило је више од половине становништва како 1953, тако и 2002. године, с тим да је 1953. тај удео износио 54,4%, опао на 51,8% 1971. године, а затим је дошло до повећања на 54,9% 1981, 54,6 1991, и коначно на максималних 55,0% 2002. године. Апсолутни и релативни број старог становништва су у посматраном периоду расли на рачун млађег становништва, што се може окарактерисати као основни демографски проблем овог подручја. По попису 1953. године становништва старог 60 и више године било је свега 11,1%. Од пописа до пописа растао је удео ове групе популације, тако да је до 2002. године старо становништво чинило скоро петину укупног становништва Шајкашке (19,7%).

Године 1953. средња старост становништва Шајкашке била је 31,1 док је 2002. године иста износила 38,7 година. Пад наталитета и продужетак људског века одражавају се и на повећање средње старости становништва. Средња старост мушке популације је на свим пописима и у свим насељима Шајкашке нижа од средње старости женске популације.

Шајкашка је имала вредност индекса старења у 1953. години 0,32, а у 1991. години 0,60. Године 2002. индекс старости је достигао вредност од 1,00, што значи да на сваког младог становника долази један стари.

Удео предшколског и школског континента у укупном становништву Шајкашке 1953. године износио је 25,6%. Ова вредност се из пописа у попис смањивала, па је 2002. године иста износила 17,9%.

На попису 1953. године 26,9% целокупног становништва Шајкашке отпадало је на жене у фертилном периоду. Према подацима након 1971. године удео жена у фертилном периоду се смањивао, да би се доласком новог становништва по попису 2002. године опет повећао. Удео жена у фертилном периоду 2002. године у Шајкашкој износио је 24,4% од укупне популације, односно 48,5% од укупне женске популације.

Радни контингент Шајкашке најпре је имао лагани пад од 1953. до 1971. године, да би се затим постепено увећавао. На попису 2002. удео радно способних становника готово је исти као и 1953. године, тако да дешавања у овом периоду нису превише утицала на проценат истих.

Становништво Шајкашке је у периоду од 1953. до 2002. године прешло из стадијума праг демографске старости у стадијум демографске старости који већ тежи дубокој демографској старости.

Анализом података о активном становништву на простору Шајкашке у периоду од 1953. до 2002. године, запажа се опадање удела активног становништва све до 1981. године, а потом пораст истог. Године 1953. активно становништво чинило је више од половине укупне популације Шајкашке (52,3%), док су по попису 2002. активна лица чинила 44,1% укупног становништва. Удео лица са личним приходом у целом периоду бележи пораст. У ову категорију 1953. године спадало је 1.613 лица или 3,0%, док је по попису 2002. године био скоро шест пута већи (8.969 лица или 13,3%)! У истом овом периоду апсолутни број изджаваних лица био је највећи на попису 1981. године, да би од тада почео да опада. Посматрајући удео ове категорије у укупном становништву, мора се напоменути попис 1961. године, када је издржавано становништво чинило 51,1% од укупног. И у наредна два пописа, половина укупног броја становника Шајкашке нашла су се у овој категорији. На попису 2002. године издржаваног становништва било је 27.079, односно 40,2% од укупног броја.

У Шајкашкој удео пољопривреде опада, али она и даље остаје водећа делатност. По попису 2002. године на пољопривреду, лов и шумарство долазило је свега 28,0% активног становништва. Године 1953. пољопривредом се бавило 22.697 становника, а педесет година касније свега 6.422, сигурно и мање, јер је по попису 2002. године у ову категорију урачунате и делатности лов и шумарство. На друго место по заступљености 2002. године долази прерађивачка индустрија са 22,9% од укупног активног становништва.

У Шајкашкој је изражено и смањење броја аграрног становништва у периоду од 1953. до 2002. године, јер је апсолутни број непрекидно опадао, а релативни је смањен са 76,7% на 13,5% 2002. године.

Удео неписмених у Шајкашкој 1961. године износио је 12,6%. Ова вредност се из пописа у попис смањивала тако да је 2002. године била три пута мања и износила је 4,1%. Међутим, иако је смањење удела неписмених доста изражен, ипак је доста већи у односу на целу Бачку где је износио 2,1%, па и Војводину са уделом од 2,4%.

Укупан удео становништва без школске спреме знатно се знатно смањио од 1961. када је износио 30,6% на 7,3% колики је био 2002. године. У исто време, и удео становништва са непотпуном основном школом смањио се са 56,4% на 19,5%. Са потпуним основним образовањем 1961. године било је 5,5% становника, да би тај проценат 2002. порастао на 27,3%. Удео лица са непотпуном и довршеном основном школом смањивало се у корист повећања удела становништва са средњим образовањем, што је карактеристично за цео простор Бачке, односно Војводине. Са завршеном средњом школом, у Шајкашкој је 1961. године долазило свега 7,0%. Овај проценат се даљим пописима знатно увећавао, тако да је 2002. износио 40,9%. Најмањи је удео становништва са завршеном вишом и високом школом. Године 1961. износио је свега 0,5%, док је исти 2002. године износио 4,2%.

Резултати пописа из 2002. године показују да је у укупном становништву удео Срба 85,2%. Другу етничку групу по заступљености у Шајкашкој чине Мађари (4,7%), затим Русини и Украјинци (2,4%). Поред ових, у Шајкашкој су заступљени и многи други народи чије је бројчано стање слабије. Ту су још и Југословени, Роми, Хрвати, Словаци, Црногорци, Албанци и други.

Навећи део становништва Шајкашке припада православној вери (87,6% 2002. године). Католици чине 7,9% укупне шајкашке популације.

Године 1770. године у Шајкашкој је забележено 1.421 домаћинство. Током целог периода уочава се константан раст броја домаћинстава на подручју Шајкашке. Максималан број домаћинстава забележен је по попису 2002. године када је износио 21.315, што је за 34,4% више него 1948. године када их је забележено 13.987. Интензиван раст броја домаћинстава у Шајкашкој започео је одмах после Другог светског рата. Ово се јавља као последица уситњавања великих пољопривредних домаћинстава, проузроковано аграрном реформом и спонтаним дељењем у оквиру великих домаћинстава. На пораст броја домаћинстава 2002. године утицао је и долазак избеглих лица на ове просторе. По пописима од 1971. до 2002. године у Шајкашкој се уочава и константан пораст броја станова са 16.681 колико их је било 1971. на 22.422 по попису 2002. Међутим, према прелиминарним резултатима пописа 2011. године, у Шајкашкој се број домаћинстава смањио за 699. У исто време, број станова порастао је за чак 1.769.

На самом почетку XIX века просечан број чланова по домаћинству износио је око 9,0. У периоду од 1948. па све до пописне 2002. године, просечна величина домаћинстава кретала се од 3,8 до 3,2 члана. Константан пад броја чланова у

шајкашким домаћинствима резултат су смањене стопе нупцијалитете и повећане стопе диворцијалитета, затим смањене стопе наталитета, појаве негативног природног прираштаја, израженијих миграција село-град, и друго.

Иако Шајкашку посматрамо као целину, мора се водити рачуна и о сваком од четрнаест њених насеља. Демографска слика у последње две деценије у појединим насељима привидно је поправљена доласком новог, махом млађег становништва. Па ипак, не можемо очекивати да тако и остане. Део становништва вратио се у своју матицу, а они који су остали овде да живе, стопили су се са аутохтоним становништвом. Тако на пример, Виловчани често напомињу да није било насељавања избеглих лица у њиховом селу, не би имали ни то мало деце у основној школи. Из овога свакако проистиче потреба да се они задрже на овом простору, јер Виово није једино насеље пред којим стоји проблем одумирања. Међутим, чињеница је да се тренд старења становништва наставља; негативан природни прираштај све је израженији у целој Шајкашкој; млади одлазе, а они који остају све мање се одлучују за брак, одлажући га за нека боља времена. У селима је све мање мале деце. Иако број оних који су стекли високо образовање расте из године у годину, не сме се занемарити број неписмених који не само да је скоро дупло већи у односу на целу Бачке, па и Војводину, већ је виши и од републичког просека!

Један од основних задатака који се ставља пред становништво Шајкашке јесте задржавање младих, али и свих других радно способних становника у њеним насељима, и њихово укључивање у даљи развој овог дела Војводине. Овоме могу свакако допринети и старије категорије становништва на бројне начине, јер, Шајкашка је свима пружала уточиште, бесебично вековима даривала своје плодове, и улепшавала нас својим природним лепотама.

Србији се данас пружа велика могућност конкурисања и реализације различитих пројеката и програма сарадње. Они свакако могу да допринесу развоју појединих њених делова, па тако и Шајкашке. Јер, ако се наставе популациони трендови који су карактеристични за већи део државе, стање ће бити све горе. Стимулација пољопривредника да остану у овом сектору привреде, њихова едукација, развој малих и средњих предузећа, отварање нових радних места, развој сеоског туризма, сигурно ће задржати младе људе, смањити степен незапослености, а сигурно и удео неписмених на овом делу панонске равнице. Све ово узроковало би и побољшање целокупне демографске слике Шајкашке.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА

- Аврамовић, Т. (1965). Привреда Војводине од 1918. до 1929/30. године с обзиром на стање пре Првог светског рата. Матица Српска, посебна издања, Нови Сад.
- Арсеновић, Д., Ивановић, Љ. (2010). Природни прираштај Каћа и његов утицај на промену броја становника у периоду од 1961. до 2009. године. Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство, бр. 38, Универзитет у Новом Саду, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Arganum, 2006. Die Erste Militaerische Aufnahme (1763-1785), Koenigreich Ungarn
- Букуров, Б. (1971). Геоморфологија Шајкашке, у: Шајкашка, природа краја. Матица Српска, Нови Сад.
- Букуров, Б. (1974). Бачка, Банат и Срем. Матица Српска, Нови Сад.
- Букуров, Б. (1975). Физичко-географски проблеми Бачке. САНУ, Одељење природно-математичких наука, Београд.
- Букуров, Б. (1983). Општина Жабалъ. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Букуров, Б. (1986). Географска монографија општине Тител. Војвођанска академија наука и уметност, Нови Сад.
- Васић, Ђ. (1975). Шајкашка у ослободилачком рату, у: Шајкашка, историја II. Матица Српска, Нови Сад.
- Гавриловић, С. (1975а). Од Крловачког мира до стварања батаљона, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Гавриловић, С. (1975б). Из привредне и друштвене историје батаљона XVIII-XIX века, у: Шајкашка, историја II. Матица Српска, Нови Сад.
- Димитријевић, Д. (1975а). На границама античког света, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Димитријевић, Д. (1975б). Сармати и Римљани, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Димитријевић, Д. (1975ц). Доба великих миграција, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.

- Дом здравља Нови Сад. (2011). Преузето 20. септембра 2011, са <http://www.dzns.rs/>
- Домовни протокол парохије Гардиновци из 1917. године
- Домовни протокол парохије Госпођинци из 1931. године
- Домовни протокол парохије Доњи Ковиљ из 1898. године
- Домовни протокол парохије Каћ из 1924. године
- Домовни протокол парохије Мошорин из 1905. године
- Домовни протокол парохије Чуруг из 1930. године
- Домовни протокол парохије Шајкаш из 1914. године
- Ђукић, А. (1975). Шајкашки батаљон, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Ђурђевић, С. Б. (1995). Послератно насељавање Војводине. Матица Српска, одељење за друштвене науке, Нови Сад.
- Ђурђевић, С., Б. (1998). Географија становништва. Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Ђурђевић, С., Б. (2001). Основне технике у демографији. Друштво демографа Југославије, Београд.
- Ђурђевић, С., Б., Катић, В., Жарков, Д. (1989). Доминација и стратегије трансформисања породичних задруга у селу Вилову. Зборник Матице Српске за друштвене науке, 86-87, Нови Сад.
- Djurđević, S., B., Katic, V., Zarkov, D. (1992). Relevance of the formal zadruga in the village of Vilovo, Vojvodina, Serbia. Journal of Family History, Volume 17, Number 3, pages 319-329.
- Здравство – општи подаци о Дому здравља „Др Ђорђе Бастић“ Србобран. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са <http://www.srbobran.rs/drustvo/zdravstvo>
- Зиројевић, О. (1975). Турска владавина (1526-1699), у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Ивановић, Љ. (2010). Морталитет Шајкаша у XX веку. Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство, бр. 38, Универзитет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ивановић, Љ. и сар. (2011). Природни прираштај и његов утицај на промену броја становника – студија случаја – општина Тител. Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство, бр. 40, Универзитет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

- Ивановић, Љ., Ђурђевић, С. Б. (2010). Промена броја становника Шајкашке у периоду 1869-2002. године. Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 131, Нови Сад.
- Ивић, А. (1929). Историја Срба у Војводини. Матица Српска, Нови Сад.
- Ивков, А. (2006). Демографска слика Војводине. Задужбина Андрејевић, Београд.
- Ивков-Џигурски, А., Бубало-Живковић, М., Лукић, Т., Драгин, А., Ивановић, Љ., Пашић, М. (2010). Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века. Универзитет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ивков-Џигурски, А., Ромелић, Ј., Лазић, Л., Драгин, А. (2011). Фолклорно наслеђе у туризму Бачке. Универзитет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Јовановић, М., Звиздић, О. (2009). Геонаслеђе лесних профила у Војводини. Друштво младих истраживача Института за географију „Бранислав Букуров“, Нови Сад.
- Каћ најлепше место на свету, ОШ „Ђура Јакшић“ Каћ. (2011). Преузето 20. септембра 2011, са <http://mojkac.wetpaint.com/page/OŠ+ĐURA+JAKŠIĆ+KAĆ>
- Кицошев, С., Бубало-Живковић, М., Ивков, А. (2006). Становништво Бачке. Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ковачевић, Б. (2009). Стање и перспективе спортско-рекреативног туризма у Шајкашкој. Магистарска теза, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Кошћал, М., Менковић, Љ., Кнежевић, М., Мијатовић, М. (2005б). Тумач за Геоморфолошку карту Војводине 1:200.000. Геозавод – Гемини, Београд: 1-60.
- Кошћал, М., Менковић, Љ., Мијатовић, М., Кнежевић, М. (2005а). Геоморфолошка карта Војводине 1:200.000. Геозавод – Гемини, Београд.
- Крестић, В. (1975). Од развојачења Батаљона до стварања Краљевине СХС, у: Шајкашка, историја II. Матица Српска, Нови Сад.
- Кукин, А., Мариновић, Ђ. (1971). Економско-геолошке карактеристике Шајкашке, у: Шајкашка, природа краја. Матица Српска, Нови Сад.
- Лазић, Л. и сар. (2008). Заштићена природна добра и екотуризам Војводине. Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Мариновић, Ђ., Кукин, А. (1971). Кратак приказ геологије Шајкашке, у: Шајкашка, природа краја. Матица Српска, Нови Сад.

- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Вилово.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Гардиновци.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Лок.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Мошорин.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Тител.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Шајкаш.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Госпођинци.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Ђурђево.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Жабалъ.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Чуруг.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Будисава.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Каћ.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Ковиљ.
- Матице венчаних и матичне књиге венчаних за период од октобра 1895. до 2002. године. Месна канцеларија Надаљ.
- Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године. Месна канцеларија Вилово.
- Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године. Месна канцеларија Гардиновци.
- Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године. Месна канцеларија Лок

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Мошорин.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Тител.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Шајкаш.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Госпођинци.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Ђурђево.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Жабалъ.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Чуруг.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Будисава.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Каћ.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Ковиљ.

Матице рођених и матичне књиге рођених за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Надаљ.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Вилово.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Гардиновци.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Лок.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Мошорин.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Тител.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Шајкаш.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Госпођинци.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Ђурђево.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Жабалъ.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Чуруг.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Будисава.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Каћ.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Ковиљ.

Матице умрлих и матичне књиге умрлих за период од октобра 1895. до 1970. године.
Месна канцеларија Надаљ.

Милосављевић, М., Тодоровић, Н. (1971). Клима Шајкашке, у: Шајкашка, природа краја. Матица Српска, Нови Сад.

Миљковић, Н. (1971). Земљишта Шајкашке, у: Шајкашка, природа краја. Матица Српска, Нови Сад.

Општина Жабалъ - Здравство. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са
http://www.zabalj.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=43&lang=sr-rs

Општина Жабалъ - Образовање. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са
http://www.zabalj.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=42&lang=sr-rs

Општина Жабалъ. (2011). Преузето 17. августа 2011, са www.zabalj.co.yu

Општина Тител. (2011). Преузето 19. августа 2011, са www.opstina-titel.org.yu

Основна школа „Жарко Зрењанин – Уча“ Надаљ. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са <http://www.srbobran.rs/drustvo/obrazovanje/zrenjanin-uca-nadalj>

Основна школа „Исидора Секулић“ Шајкаш. (2011). Преузето 20. септембра 2011, са
http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/_skole%20vojvodine_/SKOLE/osnovne/opstina_titel/sajkas/isidora_sekulic1.htm

- Основна школа „Светозар Милетић“ Тител. (2011). Преузето 20. септембра 2011, са http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/_skole%20vojvodine_/SKOLE/osnovne/opstina_titel/titel_s_miletic/os_svetozar_miletic.htm
- Пенев, Г. (1995). Становништво по старости и полу, у: Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991. године. Савезни завод за статистику и Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Београд.
- ПЗС (Покрајински завод за статистику). 1971-2002. Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Нови Сад.
- ПЗС (Покрајински завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, књига 16, Становништво по народности и школској спреми, резултати по насељима, Статистички билтен, Нови Сад.
- ПЗС (Покрајински завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, Становништво старо 10 и више година према школској спреми и полу и неписмени према старости и полу, резултати по насељима и општинама, Статистички билтен, Нови Сад.
- ПЗС (Покрајински завод за статистику), 1982. Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године, књига 1, Становништво, резултати за насеља, Нови Сад.
- Покрајински секретаријат за заштиту животне средине и одрживи развој (2010). Информатор о еколошким удружењима грађана у Војводини – ЕКОНВО, Нови Сад.
- Покрајински хидрометеоролошки завод. Климатолошки годишњаци 1986-1990, Нови Сад.
- Поповић, Д. (1952). Срби у Бачкој до краја осамнаестог века (историја насеља и становништва). Етнографски институт, Београд.
- Предшколска установа „Радосно детињство“ Нови Сад. (2011). Преузето 20. септембра 2011, са http://www.predskolska.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=178&Itemid=35
- Предшколска установа „Радост“ Србобран. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са <http://www.srbobran.rs/drustvo/obrazovanje/pu-radost-srbobran>
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Вилово.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Гардиновци.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Лок.

- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Мошорин.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Тител.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Шајкаш.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Госпођинци.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ђурђево.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Жабалъ.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Чуруг.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Будисава.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Каћ.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ковиљ.
- Протоколи венчаних за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Надаљ.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Вилово.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Гардиновци.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Лок.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Мошорин.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Тител.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Шајкаш.

- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Госпођинци.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ђурђево.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Жабалъ.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Чуруг.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Будисава.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Каћ.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ковиљ.
- Протоколи рођених за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Надаљ.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Вилово.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Гардиновци.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Лок.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Мошорин.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Тител.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Шајкаш.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Госпођинци.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ђурђево.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Жабалъ.

- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Чуруг.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Будисава.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Каћ.
Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Ковиљ.
- Протоколи умрлих за период од 1869. до октобра 1895. године. Месна канцеларија Надаљ.
- Републички хидрометеоролошки завод Србије. Метеоролошки годишњаци 1991-2005, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 1991. Електронско издање пописа становништва 1991. године, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2003. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Становништво, књига 1, Становништво према националној или етничкој припадности, подаци по насељима и општинама, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2003. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Становништво, књига 2, Пол и старост, подаци по насељима и општинама, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2003. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Становништво, књига 3, Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност, према старости и полу, подаци по општинама, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2003. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Становништво, књига 5, Активност и пол, подаци по насељима, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 4, Школска спрема и писменост, подаци по општинама, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002. Становништво, књига 6, Делатност и пол активног становништва које обавља занимање, подаци по насељима, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 7, Пољопривредно становништво, подаци по насељима, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 8, Миграциона обележја, подаци по насељима, Београд.

- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 9, Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. и 2002, подаци по насељима, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 10, Упоредни преглед домаћинства и станова, подаци по насељима, Београд.
- РЗС (Републички завод за статистику), 2004. Попис становништва, домаћинства и станова 2002, књига 17, Породице према типу и броју деце, подаци по насељима, Београд.
- Ромелић, Ј. (1996). Привреда, Монографија Јегричке. Едиција Тија вода, Пчеса, Нови Сад.
- Сечански, Ж. (1952). Пописи становништва Бачке током осамнаестог века – грађа за историју насеља и становништва. Етнографски институт, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1960. Попис становништва 1953, књига 11, Старост, писменост и народност, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1960. Попис становништва 1953, књига 15, Основни подаци о становништву, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1965. Попис становништва 1961, књига 1, Витална, етничка и миграциона обележја, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1965. Попис становништва 1961, књига 11, Пол и старост, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1965. Попис становништва 1961, књига 12, Миграциона обележја, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1965. Попис становништва 1961, књига 13, Школска спрема и писменост, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1965. Попис становништва 1961, књига 14, Активност и делатност, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1966. Попис становништва 1961, књига 15, Пољопривредно становништво, резултати за насеља, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1970. Попис становништва 1961, књига 1, Витална, етничка и миграциона обележја, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, Делатност, резултати по насељима и општинама, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, Миграциона обележја, резултати по насељима и општинама, Београд.

- СЗС (Савезни завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, Пол и старост, резултати по насељима и општинама, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1974. Попис становништва и станова 1971, Пољопривредно становништво, резултати по насељима и општинама, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1994. Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години, књига 4, Пол и старост, подаци по насељима и општинама, Београд.
- СЗС (Савезни завод за статистику), 1994. Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години, књига 7, Активност и пол, подаци по насељима и општинама, Београд.
- Средња техничка школа „Милева Марић“ Тител. (2011). Преузето 21. септембра 2011, са http://www.stsmmarictitel.edu.rs/skola_danas.php
- Стојановић, В. и сар. (2011). Студија изводљивости развоја екотуризма у заштићеним природним добрима Војводине (са посебним освртом на Рамсарска подручја). Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Субић, Р. (1981). Општина Србобран. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
- Томић П., Ромелић, Ј., Јовановић, Г. (2004). Индустрија Бачке. Универзитет у Новом Саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ћирковић, С. (1975). У оквирима Угарске, у: Шајкашка, историја I. Матица Српска, Нови Сад.
- Ћурчић, С. (1979). Промена броја становника Војводине током последњих сто година. Зборник радова Природно-математичког факултета 9, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
- Ћурчић, С. (2007). Насеља Бачке, Географске карактеристике. Матица Српска, Нови Сад.
- Хегедиш, А., Чобановић, К. (1991). Демографска и аграрна статистика Војводине 1767-1867. Филозофски факултет, Институт за историју, Пољопривредни факултет, Институт за економику пољопривреде и социологију села, Нови Сад.
- Hammel, E. (1984). Short Term Demographic Fluctuations in the Croatian and Banat Military Border 1830-47. Program in Population Research Working Paper No.13, Subseries in Historical Demography of Southeastern Europe, No. 1, University of California, Berkeley.
- Hammel, E., Laslett, P. (1974). Comparing Household Structure Over Time and Between Cultures, Comparative Studies in Society and History, Volume 16, pp. 104-109.

П Р И Л О З И

Прилог 1. Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја у Шајкашкој по десетогодишњим периодима (у ‰)

Насеље/ област		1869-1879.	1880-1889.	1890-1899.	1900-1909.	1910-1920.	1921-1930.	1931-1947.	1948-1952.	1953-1960.	1961-1970.	1971-1980.	1981-1990.	1991-2002.
Госпођинци	n	44,8	45,8	43,4	43,6	29,7	32,9	21,3	18,0	19,9	15,3	15,7	12,1	10,8
	m	43,8	35,8	34,5	31,6	26,6	23,8	16,1	12,6	10,9	10,8	12,5	14,1	15,4
	j	1,0	10,0	8,9	12,0	3,2	9,1	5,3	5,4	8,9	4,5	3,2	-2,0	-4,6
Ђурђево	n	43,4	40,9	40,3	47,7	37,5	38,4	22,8	22,5	14,8	13,3	11,4	13,2	13,3
	m	34,7	32,0	35,3	33,0	31,8	24,7	19,4	16,5	11,9	10,1	11,5	14,7	14,6
	j	8,7	8,9	5,0	14,7	5,7	13,7	3,4	5,9	2,9	3,2	-0,1	-1,5	-1,4
Жабалъ	n	37,5	37,1	40,1	47,1	34,2	38,6	26,2	24,5	21,9	14,5	14,9	14,7	13,8
	m	33,8	29,1	33,7	36,2	34,1	42,4	34,9	2,4	14,7	8,4	8,7	11,1	12,8
	j	3,7	8,0	6,5	10,9	0,1	-3,8	-8,7	4,1	7,2	6,1	6,1	3,6	1,0
Чуруг	n	43,3	38,6	39,5	45,5	32,3	35,4	24,4	24,0	19,2	15,2	11,8	13,6	12,3
	m	38,0	28,7	31,3	32,1	27,9	22,9	24,0	13,1	10,6	9,0	11,2	13,6	16,8
	j	5,3	9,9	8,3	13,4	4,5	12,4	0,5	10,9	8,6	6,2	0,5	-0,1	-4,5
Будисава	n	-	-	51,7	47,1	32,1	33,7	25,0	31,4	22,5	18,9	17,1	13,5	11,6
	m	-	-	32,3	23,9	19,6	18,5	13,9	10,8	6,4	5,5	6,0	5,6	10,2
	j	-	-	19,3	23,3	12,5	15,3	11,1	20,5	16,0	13,4	11,2	7,9	1,4
Каћ	n	40,9	35,7	36,6	41,8	29,7	34,0	22,7	22,8	17,8	8,0	16,3	14,8	12,0
	m	36,7	31,3	28,5	36,8	32,4	32,8	22,6	16,7	11,7	8,0	6,0	6,4	9,8
	j	4,2	4,4	8,0	4,9	-2,7	1,2	0,1	6,1	6,1	0,0	10,4	8,4	2,2
Ковиљ	n	46,1	47,7	43,9	45,7	33,5	39,8	26,3	23,3	16,0	13,5	13,8	14,0	11,4
	m	48,2	38,2	35,5	30,9	27,6	25,4	19,9	14,5	11,1	9,9	12,0	15,1	15,0
	j	-2,1	9,5	8,3	14,8	5,9	14,3	6,4	8,8	4,9	3,6	1,8	-1,1	-3,6
Надаљ	n	45,9	47,8	48,0	45,9	34,3	38,5	19,9	17,1	15,2	11,4	10,8	10,0	9,5
	m	41,8	31,5	31,7	30,1	28,7	23,1	15,0	15,7	12,5	11,3	13,8	15,6	16,7
	j	4,2	16,3	16,3	15,8	5,6	15,4	4,9	1,4	2,8	0,1	-2,9	-5,6	-7,1
Вилово	n	42,6	47,5	45,3	47,5	31,9	38,6	21,0	15,6	14,5	17,4	12,5	15,8	12,0
	m	40,1	34,2	42,7	35,3	25,6	24,8	18,9	11,5	9,8	9,6	13,8	15,1	16,7
	j	2,5	13,4	2,6	12,1	6,2	13,8	2,1	4,1	4,7	7,8	-1,3	0,8	-4,8
Гардиновци	n	59,5	46,0	39,8	51,4	34,7	40,5	26,8	20,5	15,5	13,2	9,7	7,6	8,1
	m	47,6	34,8	34,8	36,4	28,9	25,9	19,1	14,4	11,7	11,5	12,2	13,4	16,2
	j	12,0	11,2	4,9	15,0	5,8	14,6	7,7	6,1	3,8	1,7	-2,6	-5,8	-8,0
Лок	n	42,9	48,5	49,9	48,0	41,4	47,1	25,1	20,9	15,9	12,8	14,5	12,2	9,6
	m	42,5	35,4	39,4	36,1	30,5	28,4	15,7	12,6	9,6	9,1	14,9	19,0	16,9
	j	0,4	13,1	10,4	12,0	10,9	18,7	9,4	8,4	6,3	3,6	-0,4	-6,8	-7,4
Мошорин	n	49,0	47,8	50,1	5,3	32,6	37,3	25,8	18,7	15,1	14,8	11,1	12,4	10,5
	m	44,1	38,0	48,9	37,3	25,0	25,2	22,2	13,4	11,7	10,8	13,2	15,2	14,8
	j	4,9	9,8	1,2	13,0	7,6	12,1	3,7	5,3	3,4	4,1	-2,1	-2,7	-4,3
Тител	n	29,8	26,0	27,6	39,4	27,4	33,0	22,7	23,5	17,9	13,5	14,0	11,8	11,3
	m	29,2	20,1	24,4	31,5	23,6	30,2	21,5	17,4	14,1	9,3	8,8	10,0	14,7
	j	0,6	5,9	3,2	8,0	3,8	2,8	1,3	6,1	3,8	4,1	5,3	1,8	-3,4
Шајкаш	n	35,8	24,6	38,5	44,9	32,0	34,8	20,0	26,3	21,6	14,6	13,9	12,4	12,0
	m	31,3	25,4	31,8	30,9	26,8	22,5	16,6	13,1	9,5	7,5	7,7	7,4	10,4
	j	4,7	9,2	6,7	14,0	5,2	12,3	3,4	13,1	12,1	7,0	6,2	5,0	1,7
ШАЈКАШКА	n	39,0	37,5	38,0	45,6	32,7	36,8	23,9	22,7	18,1	13,7	13,8	13,3	11,9
	m	35,6	28,9	31,9	33,1	28,4	27,7	21,8	15,2	11,6	9,1	10,0	11,5	13,6
	j	3,4	8,6	6,2	12,5	4,3	9,1	2,1	7,5	6,5	4,6	3,7	1,8	-1,7

Извор: Протоколи рођених (1869-1895); Протоколи умрлих (1869-1895); Матице рођених и Матичне књиге рођених (1895-1970); Матице умрлих и Матичне књиге умрлих (1895-1970); Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2 (1971-2002)

Прилог 2. Просечне стопе нупцијалитета у међупописним периодима у насељима Шајкашке од 1869. до 2002. године (у %)

Међупописни период	Госпођинци	Ђурђево	Жабалъ	Џуруг	Будисава	Каћ	Ковиљ	Надаљ	Вилово	Гардиновци	Лок	Мошорин	Тител	Шајкаш
1869-1879.	9,0	9,4	7,9	8,5	-	7,4	9,1	9,7	9,8	9,6	10,6	9,2	6,4	9,9
1880-1889.	10,5	8,8	8,4	8,3	-	8,2	10,6	8,8	10,0	8,4	10,6	10,1	5,5	9,6
1890-1899.	8,7	8,3	7,0	8,3	9,1	7,8	8,2	7,2	10,0	8,0	8,4	9,2	5,7	9,3
1900-1909.	9,3	10,0	9,3	9,5	9,2	10,8	8,8	10,3	10,7	9,6	7,9	11,3	8,2	11,6
1910-1920.	9,1	10,7	9,2	10,0	10,9	10,0	8,7	9,2	8,3	8,8	11,0	10,3	7,3	10,7
1921-1930.	10,2	10,4	9,9	11,0	10,4	10,9	9,2	9,4	9,0	9,5	9,3	11,1	9,8	11,2
1931-1947.	7,3	7,8	8,2	8,6	7,7	7,9	7,9	7,0	8,0	8,2	7,9	8,1	7,2	8,7
1948-1952.	10,7	11,5	11,4	10,2	11,5	10,2	10,1	10,7	11,5	10,6	14,3	11,3	12,5	11,7
1953-1960.	9,2	8,3	10,0	8,6	11,1	9,6	9,0	7,4	7,7	7,7	10,7	9,2	10,3	7,3
1961-1970.	7,5	7,0	9,1	7,9	10,2	8,9	9,2	5,6	9,3	9,0	10,5	8,9	8,8	7,9
1971-1980.	7,9	6,3	8,8	8,4	8,9	7,5	9,1	7,2	8,7	7,8	9,5	8,4	8,6	9,5
1981-1990.	7,3	6,8	7,6	7,8	5,8	5,8	6,2	6,3	7,3	6,6	6,7	8,9	6,5	7,7
1991-2002.	5,4	6,2	5,7	5,9	5,5	5,1	4,6	3,5	5,3	3,5	5,0	4,9	4,8	6,0
1869-2002.	8,4	8,4	8,5	8,6	8,8	8,3	8,4	7,7	8,7	8,1	9,1	9,1	7,5	9,2

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Прилог 3. Изонимни бракови у насељима Шајкашке до 2002. године

Година		Презиме супружника	Место	Година		Презиме супружника	Место
1	1898.	Николић	Ђурђево	37	1965.	Матић	Тител
2	1899.	Виславски	Ђурђево	38	1965.	Комазец	Шајкаш
3	1903.	Ковач	Чуруг	39	1965.	Војводић	Шајкаш
4	1905.	Ковач	Ђурђево	40	1968.	Доловац	Чуруг
5	1911.	Ковач	Ђурђево	41	1969.	Савановић	Шајкаш
6	1914.	Хорват	Ковиљ	42	1971.	Топић	Чуруг
7	1915.	Димитров	Шајкаш	43	1972.	Олуић	Шајкаш
8	1916.	Сивч	Ђурђево	44	1972.	Зубић	Шајкаш
9	1919.	Дејановић	Ђурђево	45	1977.	Протић	Чуруг
10	1921.	Маринков	Ђурђево	46	1977.	Грбић	Тител
11	1922.	Радојчић	Ковиљ	47	1980.	Павловић	Шајкаш
12	1924.	Дејановић	Ђурђево	48	1980.	Гелић	Шајкаш
13	1926.	Бурбах	Шајкаш	49	1981.	Гостојић	Ђурђево
14	1927.	Плавшић	Шајкаш	50	1982.	Вулетић	Каћ
15	1930.	Маринков	Ђурђево	51	1982.	Делић	Чуруг
16	1932.	Тот	Чуруг	52	1982.	Павловић	Шајкаш
17	1935.	Хорњак	Ђурђево	53	1983.	Олуић	Шајкаш
18	1936.	Ченејац	Шајкаш	54	1984.	Мајски	Чуруг
19	1936.	Плавшић	Шајкаш	55	1985.	Петров	Чуруг
20	1940.	Милин	Чуруг	56	1985.	Ђурчин	Чуруг
21	1942.	Јовин	Чуруг	57	1988.	Марић	Ђурђево
22	1943.	Фирић	Ковиљ	58	1988.	Девић	Каћ
23	1948.	Тополић	Чуруг	59	1988.	Маглов	Шајкаш
24	1949.	Рајић	Шајкаш	60	1993.	Станковић	Ђурђево
25	1950.	Јованчевић	Шајкаш	61	1993.	Анђелић	Чуруг
26	1952.	Станивук	Чуруг	62	1993.	Ћесаров	Чуруг
27	1953.	Кнежевић	Шајкаш	63	1993.	Црнић	Тител
28	1957.	Комазец	Шајкаш	64	1995.	Гелић	Ђурђево
29	1957.	Вујовић	Шајкаш	65	1995.	Тешић	Шајкаш
30	1958.	Зелић	Шајкаш	66	1996.	Гелић	Шајкаш
31	1960.	Милетић	Чуруг	67	1996.	Стојшић	Шајкаш
32	1960.	Жунић	Чуруг	68	1996.	Бабић	Шајкаш
33	1960.	Бундало	Чуруг	69	1997.	Јовицки	Чуруг
34	1961.	Кнежевић	Шајкаш	70	1998.	Симеуновић	Чуруг
35	1964.	Делић	Чуруг	71	1999.	Кондић	Каћ
36	1965.	Пијетловић	Чуруг	72	2000.	Пећанин	Чуруг

Извор: Израчунато на основу података из Протокола венчаних (1869-1895), Матица венчаних и Матичних књига венчаних (1895-2002)

Прилог 4. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по пописима од 1961. до 2002. године

Попис	пол	укупно	без школске спреме	%	1-3, 4-7	%	основна школа	%	средња школа	%	висока и виша	%	непознато
1961. ¹⁴	с	46.737	14.312	30,6	26.344	56,4	2.578	5,5	3.257	7,0	226	0,5	20
	м	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ж	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1971. ¹⁵	с	49.962	12.638	25,3	25.468	51,0	5.762	11,5	5.624	11,3	470	0,9	83
	м	24.583	4.625	18,8	12.553	51,1	2.694	11,0	4.365	17,8	346	1,4	41
	ж	25.379	8.013	31,6	12.915	50,9	3.068	12,1	1.259	5,0	124	0,5	42
1981.	с	48.972	6.589	13,5	16.739	34,2	14.458	29,5	9.495	19,4	986	2,0	705
	м	24.141	2.018	8,4	7.370	30,5	7.336	30,4	6.502	26,9	585	2,4	330
	ж	24.831	4.571	18,4	9.369	37,7	7.122	28,7	2.993	12,1	401	1,6	375
1991.	с	49.877	5.299	10,6	15.123	30,3	13.273	26,6	14.115	28,3	1.661	3,3	406
	м	24.816	1.532	6,2	6.623	26,7	6.799	27,4	8.703	35,1	938	3,8	221
	ж	25.061	3.767	15,0	8.500	33,9	6.474	25,8	5.412	21,6	723	2,9	185
2002.	с	55.300	4.059	7,3	10.760	19,5	15.104	27,3	22.639	40,9	2.333	4,2	405
	м	27.223	997	3,7	4.461	16,4	7.205	26,5	13.099	48,1	1.223	4,5	238
	ж	28.077	3.062	10,9	6.299	22,4	7.899	28,1	9.540	34,0	1.110	4,0	167

Извор: СЗС, 1965, *Попис становништва 1961, књига 13, Школска спрема и писменост*; ПЗС, 1974, *Попис становништва 1971, књига 16, Становништво по народности и школској спреми*; ПЗС, 1982, *Попис становништва 1981, књига 1, Становништво*; РЗС, *Електронско издање пописа 1991. године*; РЗС, 2004, *Попис становништва 2002, књига 4, Школска спрема и писменост*

¹⁴ Не постоје подаци по полу

¹⁵ Становништво старо 10 и више година

Прилог 5. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 1961. године

Насеље/ област	Укупно	Без школске спреме	%	Непотпуно основно образовање	%	Основно образовање	%	Средње образовање	%	Више и високо образовање	%	Непознато
Госпођинци	3.033	940	31,0	1.753	57,8	142	4,7	187	6,2	10	0,3	1
Ђурђево	3.903	830	21,3	2.617	67,1	220	5,6	219	5,6	14	0,4	3
Жабал	5.896	2.205	37,4	2.704	45,9	357	6,1	581	9,9	46	0,8	3
Чуруг	7.650	2.777	36,3	3.778	49,4	401	5,2	664	8,7	30	0,4	0
Будисава	1.974	517	26,2	1.147	58,1	149	7,5	149	7,5	12	0,6	0
Каћ	4.512	1.316	29,2	2.592	57,4	247	5,5	340	7,5	15	0,3	2
Ковиљ	4.507	1.349	29,9	2.681	59,5	220	4,9	238	5,3	17	0,4	2
Надаљ	2.016	590	29,3	1.210	60,0	121	6,0	89	4,4	5	0,2	1
Вилово	978	239	24,4	679	69,4	29	3,0	30	3,1	0	0,0	1
Гардиновци	1.433	444	31,0	905	63,2	40	2,8	39	2,7	5	0,3	0
Лок	1.460	363	24,9	983	67,3	46	3,2	65	4,5	3	0,2	0
Мошорин	2.410	672	27,9	1.511	62,7	140	5,8	79	3,3	8	0,3	0
Тител	4.686	1.293	27,6	2.526	53,9	354	7,6	458	9,8	50	1,1	5
Шајкаш	2.279	777	34,1	1.258	55,2	112	4,9	119	5,2	11	0,5	2
ШАЈКАШКА	46.737	14.312	30,6	26.344	56,4	2.578	5,5	3.257	7,0	226	0,5	20

Извор: СЗС, 1965, Попис становништва 1961, књига 13, Школска спрема и писменост

Прилог 6. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 1971. године

Насеље/ област	Укупно	Без школске спреме	%	Непотпуно основно образовање	%	Основно образовање	%	Средње образовање	%	Више и високо образовање	%	Непознато
Госпођинци	3.190	780	24,5	1.715	53,8	359	11,3	316	9,9	20	0,6	0
Ђурђево	3.940	830	21,1	2.368	60,1	365	9,3	345	8,8	32	0,8	6
Жабал	6.580	1.885	28,6	2.877	43,7	773	11,7	956	14,5	89	1,4	12
Чуруг	7.935	2.434	30,7	3.505	44,2	930	11,7	1.000	12,6	66	0,8	12
Будисава	2.337	498	21,3	1.162	49,7	329	14,1	332	14,2	16	0,7	6
Каћ	5.605	1.327	23,7	2.845	50,8	696	12,4	695	12,4	42	0,7	10
Ковиљ	4.577	1.087	23,7	2.518	55,0	541	11,8	395	8,6	36	0,8	11
Надаљ	1.904	495	26,0	1.090	57,2	181	9,5	127	6,7	11	0,6	3
Вилово	975	233	23,9	641	65,7	61	6,3	36	3,7	4	0,4	0
Гардиновци	1.412	413	29,2	789	55,9	127	9,0	72	5,1	11	0,8	2
Лок	1.488	265	17,8	917	61,6	165	11,1	134	9,0	7	0,5	3
Мошорин	2.292	587	25,6	1.342	58,6	212	9,2	136	5,9	15	0,7	4
Тител	5.173	1.081	20,9	2.465	47,7	703	13,6	816	15,8	108	2,1	8
Шајкаш	2.554	723	28,3	1.234	48,3	320	12,5	264	10,3	13	0,5	6
ШАЈКАШКА	49.962	12.638	25,3	25.468	51,0	5.762	11,5	5.624	11,3	470	0,9	83

Извор: ПЗС, 1974, Попис становништва 1971, књига 16, Становништво по народности и школској спреми

Прилог 7. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 1981. године

Насеље/ област	Укупно	Без школске спреме	%	Непотпуно основно образовање	%	Основно образовање	%	Средње образовање	%	Више и високо образовање	%	Непознато
Госпођинци	3.011	423	14,0	940	31,2	1.052	34,9	509	16,9	34	1,1	53
Ђурђево	3.757	466	12,4	1.359	36,2	1.354	36,0	504	13,4	56	1,5	18
Жабал	6.583	1.039	15,8	1.744	26,5	2.094	31,8	1.487	22,6	154	2,3	65
Чуруг	7.368	1.429	19,4	2.066	28,0	2.349	31,9	1.299	17,6	107	1,5	118
Будисава	2.629	264	10,0	937	35,6	654	24,9	696	26,5	46	1,7	32
Каћ	6.533	770	11,8	2.065	31,6	1.722	26,4	1.731	26,5	188	2,9	57
Ковиљ	4.218	315	7,5	1.770	42,0	1.257	29,8	739	17,5	52	1,2	85
Надаљ	1.820	173	9,5	679	37,3	539	29,6	210	11,5	28	1,5	191
Вилово	867	116	13,4	411	47,4	262	30,2	73	8,4	3	0,3	2
Гардиновци	1.233	154	12,5	618	50,1	321	26,0	106	8,6	34	2,8	0
Лок	1.261	77	6,1	527	41,8	450	35,7	188	14,9	19	1,5	0
Мошорин	1.999	202	10,1	1.059	53,0	482	24,1	194	9,7	40	2,0	22
Тител	4.947	554	11,2	1.767	35,7	1.160	23,4	1.283	25,9	172	3,5	11
Шајкаш	2.746	607	22,1	797	29,0	762	27,7	476	17,3	53	1,9	51
ШАЈКАШКА	48.972	6.589	13,5	16.739	34,2	14.458	29,5	9.495	19,4	986	2,0	705

Извор: ПЗС, 1982, Попис становништва 1981, књига 1, Становништво

Прилог 8. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 1991. године

Насеље/ област	Укупно	Без школске спреме	%	Непотпуно основно образовање	%	Основно образовање	%	Средње образовање	%	Више и високо образовање	%	Непознато
Госпођинци	2.844	301	10,6	928	32,6	803	28,2	725	25,5	76	2,7	11
Ђурђево	3.575	284	7,9	1.405	39,3	918	25,7	835	23,4	102	2,9	31
Жабал	6.903	866	12,5	1.716	24,9	1.790	25,9	2.210	32,0	274	4,0	47
Чуруг	7.202	1.090	15,1	1.862	25,9	2.043	28,4	1.906	26,5	234	3,2	67
Будисава	2.933	227	7,7	688	23,5	918	31,3	991	33,8	89	3,0	20
Каћ	7.611	667	8,8	1.601	21,0	2.069	27,2	2.893	38,0	304	4,0	77
Ковиљ	4.137	304	7,3	1.555	37,6	1.130	27,3	1.041	25,2	90	2,2	17
Надаљ	1.591	134	8,4	699	43,9	456	28,7	251	15,8	38	2,4	13
Вилово	865	86	9,9	437	50,5	193	22,3	139	16,1	8	0,9	2
Гардиновци	1.211	120	9,9	582	48,1	261	21,6	194	16,0	40	3,3	14
Лок	1.083	67	6,2	540	49,9	236	21,8	209	19,3	25	2,3	6
Мошорин	2.035	207	10,2	892	43,8	518	25,5	360	17,7	47	2,3	11
Тител	4.842	419	8,7	1.454	30,0	1.150	23,8	1.488	30,7	258	5,3	73
Шајкаш	3.045	527	17,3	764	25,1	788	25,9	873	28,7	76	2,5	17
ШАЈКАШКА	49.877	5.299	10,6	15.123	30,3	13.273	26,6	14.115	28,3	1.661	3,3	406

Извор: РЗС, Електронско издање пописа 1991. године

Прилог 9. Становништво Шајкашке старо 15 и више година по школској спреми по попису 2002. године

Насеље/ област	Укупно	Без школске спреме	%	Непотпуно основно образовање	%	Основно образовање	%	Средње образовање	%	Више и високо образовање	%	Непознато
Госпођинци	3.213	256	8,0	648	20,2	939	29,2	1.233	38,4	109	3,4	28
Ђурђево	4.111	268	6,5	1.010	24,6	1.188	28,9	1.460	35,5	149	3,6	36
Жабалъ	7.898	654	8,3	1.340	17,0	2.005	25,4	3.491	44,2	365	4,6	43
Чуруг	7.194	780	10,8	1.467	20,4	1.832	25,5	2.803	39,0	263	3,7	49
Будисава	3.153	181	5,7	438	13,9	898	28,5	1.479	46,9	135	4,3	22
Каћ	9.241	552	6,0	1.024	11,1	2.348	25,4	4.745	51,3	513	5,6	59
Ковиљ	4.641	247	5,3	1.013	21,8	1.455	31,4	1.715	37,0	170	3,7	41
Надаљ	1.808	128	7,1	510	28,2	579	32,0	517	28,6	62	3,4	12
Вилово	883	65	7,4	314	35,6	242	27,4	241	27,3	17	1,9	4
Гардиновци	1.254	84	6,7	436	34,8	352	28,1	344	27,4	29	2,3	9
Лок	1.069	31	2,9	360	33,7	305	28,5	344	32,2	19	1,8	10
Мошорин	2.251	143	6,4	685	30,4	771	34,3	569	25,3	49	2,2	34
Тител	4.967	272	5,5	940	18,9	1.266	25,5	2.142	43,1	326	6,6	21
Шајкаш	3.617	398	11,0	575	15,9	924	25,5	1.556	43,0	127	3,5	37
ШАЈКАШКА	55.300	4.059	7,3	10.760	19,5	15.104	27,3	22.639	40,9	2.333	4,2	405

Извор: РЗС, 2004, Попис становништва 2002, књига 4, Школска спрема и писменост

БИОГРАФИЈА

Мр Љубица Ивановић рођена је у Новом Саду, 30. априла 1981. године. Основну школу „Ђура Јакшић” у Каћу, уписала је 1988. и завршила 1996. године са одличним успехом. Исте године уписује гимназију „Јован Јовановић Змај” у Новом Саду, друштвено-језичког усмерења, и завршава је 2000. године, такође одличним успехом. Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, смер *Професор географије*, уписује 2000. године.

На трећој години студија учествовала је на два акредитована семинара за стручно усавршавање наставника географије: „*Гис, мултимедија и интернет у функцији едукације наставника за квалитетније образовање*” и „*Едукација наставника географије за коришћење активних метода у настави*” да би после успешно савладаних програма била ангажована и као студент-помагач, а касније и реализатор самих семинара. Представљала је свој Департман на сајмовима туризма и образовања. Дипломирала је 23.09.2005. године са просечном оценом 8.59 (осам 59/100). Након тога уписује магистарске студије на Департману за географију, туризам и хотелијерство, смер *Методика наставе географије*.

У фебруару, 2006. године почела је да ради као последипломац ангажован у настави на Департману за географију, туризам и хотелијерство. Дана 30. маја 2008. године одбранила је магистарску тезу под насловом „*Илустративно-демонстративна метода у настави географије V и VI разреда*“ и тиме стекла академски назив *Магистар методике наставе географије*.

Изабрана је у звање асистента 14. новембра 2008. године на Департману за географију, туризам и хотелијерство. Реализује вежбе из предмета: *Методика наставе*

географије, Иновације у настави географије, Школска пракса, Теренски рад и наставне екскурзије, Примена дидактичких принципа у настави географије, Школа у природи и Наставни објекти и средства рада у настави географије.

Била је учесник неколико међународних научних скупова и конгреса. Члан је Комисије за признавање и еквиваленцију испита, Комисије за упис студената на мастер и докторске студије, као и Комисије за пријемни испит на Департману за географију, туризам и хотелијерство.

Члан је Друштва демографа Србије и Географског друштва Војводине.

Нови Сад, јануар, 2012.

Љубица М. Ивановић

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО**

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

РЕДНИ БРОЈ:

РБР

ИДЕНТИФИКАЦИОНИ БРОЈ:

ИБР

ТИП ДОКУМЕНТАЦИЈЕ: Монографска документација

ТД

ТИП ЗАПИСА: Текстуални штампани материјал

ТЗ

ВРСТА РАДА: Докторска дисертација

ВР

АУТОР: мр Љубица М. Ивановић

АУ

МЕНТОР / КОМЕНТОР: Др Бранислав С. Ђурђевић

МН

НАСЛОВ РАДА: Демографски проблеми становништва
Шајкашке

НС

ЈЕЗИК ПУБЛИКАЦИЈЕ: Српски / ћирилица

ЈЗ

ЈЕЗИК ИЗВОДА: Српски / Енглески

ЈИ

ЗЕМЉА ПУБЛИКОВАЊА: Република Србија

ЗП

УЖЕ ГЕОГРАФСКО ПОДРУЧЈЕ: Војводина

УГП

ГОДИНА: 2012.

ГО

ИЗДАВАЧ: Ауторски репринт

ИЗ

МЕСТО И АДРЕСА:	21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3
МС	
ФИЗИЧКИ ОПИС РАДА:	9 Поглавља / 248 Страна / 62 Табеле / 19 Карата / 6 Слика / 44 Графикона / 9 Прилога
ФО	
НАУЧНА ОБЛАСТ:	Географија
НО	
НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА:	Друштвена географија
ДИ	
ПРЕДМЕТ, ОДРЕДНИЦА / КЉУЧНЕ РЕЧИ	Шајкашка, становништво, демографске карактеристике
ПО	
УДК:	
ЧУВА СЕ:	У Библиотеци Департмана за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21 000 Нови Сад
ЧУ	
ВАЖНА НАПОМЕНА:	Нема
ВН	
ИЗВОД:	У раду су анализирани сви аспекти демографских показатеља, дате су њихове апсолутне и релативне вредности, као и узроци и последице таквих стања. У насељима Шајкашке поједини демографски фактори остављају негативне последице на популацију која овде живи. Мања насеља се већ одликују смањењем броја становника, а обзиром на негативан тренд природног прираштаја који је све израженији од деведесетих година XX века, страхује се од депопулације већег дела ове области. Поред смањеног наталитета и повећаног морталитета, приметно је и смањење стопе нупцијалитета. Економска ситуација у земљи у великој мери је допринела да се млади одлучују за брак све касније. Удео старог становништва у укупном све је већи и то на рачун младог. Стадијум демографске старости који тежи ка дубокој демографској старости представља велики проблем становништва које насељава ову историјско-географску област.
ИЗ	

ДАТУМ ПРИХВАТАЊА ТЕМЕ: 12.09.2008.

ДП

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ДО

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ (НАУЧНИ
СТЕПЕН/ИМЕ И ПРЕЗИМЕ / ЗВАЊЕ/
ФАКУЛТЕТ):

КО

Председник: др Саша Кицошев, редовни
професор ПМФ-а у Новом Саду,

Ментор: др Бранислав С. Ђурђев, редовни
професор ПМФ-а у Новом Саду,

Члан: др Анђелија Ивков-Џигурски, ванредни
професор ПМФ-а у Новом Саду,

Члан: др Драшко Маринковић, ванредни
професор ПМФ-а у Бањој Луци

**UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF SIENCE
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY, TOURISM AND HOTEL
MANAGEMENT**

KEY WORDS DOCUMENTATION

ACCESSION NUMBER:

ANO

IDENTIFICATION NUMBER:

INO

DOCUMENT TYPE: Monograph

DT

TYPE OF RECORD: Printed text

TR

CONTENTS CODE: PhD thesis

CC

AUTHOR: Ljubica M. Ivanović, MSc

AU

MENTOR: Branislav S. Djurdjev, PhD

MN

TITLE: Demographic problems of Šajkaška population

TI

LANGUAGE OF TEXT: Serbian / cyrillic

LT

LANGUAGE OF ABSTRACT: Serbian

LA

COUNTRY OF PUBLICATION: Serbia

CP

LOCALITY OF PUBLICATION: Vojvodina

LP

PUBLICATION YEAR: 2012.

PY

PUBLISHER: Author's reprint

PU

PUBL. PLACE: Novi Sad,
3 Dositej Obradovic, Square

PP

PHYSICAL DESCRIPTION: 9 Charpets / 248 Pages / 62 Tables / 19 Maps / 6
Pictures / 44 Graphs / 9 Annex

PD

SCIENTIFIC FIELD: Geography

SF

SCIENTIFIC DISCIPLINE: Social Geography

SD

SUBJECT / KEY WORDS: Šajkaška, Population, Demographic
characteristics

SKW

UC:

HOLDING DATA: Library, Department of geography, tourism and
hotel management, University of Novi Sad, no.3
Dositej Obradovic Square

HD

NOTE:

N -

ABSTRACT: This paper analyzes all aspects of the
demographic indicators, given their absolute and
relative values, as well as the causes and
consequences of such states. In Šajkaška
settlements some demographic factors have a
negative impact on the population living here.
Smaller settlements are already characterized by
decreasing population, and due to a negative trend
in population growth which is predominant since
1990s, there is a fear of depopulation in the major
part of the areas. In addition to decreased fertility
and increased mortality, the reduction of
nuptiality can also be observed. The economic
situation in the country has greatly influenced
young people to marry later in life. The share of
senior population in the total population is
increasing at the expense of the young. The stage
of demographic age with a trend of deep
demographic aging is a major problem of the
population inhabiting this historic and geographic
area.

ASB

ACCEPTED BY THE SCIENTIFIC BOARD ON: 12.09.2008.

ASB

DEFENDED:

THESIS DEFEND BOARD:
(DEGREE/NAME/SURNAME/TITLE/
FACULTY)

DB

President: Saša Kicošev, PhD, Full professor,
Faculty Sciences, Novi Sad

Mentor: Branislav S. Djurdjev, PhD, Full
professor, Faculty Sciences, Novi Sad

Member: Anđelija Ivkov-Dzigurski, PhD,
Associate professor, Faculty of Sciences, Novi
Sad

Member: Draško Marinković, PhD, Associate
professor, Faculty of Science, Banja Luka